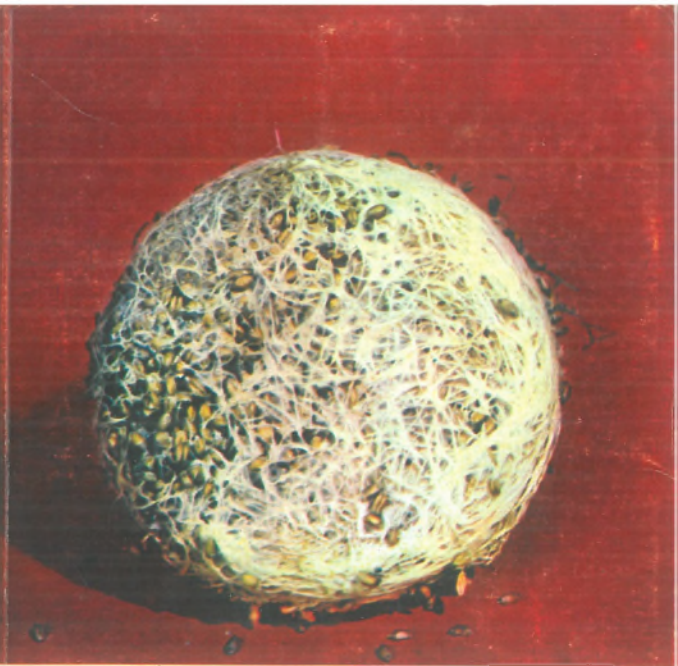

Secolul 20

Secolul 20

PREZENTAREA ARTISTICĂ
GETA BRĂTESCU

Coperta
Germinație
Foto: DAN GRIGORESCU

Secolul 20

Revistă de literatură universală

editată de Uniunea Scriitorilor
din Republica Socialistă România

Comitetul de redacție:

ACAD. AL. PHILIPPIDE, ION BRAD, OV. S. CROHMĂLNICEANU,
ZOE DUMITRESCU-BUȘULENGA, MIHNEA GHEORGHIU,
DAN HĂULICĂ REDACTOR-ŞEF, GEORGETA HORODINCA REDACTOR-ŞEF ADJUNCT,
TATIANA NICOLESCU, FLORIAN POTRA SECRETAR GENERAL DE REDACȚIE

2

1968

15 IV 1968

SUMAR

VLADIMIR STREINU: *Tipare de cultură. Atic și Asiatic* • 4

«CENTENARUL MAHATMA GANDHI»

INDIA ȘI GANDHI

LUCIAN BLAGA: *Mahatma Gandhi, așa cum l-am cunoscut* • 15

GANDHI: *Inscripții* • 25

SARVEPALLI RADHAKRISHNAN: *Mahatma Gandhi* • 29

ROMAIN ROLLAND: «*Marele suflet*» • 31

ANDRÉ MALRAUX: *India și tentația Occidentului — Antimemorii*, în
românește de Sanda Răpeanu • 51

W. B. YEATS: «*Țărâna și Răsăritul Soarelui*» • 76

RABINDRANATH TAGORE: *poeme: Pășește singur*, în românește de
D. S.; *Culesul roadelor*, în românește de Zoe Dumitrescu-
Bușulenga • 81

ZOE DUMITRESCU-BUȘULENGA: *Tagore* • 85

ANDREAS VOLWAHSEN: *Jantar Mantar — Semne magice* • 89

JOHN JACOBUS: *Le Corbusier și India* • 96

GEORGE G. POTRA: *Gandhi și mesajul speranței* • 105

PREMIUL GONCOURT

ANDRÉ PIEYRE de MANDIARGUES

Interviu la Paris cu: André Pieyre de Mandiargues, Roland Dorgelès și Philippe Hériat despre al 65-lea Goncourt, de Teofil Bălaj • 114

ANDRÉ PIEYRE DE MANDIARGUES: *La Marge*, roman (fragmente),
în românește de Liliana Țopa • 121

GRENOBLE

DENYS CHEVALIER: *Primul simpozion francez de sculptură* • 135

ARTE

VALERIU RÂPEANU: *O privire asupra teatrului francez* • 142

FRANZ KAFKA

AMERICA roman (III), în românește de Pop Simion și Erika
Voiculescu • 151

PARWATI: Detaliu din sculptura templului
PARSCHWANATH-KHADSCHURAO, secolul XI. ►

VLADIMIR STREINU

tipare de cultură

AT I C Ș I A S I A T I C

Poezii, cu ochii lor noi și cu bine cunoscuta lor necumînșenie, se miră de tot ce văd, oridecîteori ar vedea, fiind de aceea, azi, singurii autori de întrebări fără răspuns. Printre aceste întrebări sînt însă unele care au, în timp, o cadență notabilă. Ele se impun spiritului omenesc după o periodicitate incalculabilă în viitor, dar certă în trecut. Nici o epocă n-a scăpat neînșelată de solicitarea lor și nicideată n-au fost mai puțin noi decît au fost pentru neliniștea primului om. Sînt întrebările omului despre om, ale spiritului despre spirit, ale vieții despre viață. Circularitatea lor în istoria filozofiei abia se disimulează filologic (mit, archeu, Dumnezeu, monadă, elan vital etc. . .) și, de fiecare dată, a provocat impresionante furtuni și construcții de noi cuvinte. Mai adevărate decît adevărurile filozofiei par sarcasmele lui Mefistofel, cînd își ia înfățișarea lui Faust spre a sofistica mîntea fragedă a învătăcelului: cuvîntul este totul, nu ideea. « Nur muss man sich nicht laizu ängstlich quälen (în lipsă de idei, n.n.) /Denn ebenwo Begriffen fehlen/ Da stellt ein Wort zur rechten Zeit sich ein./ Mit Worten lässt sich trefflich streiten./ Mit Worten ein System bereiten./ An Worte lässt sich trefflich glauben./ Von einem Wort lässt sich kein Yota rauben. »

Frați buni ai poezilor, filozofii au fost și sînt ei înșiși, în cele din urmă, tot un fel de poeți; se nutresc din aceeași substanță. Nu e nici o mirare

că Shakespeare, prin glasul lui Hamlet, anticipează într-o replică atît subiectivitatea lumii cît și natura valorilor: lumea este cum o vedem fiecare și numai gîndul fiecăruia hotărăște valoarea binelui și a răului... « ... there is nothing either good or bad, but thinking makes it so », (Schopenhauer, simțindu-se anticipat chiar citează din Shakespeare versurile: viață = vis) iar un Gérard de Nerval putea spune pe bună dreptate: « Mes sonnets ne sont guère plus obscurs que la métaphysique de Hegel ». De altfel, filozofii înșiși la rîndul lor, sub puterea acelei circularități a întrebărilor-limită, care nu e numai recurență în istorie, dar și ciclu de neliniști congenere, au simțit mai toți nevoia să știe ce este frumusețea poetică. Fie că s-au preocupat mai mult de poezia propriu-zisă, fie că au speculat în deosebi asupra muzicii, interesul lor de metafizicieni a mers cu necesitate la teoria creației artistice. Departate de a crede că actul poetic e numai o anexă la obiectul filozofiei, cei mai însemnați dintre ei lasă să se înțeleagă, oricît de oblic, că ar fi înșuși acest obiect. Ei știau că a avea o concepție proprie despre lume obligă la construirea unei concepții estetice corelative, orice filozofie răspunzînd explicit sau implicit într-un anumit fel de a concepe Poezia. Iar cînd filozofii de seamă se întîmplă să nu-și formuleze limpede și deosebit concepția estetică, critica sau modul artistic contemporan subvin și împlinesc lacuna. Este adevărat că de la un timp estetica s-a mișcat, în căutarea unei legi proprii, către o autonomie oarecare, dar rezultatele acestei mișcări a fost separarea ei de științele pozitive sau chiar de unele noologice, rămîind însă nedespărțită de metafizică. Poezia și Metafizica au putut de aceea să pară că sînt două feluri de a ne întreba asupra aceluiași realități.

În orice caz, la pragul mut al esenței, unde stăruie numai poeții și filozofii, conjectura metafizică și conjectura poetică au fost mai totdeauna resimțite ca posibilități care se suplimentează. S-a zis chiar că, pe Plato, sentimentul acestei rivalități și nu altceva l-a împins la ostracizarea poetului din cetatea ideală, neputînd sta amîndoi pe același loc. Se poate. Căin omoară pe Abel în toate felurile. Sînt însă cazuri, cînd frații se iubesc. Plecînd de la aceeași germanitate a fraților lor, Bergson se comportă față de poet cu o duloșie unică, pofîndu-l la colaborarea cea mai armonioasă, atît de armonioasă, încît se împletesc amîndoi, pînă la pierderea profilului individual, într-o ultimă tăcere indistinctă. Între tăcerea lui Bergson și a lui Rimbaud nu e nici o deosebire. De unde, așadar, Plato căuta să se substituie poetului disputîndu-i locul, Bergson face să se poată zice că și-l cedează pe al său cu abnegație și chiar cu ceva ușurință. De data aceasta, Căin se dăruie fratricidului etern sau în orice caz, frații și-au schimbat neașteptat identitatea. Oricum ar fi, situațiile exprimă adevăr: filozoful și poetul se întîlnesc de mai multe ori în drumul lor, care li se sfîrșește acolo unde nu-i mai putem deosebi. Chestiunea a fost amînușit dezbătută în romantism. Filozofii ca Hegel și Schelling au prezentat raporturile dintre cele două moduri ale cunoașterii, pîrtînind bineînțeles modul filozofic, în timp ce poeții ca Novalis și Shelley afirmau preeminența modului poetic. Dar asupra congenității lor, ei se înțelegeau perfect.

Interesantă pentru dezvoltările noastre ulterioare este reluarea chestiunii de către unii filosofi ai culturii. Aceștia susțin, pe temeiul unei evidente observații istorice, că procesul culturii este ciclic sau, cum se exprimă ei, « stilistic ». Toate manifestările de cultură au, după ei, o identitate istorică, un aer de epocă sau o ținută coevală, căreia i se pot subsuma, exprimând astfel în comun aceeași problematică centrală. Ideea de ciclu e o idee socratică existentă până în Renaștere la Giordano Bruno; și Goethe, la rîndul lui, vorbise destul de stărilor despre « spiritul timpului », despre acea realitate unificatoare, în care se poate zice că existau premisele concepției stilistice. E în atmosfera oricărui cuprins istoric un comandament unic spiritual și același comandament a putut fi identificat în orice cuprins spațial; ciclurilor istorice, adică « spiritului timpului », li s-a ripostat cu ciclurile geo-cosmice, deci cu « spiritul spațiului ». Concepția de univers finit și sferic a Grecilor nu putea răspunde literar în poezia infinitului romantic, în beția leopardiană a naufragiului în necuprins, după cum rigorele genvistice ale anticilor nu puteau coincide în timp cu idealismul fichteian. În reluarea stilistică a chestiunii, gemenarea filozofiei cu poezia, deși nu numai cu ea, subzistă în alt mod, dar absentă nu e. Cadența lor în timp și spațiu se produce coordonat, încît pînă acum nu s-a observat o schimbare fundamentală a punctului de vedere filozofic fără să se înregistreze de asemenea o modificare a percepției estetice.

Întrebarea mai actuală pentru ceea ce urmărim este acum care mod de cunoaștere e determinant? Cauza stilistic activă lezuează din filozofie asupra poeziei sau din poezie asupra filozofiei? Ar fi bine ca nici un filozof și nici un poet să nu-și pună această întrebare. Fervoarea fiecăruia pentru activitatea proprie i-ar îndemna poate încă o dată la părănirea, care s-a văzut la ei din epoca romantică; și am ajunge în cele din urmă la aceeași cunoscută identificare a metafizicii cu arta sau a artei cu metafizica, admițînd că poetul s-ar domina îndeajuns pentru a se explica printr-un filozof sau filozoful printr-un poet. Dar și în acest caz rar, sporul de cunoștință ar fi tot inexistent. Necunoscuta x pusă în ecuație cu y rămîne tot necunoscută. Nimeni nu s-a luminat vreodată cu întinericul odăii vecine. În bună logică, după metoda variațiilor concomitente, factorul analoagilor observate în două serii de fapte se află în afara acestor serii. E probabil dar ca felul de a se concepe poezia într-un timp anumit să fie originat nu de vreo valoare congenă (religia, metafizica, știința, politica etc.), dimpreună cu care formează același ciorchine geneologic, ci de o împrejurare comună, care le condiționează pe toate mai din adînc. Nici științele pozitive, deși în cea mai flagrantă antinomie cu preștiințele poetului, antinomie de natură, de obiect și procedee, nici ele, după Spengler, nu se dezvoltă în deplină naștere; o relație fundamentală cu rădăcina celorlalte activități ale spiritului le întrușne ascuns. Iar din punctul lor de asociere, unitatea bulbară a cunoașterii omenești devine istoriceste evidentă: în cuprinsul acestei unități, arborescența viitoare e deveniment neîntrevăzut încă, dar aceeași sevă, suptă din același pămînt și, mai cu seamă, filtrată prin același bulb, comandă stilul neîntrevăzutei arborescențe. Valoa-

rea-sună, căreia i se spune tip de cultură, repetă pe un plan mai înalt de existență unitatea bulbului originar. Dar mediul nutritiv, în care încoletește tipul culturii, este însăși viața omului. « Stilurile » sau « ciclurile » de cultură bat pînă în miezul ei și legea de mișcare a vieții e însăși legea culturii. Omul istoric e factorul lor comun.

Nimeni nu mai pune la îndoială că modurile culturii corespund, oricît de disimulat modurilor de existență ale omului. Ar urma ca știința antropologică, dacă ar studia modalitățile istorice ale existenței omenești, să nu fie de un ajutor neprețuit; numai că antropologii nu meditează atît asupra formelor în timp ale vieții, asupra dinamicii lor și prin urmare asupra embrionului culturii, ci se cîncează în definițiile omului. Se întîmplă însă că un tip de cultură supraordonează și deci implică mai multe definiții antropologice. Omul antic, spre exemplu, poate fi laolaltă « animal rațional », « animal social », și « animal vorbitor », întocmai ca omul din orice altă epocă ulterioară, fără ca totuși să nu-și păstreze acea identitate, pe care i-o divulgă tipul culturii. Mai mult decît orice definiție antropologică, un simplu aspect literar al omului antic ne descoperă identitatea lui eternă. Astfel retoricianul Dionis din Halicarnas reluînd categorii stilistice ciceroniene, observă că arta vorbirii la Greci începuse, în preajma morții lui Alexandru Macedonul, să degenezeze: « retorica filozofică și clasică fusese răsturnată » de « un altfel de retorică... nesuferită prin impudența ei teatrală »; « în fiecare cetate... năvna Muză Atică luase un loc de necinste, fiind scoasă din proppile ei bunuri, în timp ce o flusturată Lyciană, Phrigiană sau Corintiană, adusă ieri-altăieri de prin părțile lătralnice ale Asiei, se socotea vrednică să conducă treburile cetăților grecești... » (trad. engl. după George Saintsbury, *Loc Critici*, 1903) Pentru întîia oară, poate, într-un text cunoscut se arată mai pe larg opoziția dintre *stilul atic* și *stilul asiatic*. Ideea avea să fie reluată la aproximativ o vîrstă de om, de Quintilian. Înțelegem din susținerile acestuia că autorul opoziției dintre cele două stiluri trebuie să fi fost altcineva decît Dionis din Halicarnas. Viața lui Dionis se încheie cu cîțiva ani înainte de începutul erei creștine și deci nu poate fi vorba despre el, cînd retoricianul latin afirmă că « se cunoaște din vechi împărțirea în atici și asiatici »: « Et antiqua quidem illa divisio inter Atticos atque Asianos fuit ». Dar, autorul «vechi» fiind Cicero (cum e de crezut) sau altul necunoscut, stilul atic, după Quintilian, este « dens și viguros », « șlefuit și curat », fără « lipsuri și prisosuri », iar asiaticul — « umflat și gol », « lipsit de judecată și măsură », « fals și bombastic »: « quum hi (aticii) pressi et integri, contra inflati illi (asiatici) et inanes haberentur; in his nihil superfluit, illis iudicium maxime ac modus de esset ». Cum s-a putut trece însă de la exprimarea proprie și suficientă la alta improprie și redundată? Quintilian citează în această privință părerea gramaticianului Santra, după care expansiunea grecească în Asia a făcut să ajungă acolo gustul sau nevoia oratoriei, iar localnicii dornici să se afirme ca oratori, deși pușin înstruși în arta elocvenției, « au început să exprime perifrastic ceea ce puteau destul de bine exprima direct »: « Quod quidam, quorum et Santra est hoc putant accidisse, quod, paulatim sermone

græco in proximas Asiae civitatis influente, nondum satis periti loquendi facundiam concupierint; Ideaque ea, quae proprie signari poterant, circuitu cooperient enunciare ». Quintilian este însă de altă părere; el obiectează că « firea deosebită a vorbitorilor și a celor care îi ascultau a produs deosebirea de stil, deoarece Aticii, netezi și curași, nu puteau suferi inanitatea și redundanța, în timp ce lumea Asiei, mai umflată și mai făloasă, s-a îngîmfat și de vorbirea mai goală »: « Mihi autem orationis differentiam fecisse et dicentium et audientium naturae videntur: quod Attici, limati quidam et emuncti, nihili inane, aut redundans ferebant; asiana gens, tumidior alioqui atque jactantior, vanior etiam dicendi gloria inflata est ». Părerile lui Quintilian fiind mai organice, atînd oricît de sumar legătura dintre stilul oratoric și stilul vieții la atici și asiatici, vedește intuiția genetică a formelor culturii.

În adevăr, stilul oratoric atic este însuși tipul culturii grecești, după cum stilul oratoric asiatic este tipul contrar de cultură. Pe temelii celor două feluri ale elocvenței, se poate, printr-un simplu joc intelectual, reconstitui modulile opuse de existență și cultură. Dar n-au și fost de atîtea ori reconstituite? Mai producătoare de urmări poate fi observația că de cite ori, în istoria sau filozofia artei, se vorbește despre stiluri, de atîtea ori se ajunge la o lungă serie de opoziții: clasic-romantic, simplu-baroc, organizat-haotic, raționalist-vitalist, finit-infinit, mediteranian-septentrional, static-dinamic, apollinic-dionisiac. Cu scriitorii obținem astfel: Horațiu-Dante și Racine-Shakespeare sau, pe literaturi naționale, Racine-Hugo, Carducci-Leopardi, Wordsworth-Byron, Goethe-Goethe, iar la noi Alecsandri-Eminescu, deși se poate zice și Eminescu-Eminescu. În orice artă (Rossini-Wagner, Raffael-Rembrandt, Praxitel-Michelangelo, templul roman-catedrală gotică), pluralitatea formelor, oricît de complexe, primește fără amputări stilistice capitale această grupare dichotomică. E de la sine înțeles că valorile artistice, deși schematizabile, nu sînt în cuprinsul lor de viață, schematice. Goethe-faustic și Goethe-olimpic reșed în unitatea aceleiași personalități și numai victoria unuia asupra celuilalt, victorie care nu este eșec pentru învins și cu atît mai puțin exterminare, sustine identitatea goetheană. În fiecare clasic e un romantic dominat, după cum în fiecare romantic suferă un clasic. Sînt lucruri ștute și bine și de mult. Cărțile lui Emile Deschanel (asupra « romantismului clasicilor ») și Pierre Moreau (despre « clasicismul romanticilor ») sînt vechi, iar afirmațiile unor André Gide (clasicism = « romantisme dompté ») și Paul Valéry (clasicism = « romantisme antérieur ») nu mai sînt nici ele foarte noi. Clasic pur, romantic pur, asemenea ficțiuni logice există numai în mintea noastră, care uneori funcționează desprinsă de realități, ca o vîrteală inutilă de acoperiș, iar cînd există în adevăr ele sînt fenomene artistice de decadență, alexandrinisme. Dichotomiile de mai sus ar privi numai victoria conștiinței artistice asupra ei înseși, numai accentul de valoare al operei, iar conștiința sau opera în dialectica lor internă. Așa încît, aplicîndu-le, realitatea vie nu singerează. Dar aceste perechi de concepte, oricît de inventiv

filologic li s-ar lungi serîd (la Heinrich Wölfflin, aticul și asiaticul devin linar-pictural, planiform-adînc, închis-deschis, unitar-multiplu, dar absolut-clar relativ: cuvintele noi, idel vechi) sînt reducibile, fără pierderi substanțiale, la perechea fundamentală *atic și asiatic*: aticul este clasic, simplu, organizat, raționalist, finit, mediteranian, static, apollinic, în timp ce asiaticul rămîne romantic, baroc, haotic, vitalist, infinit, gigantic, septentrional, dinamic, dionisiac.

O astfel de simplificare a limbajului critic sacrifică, bineînțeles, unele nuanțe. Nu orice clasic e numaidecît și în totul echilibrat și simplu. Corneille retorizează în-deajuns și, în general, prețiozitatea clasicilor francezi concurează de aproape gonismul și eufismul; după cum nu orice romantic este cu necesitate și total baroc: A. de Vigny, față de Hugo, este simplu în conturul stilistic, iar Shelley, cu toată înălțura lui muzicalitate, față de Byron, rămîne construit și limpede.

Nuanțe stilistice, sînt destule; sacrificarea lor însă se răscumpără prin ideea că nici o operă fundamentală, stilistic fundamentală, nu s-a înălțat din nuanțe, precum se răscumpără de asemenea și mai cu seamă prin celestitatea perspectivei, care, dacă le scapă din vedere, singură ea poate decela întregurile tipic contrare ale creației. Căci, grădîrind puțin stufului de iluzii filologice, cu care operează de obicei critica artistică, ochul e liber să bată mai departe, de la tipurile artei la arhetipurile culturii. Pe aticism și asiatism, posibilitățile de cultură, declarate sau latente, se organizează de la sine. Nirvana nu este filozofia lui Plato și Parthenonul nu luminează de pe Hymalia. Un Pythagora care s-a ficționează cu bățul de bambus pe nisipurile Gangelui, un număr fix de sfere cerești, ar fi surpat o întreaga ordine cosmică sau, dacă n-ar fi provocat cataclismul, ar fi fost azi un schizofrenic necunoscut al acelei Asii dilatate, colosale și haotice. Și, în același fel, un yoga athenian, rațional, gimnastic, citind dialogurile lui Plato sau contemplînd înflorirea marmurei din minile lui Praxitel, e cel mult o pură idee, dacă nu una absurdă.

Sînt numai două arhetipuri de cultură? Cu adversarii acestei simplificări, din cîmpul filozofiei culturale, se stă de vorbă mult mai greu decît cu criticii de artă. De la Frobenius și Spengler pînă la Lucian Blaga, el au substituit ideea socratică de « ciclu » istoric și ideea goetheană de « spirit al timpului » prin aceea de « stil » și « spirit al locului ». Cercetările lor sînt de aceea mai cu seamă etnografice și factorul real de cultură se ascunde, după ei, în « sentimentul spațiului ». Cum unităților spirituale sincronice, în chip firesc mai limitate ca număr, li s-a adăugat unitățile spațial sintetice, s-a creat astfel o floră nomenclaturistă, nouă și luxuriantă, asupra căreia discuțiile plouă binefăcător, aducîndu-i o mare prosperitate filologică. Iar sămînța acestei vegetații literare este desigur intuiția unicității culturilor, care la dreptul vorbind, într-o viziune stilistică, ea însăși ar trebui socotită ca aparținînd unui anumit « stil » de gîndire. Căci culturile sînt de curînd privite ca unice, putîndu-se de aceea ivi îndoaia asupra apariției acestei perspective la filozofii secolelor anterioare. Oricum, unicitatea culturilor obligă la unicitatea formulelor în care sînt cuprinse și atunci numărul lor

caută să coincidă. Limbajul filozofic, care prin firea lui subsumează și abstrage, e silit să așadar să devină, din noțional, metaforic. De aceea toate formulele filozofiei culturii sînt niște simboluri spațiale; pentru culturile antică, occidentală, arabă, egipteană, chineză și rusească, Spengler propune, respectiv «corpul izolat», «infinitul tridimensional», «peștera», «drumul labirintic», «drumul în natură» și «planul nemărginit»; iar Lucian Blaga formulează, pentru cultura babiloniană, «spațiul gemenat», pentru cultura chineză «spațiul din rotoacele», pentru cultura greacă «spațiul sferic», pentru cultura arabă «spațiul perdelat», pentru cultura română «spațiul mioritic» etc. (La simbolurile spațiale, Blaga adaugă trei simboluri istorice: «timpul-havuz», «timpul-cascadă», «timpul-fluviu», în nici o legătură cu «spiritul timpului»). În mișcarea acestor cercetători de a se suprapune exact pe întreaga serie de concreturi unice, de a coincide mental cu fiecare în parte, e poate mai mult o conduită literară decît una filozofică. În orice caz, nespecialiștii, chiar aceia care ar putea zice despre ei înșiși ce zicea despre sine Montaigne, cînd se declara «filozof nepremeditat», se orientează greu în această frenezie nomenclaturistă, neconvenind asupra unicității culturilor și nici asupra unicității formulelor. «Spațiul-peșteră sau boltă» și «spațiul-sferă» le apare lor ca varietăți ale unui singur tip de percepție, percepția limitării, după cum «infinitul tridimensional» și «planul nemărginit» se radicalizează de asemenea într-un singur tip de percepție, percepția nelimitării. Dar limitat-nelimitat nu este chiar acea pereche fundamentală de concepte din *atic - asiatic*? Vom afirma dar că filozofia, deci simplifica și abstract, nu există decît două tipuri antinomice de cultură, tipul *atic* și tipul *asiatic*. Antinomie însă nu înseamnă pur. Puritatea este concept exclusiv alexandrin. Aticul domină în sine un *asiatic*, după cum în *asiatic* suferă un *atic*. Zenon și Plato aparțin aceleiași culturi dimpreună cu Heraclit și Plotin. Eleatismul și platonismul nu se împiedică de Ideea devenirii veșnice și de latența mistică, putînd prea bine colora un anumit spațiu cultural. Nici în cuprinsul Asiei revărsate, dinamice, vegetale, geologică și haotică, adevărată și unică patrie a barocului, nu dăinuie mai puțin o Japonie rigoristă și chiar o Chină, lingă ale cărei temei săpate în munți, tălănuite de lungi perdele vegetale, se poate oricînd descoperi ceașca străvezie decorată cu trei fire de orez. Sînt posibilitățile *atic* ale Asiei, după cum heracitismul și plotinismul sînt posibilitățile *asiatice* ale Greciei. Se știe azi, de la Nietzsche rolul jucat de explozia vitală, de elementul dionisiac, deci de asiaticism, în nașterea tragediei antice, care totuși ogîndește în stilul ei, prin reprimarea pasiunii, ordinea ierarhică, imaginea rațională a lumii, apollinicul, deci *aticismul*. Putem zice dar că din punctul cel mai înalt de vedere nici culturile arhetipice contrare nu se deosebesc prin conținuturi eterogene, căci, dezbătînd fiecare aceeași eternă antinomie, ele își compun identitatea prin soluția pe care o dau acestei ascunse antinomii. Iar soluția e un accent de valoare, variabil după timp și loc, procesiv și nerepetabil ca viața înșiși. Numai numărul limitat de cristale din tubul caleidoscopului, care prin învîrtire

poate alcătui nelimitate combinații cromatice, dă mai exact Ideea infinitului creației culturale născută din finit. Antinomia culturilor-arhetip ar fi prin urmare o antinomie de accent și nu de substanță.

Mai mult, modul *atic* de cultură și cel *asiatic* ajung în anumite împrejurări să-și combine chiar accentele de valoare. Vechii oameni de carte, despre care Quintilian spune că au împărțit stilul elocvenții în *atic* și *asiatic*, au procurat retoricilor conceptul stilului compozit. Ei au recunoscut un al treilea fel de cultură, tipul *rodhian*, în amestecul celorlalte două. Oratorii *rodhieni* «nu sînt nici concizi ca *atici* și nici revărsăți ca *asiatici*, astfel încît par a avea ceva din firea localnicilor și ceva dintr-a oratorului». Aeschines, se mai spune, este cel care, alegîndu-și insula Rodhos ca loc de exil, a dus acolo «învăștătură atheniană», care, întocmai ca simțina degenerată în alt pămînt și sub alt cer, și-a amestecat gustul *atic* cu gustul străin. De aceea *rodhienii* sînt oarecum «înceți și blînzi, deși nu chiar slabi»; nu se dovedesc «nici ca izvoare pure, nici ca torente spumegătoare», ci par mai curînd «ape liniștite». «Tertium mox, qui haec dividebant, adiecerunt *genus rodhium*: quod velut medium esse atque ex utroque mixtum volunt; neque enim *atic* pressi, neque *asiani* sunt abundantes; ut aliud habere videantur gentis, aliud auctoris. Aeschines enim, qui hunc exilio delegerat locum, intulit eo studia Athenarum; que, velut sata quadam coelo terraque degenerant, saporem illum atticum peregrino miscuerunt: lentius ergo quidam ac remissi, non sine pondere tamen, neque fontibus puris, neque torrentibus turbidis, sed lenibus stagnis habentur». Ca tip de cultură, *rodhianul* este, cu alte cuvinte, adulterarea valorilor *atic* și cele *asiatice* sau ale acestora prin celea. E adevărat că Xerxes se înăpăoiază rușinat de la Salamina și că Alexandru Macedonul moare în Asia; dar spiritul culturii purtate de Alexandru ajută latența contrară, care condiționează din ascuns și etern asiaticismul, după cum spiritul purtat de Xerxes lucrează în istorie asupra *aticismului*, pe care fie colorîndu-l mai intens în latența opusă, fie numai extindîndu-l, îl transformă în ceea ce numim azi cultura europeană. *Rodhianul* așadar apare ca embrion a culturii europene. «Faustic» spenglerian, văzut ca formulă a acestei culturi, este de fapt eflorescența *rodhianului*, pe care invenția filologică nu-l poate disimula. Ca Faust însuși, Europa poate zice despre sine că e muncită de două suferite în luptă, dar pînă la urmă, sub oricîte denumiri, opozițiile ei spirituale sfîrșesc prin a i se declara una ca suferit *atic*, iar cealaltă ca suferit *asiatic*. Sinteza acestor aspirații fundamentale primește, în țările mediteraniene și latine, accentul de valoare mai desori pe *atic*, iar în țările nordice, germano-slave, pe *asiatic*. Fausticul nu acoperă totă aria culturii europene, după cum n-o acoperă de asemenea raționalismul (neoaticismul) francez. Și situația nu se schimbă, dacă o privim pe cultura națională sau chiar pe autori. Față de Europa germano-slavă, Franța este o *Atică* modernă, cu toate că linia ei de forță spirituală Descartes-Renan-Valéry se află paralelă și pusă în relief de aceea, mai puțin franceză, a lui Pascal-Rousseau-Bergson. Și în același fel, spiritul lui Pascal se dezvoltă pe registrul dublu al «finetii» și al «geometriei», iar un Rousseau, adevărat monstru *asiatic*, vedea totuși pe orice punct al globului,

fișunea exagună a omului social tipic, pe care l-ar face fericit acea constituție alcătuită de un francez, pentru francezi. Orice spirit omenesc remarcabil este subminat de contradicții interne. Egal cu sine însuși, perfect și steril rămâne numai alexandrinul. Fără aportul asiatic al creștinismului și al barbarilor estici, romanismul anglo-german și un Victor Hugo n-ar fi fost cu puțință, după cum fără aticismul de orientare al Renașterii tragedia franceză ar fi mai întârziat să apară. Premisele culturii europene sînt în Rodhos. Și am putea afirma, cu toate riscurile unui axiomaticism neconvingător, că premisele oricărei culturi vii, deci studiabile, germinează în cuprinsul unei substanțe vitale antinomice, fără istoric și, etimologic, utopică. Istorizabil și spațializabil este jocul accentelor de valoare purtate în epoci și locuri deosebite de procesul acestei germinații.

Dar teoria nemonadică a culturilor nu e preocuparea noastră actuală. Deocamdată, ne satisfacem cu perspectiva necesară a celor două arhetipuri de cultură, dincolo de care distingem modulele corespunzătoare de viață. Care sînt aceste moduri? Fundamental, omul răspunde vieții «da» sau «nu», răspunsul fiindu-i de multe ori un «da-nu» sau un «nu-da». A afirma viața sau a o nega, a o prețui, sau a o disprețui, a o îmbrățișa sau a o respinge precum și a răspunde critic afirmînd și negînd sau mai întîi negînd și apoi afirmînd, înseamnă a consimți la unul din modulele de existență tipice dincolo de care nu se mai poate vorbi decît de impulsii și exclamații, de instinct și limbaj nearticulat, cu alte cuvinte de ceea ce ne scoate din problematica umanității. Omul asiatic vociferează un «da» tumultuos, în timp ce omul atic se construiește pe un «nu» rațional; iar europeanul discriminează în «da-nu» sau «nu-da». Frenesia vitală și asceza mărginesc spațiul spiritual, în cuprinsul căruia ca într-o placentă fierbinte, germinează tipurile de cultură. Așa este o afirmație nestăpînită a vieții, strunită din ascuns de budhism și alte doctrine de o negație tot atît de nestăpînită, după cum Atica este negația rațională a vieții, subminată de afirmația dionisiacă. Cu mitologia ei ierarhică și oprîmăntă, situată pe un pisc sterp de munte, unde Dionisos nu era îngăduit să se așeze, cu filozofia arhetipurilor platoniciene și a nemîșcării eleatice, cu ideea numărului preels de sfere pythagoreice, cu unica geometrie euclidiană și cu acel sistem de rigori genuliste în creația literară, Atica răspunde vieții în tot atîtea feluri «nu». Iar vitalismul asiatic și asceza omului atic, căruia pe numele ei i se spune socratism, străbat întreaga cultură europeană, căreia prin opunere, predominantă și împletire îi constituie identitatea.

A trece de la un mod tipic de viață la altul echivalează cu a consimți și a susține chiar fără conștiință un alt tip de cultură. Numai un arc, fie el cît de incalculabil, de rotire a caleidoscopului vieții zdruncină o concepție religioasă, filozofică, artistică și chiar științifică, făgăduind altele mai limpezi și mai adevărate; iar cînd învîrtirea se face mai efectuală, omul devenind printr-o mutație tipică contrariul său, atunci întrebările-limită, inclusiv ale filozofiei și poeziei, recapătă o urgență arzătoare, se impun minții omenești din nou și oarecum simultan. Fie dar că vom concepe cultura monadic, pe unități sau «stiluri» spațiale unice, fie că o vom concepe nemonadic, în jocul accentelor de valoare puse de istorie pe devenirea unei substanțe unice, cadența întrebărilor-limită e un fapt necontroverșabil, precipitat de mutațiile vieții.

Vestibulul marelui templu MADURA, secolul XVII ►

«Centenarul Mahatma Gandhi»

INDIA și GANDHI

LUCIAN BLAGA

Mahatma Gandhi așa cum l-am cunoscut

Era în anul 1931, pe la începutul lui Decembrie. Un început de iarnă, cu întâiele neguri grele, ca de lapte. Mă găseam de vreo cîțiva ani în vechea cetate a Bernei, capitala Elveției, unde împrejurările și capriciile sorții mă obligau să fac serviciu de secretar de presă, pe lângă legația Țării noastre. Trăiam încă în timpuri mai de relativă liniște, deși mulți dintre cei ce ne învîrteam prin treburile diplomației întrezăream tenebrele, ce se ridicau în zarea continentului și a lumii. Vieața pașnică, aproape nepătată de evenimente, a medievalei Berne, îmi convenea din cale afară, căci îmi creia, prin grația unei armonii prestabilite, condiții nespuse de prielnice preocupărilor literare și filosofice, cărora începusem să mă dedic cu totul. La intervale apropiate calculate, cite o vizită doar la vreun prieten elvețian, la cutare scriitor sau profesor universitar, întrerupea monotonia de obicei plicticoasă și numai foarte rar senină, dar atunci în adevăr minunată, a calendarului și a peisajului.

Coboram adesea spre albia râului Aare, cu ape cînd foarte verzi, cînd foarte albastre, cu ape în care gheleam culori aduse din cerul ghețarilor sau din cetina brazilor. Pasul mi se opra de la sine, ca într-o procesiune rituală, îngră birlogul urșilor. S-a făcut cîndva în timpuri de legendă că ursul a devenit totemul cetății. Și animalul sacru stăruie de atunci în stema Bernei, ca și pe frontispiciul primăriei. Nimic mai natural prin urmare decît ca orașul să întrețină cu o pensie viageră cîțiva urși aievea, de noroc, mari cît niște sarcofage de bazalt egiptene. Într-o groapă rotundă, enormă, cimentată, urșii se dau în spectacol și publicul îi alimentează cu morcovi, sau îi privește de sus în jos cu evlavie, parcă ar privi cel puțin în subterana Domului invalizilor de la Paris. Aci, în preajma refugiului de Duminecă, al bravilor bernei, mă întîlnesc într-o după amiază, cam pe neașteptate, cu prietenul meu Hugo Marti, spiritualul scriitor elvețian, care cîțiva ani mai tîrziu s-a sfîrșit așa de tragic. Marti fusese cîndva, pe la începutul celuialt război, în România, și a scris și două cărți cu amintiri din țara noastră. Se apropia zîmbind: «Sunt sigur că le-ai fluierat o doină, dar urșii n-au reacționat. Ceea ce dovedește încăodată că memoria nu e ereditară», mi-a zis, scoțîndu-și pipa din colțul gurii. «Dumneata și urșii sunteți singurele ființe carpatine, aici în orașul nostru». «Da, e adevărat, aproape că uitaseam, îi răspund eu, urșii ăștia au fost aduși aci din Ardeal. Probabil acesta e motivul secret pentru care mă plimb așa de des pe-aici, sunt în căutare de compatrioți!». «Știi că mă gîndeam tocmai la Dumneata, continuă Hugo Marti, și-am pregătut o mică surpriză». «Sper să fie plăcută, fu replica mea, ca toate surprizele pe care obișnuiești să mi le faci». În adevăr Hugo Marti nu scăpa nici un prilej să-mi facă tra-ul cît mai agreabil cu puțință, și își volu oferi ocazia să-l cunosc, se grăbi să adauge Marti. Na-na, was sagen Sie dazu? Știam că Gandhi sosise, pentru scurt timp, la Londra, unde fusese, cu multe stăruințe, invitat de guvernul britanic, la o conferință, pentru pacificarea definitivă a Indilor. Aflasem din ziare că Mahatma Gandhi, înfrîngîndu-și o justificată aversiune față de civilizația apuseană, s-a lăsat înduplecat la acest gest de sacrificiu, și că venise pe bordul unui mare vapor englez unde trăia într-un cort, pentru a nu-și întrerupe felul vieții. După unele informațiuni își luase cu el, în alaiul de rigoare, și cîteva mărune cornute, căci nu se alimenta decît cu legume și cu lapte de capră. Se poate însă ca această informație s-o fi citit într-o revistă humoristică. Oricum, conferința de la Londra a luat sfîrșit fără de vreun rezultat mai vizibil și nici comunicatele trimițate nu prea îngăduiau să se întrezărească o nouă lumină în răsărit. Vestea lui Hugo Marti, că Mahatma, marele spirit, va trece prin Elveția și că volu avea posibilitatea să-l vad, mi s-a părut însă o glumă de colț de stradă.

«Cu alte cuvinte conferința de la Londra s-a încheiat fără soluții», încercă eu să scap puțin din perplexitatea, în care prietenul mă adusese cu noutatea sa, care totuși mă intrigă. «Da, și Gandhi sosește peste trei-patru zile la Lausanne, unde se întîlnește cu Romain Rolland, și unde va ține probabil o conferință pentru o seamă de invitați din întreaga Elveție». Din momentul în care Hugo Marti s-a hotărît să pronunțe numele lui Romain Rolland, scriitorul francez care scrisese o faimosă carte despre Mahatma Gandhi, vestea ce mă nedumerise adineori, nu mi s-a mai părut chiar de domeniul fanteziei. «Așa dar vine Gandhi», zic eu căzînd la gînduri, și Marti continuă să-mi precizeze programul: «Nu-i așa că vei merge la Lausanne? Am și vorbit cu librărul X, să-ți rezerve un loc și să-ți trimită o invitație». Auzind de librărul X am pufnit în ris, manifestîndu-mi de ostădată fără înconjur toată neîncrederea. Căci librărul X era proprietarul unei foarte cunoscute librării de la Berna, în vitrina căreia nu se găseau decît cărți și reviste «nudiste», și fotografiile de un gust foarte îndoielnic, menite să ațîțe în trecători nostalgia unui raiu pierdut. «Ei da, înțeleg neîncrederea Dumitale, adaugă Marti surîzînd, dar nu știi că librărul X nu este numai un fervent al nudismului colectiv, ci și un mare admirator al lui Gandhi, și că se găsește chiar în asiduă corespondență cu Mahatma?». Și eu, glumind: «În cele din urmă de ce nu? Nu e și asceza un fel de nudism, un nudism al spiritului? De altfel să nu uităm că și Gandhi umblă aproape gol!» N-au trecut 24 de ore și am primit invitația frumos tipărită, de la pleca la Lausanne. M-am simțit chiar ușor măgălit ținînd în mîna una din cele numai cîteva zeci de invitații, ce s-au distribuit în întreaga Elveție. A doua sau a treia zi plecăm la Lausanne cu trenul special, care aducea de la Basel și de la Zürich pe ceilalți poftiți la un singular praznic al spiritului. De la Berna nu plecam decît vreo cinci inși. Reținut de alte urgente chestiuni, Hugo Marti nu putuse să vind, dar m-a însărcinat să-i raportez cu deamănuntul pentru suplimentul literar al unui ziar local, al cărui redactor era. Nu-mi aduc aminte ca trenul care grăbea de la Berna la Lausanne să fi fost prea aglomerat. Stam în completă izolare la fereastră, mai calm chiar decît taciturnii elvețieni, și încercam, prin ceața de Decembrie, să deslușesc țara de sus a Bernei, cu linia zigzagată a piscurilor Jungfrau și Mönch, dar peisajul nu voia să se desvîdească. Mă pătrunsese o ușoară toropeală, iar curmirile și pădurile prea știute, nu-mi mai rețineau privirea. Absorbit de alte depărtări, mă gîndeam că peste două-trei ore am să văd figura aceluia om, care izbutise să crezeze cea mai mare mișcare politică-spirituală pe care istoria o cunoscuse pînă atunci. Două sute, trei sute de milioane de oameni stăteau la spatele aceluia omuleț, care înția oară în istorie încerca să facă istorie fără violență. Aș fi voit să pătrund secretul miraculosului răsunset, ce l-a găsit Gandhi în masele hotice ale poporului indic.

Și-mi spuneam că Gandhi trebuie să fi nimerit cea mai justă formulă pentru declanșarea unei mișcări politice în India. Gandhi iniția o politică ce isvora de-a dreptul din spiritul metafizic al poporului. Să pornești de la pasivitate, ca stare legitimă a existenței, și să întemeiezi pe această stare și credință perspectivele unei acțiuni de desrobire, iată un lucru extraordinar, care e cu puțință numai în India. În adevăr filosofia indică manifestă tendința de a exprima existența în funcție de neexistență, încât paradoxul lui Gandhi, care clădește o uriașă acțiune politică pe principiul pasivității, se lămurește pe fundalul de totdeauna al spiritualității indică. S-a spus că mișcarea lui Gandhi pornește de la principiul tolstoian: «Să nu te opui răului, și să nu răspunzi răului prin rău!» Firește că Gandhi însuși se lăsase cîndva în tinerețe șale impresionat de doctrina tolstoiană, dar în cele din urmă această doctrină a devenit așa de fertilă în India din pricină că mentalitatea indică, gîndirea filosofică a acestui popor, înclina de la sine spre o atitudine de paradox, cum este aceea conținută în doctrina politică-spirituală a lui Gandhi. — Între timp trenul oprise într-o gară fără să prind de veste. Am ajuns la Fribourg, vechea cetate a catolicismului elvețian, cu ziduri roase de vreme, înalte, nespoite, spre rîu, care văzute dintr-o anumită parte îmi aminteau, nu știu de ce, niște clădiri tibetane, pe care le văzusem cîndva, nu în realitate, ci în ilustrațiile unei cărți de călătorie. Dar se poate ca apropierea aceasta s-o fi făcut mai mult din pricina gîndurilor mele care colindaseră adineori prin Asia. Stația Fribourg împărția în două drumul pe care de atîtea ori l-am mai parcurs plecînd de la Berna la Geneva, la sesiunile Ligei Națiunilor. Negăsind alt razem sub bățile celui ai ceas, gîndurile mă purtau iarăși în altă parte. Mai de grabă decît își poate cineva imagina, mă găsim în mirejele unei întrebări palpitanțe. Ștergeam cu mîneca geamul ușor aburit. De ce care filosofia indică a exercitat o atracție evidentă tocmai asupra unor eminente spirite românești? Tîrînd seama de nivelul, de dimensiunile, de proporțiile interioare ale culturii românești, mi s-a părut dintr-o dată că nicăieri în Europa gîndirea indică n-a avut o înflorire de aceeași calitate ca tocmai în România. În definitiv, în Europa, filosofia indică devenise odată, pe la 1870, o efemeră modă, aceasta în foarte strînsă legătură cu filosofia schopenhaueriană, iar pe urmă, încă o dată, ea dobîndise o eferescență în deosebi în Germania, la sfîrșitul întîiului război mondial. Dote fiind însă masivitatea, bogăția, puternicia culturii germane și apusene, moda indică, oricît de vie, rămînea în penumbra. Moda aceasta n-ar admite să fie caracterizată prin mari epitețe, ea rămîne ceva periferial, nestîrînd vreun interes care să fructifice în chip vizibil spiritul european. În marginea unor atari considerații, un vag sentiment îmi spunea că înflorirea spiritului indică asupra culturii românești reprezintă întru cîtva un proces de altă

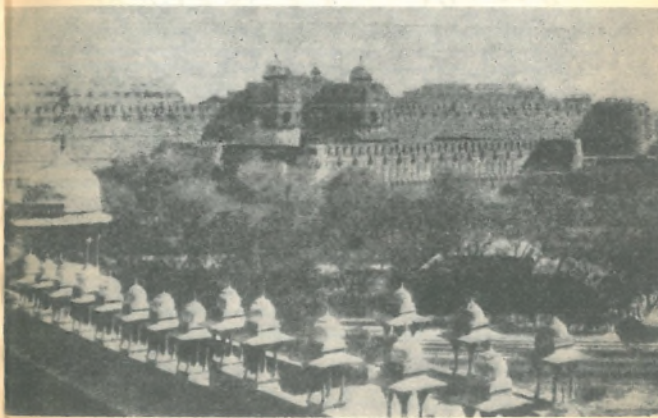
natură. Mai întîiu personalitățile, prin care un oarecare duh indică a pătruns la noi, sunt prin calitatea lor excepțională, și prin locul ce ele îl ocupă, ca și prin momentul istoric în care ele intervin în procesul de formațiune al spiritului românesc, o cheazășie că gîndirea indică a stîrnit la noi alte coarde, mai intime și mai adînci. Împrejurarea că poezia lui Eminescu e străbătută nu numai întîmplător de motive indică, rămîne revelatoare în această privință. Din moment ce isvode indică a fost asimilate de geniul poetic al lui Eminescu, substanțele străine ne deveniu constanșiale. Cert, la noi nu s-au scris în acei ani de chinuță lămurire interioară a lui Eminescu cărți în multe tomuri despre filosofia indică, cum se întîmpla în Germania, unde aceste tomuri se pierdeau în uriașă producție literară și filosofică a timpului ca un rîu într-un imens desert de nisip. În schimb cîteva din motivele esenșiale ale gîndirii indică îmbogățiau patrimoniul nostru spiritual prin creațiile unui mare geniu al poeziei, destinate să devină o permanență inalienabilă. Prin asimilare totală, motivele de proveniență indică au intrat în însăși ființa noastră, de unde ele nu mai pot fi smulse decît distrugînd țesuturi vitale. Oricum, astăzi nici nu ne-am mai putea închipui cum s-ar vorbi despre Eminescu, deci despre spiritul românesc, făcîndu-se abstracție de aceste nobile și fascinante infiltrații răsăritene. Suprapusă unui ancestral fond mioritic, poezia nefinței face parte din structura eminesciană, și ca atare ea a fost destinată să adauge o linie de particulară vrajă profilului spiritual românesc. Că în același timp sanscrita îl interesa pe un filolog universal ca pe Hasdeu e lucru știut; îngăduim însă că aceasta ar fi putut să fie mai mult o treabă de om erudit. Cum se face totuși că Hasdeu a scris și acel *Sic cogito*, alăturîndu-se cu pasiune nimicitoare unei doctrine teosofice de obîrșie de asemenea indică? Cum se face pe urmă că un alt poet al nostru, George Coșbuc, despre care se susține de altminterea că ar fi un exponent neolterat al rasei, al țărînimii noastre, s-a nimerit să fie așa de preocupat de literatura indică, mai ales de epica Mahabharatei și de poezia dramatică a Sakuntalei? A intervenit și de astădată o inconcludență întîmplare? Sau pentru a lua în primire și niște reprezentanți mai recenți ai literelor românești — nu s-ar părea oricui cel puțin curios să se spună că un Ion Pillat a colindat prin meleaguri budhiste în prima sa tinerețe, numai așa în vizitator fără de aleanuri și ca să culegă niște motive de inspirație cu care n-ar fi avut de altfel nici o legătură? Cine a văzut tinerețe fără de aleanuri? — Eu din parte-mi, mărturisesc că n-am umblat pe sub zările Vedelor și mai ales ale Rîgvedei și prin toată filosofia indică, de care m-am ocupat cu intermitențe în lucrările mele, numai așa din trecere de vreme, ci dintr-o pasiune și dragoste cu totul particulară, ce-o purtam spiritului indică. — Să nu uităm apoi că una din cărțile populare care s-a bucurat de cea mai largă

răspîndire în rîndurile mai de jos ale poporului nostru, a fost «Varlaam și loasaf», o carte de origină indiană. Lista indicilor elocvente cît privește atracția pe care gîndirea și imaginația indică a exercitat-o asupra intelectualilor români permite de sigur să fie mult întregită. Pentru mai tîrziu Mircea Eliade această atracție s-a tradus în plecare reală spre India. — Pe fereastra compartimentului meu privii iarăși peisajul elvețian. Eram la o foarte energică cotitură de unde surprindeai ambele capete ale trenului. În spațiul amorțit și moșorît nu era nimic, ce m-ar fi putut împiedica să purced iarăși spre alte podişuri, și revela și-a reluat repede firul. Oare nu se manifestă, mă întrebam singur, în cele cîteva exemple, oricum o înclinare vagă, dar aparte a ființei omnești? O analogie apuca să se înfrîpe în mintea mea, o analogie la început cam firavă, apoi tot mai consistentă. Artiștii Germaniei de totdeauna, de la Dürer la Goethe, de la acesta pînă la Ștefan George sau la Hans Carossa, au fost toți deopotrivă stăpîniți de nostalgia italică. E o trăsătură a omului de miază-noapte, a germanului, acest dor al sudului. Neapărat că intră aci în joc un fel de apetit al ființei omnești de a-și găsi întregirea sau complementul. Eminescu, răsfaidîmîrurile rigvedice, n-a fost cuprins de un apetit asemănător, adică de setea de a se vedea împlinit, prin ceva complementar? Nostalgia indică, așa cum ea arde mulcom în sufletul lui Eminescu, mi se pare înrudită cu nostalgia italică a lui Goethe. În afară de aceasta Eminescu mai presimțea poate că și o secretă afinitate între fondul dacic și modul spiritului indic. Scriind poezia intitulată Rugăciunea unui dac, Eminescu s-a simțit obligat să înzestreze sufletul dacilor cu o concepție mai adîncă despre existență, dar, în căutarea unei viziuni potrivite spre a fi atribuită strămoșilor noștri, Eminescu n-a recurs nici la mitologia sau la înțelepciunea barbară a nordului, nici la înțelepciunea fără de prund a orfismului grec, cum poate că i-ar fi fost mai la îndemînă. Eminescu s-a hotărît să improprietească pe daci cu o concepție indică, despre lume și viață. — Și dacă am voi să imaginăm o biografie a poetului nostru pe linia unei vieți ce i s-a hărăzit, dar care dintr-un capriciu al fatalității, nu s-a realizat, am vedea pe Eminescu luînd drumul Indiei pentru un an sau doi, atît pentru rotunjirea superbă a personalității sale, cît și pentru ca să uite pe Veronica sa, întocmai cum Goethe a luat-o spre Italia ca să-și cucerească zenitul, și ca să uite pe Frau von Stein, în preajma căreia inspirația amenința să secătuiască. — Intram acum într-un tunel după care numai dect, de la o mîndră înălțime, se deschide priveliștea de necrezut a munților de dincolo de lacul Leman și a podgoriilor în terase de înfățișare foarte italică dimprejurul întielor așezări, ce anunță Lausanna. Încă zece minute și am ajuns. Ceața s-a împrăștiat și puteam să-mi răsfăț inima în albastrul rece al cerului și în albastrul mai de oțel al marelui lac.

Descinzînd în gara Lausanne am pornit într-o doară în căutarea sălii de cinematograf spre care mă îndruma invitația. Sosind în fața cinematografului, am ezitat un moment, căci nu se vedea nici o mișcare, nici un vizitator, și nu se auzia nici un pas, nici un glas. Un polițist, văzîndu-mă nedumerit, m-a îndemnat cu toată hotărîrea să intru. Am intrat. Sala era goală. Mai erau trei sferturi de oră pînă la începerea conferinței. Scena deschisă, ca a unui mic teatru, era pregătită, avînd în mijloc o masă lungă verde, și scaune împerejurul mesei. Ca să-l pot vedea mai de aproape pe Gandhi, cînd o veni să-și ia locul pe scaunul din mijloc, m-am așezat tocmai în față. Și-am așteptat. Încetul cu încetul sala prinde viață. Erau mulți sosiți și de pe la Geneva. O forțată și mișcare de chipuri expresive, chinuite. Fețe intolerante de sectari, figuri înalte de englezoaice cam trecute, măști profesional deformate, de intelectuali, profesori, scriitori, gazetari. Probabil că cei mai mulți mă invidiau din răspuțeri pentru locul de observator, ce-l luasem în stăpînire. Așteptarea se prelungia mai mult decît se cuvenea și mi mult decît se hotărîse prin ora indicată pe cartonul invitației. Sala era de mîrhiplină, de zumzet și de curiozitate. Și așteptam. De după niște draperii grele, din fundul scenei, apar în cele din urmă niște Inzi, unii în costumul lor de acasă, alții în haină europeană, și ocupă numai cîteva din scaunele din jurul mesei, vîind parcă prin aceasta să pună o sacrală distanță între profet și ei. Și iar așteptăm. Iată-l în sfîrșit că intră: omulețul, care poartă numele de Marele Spirit, Mahatma. Se iese de după aceleași draperii, din dosul scenei, vine destul de grăbit spre masă. Îmbrăcat ca într-o togă de lînă albă, cu picioarele goale pînă la genunchi, și în sandale. Părea puțin cam sgribulit de frig. Și tocmai în momentul cînd credeam că o să-și ocupe locul pe scaunul din mijloc, el urcă, spre surpriza tuturor, pe scaun, și de aci în picioare pe masă, pentru ca să se așeze apoi în poziție de Budha în mijlocul mesei. Acest fel de a se prezenta, s-a produs atît de repede, cu gesturi atît de naturale, sau mai bine spus atît de fără gesturi inutile, încît în sală s-a stîrnit, nu ilaritate, cum ar fi fost de așteptat după intensitatea surprizei, ci o tăcere totală, însoțită poate de un zîmbet blînd și colectiv. Grația firească cu care acestul făcuse neașteptatul examen de a se urca și de a se așeza pe masă în fața unor europeni neobișnuți cu asemenea spectacole, a învins și s-a impus tăcerii religioase a publicului. Gandhi a început apoi să vorbească, într-un chip care uimea prin simplitate în primul rînd, printr-o simplitate necăutată, proprie spiritelor care nu mai văd decît esențele ultime. Nici un gest de orator, nici o modulație retorică în glas, nimic căutat pentru a epata, nimic din toată gama aceea insuportabilă de atitudine, a vorbiturului. Gandhi vorbea englezeste, în fraze reduse la subiect și predicat. Nu pronunța decît cîte-o singură propoziție, rar, neontentativ. Un francez traducea, stînd în picioare lîngă

masă, fiecare propoziție, și Gandhi în ritm monoton continua. Capul acesta, uluit de urît în fotografii, avea ceva transfigurat în realitate, înțit nu mai părea urît, deși nu mai avea decât vreo cîțiva dinți în gură. La acest om totul era redus la esențial, chiar și înfățișarea; chiar și numărul dinților, cei inutili îi căzuseră. Gandhi dădă impresia puternică a unui om care se găsește într-o permanentă concentrare îndrăcită, dar pentru care concentrarea nu mai este efort, ci o stare organică. Figura lui e însoțită de mișcări strict necesare pentru ca să nu pară rigidă. Nici un gest nervos sau de prisos. Nici un cuvînt prea mult. Totul e stăpînit fără a părea artificial. Gandhi vorbea la fel cum ar fi putut să și tacă. În fond interesa numai foarte puțin ceea ce el spunea, căci nu spunea decât lucruri pe care cei mai mulți le știam. Că a găsit în Europa stări îngrijorătoare, că faptele aici sunt în desacord cu cugetul, și alte lucruri asemenea. Dar chipul cum rostea ceea ce ținea să ne spună, era totul. Era un mod total desolat și de cele din urmă accentue, ce ar fi amintit tonul declamator. Aveam ostfel în fața mea înția oară în viață primatul existenței spirituale față de cuvînt. Aveam în față nuditatea supremă a spiritului suprem. Cît timp am umblat prin strălindății, și o bună parte a vieții mi-am petrecut-o dincolo de hotare, am avut ocazia foarte frecventă, să văd și să ascult celebrițăți: scriitori, artiști, gînditori, critici, oameni de stat. Am cunoscut, ca să pomenesc vreo cîteva nume, pe filosoful Ludwig Klages, cu înfățișarea sa de pastor dionisiac, pe contele Keyserling, versatil, nestăpînit, care într-o singură conferință și-a pierdut de zece ori foile ce le ținea în mîină, am ascultat pe modestul și stîngacii filosof Husserl, am văzut pe scriitorul Thomas Mann cu chip de Herr Professor; am auzit pe marele critic francez Thibaudet, care avea figura unui negustor de vinuri nobile; l-am văzut pe cel mai strălucit critic al Germaniei, pe Gundolf, un bărbat frumos, cu priviri fosforescente de drac, l-am întîlnit pe vizitorul naturalist Dacqué, l-am cunoscut pe Leo Frobenius, tumultuosul, spiritualul filosof al culturii și descoperitor al duhului african, l-am auzit vorbind pe energicul, pietrosul Sven Hedin, cuceritorul Tibetului, și alții alții, aș putea să descriu chipul și vorba lui Mussolini, ca și profilul lui Salazar catolicul cu sufletul metalic, sau mustața și cuvîntul lui Pilsudsky, care semăna cu masca lui Nietzsche. Totdeauna am avut impresia că opera este superioară omului. M-am găsit, altfel spus, totdeauna în fața unei existențe acoperite de cuvînt. Înția și ultima oară, în fața lui Gandhi, care, prin ceea ce spunea, punea doar în relief o totală lipsă de verbozitate, m-a complexit sentimentul că stau pironit în fața unei existențe superioare și mai presus de cuvînt. După ce a încheiat cele ce ținuse să ne comunice, poate mai mult pentru a umple golul, ce-l creia în jurul său curiozitatea noastră europeană și gazetărească, Gandhi a cerut să i se pună întrebări din public, arătîndu-se dispus să facă față întrebărilor. Unul dintre înso-

țitori a cules din sală bilețelele cu întrebările. Gandhi le-a luat pe rînd. Și răspundea fără ezitări. Cineva îl întreba: «De ce nu atribuieți inspirației divine mișcarea uriașă, ce-o conduceți în India?» Gandhi a descifrat întrebarea, a tăcut o clipă, pe urmă a formulat o replică lapidară, turnată parcă de-a-dreptul în bronz, dar glasul său ocolise și de astădată orice subliniere demonstrativă: «Mișcarea ce mi s-a dat să o conduc, este de natură divină. Tot ce e bun în ea, e divin, tot ce e rău în ea, mi se datorește mie». Lucrul a fost rostit iarăși așa de simplu, așa de nedeclamator, înțit sala trebuie să fi fost străbătută în acea clipă de sentimentul că omul credea în adevăr ceea ce spunea. Și mi-am zis: acestui ton atît de firesc, de sincer, nu-i poate rezista nimeni. Probabil că Isus din Nazaret avea același ton pe dealul crinilor cînd vorbea despre Împărăția lui Dumnezeu. Într-un tîrziu Gandhi ne-a amintit că trebuie să se retragă, să-și facă rugăciunea, ceea ce fusese semnalul de plecare. Întors la Berna l-am spus lui Marti: «Impresia nu se poate descrie, ar fi un sacrilegiu. Află însă că eu, care totdeauna am avut o pronunțată aversiune față de oratorie, am declarat dușmănie neîmpăcată acestei arte găunoase. Acesta va fi războiul meu de treizeci de ani».

17114-220
 39-3-34
 22. 09.11
 17114-220
 39-3-34
 22. 09.11
 17114-220
 39-3-34
 22. 09.11

GANDHI

INSCRIPTII

O Indii prosternată la picioarele Europei n-ar putea să dea nici o speranță umanității. O Indii înfloritoare și liberă are pentru o lume suferindă un mesaj de pace și de bunăvoință.

Nimic mai îndepărtat de gîndirea mea decît exclusivismul sau intenția de a ridică în juru-ne bariere. Dar susțin cu smerenie că aprecierea altor culturi trebuie să urmeze iar nu să precedă aprecierea și asimilarea culturii noastre. Am ferma convingere că nici o altă cultură nu ascunde bogății atît de prețioase. N-o cunoaștem, ne-am făcut s-o disprețuim și să-i micșorăm valoarea. Aproape că am încetat de a o trăi. O cunoaștere academică fără practică este asemenea unui cadavru îmbălsămat, foarte frumos spre a fi contemplat, probabil, însă fără nimic care să poată inspira ori înnobila. Religia mea mă apără de a disprețui sau de a nesocoti celelalte culturi, în același chip în care insistă ca să mă pătrund de a mea și să o trăiesc, nu pedeapsă sinuciderii civile.

Non-cooperarea nu este o mișcare plină de lăudăroșenie, de fanfaronadă și de vorbe mari. Ea servește pentru a pune sinceritatea noastră în încercare și reclama de la noi înșine un sacrificiu tăcut și hotărât. Ea ne impune să facem dovada loialității și a capacității noastre pentru o muncă de interes național. Este o mișcare care caută să traducă ideile sale în acțiune și cu cât ne vom strădui mai mult cu atât vom băga de seamă că rămân de înăfuit cîte nici nu gîdim. Sentimentul acesta al imperfecțiunii noastre se cuvine să ne facă modeste.

Dacă am vrut să ne înălțăm, pentru ce să deplîngem sacrificiul? Nici o națiune nu s-a ridicat vreodată fără jertfe. . .

Admit, după cum am și făcut-o, că Non-cooperarea nu poate avea loc fără riscuri; dar riscurile nepăsării față de o problemă gravă sînt nesfîrșit mai mari decît primejdia violenței, căreia îi poate da naștere organizarea Non-cooperării. A nu face nimic este mijlocul sigur de a chema violența. . . Cei a căror cauză este dreaptă nu s-au mulțumit niciodată cu o simplă protestare. Unii au și murit pentru ea.

Nici o țară vreodată nu s-a înălțat fără a se purifica în focul suferinței. Pentru ca să dea grîul, trebuie să piară sămînța. Viața țîșnește din moarte. Poate India să iasă din sclavie fără a urma legea eternă a purificării prin suferință? . . .

Istoria Angliei și istoria Franței abundă în exemple de oameni care continuă să urmărească ținta cea dreaptă fără a se neliniști de suferința pe care aceasta o implică. Nu zăboveau să socotească dacă cei ignorați aveau să sufere, fără s-o vrea. Cum am pretinde să scriem altminteri istoria noastră? Putem, dacă vom dori, să profităm de erorile precursorilor pentru a proceda mai bine; dar nu este imposibil să suprimăm legea suferinței, inerentă existenței noastre. Singurul mijloc de a proceda mai bine ar fi, pe cît posibil, de a evita violența din partea noastră, cu scopul de a grăbi astfel mersul progresului și de a introduce în metodele suferinței o puritate mai mare. . .

Înțelepții antichității își mortificau carnea pentru ca sufletul lor să devină liber și pentru ca trupurile lor să poată îndura orice suferință aplicată de tiranii ce pretind să le impună voința lor. Și dacă India aspiră să-și regăsească înțelepciunea de demult, dacă India vrea să evite greseliile Europei, i-aș implora pe fiii și fiicele sale să nu se lase amăgiți de fraze frumoase, de subtilitățile care ne înlanțuie, de spaima suferințelor pe care India va trebui, poate, să le îndure, ci să ia seama la ce se petrece astăzi în Europa și să priceapă că va trebui să suferim cum a suferit Europa, dar să nu-i facem pe alții să sufere. Germania voia să domine Europa, iar Aliații voiau același lucru zdrobind Germania. Europa n-a cîștigat nimic din prăbușirea Germaniei. Aliații s-au arătat tot atît de prefăcuți, la fel de cruzi, de avizi pe cît fu sau era să fie Germania. . .

Consider că sînt un truditur chibzuit: înțelepciunea mea constă într-un sentiment foarte precis a ceea ce îmi lipsește. Sper să nu-mi

depășesc vreodată limitele, în orice caz nu se întîmplă niciodată cu bu-năștiință.

Am fost adesea acuzat că am un caracter inflexibil. Mi s-a spus că nu vreau să mă plec în fața hotărîrii majorității. M-a acuzat de a fi autocrat. . . Mă măgulesc, dimpotrivă, cu o natură suplă în tot ceea ce nu este de o importanță vitală. Am oroare de autocrație. Acord prea multă valoare propriei mele libertăți și propriei independențe pentru a nu le prețui la altul. Nu țin să mă urmez o singură făptură, dacă nu am făcut apel la rațiunea sa. Atît de puțin legat sînt de convenții că am mers pînă la negarea divinității celor mai vechi *Shastre* dacă nu m-au putut convinge rațional. Însă experiența mi-a dovedit că, pentru a trăi în societate și a conserva independența, trebuie să-mi limitez independența absolută la chestiuni care sînt de cea mai înaltă importanță. În toate celelalte, întrucît nu te obligă să-ți sacrifici religia sau codul moral, trebuie să te închini înaintea mulțimii. . .

Cînd nu zăresc nici o rază de lumină la orizont mă întorc spre *Bhagavad Gîtā* și caut în ea un vers care să mă îndurească. Încep pe dată să zîmbesc în mijlocul tristeții covîrșitoare. Viața mi-a fost plină de tragedii venite din afară și dacă n-au lăsat nici un fel de urme vizibile și de neșters asupra mea, lucrul acesta îl datoresc învățăturilor din *Bhagavad Gîtā*.

În această lume, cărțile bune țin loc prietenilor adevărați.

Pentru bărbații și femeile care mor de foame, libertatea și Dumnezeu nu sînt decît simple litere puse laolaltă fără nici un fel de noimă.

Să ne amintim că milioane de oameni n-au să lase nimic posterității. Să învățăm de la ei că e mai bine pentru cei puțini să nu aibă nici un fel de proprietate de moștenit. Adevărata avuție, pe care un părinte o poate transmite tuturor copiilor săi în egală măsură, este caracterul lui precum și învățătura.

Am ajuns să mă simt nemîngiat. În adîncurile sufletului meu mă cert mereu cu Dumnezeu pentru că poate îngădui să se întîmple asemenea lucruri. Non-violența mea pare să fie aproape neputincioasă.

Dar răspunsul îl capăt la sfârșitul sfadei zilnice, și anume, că nici Dumnezeu și nici non-violența nu sînt neputincioase. Neputința se află în oameni.

Să nu ieși niciodată nimic drept literă de evanghelie, chiar dacă cele rostite vin de la un Mahatma.

Unii corespondenți mi-au scris în termeni mișcători, cerîndu-mi să nu mă sinucid în ianuarie, dacă pînă atunci nu mi se acordă autogovernarea (*swaraj*) și dacă mai sînt încă în libertate. Îmi dau seama că vorbele nu exprimă decît în mod imperfect gîndirea, mai ales atunci cînd gîndirea însăși este incompletă sau confuză. Credeam că am scris destul de limpede în *Navjivan*, dar văd că traducerea a fost rău înțeleasă de mulți. . .

Greșeala provine mai ales din faptul că sînt socotit un om desăvîrșit. Prietenii care-mi cunosc preferințele pentru *Bhagavad Gîtā* mi-au demonstrat că amenințarea de a mă sinucide este în contradicție cu învățăturile pe care caut să le pun în practică, sprijinindu-se pe anumite versete pe care mi le-au arătat în cap. Toți acești mentori par a uita că nu sînt altceva decît un om în căutarea adevărului. În ce mă privește, susțin că am aflat drumul ce duce la Adevăr, susțin că fac un efort neîncetat pentru a descoperi adevărul, dar admit că nu l-am aflat încă. A descoperi adevărul absolut, înseamnă a se realiza pe sine însuși și a-și realiza destinul, adică a atinge perfecțiunea. Am în mod penibil conștiința imperfecțiunilor mele, și tocmai în asta constă forța mea, pentru că rareori se întîmplă ca un om să știe ce-i lipsește.

Dacă aș fi desăvîrșit, mărturisesc că mizeria celor ce mă înconjoară nu m-ar afecta așa cum se întîmplă. Aș lua notă de ea, aș prescrie un remediu și prin puterea imuabilă a adevărului care sălășluiește în mine, l-aș impune. Dar pentru moment nu pot vedea decît nedeslușit ca într-o oglindă și trebuie prin urmare să caut să conving prin metode lente și laborioase, ce nu izbutesc întotdeauna. În aceste condiții, n-ar fi nici măcar uman dacă, avînd conștiința așa cum am de mizeria ce domnește pe acest pămînt, mizerie ce s-ar putea evita, și văzînd chiar în umbra Stăpînului Universului flințe ca niște adevărate schelete, n-aș resimți o simpatie pentru milioanele de oameni care în India suferă și tac. . .

Mahatma Gandhi

Pentru Gandhi libertatea nu a fost un dar, un simplu apt politic. Ea este o realitate socială. A luptat nu numai să elibereze India de sub dominație străină, ci și pentru a scăpa de corupție socială și de lupte interne. A militat pentru o Indie liberă și unită. Ceasul izbînzii sale s-a dovedit a fi ceasul umilirii sale. . .

Gandhi nu a vrut să participe la sărbătoarea zilei de 15 august din New Delhi. Și-a cerut scuze, ocupat cu pelerinajul său singuratic prin satele din Bengal unde umbla pe jos mîngîind pe cei săraci și fără curaj, îndemnîndu-i să-și smulgă din suflet orice urmă de bănuială, amărăciune și resemnare. Împărțirea țării nu a dus la pace internă ci dimpotrivă a accentuat animozitățile din interior. Migrațiuni importante, mii de oameni ce cutreeră țara încoace și încolo, obosiți, dezrădăcinați, apăsați de poveri, perpetuarea dămăcei, a violenței din țară și lucrul cel mai rău, degradarea spirituală peste tot în jur, suspiciunea, minia, îndoiala, mila, durerea, lipsa de speranțe l-au umplut pe Gandhi cu o tristețe covârșitoare și l-au determinat să-și închine restul vieții soluționării psihologice a acestei probleme. Posturile pe care le-a ținut la Calcutta și Delhi au avut un efect salutar, dar răul este mult prea adînc, să fie leucit atît de ușor. La 2 octombrie 1947, în ziua în care a împlinit șaptezeci și opt de ani, Gandhi a spus: « Cu fiecare suflare îl rog pe Dumnezeu să-mi dea putere să înăbuș flăcările, sau dacă nu, să mă ia de pe pămînt. Eu care mi-am închinat viața independenței Indiei nu doresc să trăiesc pentru a fi martor distrugerii ei ».

Cînd l-am văzut ultima oară în decembrie 1947, l-am găsit suferînd profund și hotărît să facă tot ce-l stătea în putință să îmbunătățească legăturile dintre comu-

Aceste cuvinte au fost rostite de Dr. Radhakrishnan în cadrul Colegiului «All Souls» din Oxford, la 1 februarie 1948, cîteva zile după atentatul săvîrșit împotriva lui Gandhi.

nițăile din interiorul Indiei, sau s'a moară la datorie. Și-a găsit moartea în timpul desăvârșirii acestei opere mărețe. Este crucea pe care o poartă cei cu sufletul mare, să se epulzeze în durere și suferință pentru ca cei care vin după ei să poată trăi în pace și siguranță?

Sintem prea legați de greșelile noastre din trecut; sintem prinși în pinza pe care ne-am țesut-o noi înșine conform legilor noastre deformatoare de etică. Divergențele din interiorul țării nu sînt încă decît o rană, nu și o infecție. Dar rănile tind să se infecteze. Și dacă vrem ca această tendință să fie oprită trebuie să aderăm la idealurile pentru care Gandhi a trăit și a murit. Trebuie să ne dezvoltăm autocontrolul; trebuie să ne stăpînim forța și răutatea, gîndurile și vorbele nesocotite, și orice fel de violență. Îi vom încununa opera dacă ne vom așeza ca buni vecini și ne vom rezolva problemele în spiritul păcii și bunăvoinței. Călea de a-ți cîntă amintirea e de a accepta atitudinea sa, călea reconcilierii și rezolvării pline de înțelegere a tuturor litigiilor.

Cînd animozitățile vor fi date uitării, Gandhi va apare ca marele profet al unei revoluții morale și spirituale fără de care lumea aceasta atît de hărțuită nu și va găsi pacea. Se spune că non-volența este visul înțelepților, în timp ce violența este istoria omului. Este adevărat că războaiele sînt iminente și dramatice și că rezultatele lor în schimbarea cursului istoriei sînt evidente și uluitoare. Dar mai există și o luptă care se duce în mințile oamenilor. Rezultatele ei nu apar în statisticile morților și răniților. Este lupta pentru demnitatea umană, pentru înălțarea luptei fizice care limitează viața omenească, pentru o lume fără războaie. Printre luptătorii acestei mari bătălii Gandhi a avut un loc de frunte... În lumea întreagă pare să se producă o întunecare a valorilor civilizației. Marile națiuni își bombardează una altele orașele pentru a obține victoria.

Gandhi a plătit pedeapsa comună tuturor celor care se află înaintea vremurilor lor — neînțelegere, ură, reacție, moarte violentă. « Lumea strălucește în întinerie și întinericul nu o înțelege ». Lupta între lumină și întineric, între dragoste și ură, între rațiune și demență, care se află în miezul cosmosului, își găsește expresia în această tragedie atît de mișcătoare din epoca noastră. L-am silit pe Socrate să bea otrăvă, l-am ținut pe Iisus pe cruce; am aprins rugurile pe care au ars martirii Evului Mediu. Am aruncat cu pietre și ne-am omorît profeții. Nici Gandhi nu a scăpat de soarta de a fi înțeles greșit și de a fi urît. Și-a găsit moartea înfruntînd forțele întinericului și a ultimei spețe a demenței, și prin aceasta a făcut să crească puterea luminii, a iubirii și a rațiunii. Cine știe dacă creștinismul s-ar fi întins, dacă Iisus n-ar fi fost răstignit? Moartea lui Gandhi a fost un sfîrșit clasic al vieții sale. A murit cu numele lui Dumnezeu pe buze și cu iubire în suflet. Rănit de gloanțe și-a iertat ucigașul. A trăit așa cum a propovăduit. Stăpînit și animat de idealurile cele mai înalte de care este în stare natura omenească, propovăduind și exercitînd fără teamă adevărul descoperit lui, nutrinîd aproape singur ceea ce părea o speranță izolată. Impotriva forțelor de nepătruns ale lăcomiei și nebulnii și tocui înfruntînd greutăți imense cu o hotărîre senină care nu avea nimic ridicol și nici nu sfida primejdia, Gandhi a dăruit acestei lumi necredincioase tot ceea ce e mai nobil din spiritul uman. El a iluminat demnitatea umană prin credința sa în semnificația eternă a efortului omenească...

„MARELE SUFLET”

Cu ochi neliniștiți, adumbriți. Un omuleț debil, față suptă, urechi mari, clăpăuge. Pe cap cu o bonetă albă, îmbrăcat într-o aspră stofă albă, desculț. Se hrănește cu orez, cu fructe, și nu bea decît apă, se culcă pe podea, doarme puțin și trudește fără încetare. Corpul lui nu pare a conta. Nimic nu izbște mai mult la el decît expresia unei mari răbdări și unei iubiri infinite. Pearson, care l-a văzut în 1913 în Africa de Sud, se gîndea la Francesco d'Assisi. E deschis ca un copil, blînd și politicos chiar cu adversarii săi, de o sinceritate nelîntănată. Se judecă cu modestie, scrupulos pînă acolo că pare a ezita și a spune: « M-am înșelat »; nu-și ascunde nicodată greșelile, nicodată nu face compromisuri, n-are nici o diplomație, evită efectul oratoric, sau, mai bine zis, nu se gîndește la el; nu-i plac manifestațiile populare declanșate de persoana sa, unde statura lui pălăndă ar risca, într-o zi, să fie strivită fără prietenul lui, Molana Shoket Ali, care îi face zid de apărare din corpul lui athletic; literalmente bolnav de mulțimea care-l adăre în fond, avînd neîncredere în gloată și aversiune față de Mobocracy, de norodul deslăntuit; nu se simte bine decît în mijlocul minorității, iar fericit numai în singurătate, ascultînd acea *still small voice* (mica voce tăcută) care comandă...

Iată omul care a ridicat trei sute de milioane de oameni, a zguduit Imperiul Britanic și a inaugurat în politica omenească cea mai puternică mișcare, de aproape două mii de ani.

* Fragmente din cartea publicată în anul 1923 și apoi reeditată de numeroase ori; subtitlurile aparțin redacției.

PRIMELE BĂTĂLII ȘI VICTORII

În 1893 a început acțiunea indiană a lui Gandhi. Ea se împarte în două perioade. De la 1893 la 1914, timpul său de acțiune este Africa de Sud. După 1914, ea se desfășoară în India.

Ca această acțiune de douăzeci de ani în Africa de Sud să nu fi avut nici un răsunet în Europa este o probă a incredibilei îngustimi de orizont a oamenilor noștri politici, a istoricilor, gânditorilor și teologilor noștri; căci este o epopee a suferințelor, fără pereche în timpul nostru, nu numai datorită puterii și constanței sacrificiului, dar victoriei sale finale.

În 1890-91 se găseau instalați în Africa de Sud, mai cu seamă în Natal, 150.000 de indieni. Aflișul acestui popor strein da naștere, în rândurile populației albe, la o xenofobie, pe care guvernul se însărcina s-o interpreteze prin măsuri de ostracizare. Voia să interzică imigrația asiaticilor și să-i forțeze a pleca pe cei stabiliți în țară. Persecuții sistematice le făceau viața imposibilă: taxe copleșitoare, obligații polițienești umilitoare, insulte publice și, în curând, linșaje, jafuri, distrugerii, sub egida civilizației albe.

În 1893, Gandhi sosea în Africa de Sud, chemat la Pretoria pentru a pleda ¹ o cauză importantă. Era în completă neștiință despre starea indienilor din Africa. De la primii pași în Natal, dar cu deosebire în Transvaal-ul olandez, făcu experiențe crude. Acest hindus de spiță nobilă ², care fusese totdeauna bine tratat în Anglia și care, pînă atunci, îi considera prieteni pe europeni, se află expus celor mai josnice ocări, aruncat la ușa hotelurilor și trenurilor, insultat, pălmuit, izbit cu lovituri de picior. Ar fi trebuit să se întorcă de îndată în India, dacă nu avea un contract care-l lega pentru douăsprezece luni de clienții săi. În timpul acestor douăsprezece luni, el a învățat stăpînirea de sine. Odată termenul împlinit, era zorit a se reîntoarce, cînd află că guvernul pregătea un proiect de lege care răpa indienilor ultimele lor înlesniri. Indienii din Africa erau fără forțe pentru a lupta, fără voință, neorganizati, demoralizați. Le trebuia un șef, un suflet. Gandhi se devotă. Rămase.

... Încă avocat la acea epocă, el începu prin a demonstra juridic ilegalitatea actului de excludere a asiaticilor; și, contra celei mai virulente opoziții, el câștigă cauza sa, de drept dacă nu de fapt, înaintea opiniei din Natal și din Londra. A obținut semnături pe numeroase petiții, a dat naștere Congresului indian din Natal, a format o Asociație de educație indiană; ceva mai tîrziu, a fondat ziarul *Indian Opinion*, publicat în engleză și în trei limbi indiene. Apoi, vrînd să asigure compatrioților săi un regim onorabil în Africa, pentru a-i apăra mai bine, a devenit asemenea lor. Avea la Johannesburg o clientelă bănoasă: a părăsit-o pentru a îmbrățișa ca și Francesco d'Assisi, sărăcia. Ducea aceeași viață cu indienii în mizerie și persecutați; împărțea cu ei greutatea și și preamărea; căci le impunea legea Non-Rezistenței. El a creat, în 1904, la Phoenix, aproape de Durban, o colonie agricolă, după planurile lui Tolstoi, pe care-l admira. Îi aduna aici pe indieni, le asigura terenuri și-i puneă să jure că vor trăi în sărăcie. El însuși lua asupra sa treburi dintre cele mai umile. Acolo, ani în șir, acest popor tăcut a rezistat guvernului. Se retrăsese din orașe: viața industrială a țării era astfel paralizată. Era o grevă religioasă, de care se sfărîma orice violență, cum fusese și aceea a Romei imperiale zdrobită de rezistența primilor creștini. Dar puțini dintre acești creștini împinsese doctrina iertării și iubirii pînă la punctul de a veni, precum Gandhi, în sprijinul persecutorilor lor la ananghie. De cîte ori statul Africii de Sud se găsea în fața unor grave

¹ Pe atunci, Gandhi profesa avocatura

² Gandhi descindea dintr-o familie de înalți demnitari

pericole, Gandhi suspenda non-participarea indienilor la serviciile publice și oferea pe dată ajutorul său. În 1899, pe vremea războiului Burilor, el alcătui un corp indian de Cruce Roșie, care a fost de două ori citat prin ordin de zi cu laude pentru bravura sa sub foc. În 1904, ciurma a izbucnit la Johannesburg: Gandhi a organizat un spital. În 1906, indienții se răzvrătiră în Natal: Gandhi a luat parte la război, în fruntea unui corp de brancardieri, pentru care guvernul din Natal i-a adus mulțumiri publice.

FATĂ CU TOLSTOI

De la Rousseau -coace, procesul civilizației n-a încetat de a fi făcut de către spiritele cele mai libere ale Europei — și Asia redeșteată n-avea destul să scoatească în caietele lor de plîngerî pentru a întocmi un mic dicționar deosebit împotriva invadatorilor săi. Gandhi n-a lipsit de aici și *Hind Swarj* emana din el, dar din asemenea cărți auzătoare, dintre care o bună parte sînt scrise de englezi, care cădea fără replică este aceea pe care civilizația Europei a scris-o ea însăși în singele răseler oprimate, deposedate și pîngărite, în numele unor principii mincinoase; și a fost mai ales, revelația strălucită a acestei minciuni, a acestei lăcomii, a acestei cruzimi, etalate cu nerușinare în ochii lumii de către ultimul război, zis al Civilizației. Inconștiența Europei a mers până acolo că a invitat popoarele Asiei și Africii s-o vadă în toată goliciunea sa. Și ele au văzut-o și au judecat-o.

« Ultimul război a demonstrat natura satanică a civilizației care domină Europa și a regilor moraliității publice au fost sfărîmate de învingători, în numele virtuții. Nicăieri n-a fost privită prea nedemnă spre a fi utilizată. În spatele tuturor crimelor, ... este materialul trivial. ... Europa nu este creștină. Îi adoră pe Mammon. ... » (Dintr-un articol al lui Gandhi din 8 septembrie, 1920).

cu rețetele sale de « magie neagră » care îl îndepărtează de disciplina eroică a corpului și a spiritului. Aceste false medicini occidentale, pe care Gandhi a vestejit-o adeseori cu o violență ce depășește măsura, îi opunea medicina cea adevărată, preventivă, căreia i-a consacrat unul dintre micile sale tratate populare: *A Guide to Health* (Ghidul sănătății), rod a douăzeci de ani de experiență. Este un tratat de morală ca și de terapeutică: căci « boala este rezultatul, nu numai al faptelor ci și al gândurilor noastre »; este relativ simplu de a da reguli pentru prevenirea răului. « toate bolile avînd aceeași origine, care e de a nu urma legile naturale ale sănătății. Corpul este lăcașul Domnului. Trebuie păstrat pur ». Sînt între prescripțiile lui Gandhi (cu o exagerată îndrăgire de a nega remediile încercate) multe de bun simț, dar și un rigorism moral extrem.

Înima civilizației moderne (epoca fierului: inimă de fier) este mașina. Ea este idolul monstros. Trebuie azvîrlită. Dorința arzătoare a lui Gandhi era ca mașinismul modern să fi fost scos din India. Unei Indii libere, moștenitoare a mașinismului englez, îi prefera aservirea mai departe a Indiei față de piața engleză.

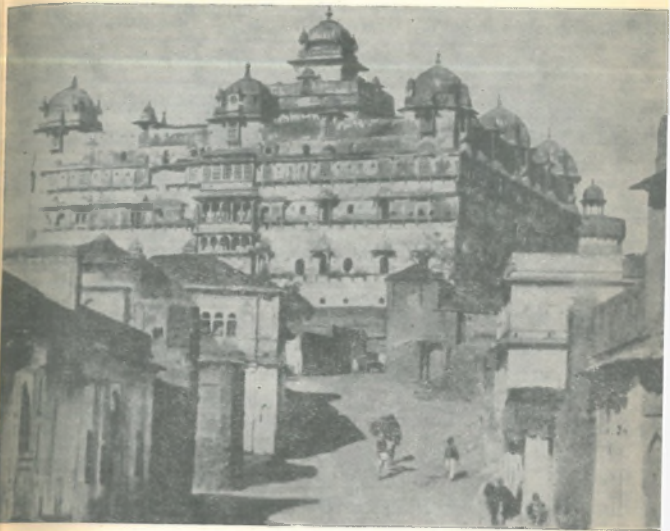
« Mai bine să se cumpere testaturile din Manchester decît să instalăm în India fabricile din Manchester. Un Rockefeller indian n-ar fi mai breaz decît altul. Mașinismul este un mare păcat, el aservește popoarele. . . Și Aurul este o otravă, ca și viciul sexual. . . »

Dar, întreabă indienii cucerii de ideile moderne, ce va deveni India fără căi ferate, tramvaie, mari industrii? — N-a existat ea, înainte? răspunde Gandhi. « De mii de ani, India rămîne, neclintită, singură, în mijlocul valurilor schimbătoare ale imperiilor. Totul a trecut. Ea a știut să cucerească, de mii de ani, stăpînirea de sine și știința fericirii. Sub acest raport, n-are nimic de învățat de la alții. Ea n-a vrut mașinism și mari cetăți. Străvechiul plug, vîrtelnița, vechea educație îndigînată, i-au asigurat înțelepciunea și binele. Trebuie să ne întoarcem la simplitatea antică, nu dintr-o dată, se înțelege, dar puțin cîte puțin, cu răbdare, fiecare dînd exemplu. . . »

Acesta este fondul gîndirii și este grav, căci presupune negarea progresului și a științei Europei¹. Această credință medievală riscă să se ciocnească de svîcnetul vulcanic al spiritului uman și să se destrame. Mai întîi ar fi, poate, prudent de a nega nu « spiritul uman » ci un « omne spirit uman »; căci dacă se poate crede — și eu cred — în unitatea simfonică a spiritului universal, ea este într-adevăr alcătuită din voci diverse, urmînd fiecare partitura sa; tînrul nostru Occident, dus de ritmul său, nu gîndește decît că nu a susținut totdeauna simfonia, că legea progresului său este supusă eclipselor, mișcărilor contradictorii și relurilor, că istoria civilizației omenești este, cu mai multă excitare, istoria civilizațiilor, și că dacă, în fiecare civilizație se constată un progres (variabil, haotic, sfîrșit, uneori împiedicat), nu s-ar putea nicicum susține că a fost un progres de la una dintre marile civilizații la o alta.

Însă, fără a discuta aici dogma europeană a progresului, și ținînd cont doar de faptul că întreaga mișcare actuală merge împotriva năzuinței profunde a lui Gandhi, nu trebuie să se creadă că credința lui Gandhi s-a risipit din această cauză. Ar fi să cunoaștem greșit spiritul oriental. Gobeau spune că « asiaticii sînt în toate lucrurile mult mai încăpățînați decît noi. Așteaptă secole, cînd trebuie, și ideea lor, după un asemenea lung somn, nu se întîmplă niciodată a fi îmbătrînit, nici

¹ Gandhi caută să salveze, în lipsa științei europene, necesitatea cercărilor științifice și scria lor disciplină. El admiră felul și sacrificiul oamenilor de știință europeni, pe care-l găsește adesea superior celor al oamenilor de credință hinduși. El respectă spiritul; nu contestă decît drumul ales de spirit. Însă în ciuda acestor rezerve, antagonismul este evident. Mai drziu Tagore, după cum vom vedea, va protesta împotriva medievalismului lui Gandhi (nota lui R.Rolland).

Palatul princiar DATIA, secolul XVII

a-și fi pierdut vigoarea.» Secolele nu înspăimîntă un hindus. Gandhi este pregătit pentru a avea succes și în decursul unui an, dar este gata și în decursul cîtorva secole. El nu violentăză timpul, iar dacă timpul întîrzie, întîrzie și el împreună cu el. Dacă însă în acțiunea sa el găsește India insuficient pregătită să înțeleagă și să practice reformele radicale pe care voia să i le impună, va ști să-și adapteze acțiunea la posibilități. Și nimeni nu va fi mirat să-l audă spunînd în 1921 pe acest ireconciliabil dușman al mașinismului:

« Nu voi deplînge dispariția mașinilor; dar (în momentul de față) n-am nici un plan împotriva lor. . . » (19 ianuarie 1921)

Sau:
« Legea iubirii complete (fără excepție sau restricție) este legea ființei mele. Eu însă nu predic această lege fixată prin măsurile politice pe care le preconizez . . . »

Asta ar însemna de la început să te condamni unui eșec. Să aștepti ca masa să se supună actualmente acestor legi nu ar fi rezonabil. . . (9 martie 1921).» «Nu sînt un vizionar, mă pretind a fi un *idealist practic*» (11 aug. 1920)

Definiția este exactă: nu cere nicodată oamenilor decât ceea ce pot da. Și asta e mult, cînd e vorba de un popor ca acela al Indiei. Un popor formidabil, prin numărul său, prin durată sa și prin suferința sa. Abia! Într-un acest popor și Gandhi, începînd cu primele contacte, s-a stabilit un acord, el se înțelege fără cuvinte: Gandhi știe ce poate aștepta de la el, iar poporul așteaptă ceea ce-i va cere Gandhi.

De la început, între ei, această convenție formală: *Swardj*¹, acel Home Rule al Indiei. «Știu, scrie Gandhi, că *Swardj* este țelul națiunii, și nu Non-violența. . . » Și merge pînă la întregirea acestui cuvînt stupefiant pe buzele sale:

«Profer să văd India liberă prin violență, decât sclavul înrobît violenței domnitorilor».

Dar, rectifică pe dată, este a presupune imposibilul: deoarece violența nu poate elibera India; *Swardj* nu poate fi atins fără forțe suferințiste, care sînt arma proprie Indiei, arma iubirii, forța adevărului. — *Satyagrah*². Și fapta de geniu a lui Gandhi a fost, predicînd-o poporului său, să-i reveleze adevărata sa natură și forță ascunsă.

Termenul de *Satyagrah* a fost inventat de Gandhi, în Africa de Sud, pentru a deosebi acțiunea sa de rezistența pasivă. Trebuie să insistăm cu cea mai mare putere asupra acestei deosebiri, deoarece, sigur, tocmai prin «rezistența pasivă» (sau prin «non-rezistență») europenii definesc mișcarea lui Gandhi. Nimic mai fals. Nici un om de pe lume n-are mai mare avertisire față de *posivitate* ca acest luptător neobosit, care este unul dintre tipurile cele mai eroice ale «Rezistentului». Suferința mișcării sale este *Rezistența activă*, prin energia înflăcărată a dragostei, a credinței și a sacrificiului. Și această triplă energie este exprimată prin cuvîntul *Satyagrah*.

Să nu-și ascundă mișelul poltroneria la umbra unui Gandhi! Gandhi îl alungă din comunitatea sa. Mai bine un violent decât un țap!

«Acolo unde n-oi de ales decât între violență și lășitate, voi sfătui pentru violență. . . (11. aug. 1920) Cultiv curajul liniștit de a muri fără omor. Celui cărui înșă îi lipsește acest curaj, îi doresc să cultive arta de a omorî și a fi omorît, decât fugă rușinoasă din fața pericolului. Deoarece cel care fuge comite o violență mentală: fuge, fiindcă n-are curajul să fie omorît omorînd. . . (20 oct. 1921) Voi risca mai degrabă de o mie de ori violența, decât scopirea unei rase întregi. . . (4 aug. 1920). Voi prefera mai degrabă să văd India recurgînd la arme spre a-și apăra onoarea, decât să rămînă un martor țap al propriilor sale dezonorări. . . (11 aug. 1920)»

«Dar, adăugă el, știu că non-violența este înfrînt superioară violenței, că iertarea este mult mai bărbătească decât pedeapsa, iertarea este podul ostașului. Dar abținerea de a pedepsi devine iertare doar cînd există puterea de a pedepsi. N-are nici un sens, din partea unei creaturi lipsite de putere. . . Nu concep o Indie slabă. O sută de mii de englezi nu pot înfricoșa trei sute de milioane de ființe omenești. . .

¹ Etimologic: *Swa*: «Sine» eul însuși. *Rāj*: conducerea, autonomia. Cuvîntul este tot atît de vechi ca *Yodhi*, dar a fost redescoperit și introdus în vocabularul politic de către Dadabhai, maestru al lui Gandhi.

² Etimologic: *Saty*: just, drept; *Agrah*: încercare, tentativă; încercare dreaptă. Se aplică în deosebire de cea a războiului. Gandhi a definit-o (5 nov. 1919) prin: «A te ține de adevăr; forța adevărului; forța dragostei sau forța suferințiste și în sfîrșit, e triumful adevărului în forța suferinței și a adevărului».

³ Una dintre dogmele Școlii *Satyagraha* Ashram, fondată de Gandhi, este obștea fricii, «suferința eliberată de ceama războiului, a popoarelor, a casteilor, a familiilor, a oamenilor și fiarelor, a morții. De asemenea, e a patra condiție a Rezistenței nonviolente în *Hind Swardj* (Celelalte trei sînt: Castitatea, Sărcia, Adevărul).

Și, cu toate acestea, forța nu constă în mijloacele fizice, ea rezidă într-o voință neîmbîlznită. . . Non-violența nu înseamnă supunerea benevolă în fața celui care face rău. Non-violența opune întreaga forță a suferințelor voinței tiranului. În felul acesta, un singur om poate sfida un imperiu și-i provoca prăbușirea. . . »

Dar cu ce preț? Suferința sa. Suferința, marea lege. . .

«Însemnul semînței omenești. . . (9 martie 1920). Condiția indispensabilă a ființei umane. Viața naște din moarte. Pentru ca grîul să încolțească, sămînța trebuie să piară. Nimeni nu s-a înălțat fără să fi trecut prin focul suferinței. . . Nimeni nu-i poate scăpa. . . Progresul stă doar în purificarea suferinței, evitînd suferința altora. . . Cu cît e mai pură suferința (personală), cu atît e mai mare progresul (16 iunie 1920). . . Non-violența este suferința conștientă. . . Mi-am permis să prezint India legea antică a sacrificiului de sine, legea Suferinței. Acei Rishi care au descoperit legea non-violenței, în plină erupție de violențe, au fost genii mai mari decât Newton și mai mari războinici decât Wellington: ei au înțeles inutilitatea armelor pe care le cunoscuseră. . . Religia Non-violenței nu este doar pentru sfinți, este pentru omul comun. . . Legea suferinței noastre, cum violența este legea brutei. Demnitatea omului vrea o lege mai elevată: forța spiritului. . . Doresc ca India să practice această lege, vreau să fie conștientă de puterea ei. Ea are un suferinț care nu poate pieri. Acest suferinț poate înfrînta toate forțele materiale ale lumii întregi» (11 aug. 1920).

Înaltă mîndrie. Dragostea sa nobilă față de India o vrea repudiînd nedemna violență, sacrificîndu-se. Non-violența este titlul ei de noblete. Dacă renunță la el, este pierdută. Dar Gandhi nu poate suporta un asemenea gînd:

«Dacă India va face din violență legea sa, nu voi mai ține să trăiesc în India, ea va înceta să-mi inspire orice mîndrie. Patriotismul meu este subordonat religiei mele, mă agăț de India, aidoam copiii care se agăț de sinul mamei sale, fiindcă simt că-mi dă hrana spirituală de care am nevoie. Când această hrană va lipsi, voi fi cu un orfan. . . Mă voi retrage în pustietățile Himalayei, pentru a-mi adăposti suferințul însingurat. . . » (6 aprilie 1921).

LA APOGEU

Anul 1921 marchează apogeul prestigiului lui Gandhi. El dispune de o imensă putere morală, și, fără s-o fi căutat, i s-a acordat și o putere politică aproape nelămurită. Poporul îl crede sfinț; este reprezentat în picturile din *Shri-Krishna* în decembrie 1921, Congresul Național al întregii Indii îl învestește cu autoritate deplină, îi delegă drepturile, cu posibilitatea de a-și alege succesorul. Este stăpînul necontestat al națiunii indiene, de el depinde să dezlanțue Revoluția politică sau, dacă ar vrea, să instauraze chiar o Reformă religioasă.

N-o face. N-o vrea. Mărește omnia? Timiditate morală? Poate și una și alta. E greu unui om (mai cu seamă unul de o altă civilizație) să pătrundă o conștiință, cu atît mai mult cu cît e vorba de o conștiință atît de profundă și de delicată ca cea a unui om de felul lui Gandhi.

E greu să apreciezi în virtele de fapt care, în acest an tumultuos, frămîntau India, dacă mîna care pilota și conducea uriașa navă era totdeauna stăpînă pe ea, fără să devieze sau să tremure. Dar voi încerca să spun ceea ce am crezut că descri-

¹ Gandhi protestează, în *Young India* (iunie 1921).

frez în această enigmă vie, cu acel respect religios pe care-l am față de acest mare om și cu sinceritatea pe care o datoriez sincerității sale.

Dacă puterea lui Gandhi era mare, pericolul de a se folosi de ea nu erau cu nimic mai mici. Pe măsură ce acțiunea publică se extindea, iar freacă și să-ți păstrezi propriul echilibru pe această mare în mișcare. Este o chestiune supraomenească să conciliezi moderarea spiritului și larghețea de vedere cu aceste mase dezlănțuite ! Pilotul, delicat și pios, se roagă și se sprijină pe Dumnezeu. Însă vocea care îi parvine se amestecă cu cea a furtunii. Va ajunge oare și la ceilalți ?

Riscul său cel mai mic este pericolul orgoliului. Nici o adoraie nu-l poate suci capul. Asta îi rănește modestia și bunul simț. Este, poate, un caz unic în istoria profeților și a marilor mistici, dar n-are viziuni, n-are revelații, și nici nu caută să le dea crezare sau să le facă crezute. Sinceritatea imaculată! Fructul sa rămâne netulburat, inima nelorobită vanității. Este, rămâne un om aidoma celorlalți oameni... Nu, să nu fie numit sfânt ! N-o dorește deloc. (Și, tocmai prin asta, este...)

« Cuvîntul Sfînt, scrie el (12 mai 1920, 25 mai, 13 iulie, 25 august 1921), trebuie să fie sters din viața actuală... Mă rog ca orice bun hindus, cred că putem cu toții fi mesageri ai lui Dumnezeu; dar n-am nici o revelație specială a lui Dumnezeu. Credința mea fermă este că el se revelează oricărei ființe omenești; noi însă ne astupăm urechile în fața sabeli voci interioare. Nu mă pretind dect un umil servitor al Indiei și al Umanității (*a humble servant of India and Humanity*). » N-am nici cea mai mică dorință de a fonda o sectă. În realitate sînt prea ambițios. Nu reprezint adevăruri noi. Încerc să reprezint și să urmez Adevărul, așa cum îl cunosc eu. Arunc o lumină nouă asupra unei mulțimi de adevăruri vechi.

Față de sine însuși este deci totdeauna modest, plin de scrupule, personal incapabil de orice exclusivism, la fel de bine în calitate de patriot indian, ca și în aceea de doctrinar al non-cooperării. El nu admite nici o tiranie, chiar dacă servește o cauză dreaptă. « Niciodată nu trebuie înlocuită sclăvia guvernămintului prin aceea a Non-cooperatiștilor » (8 dec. 1920). De asemenea, își interzice să-și opună patria altor patrii; iar patriotismul său nu se limitează la hotarele Indiei. « Pentru mine, patriotismul se confundă cu umanitatea. Sînt patriot, pentru că sînt om și uman. Nu sînt exclusivist. N-aș face vreun rău Angliei sau Germaniei pentru a sluji Indiei. Imperialismul n-are ce căuta în planul meu de viață... Cineva este cu atît mai puțin patriot, cu cît rămîne doar un călduț umanitarist » (16 martie 1921).

Dar oare discipolii săi au fost întotdeauna la fel de rezervați ? Ce devine doctrina sa în minile unora dintre ei ? Și, prin intermediul lor, ce ajunge din ea mulțimii ?

FAȚĂ CU TAGORE

Cînd, după un voiaj de mai mulți ani în Europa, Rabindranath Tagore se întorcea în India, în 1921, a fost răscălit de schimbarea remarcată în spirit. Neliniștea sa n-a așteptat reîntoarcerea spre a se exprima într-o suită de scrisori trimise din Europa prietenilor lui și dintre care multe fuseseră publicate în *Modern Review*. Este necesar să ne oprim asupra acestei deosebirii de vedere între două mari spirite, avînd unul pentru altul stimă și admirație, dar fiind la fel de inevitabil separați ca un înțelept de un apostol, un Platon de un sfîntul Pavel. De o parte, geniul cre-

dinței și al carității, care vrea să fie sîmînta unei noi umanități. De cealaltă parte, geniul inteligenței, liber, vast și senin, care îmbrățișează întreg ansamblul existenței.

Tagore a recunoscut totdeauna sfințenia lui Gandhi; l-am ascultat vorbindu-mi cu venerație despre ea; cum evocam, în legătură cu Mahatma, figura lui Tolstoi, Tagore arată cît de aproape îi era Gandhi și i se părea mai înveșmîntat în lumină — (și je socotesc la fel, astăzi, că îl cunosc mai bine) — întrucît totul la Gandhi este natură, simplu, modest și pur; și seninătatea înconjoară bălăile sale. Pe cînd la Tolstoi totul este revoltă orgolioasă împotriva orgoliului, minie împotriva miniei, pasiune contra pasiunilor, totul e violență pînă la non-violență... Tagore scria din Londra la 10 aprilie 1921 : « Sîntem recunoscători lui Gandhi de a fi dat Indiei prilejul să probeze că credința sa în spiritul divin din om este încă vie ». Și cu toate rezervele pe care le formula de-așupra mișcării lui Gandhi, cînd părăsea Franța pentru a face călătoria de întoarcere, era dispus să dea ajutorul său. Chiar strălucitorul manifest din octombrie 1921, pe care-l voi cita mai departe, *Apelul adevărului*, care consacră ruptura, se deschide prin cel mai magnific elogiu care a fost scris vreodată despre Gandhi.

La rîndul său, Gandhi mărturisește față de Tagore un cald respect; și chiar în dezacordul lor, el se preocupă să nu se despartă din această cauză. Se simte că-i era neplăcut să intre în polemică cu el; cînd prietenii buni încercau să ațîțe discuția, colportînd anumite birfeli, Gandhi le-a impus tăcere, afirmînd tot ce datorăsește lui Tagore.

Era însă fatal ca deosebirile lor spirituale să se afirme. Încă din vara lui 1920, Tagore și-a exprimat regretul că forța debordantă de iubire și de credință ce să-lăsluia în Gandhi a fost pusă, după moartea lui Tilak la, în serviciul politicii. În mod cert n-a fost nici o fericire pentru Gandhi; dar Tilak mori, India era fără conducător politici trebuia înlocuit.

« Dacă mă pregătesc a lua parte la politică, spune el uneori în momentul cînd s-a decis la așa ceva, este numai pentru că politica ne îmbrățișează astăzi precum un șarpe în încolăcirile lui: nu poți scăpa oricî ai face. Vreau deci să lupt cu șarpele... Încerc să introduc credința în politică » (articol din 12 mai 1920).

Dar Tagore depășea această necesitate. El scria la 7 septembrie 1920 : « Întreaga fervoare morală pe care o reprezintă viața lui Mahatma Gandhi și pe care numai el, între toți oamenii pămîntului, poate să o reprezinte, ne este necesară. Ca un tezaur atît de prețios să fie încercat în plîndul lui la politici noastre și lansat pe valurile fără sfîrșit ale recriminărilor iritate, este o mare nenorocire pentru țara noastră, a cărei misiune este de a reda viața celor mări prin facerea suferințelor... Risipa resurselor noastre spirituale în aventuri nefecitate, din punctul de vedere al adevărului moral, este sfîșietoare. Este criminal să transformi forța morală în forță oarbă ».

Aceste rînduri i-au fost dictate de începuturile răsunătoare ale campaniei pentru Non-cooperare și de agitația sfîrșită în India în numele Khalifat-ului și de crimele de la Punjab. Acestea îl făceau să-i fie teamă de consecințele asupra unei populații siabe și înclinată spre accese de furie isterică. Ar fi vrut să o abată de la planurile răzîndurii, ale unei imposibile reparații, uitînd ireparabilul, pentru a nu visa dect construirea unui suflet potrivit celei mai mari Patrii. Pe cît admira, în gîndirea și în acțiunea lui Gandhi, strălucitoarele raze ale spiritului de sacrificiu, pe atît îi era de antipatic elementul de negație cuprins în noua credință — Non-cooperarea.

¹ Lider al mișcării de eliberare din India.

Avea oroare de tot ceea ce era: nu! Avea prilejul astfel să confrunte idealul pozitiv al Brahmanismului, purificarea bucuriilor vieții, cu abandonarea lor cerută de idealul negativ al Budismului. La care Gandhi va răspunde că actul respingerii nu este mai puțin necesar decât acela al acceptării. Efortul uman este făcut din amindouă. Cuvântul final al Upanișadelor este o negație. Și definirea Brahmanului de către autorii Upanișadelor este: *Neti (asta nu fi)*. India a pierdut prea mult facultatea de a spune: Nu! Gandhi i-a redat-o. «Înainte de a semăna, trebuie plivit... smuls răul».

Fără îndoială, Tagore nu dorea să fie nimic smuls. Contemplația lui poetică se împacă cu tot ceea ce există și îl gusta armonia. El exprimă această atitudine în pagini de o genială frumusețe, de o extremă detașare de acțiune. Este dansul Natarajei, care se amăgește cu iluzii:

«Mă forțez, din toate puterile, să acord lumea gândirii mele la diapazonul marului sentiment de exaltată care îmi străbate patria. De ce însă, în lăuntrul meu, acest spirit de rezistență cu toată violenta dorință de a-l îndepărta? Nu găsesc răspuns clar: dar în umbra mea descurajare iată mijind un suris, și o voce spunând: «Locul tău este printre copii, în largul lumii: acolo e pacea ta și acolo sînt cu tine». Iată ce m-a îndemnat, recent, să inventez noi ritmuri. Sînt doar nimicuri, bucurioase să fie antrenate de ora ce trece, dansînd în soare și rîzînd la dispariția lui. Pe cînd mă jucam, întreaga creație se amuza: căci frunzele și florile nu sînt experiențe de ritmuri niciodată încheiate? Dumnezeu meu nu este un etern risipitor de timp? El aruncă stele și planete în vârtejul schimbărilor; pe torentul Apareții, lansează bărcile de hîrtie ale Epocilor, umplute cu fanteziile sale. Cînd insist, și îl implor să-mi îngăduie a rămîne micul său discipol și să primească drept încercătură pe luntrea sa de distracție ceva nimicuri din compoziția mea, suride, iar eu alerg în urma lui, atingîndu-i marginea mantiei... Dar unde sînt, în mijlocul mulțimii, îmbrîncit din spate, înghiontit din toate părțile? Și ce-i acest zgomet care mă înconjoară? Dacă-i un cîntec, voi putea prinde melodia și mă voi alătura corului, căci sînt cîntăreț. Însă dacă-i vuietul mulțimii, atunci vocea mea e înăbușită și eu sînt buimăcit. Am încercat, în toate aceste zile, ascuțind urechea, să descopăr o melodie: dar ideea *Non-cooperării*, cu formidabilul său volum sonor, amenințarea îngrămădită, vociferările de negare, nu-mi sună melodios. Și mi-am zis: «Dacă nu poți merge în același pas cu compatrioții tăi, în această mare criză a istoriei lor, ferește-te să spui că ei greșesc și că tu ai dreptate; abandonează-ți rolul de ostaș, întoarce-te la ungherul tău de poet și fi gata să accepți batjocura și dispoziția populară».

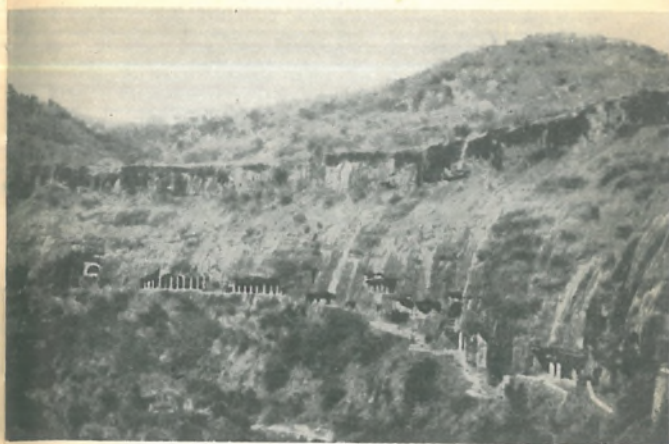
Astfel ar fi vorbit încă Goethe — Goethe-Bachus indian. Și se pare că, de aci înainte, totul fu spus: Poetul se izolează de Acțiunea care negă; el țese în jurul lui vraja creatoare. — Dar Tagore nu se va supune întru totul. După cum scrie esorta l-a ales pentru a-și conduce barca împotriva curentului! Nu era numai Poetul; era în acel moment al vieții sale, ambasadorul spiritual al Asiei în Europa; și el tocmai cerea acesteia ajutorul pentru Universitatea mondială pe care voia s-o fondeze la Santiniketan.

«Ce ironie a destinului ca eu să predic, de partea aceasta a mărilor, cooperarea tuturor între Orient și Occident, exact în momentul cînd, de cealaltă parte, se predică *Non-cooperarea*».

Non-cooperarea îl rănea nemijlocit, în acțiunea și în convingerea sa intelectuală: «Cred în adevărată unire a Orientului și Occidentului».

Îl rănea în vasta lui inteligență, hrănită de toate culturile lumii.

«Toate gloriile umanității sînt ale mele. *Infinita personalitate a omului* (cum spun Upanișadele) nu poate fi desăvîrșită decît printr-o armonie a tuturor raselor

Ansamblu rupestre din valea râului WAGHORA (DEKKANUL de WEST)

omenești... Rugămîntea mea este ca India să reprezinte cooperarea tuturor popoarelor lumii. Pentru ea, Unitatea este Adevărul, iar vrajba este Măyă. Unitatea este aceea care cuprinde totul și, în consecință, nu poate fi realizată pe calea negației... Efortul actual de a separa spiritul nostru de cel al Occidentului este o tentativă de sinucidere spirituală... Momentul prezent a fost puternic stăpînit de Occident, ceea ce n-a fost posibil decît pentru că în Occident s-a împlinit o mare misiune pentru om. Noi, cei din Orient, n-avem decît de învățat din asta... Este rău, fără îndoială, că de mult timp, n-am mai fost în contact cu propria noastră cultură și că, prin urmare, cultura Occidentului nu-și ocupă veritabilul ei loc... Dar a spune că e rău să rămi în raporturi cu ea, înseamnă a încuraja cea mai nefecifică formă de provincialism, care nu produce decît sărăcie intelectuală... Problema de azi e mondială. Nici un popor nu se poate mîntui, detașîndu-se de celelalte. Se salvează împreună sau dispar împreună».

Ca și Goethe, refuzînd în 1813 să urască civilizația franceză, Tagore nu putea decît să admită eliminarea civilizației occidentale. Și chiar dacă n-ar fi fost acesta fondul gândirii lui Gandhi, el știa că acesta va fi sensul pe care i-l vor da pasiunile încins ale raționalismului indian. El se temea de creșterea acestei barbarii a spiritului:

«Cui vor aduce cei ce studiază ofranda sacrificiului lor? Nu unei educații mai complete, ci Non-educației... Îmi amintesc că pe timpul primei mișcări Swadeshi, o mulțime de tineri studioși au venit să mă vadă, mi-au spus că dacă le-aș ordona să-și părăsească școlile și colegiile m-ar urma pe loc. Am refuzat cu energie și ei au plecat iritați, îndoiindu-se de sinceritatea iubirii mele pentru patria-mamă».

Or, exact în aceste zile ale primăverii lui 1921, în care Tagore afla cu neplăcere că se boicotează în India studiile engleze, chiar la Londra avea un exemplu agresiv de naționalism intelectual; la conferința unui profesor englez, prieten de-al său, Pearson, studenți indieni se dedară la manifestații necuviincioase. Tagore s-a indignat. Intr-o scrisoare către directorul școlii din Santini-Katan, el înfieră acest spirit de meschină intoleranță. Consideră că responsabilitatea revine mișcării de Non-cooperare. Gandhi a răspuns acestor învinuiri. Făcând toate rezervele asupra valorii morale a educației literare din Europa, care n-are nimic comun cu aceea a caracterului, și pe care o acuză de a fi devirilizat tineretul Indiei, el a condamnat brutalitățile săvârșite, protestând în numele libertății spirituale:

«Nu țin ca locuința mea să fie blocată din toate părțile și ca ferestrele mele să fie astupate. Curentul culturilor din toate țările îmi place să circule în voie prin încăperile mele, dar refuz să mă las dus de el. Credința mea nu este o credință de temniță. Ea rezervă un loc celui mai nelăsămătat creaturi a Demnului. Ea este închisă pentru neobișnuitul orgoliu de rasă, de religie și de culoare».

Nobile cuvinte! Totuși nu risipești neliniștea lui Tagore. Nu se îndoieste nicidecum de Gandhi. Dar îl e teamă de gandhiști. Și, de la primii pași în India, după debarcarea sa, în august 1921, a fost sufocat de credința lor caribă în afirmările maeștrului. Vedea aproape amenințarea unui despotism mental: și în *a sa Modern Review*, a publicat, la 1 octombrie, un adevărat manifest: *Apelul Adevărului*, care se ridică împotriva acestei mentalități de sclavi. Protestul e cu atât mai izbitor cu cât este precedat de un splendid omagiu adus persoanei lui Mahatma. Reamintind începuturile mișcării de emancipare a Indiei, în 1907-1908, Tagore spunea că viziunea seilor politici indieni a rămas învârsă, ea se inspira de la umbrele lui Burke, Gladstone, Mazzini, Garibaldi, și se dovedea incapabilă să depășească elita care vorbea englește.

«În acest moment a venit Mahatma Gandhi. El a rămas pe pragul colibei luiilor de desmoșteni, îmbrăcat ca unul de-al lor. Le-a vorbit în limbajul lor propriu. Acolo în fine, era adevărul și nu în citatul dintr-o carte. De aceea, numele de Mahatma care i s-a dat este adevăratul său nume. Care altul a simțit că toți oamenii Indiei sînt carnea și singele său? În contact cu adevărul, forțele înăbușite ale sufletului s-au revelat. Îndată ce adevărata iubire se înfățișă la poarta Indiei, poarta se deschide larg. Orice ezitare se risipește. Adevărul a deșteptat adevărul... Cîstie lui Mahatma care a făcut vizibilă puterea adevărului!... Astfel, cînd Budha a făcut să se înțeleagă adevărul compasiunii pentru toate făpturile vii, pe care l-a obținut ca rod al auto-disciplinei, India s-a trezit în floarea virilității sale; forța ei s-a răspîndit în științe, în arte și în bogății; s-a revarsat dincolo de oceane și pusturii... Nicîi o ispravă comercială ori militară n-a izbucnit vreodată ceva asemănător... Iubirea singură este adevărul. Cînd e liberă, se instalează în miezul ființei noastre».

Înă această apoteoză se întrerupe brusc. Decepția îi urmează:

«Cîteva note din muzica acestei splendeide treziri a Indiei prin iubire s-au răspîndit pînă la mine de-a lungul marilor... În speranța de a respira briza fluidă a noii libertăți, am revenit plin de bucurie. Dar cea ce am găsit, sosind aici, m-a abătut. O atmosferă apăsătoare plutește grea peste țară. Nu știu ce presiune exterioară pare a împinge pe fiecare și pe toți să vorbească pe același ton, să

se înhamă la aceeași piatră de moară. Ce am auzit pretutindeni este că rațiunea și cultura trebuie să puse sub chieș nu mai e nevoie decît să se agate de supunerea oarbă. Atît este de ușor a sfărîma libertatea lăuntrică a omului în numele libertății exterioare!»

Cunoaștem astfel de angose și proteste. Sînt din totdeauna. Ultimele spirite libere ale lumii antice pe sfîrșite le-au răspîndit în fața lumii creștine care venea. În fața marilor umane, pe care le răscălește astăzi fluxul orb al unei credințe, sociale sau naționale, simțim crescînd în noi această opoziție. Este eterna revoltă a sufletului liber împotriva apocirilor supuse unei credințe, pe care el însuși le-a făcut să se nască: căci credința — pentru un pumn de aleși, infinită libertate — este pentru popoarele care o acamă încă un sclavaj.

Blamul lui Tagore însă tinde dincolo de fantasmul mulțimilor. Pe deasupra maselor de oameni beți de supunere, îl atinge pe Mahatma. Orice de mare să fie Gandhi, autoritatea pe care și-o asumă nu depășește forțele unui om? O cauză ca aceea a Indiei nu poate fi încredințată în minile unui singur stăpîn. Mahatma este stăpînul adevărului și al iubirii. Și desigur, «bagheta de aur care poate redeștepta țara noastră la adevăr și la iubire nu este dintre acele obiecte care să poată fi fabricate de un bijutier în izolare... Știința și arta de a construi *Swadhyaj* (Home Rule) reprezintă un vast domeniu. Potecile sale sînt anevoioase și cer timp. Pentru o asemenea sarcină avîntul și emoția sînt de nelocuit, dar nu mai puțin studiul și gîndirea. Pentru ea trebuie să mediteze economistul, muncitorul să lucreze, educatorul să-l învețe pe alții, omul de stat să-și bată capul. Într-un cuvînt, forța morală a țării trebuie să se exercite în toate direcțiile. Trebuie conservat pretutindeni spiritul de cercetare, intact și fără piedici. Inteligența nu trebuie intimidată de vreo prăsiune directă sau indirectă».

Așadar, Tagore face apel la cooperarea tuturor forțelor libere ale Indiei. «În străvechii noștri coduri, *gurusii* (întelepții), în plenitudinea viziunii lor, lansau Apelul către toți căutătorii adevărului. De ce *gurusul* care vrea să ne îndemne pe căile acțiunii, nu lansează și el un Apel?»

Dar, noul guru, Gandhi, n-a lansat decît un singur apel, fiecareia și tuturor: «Toareți și țeseți!»

«Este acesta apelul epocii noi la o nouă creație? Dacă marile mașini sînt un pericol pentru spiritul Occidentului, *mașinile mici* nu sînt pentru noi o primejdie și mai gravă?»

N-ar fi de ajuns ca toate forțele națiunii să coopereze între ele, trebuie să conlucreze cu cele ale universului. «Redeșteptarea Indiei e legată de redeșteptarea lumii. De aci înainte orice națiune care se va închide în sine va merge împotriva spiritului epocii moderne...»

«Și noi, noi vom rămîne singuri să ne mulțumim recitînd rugăciunea Negăției, revenind fără încetare asupra greșelilor altuia, urmîrind să edificăm *Swadhyaj* pe bazele urii!... Cînd pasărea este trezită de zori, redeșteptarea ei nu este absorbită de căutarea hranei. Aripile sale răspund înviorate la chemarea cerurilor. Gîtlejul ei revarsă cîntece de bucurie lăuntrică celei noi. Umanitatea noastră ne-a trimis chemarea ei. Spiritul nostru să-și răspundă în propriul său limbaj!... Prima noastră datorie, în zori, este de a ne reaminti: Cel care este Unul, fără deosebire de clasă și de culoare, prin puterile lui variate, poartă de grijă, după necesitate, nevoilor fiecărei clase și tuturor laolaltă. Să ne rugăm Celui ce dă înțelepciune să ne nească pe toți, într-o dreptă înțelegere!»¹

¹ Parafrază după primele staze din Upanişad.

Acest cuvînt nobil, unul dintre cele mai înălțătoare pe care le-a ascultat un popor, acest luminos poem străjuiește toate grupările omenești. Singura critică posibilă este că le domină prea mult. Are dreptate din perspectiva secolelor. Poetul-privighetăre, ciocirila de *mărima vulturului* (cum spunea Heine despre un uriaș al muzicii noastre), cîntă pe ruinele Timpului. El trăiește în eternitate. Prezentul, însă, este apăsător. Ora care trece solicită pentru asprele ei suferințe o ușurare imediată, imperfectă — dar cu orice preț ! Și sub acest raport, Gandhi, lipsit de aventurile lui Tagore (la care, poate, Badhisattva al Millei a renunțat pentru a trăi cu cei dezmosteniți) avea perfectă dreptate să răspundă.

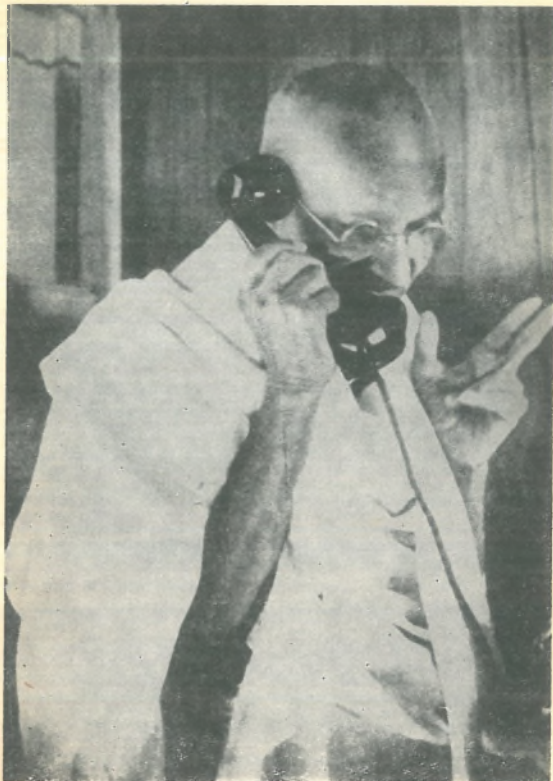
Și a făcut-o, de astă dată, cu o înverșunare de care nu mai dăduse dovadă în această nobilă rivalitate. Răspunsul lui n-a mai întîrziat; apărea la 13 octombrie, în *Tîndra Indiei*, și era, de-a dreptul, patetic. Gandhi mulțumea *marelui santinele*¹ de a preveni India asupra unor primejdii. Se declară de acord cu el în ce privește necesitatea de a cugeta liber :

« Nu trebuie să împui nimănui motivul tău de rezervă. Încrederea oarbă este adesea mai vătămătoare decît supunerea forțată sub biciul tiranului. Mai este o speranță pentru sclavul brutei; pentru cel al iubirii nu mai e nici una. »

Tagore se dovedește o bună strajă cînd previne împotriva apropierii vrăjmașilor care se cheamă: bigoteria, letargia, intoleranța, ignoranța, inerția. Gandhi însă nu admite de loc că reproșurile lui Tagore ar fi justificate. Mahatma se adresează totdeauna rațiunii. Nici vorbă să fie în India de existența unei supunerii oarbe. Dacă țara a hotărît să întrebunțeze virtelnița, asta s-a produs după o lentă și laborioasă reflecțiune. Tagore vorbește de răbdare și se mulțumește cu cîntece frumoase. Dar e război ! Poetul să-și lase lira ! Va cînta după aceea « Cînd o casă e în flăcări, fiecare apucă găleata pentru a stinge incendiul... »

« Cînd cei ce mă înconjoară mor din lipsa de alimente, singura ocupație permisă este de a-și hrăni pe ființînzi... India moare de foame fiindcă nu are o muncă în stare să-i asigure hrana... Pe zi ce trece devine mai extenuată. Prin membrele sale aproape că nu mai circulă sîngele... Dacă nu vom da alarma, ea se va prăbuși... Pentru un popor înfometat și inactiv, singura formă sub care Dumnezeu poate îndrăzni să apară este Munca și promisiunea de a mîncă. Domnul a creat pe om pentru ca el să-și cîștige hrana prin muncă și a spus că cei ce mîncă fără trudă sînt hoți. Să ne gîndim la milioanele de ființe umane care sînt azi mai puțin decît animale, care sînt aproape pe moarte ! Virtelnița este viață pentru milioanele de muribunzi. Foamea a împins India spre virtelniță... Poetul trăiește pentru ziua de mîine și ar dori ca noi să procedăm la fel. El înfățișează privirilor noastre extaziate frumoasa imagine a păsărelelor, cîntînd discedimineată imnuri de laudă ori luîndu-și avînt. Aceste păsărele sînt hranite. Iși au alimentul zilnic și zboară cu aripi odihnite, în care sîngele s-a îmborsătat peste noapte. Eu am avut durerea să observ păsărele care, lipsite de forță, nu mai aveau măcar dorința să-și agite cît de slab aripile. Pasărea omenească, sub cerul indian, se deșteaptă mult mai slăbită decît dacă s-ar fi prefăcut că se odihnește. Pentru milioane de ființe viața este o veghe eternă ori un leșin continuu... Mi s-a părut imposibil să îndulcesc suferința înfometatilor cu un cîntec de Kabir... Dați-le să muncască spre a putea să mînce !... De ce, întrebă cineva, eu care nu am nevoie să muncesc pentru a mîncă, să torc ? Pentru că mîncîm din ce nu-mi aparține. Trăiesc din spolierea compatrioților mei. Luați-vă pe urmele tuturor monezilor care vă intră în buzunar și veți vedea adevărul spuselor mele... Trebuie să se toarcă. Fiecare să toarcă ! Să toarcă Ta-

¹ Titlul articolului respectiv

gore, ca și ceilalți ! Și să-și ardă veșmintele străine !... Asta-i datoria zilei de azi. Domnul se va îngrijii de cea de mâine. Cum spune Gîtă: *Împliniți acțiunea dreptă !*

Sumbre și tragice cuvinte. Mizeria lumii se ridică în fața visului artei și-i strigă: «Îndrăznește să mă negi !» Cine nu înțelege emoția înflăcărată a lui Gandhi și n-o va împărtași !

Și, totuși, există în acest răspuns, atât de mîndru și de sfîșietor, ceva în măsură să îndreptățească anumite temeri ale lui Tagore: un *sileat* poetă, o chemare imperioasă la disciplina luptei. Supunerea fără discuție la legea *Swadeshi*, a cărei primă obligație zilnică pentru totuși este folosirea vîrtejului.

În bătaia umană, fără îndoială, disciplina este o datorie. Nenorocirea face însă ca cei însărcinați s-o aplice — locotenenții stăpînului — să fie, cel mai adesea, spirite strimbe, își fac lor și fac altora un ideal din ceea ce nu este decît un mijloc pentru a-l atinge, îi fascinează regula prin însăși înșuşimea ei, căci nu se simt bine dect pe cale îngustă. Pentru ei, *Swadeshi* devine un imperativ. Unul dintre principalii discipoli ai lui Gandhi, profesor la una din şcolile cele mai dragi lui, D.B. Kalekar, a publicat *Evanghelia Swadeshi*, în fruntea căreia Gandhi şi-a pus aprobarea. Brosura aceasta se adresează publicului larg. Să vedem aşadar Cădu-lui transmis poporului de către unul dintre acei ce sînt la izvorul purei doctrine:

«Dumnezeu se încarnază, cînd şi cînd, pentru izbăvirea lumii... Dar nu este o regulă neschimbătoare ca el să apară sub forma unei ființe umane... Tot atât de bine poate s-o facă sub forma unui principiu abstract ori a unei mari idei care pătrunde în lume... Noua încarnare este *Evanghelia Swadeshi*.»

Evanghelistul este de acord că s-a putea suride de această afirmație, dacă se vede în *Swadeshi* doar o chestiune de boicot a țesăturilor străine. Această chestiune însă, nu-i dect o neînsemnată aplicare practică a unui larg «principiu religios, destinat să scape întreaga lume de neînțelegerile provocate de uri, să emancipeze umanitatea.» Esența sa este conținută în Sfînta Scriptură hindusă, lat-o: «Propriul tău Dharma¹, oricît de lipsit de merite, e cel mai bun... Îndeplinirea unui Dharma care n-ar fi al tău este totdeauna însoțită de pericole. Numai acela cunoaște fericirea care se concentrează asupra propriei datorii.»

Această lege fundamentală din *Swadeshi* se sprijină pe credința într-un «Dumnezeu care s-a îngrijit pentru totdeauna de fericirea universului. Acest Dumnezeu a dat fiecărei ființe omeneski mediu care-i convine pentru a-și împlini sarcina lui anume. Toate acțiunile omului trebuie să se conformeze situației proprii în viață... Ca și nașterea, familia sau țara, nu ne putem alege cultura; n-avem dect să acceptăm ce ne-a fost dat de Dumnezeu, sîntem nevoiți să primim tradițiile noastre ca venind de la Domnul și stricta noastră datorie este de a le urma. Să le negăm ar fi păcat.»

Din aceste prescripții ale credinței rezultă că cetățeanul unei țări n-are a se ocupa de alte țări.

«Cel ce crede în *Swadeshi* nu și-a asumat niciodată sarcina vană de a încerca să reformeze lumea, întrucît el are convingerea că lumea se mișcă și se va mișca în veci după planuri fixate de Dumnezeu... Nu trebuie să se aștepte nimeni ca poporul unei țări să aibă grijă de nevoile altei țări, nici chiar din motive filantropice; și dacă așa ceva e posibil, n-ar fi de dorit... Adevărulut cucernic în legea *Swadeshi* nu uită că orice ființă omenască este fratele său, dar se mărginește să-și îndeplinească sarcina prescrisă prin naștere... După cum sîntem îndemnați să slujim secolul în care ne-am născut, tot astfel trebuie să servim cu orice

preț pămîntul natal... Emanciparea sufletului nostru trebuie căutată prin mijlocirea propriei noastre religii și a propriei noastre cultură.

Este îngăduit cel puțin unui popor să-și dezvolte toate mijloacele în vederea prosperității sale, comerțul, industriile? Nicidecum ! Dorință nedemnă, a vrea să înzestrezi India cu mari manufacturi ! Ar fi să se violeze Dharma altor oameni. Și e la fel de criminal să se exporteze produsele proprii, ca și să se importe cele ale altora. Căci «proslitismul repugnă principiului *Swadeshi*.» Consecința logică (într-adevăr neașteptată pentru un european) a acestei credințe este că nu numai produsele, dar nici ideile nu trebuie exportate. Dacă India a fost dureros însoțită în istorie, este pentru a răscumpăra crima îndepărtată a strămoșilor care făcuseră comerț cu Egiptul și Roma, crimă repetată de toate generațiile care au urmat aceste răstări, fără să se îndrepte. Fiecare țară, fiecare clasă să se mărginească la propria-i sarcină, să trăiască din propriile resurse și tradiții.

«Să evităm intimitatea cu cei ale căror practici sociale sînt diferite de ale noastre. Nu trebuie să ne împlinim viața cu acei dintre oameni ori popoare, ale căror idealuri diferă de al nostru... Fiecare om e un rîuleț. Fiecare popor un fluviu. Trebuie să-și urmeze cu toții albia, limpeză și fără pată, plină vor fi atins marea Mîntuirii, în care se vor amesteca.»

... Se înțelege înfiorarea lui Tagore, față de aceste iluminări ale naționalismului reacționar, care pretinde să zăgăzuiască cursul secolelor, să pună în cușcă bogățiile spiritului și să taie toate punțile cu Occidentul. În realitate, aceasta nu-i adevărată gîndire a lui Gandhi. El îi scria lui Tagore, în termeni proprii: «*Swadeshi* este un mesaj către lume.» (Deci ține seama de lume și nu respinge «proslitismul»). «Non-cooperarea nu-i îndreptată împotriva Occidentului. Este o împotriva civilizației materialiste și împotriva celor slabi, care rezultă de aici». (Așadar, nu combate dect erorile Occidentului și lucrează în favoarea aceluia). «Este o retrogere în noi înșine», (dar o retrogere provizorie, pentru reguparea forțelor înalte de a le pune în slujba umanității). «India trebuie să învețe a trăi, mai înainte de a învia și moară pentru umanitate...» Gandhi nu respinge, nicidecum, cooperarea cu europenii, cu condiția să se conformeze idealului mîntuitor pe care el îl oferă tuturor oamenilor.

Adevărata gîndire a lui Gandhi este infinit mai largă, mai umană, mai universală¹, dect aceea a *Evangheliilor* publicată sub egida sa. Pentru ce i-a împrumutat numele său? Pentru ce a admis să-i fie încarcarea idealul grandios, care se oferă întregului pămînt, între limitele strîmte ale unei teocrații indiene? Îngrozitor discipoli ! Cu cît sînt mai puri, cu atît sînt mai funești. Pe un mare om să-l ferească Dumnezeu de amici care nu sesizează dect o parte din gîndirea sa ! Codificînd-o, îi distrug armonia, care este principala binefacere a sufletului său plin de viață !...

¹ După opinia mea, Gandhi este la fel de universalist ca și Tagore dar într-un alt mod. Lui îi dictează conștiința morală, lui Tagore inteligența. Gandhi nu exclude pe nimeni de la comuniunea de rugăciune și mîndră zilnică. Astfel, apostolul primilor timpuri nu deosebea între evrei și pașini dar tuturor le impunea aceeași disciplină morală. Același lucru voia și Gandhi. Tocmai acolo este înșuşimea sa: nu în inimă, largă precum a unui Christ, dar în spiritul de ascetism intelectual și de renunțare. (Asta de asemeni în spiritul lui Christ !). Gandhi este un universalist medieval. Urîndu-l în totul, sîntem totuși de partea lui Tagore. (Nota lui Romain Rolland)

¹ Destin religios

ANDRÉ MALRAUX

India
și
fentația Occidentului

ANTIMEMORII

„Elefantul este cel mai înțelept dintre toate animalele, singurul care-și amintește existențele sale anterioare; de aceea stă vreme îndelungată liniștit, meditănd la ele.”

Text budist

1965

În larg, în apropiere de Creta

A
Am evadat, în 1940, împreună cu viitorul duhovnic al rezistenței din Vercors. Ne-am regăsit puțin timp după evadare, în satul de pe Drôme unde era preot și unde dădea de zor izraeliților certificate de botez, cu diferite date, cu condiția ca toți să-i boteze: «Tot mai rășinele ceva...» Nu fusese niciodată la Paris: își terminase studiile la seminarul din Lyon. Ne continuam convorbirea fără sfârșit a celor care se reîntâlnesc, iar în jurul nostru plutea mirosul satului în noapte.

— De câtă vreme ești duhovnic?

— De vreo cincisprezece ani...

— Spovedania te-a învățat ceva despre oameni?

— Știi, spovedania nu te învăță nimic, fiindcă îndată ce-ai spovedit pe cineva ești altul, ai obținut harul. Și toți... În primul rând, oamenii sînt mult mai nenorociți decît se crede... și apoi...

Își ridică în noaptea plină de stele brațele de tăietor de lemne:

«Și, la urma urmelor, nu există persoane mari...»

A murit în podișul Glîeres.

Să meditezi asupra vieții — asupra vieții față în față cu moartea — nu înseamnă fără îndoială altceva decît să-ți adînciești întrebările. Nu vorbesc de faptul de-a fi uciș, ceea ce nu pune nici o problemă oricui are șansa banală să fie curajos, ci de moartea care apare în tot ce este mai puternic decît omul, îmbătălirea și chiar metamorfoza pămîntului (pămîntul sugerează moartea prin toropeala sa milenară ca și prin metamorfoza lui, chiar dacă această metamorfoză este opera omului) și mai cu seamă iremediabilul, acel: nu vei fi niciodată ce înseamnă toate astea. În fața acestei întrebări, ce-mi pasă mie de ceea ce nu mă interesează decît pe mine? Aproape toți scriitorii pe care-i cunosc își iubesc copilăria, eu o detest pe-a mea. Am învățat puțin și prost să mă creez pe mine însumi, dacă a se crea înseamnă a se adapta în acest hărduț drumuri care se numește viață. Am știut să acționez, dar interesul acțiunii, în afară de cazul cînd se ridică pînă la istorie, este în ceea ce facem și nu în ceea ce spunem. Nu sînt curios din fire. Prietenia, care a jucat un rol important în viața mea, nu s-a împăcat cu indiscreția. Și sînt de acord cu duhovnicul din Glîeres — dar dacă el preferă să nu existe persoane mari era pentru motivul că toți copiii sînt mințiiși... Dar la ce bun să-mi mai amintesc?

Deoarece trăind în domeniul nesigur al spiritului și fițiunii, care este al artiștilor, apoi în cel al luptei și al istoriei, cunoscînd la douăzeci de ani o Asie a cărei agonie mai pune încă în lumină tot ce înseamnă Occidentul, am înțeles de neamuritate ori, cînd utile, cînd strălucitoare, acele momente în care enigma fundamentală a vieții apare

fiecăruia dintre noi așa cum apare aproape tuturor femeilor în fața unui chip de copil, aproape tuturor bărbaților în fața unui chip de mort. În toate formele a ceea ce ne antrenează, în tot ceea ce am văzut luptînd împotriva umilinței, și chiar în tine, blîndețe despre care mă întreb ce faci pe pămînt, viața, precum zeii unor religii apuse, îmi apare uneori, ca libretul unei muzici necunoscute.

Cu toate că în tinerețea mea am cunoscut Orientul asemeni unui bătrîn arab pe măgarul său, în invincibilul somn al Islamului, cei două sute de mii de locuitori al orașului Cairo au devenit patru milioane, Bagdadul înlocuiește prin bărci-automobil năvoadele de trestie și smolul cu care pescuiau țărani săi babilonieni, iar porțile de mozaic din Teheran se pierd în oraș, la fel ca poarta Saint-Denis. America s-a îndată de multă vreme cu orașele-cluperci — dar orașele sale cluperci nu ștergeau o altă civilizație, nu simbolizau metamorfoza omului...

Oricine știe că pămîntul nu s-a schimbat niciodată în asemenea măsură în decurs de un secol (cu excepția unor cazuri de distrugere). Am cunoscut vrăbiile care așteptau cai de omnibus la Palais-Royal — și pe timidul și fermecătorul comandor Glenn, la întoarcerea sa din cosmos; orașul-tătar din Moscova și zgîrie-norul ascuțit al Universității; tot ceea ce micuța cale ferată cu coșul în formă de lălea, atît de bine lustruită, din gara Pennsylvania, evoca din bătrîna Americă, și tot ceea ce reprezintă din nou Americă zgîrie-norul organizației Panamericane. De cite secole o mare religie n-a mai zguduit lumea? Iată prima civilizație capabilă să cucerească tot pămîntul, dar nu să-și inventeze propriile temple, nici mormintele sale.

A merge în Asia, odinioară, înseamnă să pătrunzi treptat, în spațiu și în timp totodată. India după Islam, China după India, Extremul-Orient după Orient; vasele lui Sindbad părăsind de-a parte într-un port din India, în amurg, iar după Singapore, la intrarea în marea Chinei, primele jonci asemenea unor sentineli.

Relau, în urma prescripției medicilor, această lentă penetrație și privesc răsturnările care au umplut viața mea singeroasă și zadarnică, așa cum am răsturnat Asia, înainte de a regăsi, dincolo de ocean, Tokio unde am trimis pe Venus din Milo, Kiato cel de nerecunoscut, Nara aproape intactă în ciuda templului său incendiat — regăsite recent după o zi de avion — și China pe care n-am revăzut-o. «Pînă departe la orizont, Oceanul înghețat, lăcuit, fără ărie...» Regăsim în fața mării prima frază din primul meu roman și, pe vas, tabla de așezat telegrame și anume, aceea care anunța acum patruzeci de ani întoarcerea Asiei în istorie: «La Canton s-a declarat grevă generală».

Ce răspuns dă așadar viața mea acestor zei care apun și acestor orașe care se deșteaptă, acestui tumult de acțiune ce se izbăște de pachebot ca zgomotul etern al mării, atîtor speranțe zadarnice și prieteni uciși? E vremea în care contemporanii mei încep să-și povestească micile lor înfrîmări.

În 1934, în locuința sa din strada Vieux-Colombier, Paul Valéry îmi vorbea în timpător de Gide: «De ce, I-am întrebat, dacă sînteți indiferent la opera lui, situați atît de sus Conversations avec un Allemand? — Ce-l asta? — I-am amintit. «A, da! Probabil pentru că are acolo un imperfect al subiectivității foarte izbucnit!...» Apoi, cu relativa gravitate pe care o aducea argoului său patrician: «Îmi place foarte mult Gide, dar cum poate un om să ia bărbăți tineri drept judecători pentru a ști ce gîndește el?... Și, în fond, ce vrei? Pe mine mă interesează luciditatea, nu sinceritatea; de altfel, nimeni nu-i pasă de ea». Astfel se încheiau adesea ideile pe care le el socotea, după formula lui Wilde, bune de vorbit.

Dar ceea ce Gide numea tineret nu se limita întotdeauna la bărbăți tineri, după cum marea creștinătate nu s-a limitat întotdeauna la credincioși. Diavolul iubeste colecti-

vițăile, dar și mai mult adunările; la fel mărirea. Am trăi pînă la treizeci de ani printre oameni pe care-i obseda sinceritatea. Pentru că vedeau în ea contrariul minciunii; de asemenea (erau doar scriitori) pentru că ea este de la Rousseau, încoace, un subiect predilect de literatură. Să adăugăm justificarea agresivă, « cititor ipocrit, semenul meu, fratele meu... » Căci nu e vorba de vreo cunoaștere a omului; e vorba întotdeauna de a dezvălui un secret, de a mărturisii. Mărturisirea creștină a fost prețul iertării, calea pocăinței. Talentul nu este o lărmare, dar acționează într-un fel tot atât de profund. În cazul în care Confesiunea lui Stavroghin este cu adevărat cea a lui Dostoievski, înseamnă că el a metamorfozat îngrozitorul eveniment în tragedie și pe Dostoievski în Stavroghin. În erou de ficțiune — metamorfoză pe care o exprimă perfect cuvîntul: erou. Nu e nevoie să modificăm faptele: vinovatul este mintuit nu pentru că impune o mincună, ci pentru că domeniul artei nu este cel al vieții. Orgolioasa rușine a lui Rousseau nu distruge jalinica rușine a lui Jean-Jacques, ci îi aduce o făgăduință de nemurire. Această metamorfoză, una dintre cele mai profunde pe care le poate crea omul, este cea dintr-un destin îndurat într-un destin dominat.

Admir confesiunile cărora le spunem memorii, dar ele nu mă rețin decît pe jumătate. Rămîne faptul că analiza individului, în afara acțiunii pe care o exercită asupra noastră atunci cînd e cea a unui mare artist, înfrînește o acțiune a spiritului care mă interese foarte mult pe vremea acelei conversații cu Voltaire: a reduce la minimum partea sa de comedie. Este vorba apoi de izbinda ficțiura asupra unei lumi românești în care se scaldă, dar care nu-i aparține în exclusivitate; a cărei punere în discuție îl infurie și pe care se sprijină aca parte a teatrului comic, unde personajele lui Labiche urmează personajelor lui Molière și oratorului indignat al lui Victor Hugo ce vine cu toată înfrînarea să-i arunce regelui. În fața adevărului — personaj care avea să joace un rol atât de constant și atât de zadarnic în politica națiunilor mediteraneene. Dar a lupta împotriva comediei este ca și cum ai lupta împotriva unor slăbiciuni, în timp ce obsesia sincerității pare că urmărește un secret.

Individul a luat în Memoriile locul cunoscut, atunci cînd acestea s-au transformat în Confesiuni. Cele ale Sfîntului Augustin nu sînt deloc niste confesiuni, și se termină ca un tratat de metafizică. Nimeni nu s-a gîndi să numească Memoriile lui Saint Simon confesiuni: cînd vorbește despre el însuși, o face ca să fie admirat. Mai întîi Omul a fost cîdat în marile acțiuni ale unor personalități de seamă, iar apoi în acțiunile tainice ale unor indivizi. (Cu atât mai mult cu cît marile acțiuni au fost adesea violente, iar faptele diverse au banalizat violența.) Memoriile secolului XX sînt de două feluri. Pe de-o parte mărturia asupra evenimentelor: așa cum sînt uneori Memoriile de război ale generalului de Gaulle, sau Col șapte stîlpi ai înțelepciunii, relatarea îndeplinirii unui plan măreț. Pe de altă parte, introspecția, al cărei ultim reprezentant ilustru este Gide, introspecție concepută ca studiu al omului. Dar Ulysse și în căutarea timpului pierdut au luat forma romanului. Introspecția-mărturisire și-a schimbat natura, deoarece mărturisirea memorialistului celui mai provocator sînt puerile fațe de monstrii oferiți de explorarea psihanalitică, chiar a celor care-i contestă concluziile. Din vîndarea de secrete, nevroza scoate mai mult și mai accentuat. Confesiunea lui Stavroghin surprinde mai puțin decît Omul cu șobolanii al lui Freud și nu mai prețuiește decît prin geniu.

Dacă nimeni nu mai crede că autopoetul, chiar portretul, n-a avut altă grijă decît să imite modelul, de la efigiile sculptorilor egipteni pînă la pinzele cubiste, această părere continuă să existe în privința portretului literar. Ar fi deci cu atât mai bun cu cît ar fi mai fidel și cu atât mai fidel cu cît ar fi mai puțin convențional. Este definiția superată de curentele realiste, care s-au elaborat aproape în întregime împotriva idealizării lor. Dar dacă idealizarea Greciei și Renașterii a fost una din artele majore ale Europei, pe alocă ea presupusă, idealizarea literară, nu se înrudește cu Leonardo da Vinci sau Michel-

angelo decît prin personajele de tragedie. Cu toate acestea, Ludovic cel Sfînt de Joinville, portretele lui Bossuet prețuiesc fără îndoielă tot atît cît personajele din Jurnalul fraților Goncourt, cu toate că autorul lor le-ar voi exemplare. Adevărul înainte de toate? Mă îndoiesc foarte că Napoleon al lui Michelet, destul de slab pamflet, ar fi mai adevărat decît o sa Jeanne d'Arc, admirabil panegiric. Știm cît de sensibil era Stendhal la « micile fapte adevărate »; de ce nu la cele mari? A-i reda pe Napoleon cel de la Austerlitz e mai important decît să-i arde mania de a minți cu dulcele obrazul regelui Romei. Iar victoria de la Marengo are poate cauze de altă natură decît adulterul Josefîn. Să arde mai multe mari, apoi să le înfățișăm din dispreț față de convenție, iar la urmă să nu le mai reținem pe cele mici... Este știut că adevărul unui om înseamnă mai întîi ceea ce el ascunde. Mi s-a pus pe seamă fraza unaia din personajele mele: « Omul este în ceea ce face! » Desigur, nu e numai atît; acest personaj îi răspunde altuia, care tocmai spunea: « Ce e un om? O grămăzită nerăbdătoare de secrete... » Goncourt a fost, înfrînat pe care o așteptă de la irațional; și psihologia înconștientului ajută, s-a confundat cu bună știință ceea ce ascunde omul și care adesea nu este decît jalnic, cu ceea ce ignoră el despre sine. Dar Joinville nu pretindea că știe totul despre el însuși. Bossuet stia multe despre marele Condé, pe care l-a și șpedit poate; dar, vorbind în fața morții, el acordă puțină importanță celor ce se numeau pe atunci slăbiciuni. Ca Gorki vorbind de Tolstoi.

Gorki simtea în tinerețe nevoia de a urmări oamenii în taină pentru a face din ei personaje (la fel și Balzac). El urmărise astfel pe Tolstoi, în pădurea de la Iasnaja Poliana. « Bătrînul se oprește într-un luminis, în fața unei stînci netede, pe care ședea o soprilă, privind-o. « Iți bate inima, spune Tolstoi. E frumos și soare. Ești fericit... » și după o tăcere, grav: « ... Eu, nu... »

Tocmai tăsesem un mic arbore; toate mesele la Gorki erau urmate de acest obicei ciudat. El se desprindea cu micul lui fes tădresc pe cap, pe vastul fundal al Mării Negre. Și continua să evocă bătrînul « geniu al pămîntului rusesc » în pădurea sa, în fața animalelor cel-auscultat, asemenea unui Orfeu octogenar.

« Sinceritatea » n-a fost întotdeauna propriul său obiect. Prin fiecare din marile religii. Omul a fost dăruit. Memoriile se înalță cînd confesiunea se îndepărtează. Chateaubriand dialoghează cu moartea, cu Dumnezeu poate; cu Christos, sigur nu. Omul, obiect al unei cercetări și nu al unei revelații — căci orice profet care-l descoperă pe Dumnezeu, descoperă în același timp un Om — este o temă a cărei epuizare devine o mare ispită: omul va fi cunoscut cu atît mai bine cu cît Memoriile sau Jurnalul vor deveni mai groase. Dar omul nu atinge adîncimile omului; el nu-și găsește chipul în întinderea cunoștințelor pe care le dobîndește, el află o imagine a lui însuși în probleme pe care le pune. Omul care va fi gîsit aci, este acela care se armonizează cu problemele morții față de semnificația lui.

Această semnificație nu mă solicită nicîieri într-un mod mai prezent decît în fața unui Egipt sau a unei Indii transformate, opuse aragelor distruse. Am văzut oragse germane pline de stearuri albe (caorcaduri atrinate la ferestre) sau în întregime bombardate; Cairo care trece de la 200.000 de locuitori la 4 milioane, cu masele sale, citadela sa, oraul morților și piramidele. În depărtare, și Nürenbergul distrus în asemenea măsură încît nu se mai putea găsi piata principală. Războiul le solicită în prostie, pacea, cu mister. Și poate că pe tărîmul destinului, anul să valoare mai mult prin aprofundarea întrebărilor decît prin răspunsurile sale.

În creația romanească, în război, mize adesea asupra imaginare, cultură, în istoria poate, am regăsit o enigmă fundamentală, după voia memoriei care — întîmplător sau nu — nu revine o viață în desfășurarea ei. Luminate de un soare nevîzut, nebulos se ivesc și par să pregătească o constelație necunoscută. Unele aparțin imaginarii, în mare măsură amintirii unui trecut redeșteptat de străfulgerări sau pe care

trebuie să-l regăsim cu răbdare: momentele cele mai profunde din viață nu sălășuiesc în mine, ele cînd mă obsează cînd dispar. Dar nu-i nimic. În fața necunoscutului, anumite vise ale noastre n-au mai puțin semnificație decît amintirile. Reiau adăor aici cutare scene altădată transformate în ficțiune. Legate adesea de amintire prin legături înclinate, se întîmplă aceiași lucru și în ce privește viitorul, într-un mod și mai tulburător. Cea care urmează este transpusă din Les Noyers d'Altenburg, începutul unui roman din care Gastopul a distrus prea multe pagini pentru ca să le mai rescrie. Se numea La Lutte avec l'Ange, și ce altceva mai întreprind? Această sinucidere este a tatălui meu, acest bunic este al meu, transformată fără îndoială de folclorul familiei. Era un omorator de la care am desprins cîteva trăsături mai asemănătoare pentru bunicul eroului din La Voie Royale — și în primul rînd, moartea sa de bătrîn viking. Cu toate că era mai mîndru de brevelul de maistru-dogar decît de flota lui, pierdută aproape în întregime în largul mării, ținea să păstreze riturile tineriei sale, și și-a despicat țeastă cu o lovitură de secură cu două tăișuri, încheind în mod simbolic, după tradiție, galionul¹ ultimei sale corăbii. Acest flamand din Dunkerque a devenit alsacian pentru că primul otac german cu gaze a avut loc pe Vistula și-mi împunea un personaj care să fi servit în 1914 în armata germană. Aceste hangare în care clonvii trec printr-o trunchiurile uriașe de brad sînt hangarele în care se usucă pinzele; pădurea a luat locul mării. Nu știam nimic despre Alsacia. Fusesem cinci sau șase săptămîni husar la Strassburg, în cazărmiile galbene ale lui Napoleon al III-lea, și pădurile mele s-au născut din voga amintire a celei de la Saint-Odile sau Haut-Koenigsburg; personajele se numesc Berger deoarece numele este, după cum se pronunță, francez sau germanic. Dar a fost al meu timp de doi ani: niște prieteni s-au servit de el în Rezistență pentru a mă desemna și mi-a rămas. Apoi am fost chemat de alsacieni să comand brigada Alsacia-Lorena și am dat lupta de la Dannemarie la cîteva zile după moartea celei de-a doua soții ale mele într-o clinică de pe calea Alsacia-Lorena la Brive. Cea de-a treia soție a mea locuia pe strada Alsacia-Lorena la Toulouse. Trec peste asta. Sînt multe străzi cu acest nume în Franța.

N-a fost nevoie de mine ca să se constate că Victor Hugo scrisese Marion Delorme înainte de-a o întîlni pe Juliette Drouet. Fără îndoială exact ceea ce l-a determinat pe Hugo să scrie Marion l-a sensibilizat și în ceea ce privește viața Juliette Drouet, mai mult decît dacă ar fi întreprins acțiune. Dar atîtea creații premonitoare sînt explicătoare prin faptul că la « vizitatorii diurni », virusul visului suscită și acțiunea, după cum afirmă T.E. Lawrence? Dar cînd nu există acțiune, ci numai niște versuri profetice pe care Claudel le aduna cu îngoșă, și prin care Baudelaire și Verlaine își vestesc dezastrele? « Mon âme vers d'affreux naufrages appareille... »

Brigada Alsacia-Lorena este cea care a recucerit Sainte-Odile, și colonelul Berger cel care a ajuns să recupereze, în pînjile de la Haut-Koenigsburg, retablul² de la Grînewald... Corabia pe care scriu aceste rînduri se numește Cambodgia; durerea de dinți a personajului din Le Temps du Mépris în timpul evadării sale seamănă cu aceea din pricina unor pontofi prea mici cînd am evadat eu, șapte ani mai tîrziu. Am scris mult despre tortură, pe vremea cînd această problemă nu preocupa pe nimeni; și am trecut foarte aproape pe lingă ea. De-a lungul curbei care merge de la tîndrul îndrăgostit de femeia mai vîrstnică, apoi de femeia mai tîndră, pentru a se termina cu colonelul de galezci de ani, amant al unei fete tinere — de-a lungul a cîte știe cîtor neputințe și sinucideri — Hemingway n-a încetat să-și prefîgureze destinul. Dar Chamfort? Dar Maupassant? Dar Balzac? Nietzsche a scris ultimul rînd din Le Gai Savoir: « Act

Începe tragedia », cu cîteva luni înainte de-a o întîlni pe Lou Salomé — și pe Zea Thousra.

Ceea ce mă interesează la un om oarecare, este condiția umană; la un om mare-sînt mijloacele și natura măreției sale; la un sfînt, caracterul sfințeniei. Și cîteva trăsături care exprimă mai puțin un caracter individual decît o relație personală cu lumea.

Gnosticii credeau că îngerii puneau fiecărui mort întrebarea: « De unde vii? » Nu se va găsi aici decît ceea ce a supravieșuit, și asta, am spus, numai uneori, cu condiția să te duci să-l cauți. Zeii nu află odihnă, în tragedia lor decît prin come; legătura între Iliada și Odissea, între Macbeth și Visul unei nopți de vară este cea dintre tragic și un domeniu feroic și legendar. Spiritul nostru inventează motanii încălțați și vizitii care se preschimbă în bostnii, la ivirea zorilor, deoarece nici credincioșii nici ateul nu sînt pe deplin satisfăcuți de aparențe. Am numit această carte Antimemorii pentru că răspunde la o întrebare pe care Memoriile n-o pun și nu răspunde la aceea pe care le pun; și de asemenea pentru că în ea se găsește, adesea legată cu tragicul, o prezență de netăgduit și luncosă ca cea a unei pisici care se strecoară prin umbră: prezența extravagantului cărula i-am reînviat numele fără să știu.

Jung, psihanalistul, se afla în misiune la India în Noul-Mexic. El îl întrebă care este animalul clanului său: el le răspunde că Elveția nu are nici clanuri nici totemuri. Discuțiile adăst terminate, indienii părăsesc sala pe o scară pe care o coboară așa cum noi coborîm treptele; cu spatele la scară, Jung coboară, ca noi, cu fața la scară. Jos, șeful indian arată în tăcere ursul de Berna³ cusut pe bliza ospetelui său: ursul este singurul animal care coboară cu fața la trunchi sau la scară...

ANTIMEMORII

5.

1958/1965

... După acest itinerar pitoresc, generalul de Goulle îmi dădu însărcinarea să vizitez cîteva șefi de state asiatice, ale căror relații cu Franța nu mai erau decît simplă conivență; și mai întîi, pe Nehru.

Cunoșteam situația din India, căci îl primisem de curînd pe Jayaprakash Narayan, șeful socialist de la Bombay. Iar cel mai bun cunosător indian al Franței, prietenul meu scriitorul Raja Rao, tocmai trecuse prin Paris. Ambasadorul nostru era mai puțin pesimist decît prefeții din Antile.

Mă aștepta pe pista de aterizare, la orele două dimineața, împreună cu secretara de stat de la Ministerul Afacerilor externe, cu sari alb în lumina farurilor. O chema Lakshmi. O secretară de stat apuseană se poate numi Maria la fel ca Fecioara, dar zeitei celorlalte religii te fac mai mult să visezi. Cantele Ostrolog, descendent din cuceritorii mogoli și ful nemărturisit al lui Pierre Loti, după birfelle de la Quai d'Orsay, era (ca puținii alții) demn de ceea ce cuvîntul ambasador sugerează, în India, poetilor. Un obiectiv imaginarii sale de la degatele-i fine și neclătoare, se plîmdeau o India efectuată și complice, pînă la figura lui de prînz distins. Acest descendent din strășii stepii, hidalgo, cardinal roman și tipic francez, era ambasadorul unui Mediterane milenare pe lingă o Indii tîndră de tot; ceea ce te făcea să visezi cînd știai ce este India. La unul din dineurile de la Capitoliu — așa se numea atunci fostul palat

¹ Emblema unei corăbii sculptată în proră, reprezentînd în genere divinități mitologice (n. tr.)

² Ornamant pictat, uneori sculptat, din lemn sau marmură, așezat între perete și masa de altar, în bisericile catolice (n. tr.)

³ Emblema orașului Berna (n. tr.)

al vice-regilor, devenit al guvernului — în timpul cuvîntării unui prim ministru austriac, minile lui Ostorog păreau să mîngie celebra cizmă italiană ca pe-un picior de dansatoare...

Ajunserăm la Capitală (eram oaspetele Indiei) din care nu văzui în noaptea decît masa obscură, culoarele, un portret mare al lui Gandhi în pagne¹ și, în apartamentul meu, șeful protocolului înconjurat de servitori de pe vremea vice-regilor: cite unul pentru fiecare ușă. Aceste personaje de Ali-Baba dată concitate, orînduîrăm misiunea mea, Ministerul Culturii avea să mă primească la ora opt.

Încă înainte de-a mă deștepta, mi s-au auzit jurnalele. Săptămîna afro-asiatică începea!... Primirea ministrilor a fost ca întotdeauna: prudentă și delicată. Se aștepta întrevvedere mea cu Nehru.

Văzusem în sfîrșit Capitalul și vedeam New Delhi. Nu-mi rămăsese în amintire; în 1929, India mă interesa mai mult decît Anglia. Dar plecarea Angliei înviora această arhitectură care era lipsită de suflul. Se pusesa pe Gandhi și lui Clemenceau fraza: «O să arate foarte frumos ca ruina!» Dar n-a devenit o ruină; și nici un palat cucerit, așa cum părea Kremlinul. New Delhi nu este un oraș, e o «capitală administrativă», dar colosalele lui perspective de gresie roșie cu gîrziile lor sikhs² prezentînd arma în singurătate, nu se deschideau asupra unor instituții administrative — fie ele chiar Parlamentul: se deschideau asupra Imperiului dispărut.

Palate, ministere, prolepse. Tot imperiul britanic poartă semnul măreției engleze, cu accentul pe care goticul victorian îl dă Tamisiei. Aici, ca și la pasul Kyber, măreția era romană; vizul lui Cezar la Alexandria, o masă puternică dispusă în felul unui imens teatru elenistic. Amestecat cu un alt vis, acela al unei căsătorii anglo-indiene, rivală a căsătoriei indo-musulmane. Capitalul a fost în mod vădit rivalul Marei Moschei din Delhi, una din cele mai mari ale Islamului; al lui Fatehpur Sikri, al Forturilor Roșii, al întregii acestei arhitecturi mogule care a fost America Persiei. Islamul era încă acolo. Dar Anglia? Mai mult decît lăsa impresia? Dar nu prezenta ei însuși fetele bulevardelor imperiale de gresie roșie de-a lungul cărora mă îndreptam spre Parlament: ci hotărîrea cu care ea le părăsise. În această țară care a construit atîtea ilustre morminte, singura operă rivală a celor lăsate de urmașii lui Alexandru a devenit admirabilă în ciuda arhitecturii sale mediocre, de cînd s-a transformat în mormîntul unui imperiu.

Îl vizitam pe Nehru în biroul său de la Parlament. Asta însemna să treci de la măreția Capitalului la niște culoare de prefecură și săli de așteptare pentru solicitanți modeste. Dar, ca și la Capitalul, numeroase portrete ale lui Gandhi împodobeau pereții.

Gandhi era atunci prezent în toată India prin operele, prin exemplul, prin portretele sale. Pentru Europa, deja el nu mai era decît un eliberator cu minile curate. O figură de sfînt, cu pitorescul ce însoțește atîția sfinți: călugăriță portărească încăpătinată cu surisul larg fără dinți, înveșmîntată într-o umilă tesătură populară, ca o uniformă a libertății. Cu toate că India începea să vadă în el ultimul avatar al lui Vișnu, anumite aspecte importante ale biografiei sale au rămas precise: predică din 1920 sub un banian³ uriaș, apoi mulțimea de pe malul riului Sabarmati; masacrul de la Amritsar; degetele de la mîna stîngă ridicate și arătate mulțimii ca îndatoriri Indiei; rugul neobișnuit făcut din haine europene, din gîrlete, din bretele aruncate de către cei care de acum înainte nu vor mai purta decît khadi⁴ și pe care ardeau

pădări în rădări — precursor al rugului funerar în fașa căruia avea să se recite Bhagavad Gîtă⁵. Și neascultarea civilă, și neo-cooperarea începută în ziua morții lui Tilak. Și mai ales, Margul pentru sare.

La 2 martie 1930, Gandhi îl informase pe vice-rege că neascultarea civilă va începe nouă zile mai tîrziu. În ziua de 12, el plecase către mare, urmat de șaptezeci de discipoli. Tărani povoaiau, așteptau ramuri pe Țosele, înghincheau la trecerea pelerinilor. Trei sute de căpetenii de state renunșaseră la funcțiile lor. În fața celor șaptezeci deveniți mai multe mii, Gandhi strînsese sarea lăsată de valuri, încălîcind legea asupra gabelei⁶. Căldura tropicală face sarea indispensabilă oamenilor și animalelor care muncesc — dar toți știau că Gandhi, bolnav, n-a folosit de șase ani. Și dintr-o singură mișcare emoționantă toată India.

De-a lungul întregii coaste, pescarii strînseseră sarea, tărani li se aflătoraseră, iar poliția începuse arestările în masă. Rezistenții se lăsau arestați, dar nu predau sarea. La Bombay, 60.000 de persoane s-au strîns în fața Casei Congresului; pe terasă se prelucra nisipul sărat. Sarea pe care o strînsese Gandhi fusese vîndută cu 1.600 de rupii. Cînd Nehru a fost condamnat la șase luni închisoare, India a răspuns încercărilor prin harteale⁷. La Patna, mulțimea s-a aruncat la pămînt în fața cavaleriei guvernamentale, care n-a mai înaintat. La Karachi, cincizeci de mii de indieni i-au privit pe cei ce culegeau sarea și pe care poliția nu-i putuse aresta. Cu toate acestea, s-au strîns în curînd o sută de mii de prizonieri. În noaptea de 4 spre 5 mai, Gandhi fusese arestat într-un sat, printre discipolii săi.

La Dharasena, la nord de Bombay, indienii s-au îndreptat spre uzina de sare a guvernului păzită de patru sute de poliști. Pe măsură ce se apropiau de uzină, erau doborîți; alții le luau locul și cădeau la rîndul lor. Brancardierii transportau trupurile înșingurate. Uzina continuase să funcționeze. A fost nevoie să se deschidă un spital provizoriu și toată India devenise conștientă de serviciul ei. În curînd, Churchill avea să vorbească despre «acel fahir sedicios, pe jumătate din palatul vice-regelui!». Vice-regele plecase acum, iar legenda lui Gandhi devenită în Occident nobilă pasivitate, rămînea aici o legendă de luptă. Mai înții în cuvinte. Cînd a anunțat că se va lăsa de hrană dacă nu vor fi recunoscute drepturile clasei paria, nu era vorba să «postosească», ci să moară de foame. Acest supliciu care înfruntase cele mai puternice tabăuri ale Indiei, nu era mai puțin irațional decît el, iar Hinduiștii l-au urmărit ca pe o lentă răstăgînire. În această mulțime dintre care 95% nu avea radio, toți știau cînd Gandhi începea să fie amenințat de moarte. Și fiecare știa că scopul său final era purificarea Indiei, a cărei independență nu constituia decît principala consecință. Dorise ca predică sa să-i impresioneze pe cei mai umili, chiar atunci cînd spunea: «Mintuirea (swara) nu se va înfăptui prin victoria cîtorva oameni, ci atunci cînd toți vor fi în stare să reziste nedreptății». Și toți au rostit rugăciuni afirmînd că un cartuș gol a căzut din salul lui Gandhi ucis în cele din urmă și totul s-a sfîrșit printr-un glonț, rug închin, pe cenușa lui albă deja. Totuși Gandhi era prezent în acest Parlament ca și la Capitalul. Vinoba Bhave, fără altă armă decît predică lui, a primit două milioane de hectare de pămînt (nu cele mai bune, fără-ndoială) pentru tărani (...). Dar politica Indiei nu se elabora în Congres sau în Parlament, după cum politica Germaniei histerice nu se elabora în Reichstag: politica Indiei însemna urmașul omulețului în pagne care născocise împotriva gabelei engleze să ducă milioane de indieni în cău-

¹ Fiețe de plînă sau alt material, cu care negrii și indienii se înfășoară de la brîu pînă la ghe-nunchi (n. tr.).

² Una din comunitățile religioase și militare din Punjab, India. (n. tr.).

³ Smachin din India, cu numeroase rădăcini adventive, vercale și aeriene. (n. tr.).

⁴ Khadar sau Khadi — în India — țesătură de casă din bumbac. (n. tr.).

⁵ Bhagavad Gîtă (Cîntarea Preafericitului) — poem mistico-filosofic hindus, inserat în cartea șases din Mahā-Bhārata, primul poem epic al Indiei. Reprezintă carrea religioasă cea mai răspîndită în India, în ficcare an apar noi ediții. (n. tr.).

⁶ Impozit în general și în special în timpul pe sare, deosebit de impopular (n. tr.).

⁷ Hartale — boicot politic folosit de naționaliștii indieni drept simbol al rezistenței pasive față de dominația engleză. (n. tr.).

tarea sării în Oceanul Indian, pentru a-și afla libertatea. În biroul în care am fost introdus, « presa » și vreo cincizeci de fotografi neliștiși îl așteptau pe apodul care trebuia să vină să mă iia. Dar deodată lucrurile s-au răsturnat: cealaltă ușă se deschise, nu pentru apodul ci pentru Nehru.

Știu că presa din Delhi îi reproșă că mă întâmpină. Și pentru rațiuni foarte puternice: Indochina, Algeria. Pentru rațiuni puerele: mulți ziaristi, credincioși cititori săptămânale din Londra, îl luau cu perspicacitate pe generalul de Gaulle drept un urmaș al lui Hitler. În sfârșit, și pentru altă rațiune pe care eu o ignoram, dar el nu: majoritatea acestei prese îl era potrivnică, orice-ar fi făcut. Ea se dădu la o parte în fața lui, murmurându-i numele, așa cum făcuse și mulțimea, zice-se, atunci când soise lângă Gandhi ucis. El mă strîns în brațe și-mi spuse (televiziunea înregistra) ce și cum re-am mai fi înfățișat acum o lună, când de fapt nu ne mai văzusem de peste douăzeci de ani: « Sînt bucuros că vă revăd; ultima oară a fost după rana din Spania, ieșeți din spital, iar eu din închisoare... » Am admirat talentul ce dezarma provizoriu această turmă; și-am admirat calitatea omund, căreia talentul nu i-ar fi fost de ajuns. Mă luă de braț trecînd în biroul lui.

Îmi amintesc că masa, dintr-un lemn prețios care, după ce reflectase ultimele lucruri ale televiziunii, nu mai reflecta decât trandafirul ce ne despărțea — aceiași ca cel pe care-l purta întotdeauna — și figura lui. Când se vor citi rîndurile de față, poate că această figură nu va mai fi atît de familiară cum este astăzi: istoria nu-i va fi conservat decît masca. Era o figură română puțin îngreunată de buze inferioare, ce dăruia zîmbetului în aparență « oferit », seducția pe care o aduce unui om al Istoriei, o imperceptibilă inocență. Dar nimeni nu se înșela în privința acestui lucru, și nici el. Însă dincolo de masca fotografică, era acel suris legat de o expresie visătoare sugerînd niște ochi albaştri (deși erau căprui) privitori cu tenul aproape cenușiu.

Îi cunoscusem o alură de șef de maquis de care nu era străin chipul lui de polișt dinainte de 1940. Manifesta acum o ironie binevoitoare și puțin obosită cu privire la univers, ironie ce învalua fermitatea dar n-o ascundea. (Mama lui fiind insultată pe cînd ducea merinde unor deșinuți, el renunțase la orice vizită timp de șapte luni la închisoarea de la Dehra Dun. « E curajul întruchipat », spunea Gandhi). Virsă îmbătrînită mai puțin vechea lui figură, așa încît aproape dacă părea să-i fi acordat o altă; cum se întîmplă cu mulți bărbai care-au semănat mamei lor și seamănă tatălui lor cînd încep să îmbătrînesc. Iar în vocea, în atitudinea sa apărea (reapărea?) sub intelectualul patrician, imaginea calmului și bunăvoinței — pe care în adolescență, și-o făcuse, fără îndoielă, despre gentelman.

Citi scrisoarea generalului de Gaulle, care era o scrisoare de creanță, o puse pe masă și mă întrebă, zîmbind și mai mult:

— Așador, iată-vă ministru...

Fraza nu însemna nimicdecum: faceți parte din guvernul francez. Puțin balzaciană și mai ales hindusă, ea însemna: iată ultima dumneavoastră încarnare...

— Mallarmé, i-am răspuns, povestea următoare: într-o noapte, ascultă pisoi care stau de vorbă pe streșină. Un pisoi negru, închizitor, îl întreabă pe pisoiul lui, brav Rominogrobis:

— Dar tu, tu ce faci?

— În momentul ăsta, fac pe motanul la Mallarmé...

Nehru zîmbi și mai tare și apărea. Gesturile lui, altădată destul de largi, se îndreptau acum către corp, cu degetele aproape strîns. În aceste gesturi de om friguros ce confereau autorității sale un farmec nemăiîntîlnit, vedeam eu singura adevărată deosebire dintre Nehru cel de altădată și interlocutorul meu. Căci autoritatea este o virsă, și ea nu se schimbă niciodată. I-am expus destul de repede cum concepam

eu expoziția de artă indiană pe care doream s-o primim la Paris. El mi-a dat încuviințarea și m-a întrebat noi ce suferim în schimb. Am propus sculptura română sau o expoziție istorică asupra Revoluției.

— Franța, spuse el, pentru noi, înseamnă Revoluția... Cînd Vivekananda o descoperi-o, o pretrecu o și întreagă strîngînd împreună cu prietenii lui: Trăiască Republica! Șiți că Mizerabili este una din cărțile străine cele mai celebre în India?

Întîlnisem și pînă acum și aveam să întîlnesc de neînumărate ori, mai tîrziu, această prezență a Franței. Rusia sovietică n-a sters-o. Tărilor sub-dezvoltate, mașina le aduce muncitori calificați mai mult decît un proletariat muncitoresc. Și peste tot unde revoluția nu este chemată de către proletariet, ci de către popor, propovăduirea revoluției franceze, exaltarea luptei pentru dreptate proclamată de la Saint-Just pînă la Jaures, trecînd pe la Michelet și mai ales pe la Victor Hugo, păstrează un prestigiu cel puțin egal cu al marxismului. În Africa, în America latină, chiar atunci cînd tehnica revoluției este rusă, limbajul ei este tot francez. Am văzut maldare de exemplare din Mizerabili între Bakunin și scrierile teoretice ale lui Tolstoi, pe bulevardele din Barcelona, în timpul războiului civil.

— Sculptura română? reuă el. Propria noastră sculptură din epocile îndepărtate, aproape nimeni aici n-o admiră cu adevărat. Ea exercită o acțiune magică asupra mulțimii, pînă la un anumit punct; ca și fetișurile de pe marginea drumului... Membrii parlamentului respectă Ellora, dar nu se duc acolo...

— Legătura parlamentară cu arta este totdeauna destul de complicată; la urma urmelor, ai dumneavoastră cunoscut cel puțin Bhagavad Gîtă.

— Așa cum deputații englezi cunosc Biblia...

El creea India, înconjurat de un inel al lui Saturn făcut din politicieni dușmani. Și cum mă miram de ideea ciudată pe care presa din Delhi și-o făcea despre guvernul francez: « O! la fel și despre guvernul indian!... » Îmi răspunde el cu un gest de speranță și de rememore, un înch Allah ironic.

I-am sugerat că în această privință situația generalului de Gaulle nu era prea deosebită de a lui. El se arătă intrigat și nu păru convins.

TENTAȚIA OCCIDENTULUI

3

1948/1965

Nehru nu locuia la Capitoliu. Casa lui, care semăna cu o vilă somptuoasă de pe Coasta de Azur, îl fusese, cred, pusă de curînd la dispoziție. Ici și colo, cadouri, doi colți foarte mari de elefant sculptați, o Feclioară romanică, dar al Franței. Farmecul izvoara de la fica lui, de la el însuși. Trecea printre aceste mobile provizorii ca o piscă sîmăzică. Dar și ca istoria în ziare, căci aparținea prea mult istoriei pentru a nu părea la el acasă pe Capitoliu, și nu într-o vilă oarecare.

Înainte de prînz, i-am vorbit de un discurs pe care el rostise în ajun, în fața a patru sau cinci mii de auditori. El mi-a răspuns referindu-se la Gandhi. Dar Europa, după oratorii regimurilor totalitare, nu înțelegea bine cum putea Gandhi să convingă mulțimile fără să ridice vocea. Acțiunea lui se bazea mai apoi de cea a marilor predicatori decît de a oratorilor politici; pe terasa de la Vézelay, este evident că majo-

¹ Sri Vivekananda — una dintre personalitățile gîndirii indiene contemporane. (n. tr.)

ritatea celor care-l ascultau pe sfântul Bernard nu putuseră să-l audă. Totuși, luaseră Crucea.

— Aici, îmi răspunde Nehru, mulțimile vin să vadă un guru¹, chiar dacă acesta nu vorbește: ele se așteaptă din partea lui la un fel de binecuvântare. Veneau să-l vadă pe Gandhi. Într-un fel știu ce-avea să le spună: mulțimile știu adesea ce-o să li se spună. Dar el le dezvăluia ceea ce zăcea în ele. Și mai ales, ceea ce ar putea să facă. Ați vorbit de o cruciadă; Marșul spre Ocean, pe vremea luptei împotriva gabei și a însemnat tocmai așa ceva. Pentru a fături viitorul, Gandhi făcea apel la sentimente foarte vechi. Și apoi, mai avea și genul simbolurilor: virtutea, sa-rea. Ceea ce proclama el surprindea prin evidență.

— A revela evidența este una din însușirile profetului...
— Cu mult înainte de a deveni celebru, Gokhala spunea: « Din niște biete creaturi, el poate să facă eroi ». El întindea încrederea în sine a fecundă și spunea: « Voi deveni ceea ce admir ». Ascultătorii lui aungeau singur voluntari în lupta pentru independență dar și pentru... pentru altceva... Nesupunerea civilă și lupta împotriva privilegiilor de castă aveau aceeași origină. El o numea religioasă. De aceea acțiunea lui politică descumpănă... Nu uitați fraza lui: munca parlamentară este ultima dintre activitățile unei națiuni. Și apoi, dezvăluind mulțimilor ceea ce purtau în ele, nu le spunea decât ceea ce acestea așteptau din partea lui. El fusese un cetățean nonconformist, dar nu era conformist nici ca hindus, nici ca naționalist, ca pa-ci-fist sau ca revoluționar...
— A fost ucis de un dușman, dar plins de toată lumea?

— Fotografia asasinului său se găsește încă în prea multe case. N-am terminat cu reacționarii.

Îmi spusese, la Parlament: — Careleji și avioanele — Kșatrișilor², legislația și administrația — brahmanilor.

« Și, adaugă el, cite altele... »
Luă o carte din spatele lui și mi-o întinse. Era Gandhi scrisă de nepotul comunist al lui Tagore:

O priuți dedicație.
O cunoaștem: a Maselor din India, pentru a distruge gandhismul care le aservește intrigilor preoțești, autocratiei feudale, capitalismului indigen și le menține prin viclenie sub jugul imperialismului britanic ».

El cită cu tristețe fraza lui Vivekananda despre învâțătorul său:
« Se mulțumea să trăiască această viață mare — și lăsa altora grija de a-l găsi explicația... »

Anumite discursuri ale lui Nehru, mai ales cele de la Delhi, erau discursuri oratorice în sens tradițional, prin organizarea persuasiunii, prin elocință. Dar multe din discursurile sale în fața maselor semănau cu niște lungi monologuri și le rostea pe un ton aproape de conversație.

— Cînd privea mea se încrucișează cu aceste mii de priviri, spuse el, mi se pare că ne recunoaștem... Uneori, atac sentimente de care această mulțime este foarte legată. Ea mă acceptă. Dar care este personajul acceptat sub numele, sub fotografia sau sub înfățișarea mea?

« Și totuși trebuie neapărat să lăzbest în antrenarea oamenilor... »
Spusese ultima frază zîmbind obosit. Credeam că n-am s-o uit — și-mi amintesc, într-adevăr, de salonul banal, cu feciara romanică pe o masă joasă.

¹ Maestru spiritual în cultura hindusă (n. tr.)

² Una din cele patru caste în care vechea cultură hindusă împărțea societatea: preoții — brahmanii, cavalerii — kșatrii, negustorii — vaișii și slugile — sudra. Categoria paria (« fără castă ») era lipsită de drepturi sociale. (n. tr.)

— Cum se îndepărtează lupta pentru independență... spuse el.

În timp ce el era la închisoare, un băiat de cincisprezece ani, pe nume Azad, fusese condamnat la biciuire — și după fiecare lovitură singeroasă, strigase: « Trăiască Gandhi! » pînă la leșin. (N-am înțeles dacă Nehru asistase la supliciu, sau i se adusesse numai la cunoștință faptul). Cîțiva ani mai târziu, Azad, devenit unul din șefii terorismului în provinciile din Nord, veni să-l întrebe dacă, în cazul unui acord cu englezii, teroriștii aveau să fie răpășiți de către Congres. Nu mai credea în eficacitatea terorismului, dar lupta i se părea inevitabilă. Cincisprezece zile mai târziu, urmărit de poliție într-un parc din Allahabad — orașul lui Nehru — în timpul convorbirilor dintre Gandhi și vice-rege, luptase pînă fusese omorât.

— Distrugerea, agitația, non-cooperarea nu sînt activități normale, chiar fără terorism... Altfel, credem că filii noștri vor ajunge să fie constructori. Poate abia nepoții noștri...

Părea a fi uitat că terorismul își schimbase ținta și că, de la moartea lui Gandhi, el însuși îl devenise țintă.

— Nicl Rezistența n-a fost o activitate normală, am spus eu, și prin urmare supraviețuitorii cei mai tineri, mulți încep s-o plătească scump.

Una din fotografiile așezate pe masa joasă, alături de Fecioară, reprezenta un Buddha din Ceylon — fără îndoială acela despre care Nehru scrisese odinioară că-i dădea curaj în celulă. Mi-am amintit de discursul în care îl numise pe Buddha « cel mai mare fiu al Indiei ». Am trecut la masă.

— Discursul pe care l-ați rostit cu ocazia marilor comemorări budiste mi s-a părut destul de diferit de ceea ce ați scris în legătură cu religia.

— Am fost întotdeauna impresionat de personalitatea lui Buddha. Și de cea a lui Christos. Dar mai ales de a lui Buddha. A evoluat aere sentimentul meu religios? Am devenit mai sensibil la nevoia confuză a naturii omenești căreia îi răspunde religia... Ceea ce am scris pe vremuri era o părere generală.

În Autobiografia sa, declarase că spectacolul religiei l-a umplut aproape întotdeauna de ororă; cuvîntul religie evoca pentru el credință oarbă, superstiție, un domeniu legat de apărarea unor interese stabilite. Creștinismul nu luptase împotriva sclaviei. Nehru adăugase că religia și-a pierdut aproape cu totul spiritualitatea, în India ca și în Occident; pînă și protestantismul, care era fără îndoială singura religie încă vie. Această afirmație mă surprindea.

Dar el reluă:

— De exemplu legătura noastră cu animalele. Știți că nu există și vaci sacre: toate vacile sînt sacre. Și ați văzut cum se poartă cu ele... Dar maimuțele... »

« Ah, dacă ar putea pleca toate în China, într-o noapte! Apoi mă greu asupra Indiei decât mizeria asupra Angliei... Ați văzut Templul maimuțelor de la Benares? »

Îl văzusem altădată și nu-l uitase. Maimuțele vii se proteau de maimuțele de gresie, împrejurul unui brahman, solitar de parc-ar fi ofițier pentru ele. Niciodată viața lor la limita omenscului nu mi se păruse mai îngrijorătoare ca în acest templu în care erau reprezentate pe toți pereții — ca și cum s-ar fi pictat ele însele... — pîrînd gata să se împreuneze cu Absolutul prin intermediul zeului maimuțelor, dacă venirea mea nu le-ar fi tulburat venerația.

— Deveniseră mult prea numeroase, reluă Nehru. Atunci brahmanii au hotărît să scape de ele. Am aflat că maimuțele noastre se tem de maimuțele negre din Egipt. Mergeți să vedeți templul. Pe sub galerii, veți găsi vreo zecă maimuțe negre; celelalte au plecat înapoi în pădure...

Această relatare îmi amintea de un basm, dar tonul nu era ironic. Mă gîndeam la maimuțele negre, stăpîne ale singurătății templului, oameni unor demoni-maimuțe

printre zeei-maimuțe de piatră. I-am amintit povestirea pe care o spun istoricii lui Alexandru.

Armata macedoneană, biruitoare, în Orient, biruitoare în lums, ajunge la Kyber, această trecătoare de cosmogonie presărată numai cu mirt și tufe de mare. Iată-i pe cei patru șefi în mantii albe și pe Alexandru în mantie roșie. Nici flămarile Romei ridicate împotriva zeilor, nici mistreții de bronz ai barbarilor, nici stindardale Islamului țifite din strimtori în fuga războarelor și indiferența vulturilor: o armată din care nu cunosc decât acești patru cavaleri albi și acest cavaler roșu, în foaie unei călăuze prosternate. Soldații sînt angajați între munții verticali, dintre care unul se clatină, gata să se prăbușească peste ei. Alexandru face semn călăuzei să se ridice și-l arată cu degetul muntele care tremură: « O, nu-i nimic, răspunde indignul trist: sînt maimuțele. » » Alexandru privește în sus, virful amenințând, străbătut de salturi furie. Și armata își reia marșul.

— În pădurea uriașă, spuse Nehru, le auzeam năvălind peste crengi și unsoari le vedeam agățându-se de coadă. În zori, un strigăt se repea din vulturi în vale umplind pădurea, ca disperarea armatei maimuțelor pentru moartea regelui lor Hanuman. Buchiștii explicau: « Buddha le-a promis că dacă se poartă bine, într-o bună zi vor deveni oameni. Atunci în fiecare seară ele nădădușiesc — și în fiecare dimineață plîng... »

Discursul pe care Nehru îl consacrase de curînd lui Buddha îmi amintise pasajul în care făcea aluzie la una din conversațiile noastre de altădată: « Cum opt sau nouă ani, pe cînd eram la Paris, André Malraux mi-a pus o întrebare ciudată: Ce a permis hinduismului să expulzeze din India, fără un conflict grav, acum mai bine de o mie de ani, un budism bine organizat? Cum de-a izbutit hinduismul să absoarbă, ca să spunem așa, o mare religie populară, larg răspîndită, fără obișnuitele războaie religioase? ... Pentru Malraux, fără îndoială, întrebarea nu era pusă de formă. Ea a rămas chiar în clipa întîlnirii noastre. Era o întrebare după pofta inimii mele, sau mai degrabă era tipul de întrebare pe care o puneam eu însumi adeseori. Dar nu puteam să-i dau sau să-mi dau un răspuns mulțumitor. Căci există multe răspunsuri și explicații, dar s-ar putea spune că ele nu ating niciodată miezul problemei ».

Discursul lui răspunsese, în mod indirect, aceleiași întrebări. Era un discurs-conversație, pe tonul cel mai simplu, care începea așa: « După cum știți, îmi fac de lucru în domeniul politicii... » dar care ajungea să spună că ea mai bună politică încearcă să lupte împotriva distrugerii pe care știința o aduce cu ea și împotriva violenței pe care omenirea o poartă în ea. Or « am eșuat timp de atîția ani de atîtea generații. Trebuie că există o altă cale decât aceea pe care o practică pe oazele de felul meu și de profesiei mele ».

... Unii oameni de bine se întîlesc, discută despre o lume bună și nouă, o lume bună și unită, sau despre toate națiunile alcătuitoare a singurui, sau despre cooperarea și prietenia. Această bunăvoință e zadarnică, pentru că e ruptă de acțiunea reală care ar trebui să rezolve problemele reale. Noi nu putem gîndi pe aripile vîntului. Pe de altă parte, dacă este esențial să avem picături pe pămînt, e tot atît de esențial să nu rămînem cu capul la nivelul solului.

Ceea ce merita toată atenția, în gura șefului idealismului politic cel mai eficient pe care l-a cunoscut lumea.

— Omenirii îi lipsește ceva esențial. Ce anume? Un fel de element spiritual, care sînd în frîu puterea științifică a omului modern. Acum e limpede că știința este incapabilă să ordoneze viața. O viață este ordonată de anumite valori. A noastră, dar și cea a națiunilor — și poate cea a omenirii. Cred că vă amintiți de discursul generalului

¹ Divinitate hindusă, căpetenia maimuțelor, care a avut un rol decisiv, ca altele și lui Rama la eliberarea soției sale Sita. În mitologia hindusă este descris ca fiul unei nimfe și al divinității vîntului. (n. tr.)

Bradley, în 1948: « Am smuls misterul atomului și am înălțat Predica de pe Munte: cunoaștem arta de a ucide și nu arta de a trăi... » Prin aceasta, redevin hindus; în tînerțe, vorbeam de spiritualizarea politici... ». Oare astăzi, care este, după părerea dumneavoastră, cea mai înaltă valoare a Occidentului?

— Mi se pare că ar trebui să lăsăm cuvîntul valorii la plural. Valorile Occidentului păstrează din ce în ce mai mult viața și o cîrmuiesc din ce în ce mai puțin. Nu știu care e situația în republicile comuniste. În statele capitaliste, libertatea individuală trece drept valoare supremă.

— Dar dacă, pe o stradă din Paris, ați întîlnit pe un trecător în stare să vă răspundă, ce dorește cel mai mult, ce-ar răspunde el?

— Puterea? spuse ambasadorul.

— Fericea? am spus eu. Dar acestea sînt obiecte ale dorinței, nu valori supreme.

Cred că civilizația mașinilor este prima civilizație fără valoare supremă pentru majoritatea oamenilor. Există vestigii — multe... Dar caracteristica unei civilizații de acțiune este fără îndoială faptul că fiecare este posedat de acțiune. Acțiunea împotriva contemplăției; o viață omenască, și uneori o clipă, împotriva eternității... Rămîne de știut dacă o civilizație poate să nu fie decît o civilizație a interogației sau a clipei și dacă își poate întemeia multă vreme valorile pe altceva decît pe o religie...

— Nici acum nu știu cum a murit budismul, spuse Nehru, dar cred că presimt de ce. Geniul lui Buddha ține de faptul că este om. Una din cele mai profunde gîndiri ale omenirii, un spirit inflexibil și cea mai nobilă îndurare. Un călăuzitor, fată în fată cu mulțimea zeilor. Divinizîndu-se, s-a pierdut în această mulțime care l-a acoperit.

Dar acest lucru nu figura în discurs... Nehru n-a mai zugrăvit viața legendară, pe care o presupunea cunoscută de auditorii săi. Mă gîndeam la lupta patetică a Regelui (aproape întotdeauna suprimată în transcripțiile occidentale) pentru a asigura fericirea fiului său. Fiecareia din cele patru « întîlniri » îi corespunde o afecțiune din ce în ce mai disperată. « Vrînd să-l păstreze pe print în ignoranța durerii și a răului, Regele dă ordin să se construiască împrejurul palatului un zid străpuns de o singură poartă cu drugi alte de grei... » Cînd, pentru prima oară, prințul Siddhartha vrea să străbată orașul pentru a vedea grădiniile, Regele poruncește să se răspîndească pe jos ape imensitate: « Mărginiți străzile cu lanterne multicolore, așezați cîlcioare cu apă limpede la răspîntii!... » Cu toate acestea, prințul descoperă bătrînețea apoi, cu prietelui unei a doua plimbări, boala. Dar Regele transformă palatul într-un loc fermecat, și goana după plăceri se desăfoară zi și noapte, iar cea mai bună cîntăreță îi cîntă Cîntecul Pădurii... ».

Atunci Siddhartha iese pentru a treia oară, întîlnește un corp nemîșcat, iar scutierul lui îi răspunde:

— Măria-ta, e ceea ce se numește un mort.

Am citat fraza, iar Nehru îmi răspunsese cu aceea a Regelui care află că Siddhartha vrea să părăsească lumea după întîlnirea cu acestui:

— Renunță la această hădărire, fiul meu, căci în curînd trebuie să-mi părăsesc regatul pentru a mă retrage în singurătatea pădurilor, și tu trebuie să-mi ieși locul...

Îmi aminteam urmare și desigur că nici Nehru n-o uitase: îmbrăcat în veșmintele de culoare pămîntului, prințul pleacă în pădure și răspunde astfel trimisului tatălui său: « O casă urîtă în fiică, asta e realitatea... »

El citase: « ... și tu trebuie să-mi ieși locul ».

Și-i spusese într-o zi lui Ostrorog, fără îndoială cu aceeași voce: « Gandhi avea un urmas... »

— Amîndoi îl admirăm pe Buddha, am spus eu, dar nu ne rugăm lui. Nu credem în divinitatea lui. Într-un cuvînt, totul se petrece ca și cum valoarea noastră supremă ar fi Adevărul. Și totuși...

I-am vorbit de Villefranche-de-Rouergue, de zadarnica mea reluare a lecturii din sfîntul Ioan.

— Se poate ca Adevărul să fie valoarea mea supremă, îmi răspunse. Nu știu; dar nu pot să mă lipsesc de el . . . Vă amintiți fraza lui Gandhi: « Am spus că Dumnezeu este adevăr și acum spun că adevărul este Dumnezeu ».

— Ce înțelegea el prin Dumnezeu, în acest caz ? Rta vedică ?

— El a spus cam așa: « Dumnezeu nu este o persoană: Dumnezeu e legea ». Legea imuabilă, a spus el.

— Este tot afirmația lui Einstein: « Cel mai extraordinar lucru este că lumea are fără îndoială un sens ».

« Rămîne de văzut pentru care motiv acestui sens i-ar pîsa de oameni . . . »

— Fără îndoială, Dar Gandhi afirma și că: « Nu-l pot afla pe Dumnezeu decît în inima omeniilor ». Și încă: « Sint un cercetător al Adevărului ». La noi, identitatea între semnificația lumii și cea a omului — ceea ce dumneaavoastră ați numi sufletul lumii și sufletul omului — se resimte ca o evidență. În același grad, mi se pare, creștinătatea resimte existența sufletului și supraviețuirea sa . . . Dar știți că Narayana, care n-a murit decît prin 1925, poruncise să se înlocuiască chipurile zeilor, de pe altarele din temple, cu oglinzi ?

Nu știam. Descopeream un simbol egal cu dansul Morții, cu marșul lui Gandhi spre Ocean. Altarele prinse în perete îmi mai erau prezente în memorie, cu idolii lor ce abia se distingeau de sub tuberoze. Caracterul divin al statuiilor de la Madura asemeni celui al statuiilor din catedralele noastre, izvoara în mod evident de la încorporarea lor templului, pe unde treceau valuri de oameni efemeri. Mi-i imaginam pe mirii mei în fața altarului lui Siva, uluiți să-și contemple, la adăpostul umbrei sacre, dubla lor imagine încorporată dansului zeului, deasupra revărsării de flori: « Te ador, o Dumnezeule meu, care nu ești decît eu însumi . . . »

Cu toate că acest șef de stat surizind cu tristețe, mai mult gentleman decît britanic, nu s-a confundat cu India, asemenea lui Gandhi, era totuși India; deși rămînea o distanță enigmatică între ea și el, deși nu credea în divinitatea Gangelui, purta totuși Gangele în inimă. Avea reputația de a fi un intelectual (și era), pentru că scrisese mult. Dar discursurile lui aparțineau acțiunii; amintirile lui, cu excepția citorva amintiri de familie, evocau o acțiune înverzută, îi plăcea originalitatea de gîndire, o saluta cu un zîmbet în trecere, așa cum un amator de pictură ar saluta un tablou bun. Dar intelectualii apreciază această originalitate pentru ea însăși; cred că Nehru n-o aprecia decît activă.

— Am impresia că religia nu mă interesează în mod esențial. Ci mai degrabă prin legătura ei cu etica.

— Numai India, spusei eu citind o teză celebră pe atunci, o făcut din filozofia religioasă baza esențială și inteligibilă a culturii sale populare și a guvernului său național.

— India lui Gandhi se întemeiază cu adevărat pe-o etică; poate mai mult în anumite privințe decît se întemeiază Occidentul pe morala creștină. Dar amintiți-vă de o frază ciudată a lui Gandhi: « Trebuie ca India să aibă în sfîrșit o religie adevărată . . . ».

Occidentul era individualismul; un individualism care însemna în același timp crucifixul și reactorul atomic. Cunoscușem pe vremuri jena budiștilor în fața crucifixului, acel « De ce s-or fi închinînd ei unei ființe care a fost supusă torturii ? » și bivalența Indiei în privința mașinilor: virtutele lui Gandhi funcționau în case, alături de reactoarele amenințătoare ale ultimii Incarnare în lui Siva. India se acomodează cu Christos ca și cu ceilalți zei și vede cu ușurință în el un avatar (avatar înseamnă coborîre, încarnare . . .). Nu Christos era acela care căpăta aici un accent surprinzător.

Se poate vedea în păcatul originar izvorul marelui ¹ universale iar în ereditate o karma², în care Occidentul ar măști bolile părinților săi, după cum hindusul suferă consecințele vieților sale anterioare, dar metempsihioza este întotdeauna o judecată cu suspendarea pedepsei, în vreme ce creștinul își pune în joc soarta odată pentru totdeauna. Ca și ateul, Europa a conceput metempsihioza indiană ca ceea care face din creștin un ales ori un damnat, dar e vorba de un damnat care nici măcar nu bănuiește că ar fi fost om. În ciuda păcatului, în ciuda demanului, în ciuda absurdului, în ciuda inconștientului, europeanul se consideră ca acționînd într-o lume în care schimbarea înseamnă valoare, în care progresul înseamnă cucerire, în care destinul înseamnă istorie. Hindusul se simte pasiv, într-o lume de comemorări. Occidentul socotește drept adevăr ceea ce hindusul socotește drept aparență (căci dacă viața omenească, în secolele creștinătății, a fost fără îndoială o încercare, ea a fost cu siguranță adevăr și nu iluzie), iar Occidentul poate socoti drept valoare supremă cunoașterea legilor universului, în timp ce hindusul socotește drept valoare supremă atingerea Absolutului divin. Dar opoziția cea mai profundă se întemeiază pe faptul că evidența fundamentală a Occidentului, creștin sau ateu, este moartea, orice sens i s-ar da — pe cînd evidența fundamentală a Indiei este înfinutul vieții în înfinutul timpului: « Cine ar putea ucide nemurirea ? »

Deasupra unei biblioteci se afla un mare desen al lui Le Corbusier: palatul de la Chandigarh avînd deasupra o imensă Mină a Păcii, semîndu-i și cu o emblema și cu o morișcă uriașă; și un model al Miinii, în bronz, de vreo cincizeci de centimetri. Le Corbusier făcea mult la el, Nehru, mai puțin. Le Corbusier mă plimbase de-a lungul străzilor din Chandigarh și prin fața edificiilor neterminata pentru care comandase planșele și tapetele. În piață, șiruri de bătați și femei urcîu planurile înclinate, asemeni orașilor din Persepolis, un șir cu cîmînt pe cap. « Aici, Parlamentul ! Îmi spusese cu trăsire, arătînd Pamirul îndepărtat, prin fața căruia trecea o capră singuratică, iar aici (arătînd acoperișul palatului de justiție), Mină Păcii ! »

Mă gîndeam la firma mînușurilor din Bône³, o uriașă mină roșie pe care o văzusem vîghind asupra orașului ca semn al vieții regăsite; iar eu priveam mina de bronz cu liniile ei desenate la întîmplare, fiind poate cele ale destinului Indiei.

Cu prilejul plecării mele, Nehru veni să cîneze la ambasada noastră. Franța avea să creeze un minister al Afacerilor culturale; el studia crearea unei instituții asemănătoare și dorea să știe ce pregăteam noi — și mai ales cum concepem noi problemele înmănunchate sub cuvîntul atît de confuz de cultură, căci ele i se păreau ciudate de diferite « după cum se gîdea la Shakespeare sau la Rămănyana ». Ostrorog era singurul ambasador în stare să dea la Delhi un dinu de gastronom. Îmi amintesc de un pateu garnisit cu ibiscus, de o conversație despre Japonia și de Nehru spîndu-i: « Japonia are multe motive să fie tristă și nu știu cum se face că abia cunoaște elefanții. Și ca să regăsească zîmbetele de altădată, am vrut să-l aibă un elefant cu mine. Dar am fost împiedicat . . . »

După cînă, Nehru, ambasadorul și cu mine ne-am instalat sub covorul de Isphahan agățat în perete. Am început cu cîteva banalități. Am spus că obținem un mic succes în Consiliul de miniștri, afirmînd că eram singurul ministru care să știe că i gnoră ce este cultura. Am spus că Akbar⁴, și chiar un faraoan, ar fi putut discuta

¹ maya — Manifestarea principiului formei, definind fenomenele sau aparențele subiective create de minte, lumea « iluziilor » (N. tr.)

² karma — Legaș. Acțiunii și Reacții, cazul și efectului sau causalitatea etică, potrivit căreia faptele bune sau rele dintr-o viață determină condiția omului în viețile viitoare.

³ Bône, oraș din Algeria, azi Annaba. (N. tr.)

⁴ Akbar — (1542—1605), împărat mogul al Indiei (1556—1605); descendent din Timur. A mîrit și a organizat imperiul.

despre stat cu Napoleon, dar nu cu președintele Eisenhower: regii din epoca napoleonică mai domneau încă într-o mare civilizație agrară.

— În anumite privințe, spuse Nehru, colonialismul s-a născut când armele moderne au permis unor mici corpuri expediționare europene să măture armata imperiilor celor mai populate din lume — și a murit când aceste imperii și-au găsit propriile lor arme care nu erau numai tunuri.

— În acest răstimp (al vieții noastre ...) Occidentul a trecut de la omnibusul copilăriei mele la avioanele cu reacție. În acest timp, politica — adevărata — a jucat un rol pe care nu-l jucase sau presimțise decât cîțiva ani pe vremea Revoluției franceze: comunismul este mai important decât o schimbare de dinastie. Ca și cum visurile de dreptate ar sfîrși prin a da oamenilor pradă mașinii în aceeași măsură ca și visurile de putere, fascismul după comunism ...

— Mă tem ca vîrtejita să nu fie mai puternică decât mașina, spuse Nehru cu tristete.

— Dar opoziția dintre civilizația mașinii și civilizațiile agrare vă pare a fi aceea dintre un materialism și anumite spiritualisme sau între acțiune și transcendență? Ceea ce Occidentul, și mai ales Statele Unite, numesc acțiune este deopotrivă ceea ce creează și fragmentarea vieții, care fără îndoială n-a existat niciodată în asemenea măsură; stimul-reflex al americanilor, mobilizarea omului de către creația sa.

— Este ca mobilizarea măgarului de către morcovul pe care nu-l mîncîcă niciodată, spuse ambasadorul.

— În schimb omul mîncîcă morcovul, dar morcovul îi face poftă de mîncare, am răspuns eu.

— Măgarul, sau Sisif ... E ciudat că Statele Unite și Rusia au intrat împreună în istorie în secolul al XVIII-lea ... În discursul dumneavoastră despre Buddha, domnule Prim Ministru, ați pus de altfel problema din aceeași perspectivă.

— Eu?

Cu surîsul de rigoare, ambasadorul ceru să se aducă discursul.

— E-adevărat, spuse Nehru, și-l înapoie arătînd pașajul: « De fapt, noi trăim două vieți diferite: una pe care oamenii o numesc viața practică sau cea care privește problemele practice; cealaltă, pe care o rezervăm clipele noastre de singurătate intimă. Astfel ne dezvoltăm o dublă personalitate atât ca indivizi cît și ca națiuni sau comunități. »

— Viața străină de orice religie, am reluat eu, mi se pare aproape contemporană mașinismului ... În secolul al XVII-lea, bătrînețea era o pregătire pentru viața vesnică. În fiecare an, Saint-Simon se retrăgea la tropici. Faptul nou este, în fond, legitimarea vieții prin acțiune — sau, mai exact, intoxicarea ce permite acțiunii să îndepărteze orice legitimitate a vieții. Nu răspunsul s-a schimbat, ci întrebarea a dispărut ...

— Pentru cîtă vreme? spuse Nehru.

— Și mai există un alt element, despre care Occidentul nu vorbește, pentru că l-a pierdut: este comuniunea cu lumea. Creștinul era legat de anotimpuri, de arbori, de animale, pentru că era legat de toate făpturile lui Dumnezeu. Omul civilizațiilor citadine este izolat și poate de aceea întrebarea « Ce faci tu pe pămînt? » capătă un asemenea sens.

— Întrebarea a avut, în felul ei, foarte mult sens în budismul primitiv, spuse Nehru.

— Cu toate că și-a schimbat accentul de înnumărate ori, este fără îndoială tot atât de veche ca și conștiința ... Dar mult mai puțin rațională decît pare, pentru că fără îndoială își află accentul în moarte, bătrînețe, destin ... Și în Durere, și în Rău în cel mai înalt sens al lui. E vorba deci de știut dacă intoxicarea prin acțiune poate reduce la tăcere întrebarea pe care moartea i-o pune omului.

— Și dacă nu intoxicarea, credeți că arta ar putea izbuti?

— Din păcate, nu! Dar pentru că arta să joace rolul pe care i-l atribuim astăzi, trebuie ca întrebarea să fie fără răspuns.

« Să nu uităm că mai întîi cultura este o foarte vastă resurrecție. Oamenii pot fi învățați care este locul lui Beethoven în istoria muzicii, dar nu pot fi învățați să-l iubească și nici să-l reînvie. A face iubită o capodoperă înseamnă să-i dai glas, s-o faci prezentă, cînd prin interpretare, cînd prin alte mijloace.

— Pot concepă interpretarea lui Mozart, reprezentarea lui Molière, spuse ambasadorul, dar interpretarea Ellorrei nu-i și ea o învățătură?

— Cred că interpretarea Ellorrei constă în a înțelege că sculpturile de la Ellora nu imită niște creaturi, nu se referă la lumea creaturilor, ci la o altă: pentru noi, aceea a sculpturii; pentru India, fără îndoială aceea a divinității — și probabil, pentru toți, amîndouă deodată. Ceea ce nu poate deveni sensibil decît prin dialogul statuiilor sau fotografiilor de la Ellora cu statui sau fotografii din alte arte sacre: romană, sume-

Relief de la templul BHUVANESHWAR din India ►

riană, egipteană, mai știu eu care . . . A însușiți statuile de la Ellora nu înseamnă, evident, a le anima ca pe niște marionete, înseamnă a le elibera de lumea imitației care ține de aparență, pentru a le introduce în lumea artei sau a le reintroduce în lumea sacralului.

Mă gîndeam și la Egipt care, văzut de la Ellora, părea o Indie austeră și geometrică. — Ceea ce ar sări în ochi dacă, în cazul Europei, arta nu s-ar fi confundat atîta vreme cu frumusețea. Ea pare simplă, poate pentru că același cuvînt exprimă frumusețea statuilor și pe cea a femeilor. Lumea artei s-a născut odată cu noi, din multiplicitatea civilizațiilor care le-am descoperit. Ceea ce o face destul de enigmatică. Mai mult, frumusețea pare să poarte în ea însăși puterea-i de supraviețuire. Într-un cuvînt, ea justifică nemurirea. Dar această frumusețe a fost ștersă timp de o mie de ani.

— Aci ea o făcăt totdeauna parte din produsele de import, răspunse Nehru. Poate cu excepția numai a literaturii — dar este ea aceeași? . . .

— A vorbi despre frumusețe în legătură cu Shakespeare este cel puțin tot atît de îndreptățit ca și d propoș de Phidias, dar e mai puțin limpede. În așa măsură încît n-ar fi atît de paradoxal să se spună că frumusețea, astăzi, este ceea ce a supraviețuit. Un trecut foarte adînc continuă să înrobască India, îi dă o continuitate de pădure; dar aproape toate obiectele care supraviețuiesc în Occident, supraviețuiesc numai în domeniul cunoașterii. Silexul cioplit ne instruește, nu ne emoționează, decît doar ca martor al inteligenței omenești. Or, statuile noastre romane, cele din grotle voastre sacre, nu aparțin numai cunoașterii. Ele aparțin epocii lor, bineînțelese: le putem data; dar sînt supraviețuitoare. După cum sfîntul invocat în rugăciune aparține în același timp epocii biografiei sale și prezentului celui care i se roagă. De asta am scris că « domeniul culturii este viața a ceea ce ar trebui să aparțină morții ».

Nu știam în ce măsură Nehru era artist. Cunoștea bine literatura Indiei și Angliei, dar se referea puțin la ea. Mi se pare că nu l-am auzit citîndu-l decît pe Gandhi și citeva texte sacre. Iubea el artele plastice? Operele prețioase care ne înconjurau (Ostrorog era colecționar) îmi aminteau că nu vădusem adevărate opere de artă în primul ministru. Ce admira el la Ellora, sculptura sau expresia Indiei? Muzica îi era familiară, căci cultura hindusă o implică după cum a noastră implică literatura. Și iubea dansul. Ii amintii seara de la Capitoliu și adăuga că Stalin îmi spusese:

— În artă, nu-mi place decît Shakespeare și dansul.

El zîmbi:

— Poate nu era același dans . . .

« Vedeți, în Europa, dansul din trecut pare istoric: tutu-urile m-au intrigat întotdeauna. În timp ce dansul nostru scapă aerecăm timpului. În anumite privințe, nimic, aici, nu aparține cu totul morții . . . Dar ceea ce spuneați despre punerea sub semnul întrebării a artelor plastice mi se poate aplica și nouă. Artele din Asia au fost puse sub semnul întrebării de cea din Europa; cu toate acestea, noi n-am acceptat-o niciodată pe de-a-ntregul. De la sfîrșitul colonialismului, a devenit o artă printre celelalte. Dar Europa a inventat muzeele, iar muzeele au cucerit Asia . . . »

Pisica ambasadorului străbătuse țepăndu saloanul și Nehru îi făcu un semn amical ca și cum, de departe, ar fi mingîlat-o pe spinare.

— În Egipt, spuse el vizitînd, mă întrebam de ce arta greacă n-a reprezentat niciodată pisicile . . . Care este animalul Greciei, după părerea dumneavoastră?

— Caii cu inima largă, răspunse, citîndu-l pe Homer.

— Și al Indiei?

— Elefantul, spuse ambasadorul.

Eu mă gîndisem: maimuța sau vaca. Dar Nehru relău:

— Cînd am sosit în Anglia, eram foarte interesat de ideea occidentală a frumuseții.

Mi se părea că urmărește să cucerească lucrurile, iar a noastră să se elibereze de ele. Mai tîrziu, am cunoscut o artă plastică ce dorea să se armonizeze cu lumea, la fel ca muzica noastră: pictura chineză. Dar spuneți-mi, dacă reînvierea de care vorbești nu se mai trage din frumusețe, atunci din ce se trage?

— Cred că nu se trage din nimic. Ea e un fapt. Arta, sînt operele reînviată; unul din obiectele culturii este ansamblul reînviilor. Îngăduiți-mi totuși o rezervă capitală: reînvierea nu-l același lucru cu viața. I se seamănă. Se înrudește. Statuile din grotle voastre sau cele din catedralele noastre nu mai sînt azi ceea ce reprezentau pentru creșterii lor, Grecia evident nu mai este pentru noi ce a fost pentru noi înșiși. Mai puțin evident este faptul că metamorfoza, prin care se a face pentru ea însăși. Mai puțin civilizațiilor dispărute, nu un accident, ci legea însăși a civilizației care începe odată cu noi. Trecutul lumii este reprezentat de culturi diferite de a noastră și eterogene de altfel. Ele se unesc pentru prima oară în a noastră, și prin metamorfoza lor.

— În Uniunea Sovietică, am văzut formîndu-se un trecut întîi comunist, apoi național . . . În ce măsură Occidentul acceptă un trecut capitalist?

— Mai cîrind un trecut religios. Aproape toate reînviile noastre sînt religioase, dar operele lor nu reapar în beneficiul unei religii . . . Asistăm la cea mai vastă reînviere pe care a cunoscut-o lumea. Și ea însoțește cinematografia, televiziunea, toate formele de răspîndire ale imaginărilor. Asimilînd raționalismul și mașina, Occidentul le-a opus pe amîndouă la ceea ce numea el vis. În vreme ce la Moscova ca și la Chicago, la Rio sau la Paris, epoca noastră este tocmai aceea a industrializării visului.

— Acum un secol, spuse ambasadorul, publicul tuturor spectacolelor pariziene la un loc nu atîngea trei mii de persoane pe seară. Publicul televiziunii în regiunea pariziană va atînge poate trei milioane.

— Civilizația noastră dă naștere la tot atîtea vise în fiecare săptămîină cîte mașini în fiecare an. Ea a creat cîteva din artele cele mai puțin accesibile pe care le-a cunoscut omenirea; dar este în același timp și civilizația în care Chaplin și Greta Garbo au dovedit că un artist poate face să ridde sau să plîngă universul.

— Credeți, întrebă Nehru, că această viață a lumii imaginare a Occidentului este mai dezvaltoare decît cea din Rămănyana?

— Aș vrea să știu și eu. . . La urma urmelor, întîlnirea în fața televizorului urmează șezătoarei . . . Dar mi se pare că imaginarul Rămănyanei, ca și cel al Legendei noastre de la este dirijat: valorile sale sînt cele mai înalte valori ale Indiei. Fapt mai puțin adevărat în cazul celor O mie și una de nopți, cu toate referirile constante la Allah. Nu s-ar mai putea spune deloc același lucru despre imaginarul actual al maselor din Occident.

« Să luăm seama că nu-i vorba de un romanesc opus altuia, așa cum Legenda de aur s-ar fi putut opune Fabulei. Se pare că un ciclu al singelui, al sexului, al sentimentalismului, al politicii sale sînt cele mai multe succedee unui ciclu al Mesei Rotunde sau al celor O mie și una de nopți. (Limitele visului sînt totdeauna destul de înguste). Dar imaginarul occidental de care vorbim nu are cicluri: are instincte. Patronii uzinelor de vise nu ignoră acest lucru. Iar ei nu sînt pe pămînt ca să ajute oamenii, ci ca să cîștige bani.

— Diavolul la pensie devine director general, spuse Ostrorog. Produsele sale s-au vîndut întotdeauna bine . . .

— Și cu toate acestea noi sîntem directorii celei mai mari uzine de vise din lume, spuse Nehru înclîșor, ca din întîmplare. M-am gîndit că rolul său de guru al unui întreg popor era, într-adevăr, nedespărțit de radio. Dar el m'a privi ca și cum m-ar fi rugat să continui, fără a șine seama de ce spusese.

— Dacă această civilizație, am reluat așadar, care aduce instinctelor o patolice pe care n-au cunoscut-o niciodată, este în același timp o civilizație a reînviilor, lu-

crul nu e fără îndoială întâmplător. Căci operele revinute, ceea ce odinioară s-ar fi nădit încreștă nemuritoare, par a fi singurele destul de puternice pentru a se opune forțelor sexului și morții. Dacă rațiunile n-ar face cpele la aceste opere, prin emotivitate nu n-ai prin cunoaștere, ce s-ar întâmpla? În cincizeci de ani, civilizația noastră care se vrea, care se crede civilizația științei — și care este — va deveni una din civilizațiile cele mai supuse instincțelor și visurilor elementare, pe care le-a cunoscut lumea. În felul acesta, cred eu, ni se înfățișează problema culturii.

— Așa se pare, spuse Nehru. Sau cel puțin... Dar guvernele din Occident n-au pus-o în funcție de timpul liber?

— La noi, primul Minister al sportului și timpulul liber a fost creat de către Frontul Popular, deci acum douăzeci de ani. Dar dacă nu există cultură fără timp liber, există desigur timp liber fără cultură. Începând, totmai, cu sportul. Totuși, cu excepția sportului și jocului, ce înseamnă a folosi timpul liber dacă nu a trăi pe țărmul imaginației?

«Aci, zeii noștri au murit, în schimb demonii noștri sînt foarte vii. Evident, cultura nu poate înlocui zeii, dar poate veni cu mîsternicea nobletei lumii...»

Îl vedeam pe filozoful Alain și capul lui sălăd de lemn cu părul alb, cu treizeci de ani în urmă; în automobilul din care boala îl împiedica să coboare, îmi spunea cu un fel de surprindere: «De fapt, partea cea mai pură și mai bună din om este cea care dă naștere prin pietate și admirație. Și care n-a existat niciodată.»

— Ce părere aveți, domnule Prim Ministru? Întrebă ambasadorul.

Nehru încrucișase mîinile. Prin ușile-ferestre deschise pătrundea noaptea unei grădini frumoase, în care câteva flori mai păreau niște piete. Era noaptea teraselor pustii unde auzisem muzica pentru divinitățile nocturne — noaptea palatelor, mizeriei și zeilor.

— Sînt puțin descumpănit. Problemele noastre se pun altfel... Există analfabetismul și, la urma urmelor, unul din lucrurile care-mi fac cea mai mare plăcere, cînd străbat India, este să văd peste tot școli noi pline de copii...

... «India nu-i o țară subdezvoltată decît într-un anumit sens, de vreme ce construiește reactoare atomice... Ce trebuie să menținem sau să reînviem din trecutul său, pentru un viitor mai bun? Cuceririle noastre sînt ale spiritului mai mult decît ale săbiei; iar la noi, chiar eruditul a fost întotdeauna mai respectat decît bogătaşul. S-a scris mult despre conflictul dintre cultura noastră și creștinism. Adevăratul conflict începe, odată cu independența, între hinduism și marxism. Occidental va fi cel mai puternic, deoarece știința va învinge în cele din urmă fațetea. Un european nu cunoaște fațetea — în sfîrșit, n-o cunoaște bine... Occidental aduce și socialismul, cooperarea în serviciul comunității, care nu-i atît de departe de vechiul ideal brahmanic al «serviciului»...

«Ne îndreptăm așadar către un fel de căsătorie cu Occidentul. Independența o face mai ușoră decît dominația engleză. Știința nu se opune poate metafizicii religioase, iar sovanișii sînt adesea niște adevărați așezai. Dar cum să armonizăm o civilizație a mașinii cu ceea ce a fost o civilizație a sufletului? Ce împinge Europa la această frenetică mecanică? În Timpul fără sfîrșit care rămîne al țării noastre, de ce am fi atît de grăbiți să ajungem? Și-apoi, ascultîndu-vă, mă gîndeam: toate astea sînt Omul. Chiar demonii și zeii despre care vorbeai: intensitatea civilizației occidentale se trage din moarte. În aventura cosmică pe care o constituie aici universul, moartea nu dă nici o intensitate vieții. De aceea ne este greu să împiedicăm oamenii să se lase să moară... Pentru India — uneori este adevărat și pentru mine — divinitățile poate în om, dar omul ar trebui să fie în divin... Unul dintre învățătorii noștri a spus: «Dumnezeu este în toți oamenii, dar nu toți oamenii sînt în Dumnezeu, și de aceea suferă...»

— Nu Ramakrishna este cel care-a spus și: de vreme ce-l căutați pe Dumnezeu, căutați-l în om? Întrebă ambasadorul.

— De fiecare dată cînd am cercetat cu adevărat omul, am întîlnit nenorocirea...

Nehru își sprijini mîinile pe genunchi și mă privi cu băgare de seamă.

— Un discipol al lui Ramakrishna, spuse el, a declarat că jumătate din oameni s-au născut cu să caute durerea...

Mireasma Indiei intra odată cu noaptea. Noi tăceam. El reluă, ca și cum ar fi vrut să reînnoieze firul de la începutul conversației:

— Aici e greu să vorbești despre artă la modul general. Poporul nostru a rămas, în felul lui, profund artist, fără să știe. Nu burghezia; nu orașele noastre. Le-ați văzut. Satele sînt adevărate Indii, spunea Gandhi, India pentru care trăiesc...

— Domnule Prim Ministru, spuse ambasadorul, orașele dumneavoastră nu sînt mai rele decît periferiile de la Tokio și Paris. Totuși, Japonezii și compatrioții mei trec drept popoare cu simt artistic...

— Cînd eram în închisoare, mi-am făgăduit ca, într-o zi, India eliberată să distrugă cromolitografiile și pianele mecanice. Ei bine! India este eliberată și eu n-am distrus pianele mecanice... A lega acțiunea culturală a statului de ceea ce numim dumneavoastră uzinele de vise mi se pare just. Neuitînd că la dumneavoastră secolul al XII-lea și secolul al XX-lea coexistă. Ar fi vorba, într-un cuvînt, să se actualizeze trecutul Indiei, în chipul cel mai nobil cu putință, pentru cîit mai mulți indieni. Nu-i ușor; nu-i insurmontabil. Mi-ar plăcea poate să merg cu India spre trecutul lumii, dar așa vrea să fie sigur că n-o va pierde pe drum. Iar orașele noastre nu mă încurajază.

— Uniunea Sovietică și-a creat propriul său trecut al lumii. Cu fanatism. Pentru a deveni creștinătate, totuși Europa și-a schimbat trecutul.

— Fără îndoială. Și țara mea posedă o mare forță de anexiune... Vă amintiți de fraza lui Tagore: «Din păcate India nu-i decît un nume — un nume-idol: ea nu există». Pentru mine, ea există din plin. Dar vorbim mereu despre ea ca despre o regiîd din Rămăyana, cînd de fapt e-o femeie sărmană ca toate acele mame pe care le-ați văzut la marginea drumurilor...

De ce agnosticismul său s-a îndepărteze de Çankara, dacă al meu nu mă îndepărta de sfîntul Augustin? Dar femeile de la marginea drumurilor, însemnau ele India sau veșnica Pietă — surorile femeilor mele în negru, în zorile cîmîturii din Corbăre, țărâncile anticlericale ce soluțu cu semnul crucii singele meu picurînd pe drum... 'Nehru adăuga, cu același zîmbet ca atunci cînd vorbise în timpul cinel, despre elefanți pe care ar fi vrut să-l ia în Japonia:

— Poate că toți miniștrii ar trebui să acționeze ca niște europeni și să moară ca niște hinduși... Și-apoi, între religii și artă, găsesc un acord destul de... greu de înțeles, într-o amintire care m-a urmărit vreme îndelungată. Zeii că Gandhi li primea pe toți cei ce veneau să-i ceară ajutorul. De unde o mulțime de originali. Într-o zi, seosește un om de la munte care ne spune (dar adresîndu-se lui Gandhi): «Zeii vor muri, — De ce? — Ei nu trăiesc decît atîta vreme cît sînt frumosi. Și pentru ca să fie frumoși, este nevoie de pana de papagal roșu». Și scoate de la briu un biet zeu sălbatic purtînd o aureolă de penne mici; deasupra capului, pana era roșie. «De multă vreme nu se mai găsesc aceste păsări prin pădurile noastre. Se cumpărau din Brazilia. Brazilia a interzis să fie vîndute în străinătate... Zeii vor muri». Așteptam. «Dar ni s-a spus că dacă dumneavoastră ați cere ambasadorului nostru, v-ar trimite pene roșii...»

— De unde se vede la ce folosește valiza diplomatică, spuse Ostorog. Și Gandhi ce-a făcut?

— A cerut să i se trimeată penele...

În românește de SANDA RÂPEANU

◀ MAHEÇAMURTI — detaliu din ansamblu de la ELEPHANTA

Trinitatea MAHADEVA — secolul VIII (Sala
grotei MAHADEVA, în apropiere de Bombay) ▼

«Țărîna și Răsăritul Soarelui»

Acum câteva zile îi spuneam unui distins medic din Bengal: «Nu știu germana, dar dacă o traducere din opera unui poet german izbutește să mă impresioneze, atunci mă duc la Muzeul Britanic să cercetez cărți în limba engleză care să-mi vorbească despre viață și despre evoluția gândurilor sale. Dar deși aceste traduceri în proză din scrierile lui Rabindranath Tagore mi-au încălzit sufletul cum nu mi-s-a mai întâmplat de ani de zile, n-am să știu nimic despre viața lui și despre gândurile care le-au zămislit, dacă n-am să pot afla de la vreun călător indian». Medicului i se păru firesc că mă impresionaseră, pentru că îmi răspunse: «Îl citesc pe Rabindranath în fiecare zi; să citești un rînd din el înseamnă să uiți de toate neazurile lumii». Am zis atunci: «Un englez venit la Londra în timpul domniei lui Richard al II-lea, dacă i s-ar fi arătat tălmăcirii din Petrarca sau Dante, n-ar fi putut găsi cărți care să-i răspundă la întrebările ivite din lectură, dar l-ar fi iscodit pe vreun bancher florentin sau vreun negustor lombard, așa cum fac eu acum cu dumneata. După cît îmi dau seama, în țara dumitale a văzut lumina zilei o nouă Renaștere, atît de bogată și simplă este poezia ei, dar n-am să știu nicodată nimic despre ea decît din auzite». Îmi răspunse: «Mai avem și alți poeți, dar nici unul pe măsura lui; socotim epoca aceasta era lui Rabindranath. Nici un poet nu se bucură în Europa de faima de care se bucură el printre noi. Este tot atît de mare în muzică precum este și în poezie,

și cîntecele sale sînt cîntate din apusul Indiei pînă în Birmania, oriunde se vorbește limba bengali. Vestea l-a mers încă înainte de a împlini nouăsprezece ani, vîrsta la care a scris primul său roman; iar piesele pe care le-a dat în vileag nu mult după aceea se mai joacă și astăzi la Calcutta. Admir atît de mult plînatatea vieții sale; cînd era foarte tînr scria mult despre lucrurile din natură; zăbovea ziua întreagă în grădini; între douăzeci și cinci de ani și treizeci și cinci de ani cînd a trecut printr-o grea suferință, a compus cele mai frumoase poezii de dragoste în limba noastră»; iar apoi, emoționat, adăugă: «Cuvintele nu pot spune cît datorez versurilor sale de dragoste, pe care le-am citit la șaptesprezece ani. După aceea, arta sa a devenit mai profundă, mai religioasă, și mai filozofică; toate nădejtile omenirii sînt cuprinse în imnurile sale. Este primul dintre oamenii sfinți din India, care nu a negat viața și de aceea îi dăruim dragostea noastră». Poate mintea mea a schimbat tiparul cuvintelor medicului, atît de bine alese, dar nu și gândurile. «Nu de mult a oficiat serviciul divin într-una din bisericile noastre — știți, noi cei din secta Brahma Samai folosim termenul dumneavoastră de biserică — cea mai mare din Calcutta și nu numai că se umpluse și oamenii se cocoțaseră chiar și în ferestre, ci înseși străzile din jur deveniseră impracticabile din cauza mulțimii adunate să-l asculte».

Au mai venit să mă vadă și alți indieni și venerația pe care o manifestau pentru omul acesta părea ciudată în lumea noastră în care ascundem lucrurile, cele mari ca și cele mici, laolaltă, în spatele aceluiași vâl de comedie vădită și de dispreț. Oare atunci cînd ridicam catedralele nutream tot atîta venerație pentru oamenii noștri mari? «În fiecare dimineață, la ora trei — știu pentru că am văzut cu ochii mei, îmi mărturisii unul dintre vizitatori — stă nemîșcat în contemplație, și timp de două ceasuri nu se desprinde din visarea sa asupra naturii lui Dumnezeu. Tatăl său, Maha Rishi, rămîne uneori să contemple natura ziua întreagă; o dată, la marginea unui rîu, a rămas să contemple frumusețea peisajului și luntrașii au trebuit să aștepte timp de opt ceasuri să-și poată continua drumul». Mi-a povestit despre familia lui Tagore și cum de-a lungul timpului a zămislit generații de oameni mari. «Acum, spuse, se află printre ei Gogonendranath și Abanindranath Tagore care sînt artiști, iar Dwijendranath, fratele său, este un mare gânditor. Veverițele coboară de pe ramuri și i se cațără pe genunchi, iar păsărelele i se așează pe minii». Am aflat din gândurile acestor oameni o frumusețe și un tîlc deschis, ca și cum împărtășeau convingerile lui Nietzsche că nu trebuie să credem în frumusețea morală sau intelectuală care, mai devreme sau mai tîrziu, nu-și imprimă pecetea pe obiectele fizice. Am spus atunci: «În Orient știți cum să păstrați faima unei familii. Mai zilele trecute, custodele unui muzeu mi-a arătat un om scund și smead care așeza stampele chinezesti, spunîndu-mi: «Este expertul ereditat al Mikadoului, este al paisprezecelea din familia lui care deține această funcție». Iar el mi-a răspuns: «În copilărie Rabindranath a fost înconjurat de literatură și muzică». M-am gîndit la bogăția, la simplitatea poeziilor

și am spus: « Aveți în țara voastră multă literatură de propagandă, multă critică? Noi avem atâtea de făcut, mai ales în țara mea¹, încât treptat mintea noastră încetează să mai creadă, și totuși n-avem ce face. Dacă viața n-ar fi pentru noi o luptă necontenită, n-am găsi cititori și ascultători. Patru cincimi din energia noastră se folosește împotriva urîteniei din mintea noastră sau a altora ». « Înțeleg », răspunse, și noi avem literatura noastră propagandistică. La săte se recită poeme lungi, mitologice, adaptate în Evul Mediu din limba sanscrită, și adesea printre rînduri li se spune oamenilor care le sînt îndatoririle ».

Am dus cu mine manuscrisul acestor tălmăciri² zile în șir, citindu-l în tramvaie sau pe imperiala autobuzelor și în restaurante, și nu o dată am fost nevoit să-l închid ca nu cumva vreun străin să bage de seamă cît de mult mă impresiona. Versurile acestea, care în original, îmi spun prietenii indieni, sînt pline de ritmuri subtile, nuanțe gîngăse intractabile, ingeniozități de metrică, dezvăluie prin gîndurile ce le cuprind o lume pe care am visat-o toată viața. Opera unei culturi la apogeu, pare totuși să fie în egală măsură rodul țării, precum iarba și trestiele.

O tradiție, în care poezia și religia sînt unul și același lucru, a străbătut veacurile, adunînd din bogăția metaforei, culte și populare, și din bogăția simțămîntelor, pentru a dăruii din nou mulțimii gîndurile unui erudit și ale unui suflet nobil. Dacă civilizația Bengalului nu se va fărâmița și dacă înțelepciunea colectivă, care simți că o străbate, nu se va împărți între cîteva minți ce nu știu nimic una de alta, atunci chiar și o parte dintre finețurile cele mai străvezii vor răzbate pînă la cerșetorul din drum. Cînd în Anglia una era judecata tuturor, Chaucer a scris *Troilus și Cressida* și, deși a scris pentru a fi citit în gînd, sau cu glas tare — căci vremurile noi se apropiuau — un timp, versurile sale au fost cîntate de menezestre. Asemenea premergătorilor lui Chaucer, Rabindranath Tagore compune muzică pentru versurile sale, și în fiecare clipă înțelegi că este atît de bogat, de spontan și de îndrăzneț în patina sa, atît de surprinzător, tocmai pentru că ceea ce face el n-a pîrîut niciodată ciudat, nefiresc, și n-a avut niciodată nevoia de apărare. Versurile sale n-au să zacă în cărțile frumos tipărite, pe mesușele doamnelor care întorc paginile cu gesturi oboseite și oftează în fața unei vieți fără noimă, singura pe care o știu, și n-au să fie purtate de studenții universităților ca apoi, de îndată ce începe truda vieții, să fie date uitării. Generații după generații, călătorii le vor murmura pe drum, odată cu luntrașii de-a lungul apelor. Așteptîndu-se, îndrăgostiții, vor găsi în ale iubirea lui Dumnezeu, acest golf în care-și vor putea scălda amarăciunea recăpătîndu-și prospețimea. În fiecare clipă sufletul acestui poet năvălește spre ei, deplin și fără nici o opreliște, căci

¹ Este vorba de Irlanda, patria lui W. B. Yeats (n. tr.).

² Gîndurile acestea reprezintă un fragment din introducerea pe care poetul englez a scris-o pentru ediția în limba engleză a "Cîntecelor de ofrîndă" (*Gitanjali*), traduse de autor, și apărute la Londra în 1913. Această carte i-a adus lui Tagore Premiul Nobel în anul următor.

știe că-l vor înțelege. Călătorul în straie cărămizii pe care le poartă să ascundă praful, fecioara căutînd în așternut petalele căzute din ghirlanda iubitelui regesc, slujnica sau mireasa așteptîndu-și stăpînul în casa deșartă, sînt tot atîtea icoane ale sufletului întors spre Dumnezeu. Flori și izvoare, vîietul ghiocurilor, ploaia grea de iulie, sau arșița sînt tot atîtea icoane ale trăirilor aceluiași suflet în comuniune cu Dumnezeu sau departe de El; și un om într-o luntră cîntînd din lăută în mijlocul rîului, asemenea unui personaj plin de tainice tîlcuri dintr-o stampă chinezăscă, este Dumnezeu însuși. Un popor întreg, o civilizație întreagă, nemăsurat de ciudate pentru noi, pare să fie cuprinse în această imaginație; și totuși, nu ciudățenia ei ne mișcă, ci faptul că regăsim în ea propria noastră icoană, ca și cum ne-am plimba printr-un crîng de sălci de Rossetti, sau am auzi, poate pentru prima oară în literatură, propriul nostru glas, ca într-un vis.

Începînd din epoca Renașterii, scrierile sfinților din Europa — oricît de familiare ne sînt metafora și felul lor de a gîndi — au încetat să ne mai preocupe. Știm că pînă la urmă trebuie să părăsim lumea aceasta și sîntem obișnuiți, în clipe de oboseală sau de exaltare, să ne gîndim s-o părăsim de bună voie; dar cum putem face una ca aceasta, noi cei care am citit atîta poezie, am văzut atîtea picturi, am ascultat atîta muzică, atunci cînd strigătul cărnii și strigătul sufletului par să se contopească, cum putem să părăsim lumea brusc și fără blîndețe? Ce avem comun cu Sfințul Bernard cînd își acoperă ochii să nu mai privească frumusețea lacurilor Elveției, sau cu retorica violentă din Cartea Apocalipsului? Am fi dorit să găsim, dacă am fi putut, cuvinte pline de curtenie ca în această carte a lui Tagore: « Am primit îngăduința să plec. Urați-mi drum bun, frații mei! Mă închin tuturor și-mi iau rîmas bun. Uite, înapoiez cheile porții mele — și renunț la casă. Nu mai cer decît să-mi dăruieți pentru ultima oară vorbe, vorbe bune. Am fost vecinul multă vreme, și am primit mai mult decît am putut să dăruiesc. Acuma s-a făcut zi, și s-a stins opaițul ce-mi lumina ungherul întunecos. Aud o chemare și sînt gata de drum ». Și atunci cînd ne aflăm departe de Thomas A Kempis sau de Juan de la Cruz, sufletul nostru strigă tot astfel: « Și pentru că iubesc viața aceasta, știu că-mi s-a iubesit și moartea ». Dar cartea lui Tagore nu ne pătrunde doar de gîndurile despărțirii. Nu știm că-l iubim pe Dumnezeu și cu greu am putea crede în El; totuși, privind în urmă viața pe care am trăit-o deslușim atunci cînd cercetăm potecile pădurilor, în înălțarea pe care am simțit-o printre dealurile singurătate în apropierea tainică și castă de femeia pe care o iubim, emoția care a zămislit această suavitate învăluitoare: « Pătrunzîndu-mi în suflet, nepoftit, ca un om de rînd, din mulțime, necunoscut mie, regele meu, tu i-ai pus pecetea eternității pe atîtea clipe fugare ». Această nu mai este sfințenia chiliei și a biциului; este o înălțare spre trăirea mai intensă a pictorului care zugrăvește țărîna și răsăritul soarelui, pe care îl regăsim și în glasul Sfințului Francisc și al lui William Blake, care au pîrîut așa ciudați în istoria noastră plină de cruzime.

RABINDRANATH TAGORE

Pășește singur*

De nu răspund chemării tale, pășește singur;
De se tem și, muți, privesc în lături,
O, tu, cel fără-de noroc,
Deschide-ți mintea și vorbește.
De fug părăsindu-te cînd tai pustiul,
O, tu, cel fără-de noroc,
Strivește mărăcinii sub talpă
Și pe drumul de sînge pășește singur.
De nu înalță făclia în noaptea de furtună,
O, tu, cel fără-de noroc,
Cu fulgerul chinului aprinde-ți inima,
Și las-o singură să ardă.

În românește de D. S.

CULESUL ROADELOR

XX

Fă-mă poetul tău, o noapte, noapte învăluită !
Sînt unii care au stat tăcuți,
ani de-a rîndul în umbra ta; lasă-mă să rostesc cîntecele lor.

Ia-mă în carul tău cel fără roate,
care aleargă neauzit, dintr-o lume într-alta,
tu regină în palatul timpului, tu întunecată frumusețe !

Multe minți întrebătoare au pătruns
pe furiș în curtea ta și au orbecăit prin casa-ți fără lumini, căutînd răspunsuri.

Din multe inimi, străpunse de săgeata bucuriei aruncată de
minile celui Necunoscut, au fîșnit bucurioase cîntece, zguduind
întunecimea pînă la temelie.

Acele suflete veghetoare se uită în lumina stelelor, minunîndu-se
de comoara găsită pe neașteptate.

Fă-mă poetul lor, o Noapte, poetul neîncîlpului tale tăceri.

* Acest cîntec Gandhi îl cînta în timpul peregrinărilor sale prin India.

XXI

Voi întâlni într-o zi Viața din mine,
bucuria care se ascunde în viața mea,
deși zilele nedumeresc căderea mea cu praful lor leneș.

Am cunoscut-o în frânturi și suflul ei prielnic
s-o abătut asupra-mi, îmbălsămându-mi un răstimp gândurile.

Voi întâlni într-o zi Bucuria din afara mea care se adăpostește
dincolo de paravanul luminii — și voi sta în revărsata solitudine,
în care toate lucrurile sînt văzute ca de creatorul lor.

XXII

Această dimineață de toamnă a ostenit de prea plinul
luminii și dacă a tale cîntece devin pline și lîncede, dă-mi
mie flautul tău pentru o vreme.

Mă voi juca cu el doar, după cum îmi va fi voia —
acum îl voi lua în poală, acum îl voi atinge cu buzele mele,
acum îl voi ține pe iarbă, lîngă mine.

Dar în tihna sărbătorească a serii, voi culege flori și-l voi
acoperi cu ghirlande, îl voi umple de mireasmă;
îl voi adora cu lumina aprinsă.

Apoi, noaptea, voi veni la tine și-ți voi da înapoi flautul.
Vei cînta din el muzica miezului de noapte, cînd singuratecul
crai nou rătăcește printre stele.

XXIV

Noaptea e întunecoasă și somnia ta adîncă în tăcerea
finiei mele.

Trezește-te, o durere a iubirii, căci nu știu cum să
deschid ușa și stau afară.

Ceasurile așteaptă, stelele veghează, vîntul a stat, tăcerea
e grea în inima mea.

Trezește-te, iubire, trezește-te! umple-mi cupa goală și
cu o undă de cîntec alungă noaptea.

XXXIX

Zidul se surpă în două, lumina, ca risul divin, pătrunde cu putere.
Biruință, o Lumină!
Inima nopții e străpunsă!

Cu sabia-ți scăpărătoare tăiatu-s-au în două mreașă îndaleii
și bicsimica dorință!
Biruință!
Vino, Neîndurată!
Vino, tu cea care ești cumplită în strălucire.

O Lumină, toba ta bate în marșul de foc și roșia torță este
ținută sus; moartea moare într-un șîșnet de slavă.

XL

O focule, frate al meu, îți cînt cîntec de slavă.

Tu ești roșia imagine strălucită a înfricoșatei libertăți.

Tu-ți vînturi brațele înspre cer, tu-ți prefiri degetele
sprintene pe corzile harpei, muzica pe care ți-o cîntî dansînd
e frumoasă.

Cînd zilele-mi se vor sfîrși și porțile se vor deschide, tu
vei preschimba în cenușă aceste frînghii ale mîinilor și
picioarelor.

Trupul meu se va împreuna cu tine, inima-mi va fi prinsă
în virtețile freneziei tale și căldura arzătoare care a fost
viața mea se va aprinde și se va amesteca în flacăra ta.

LX

Parfumul strigă în bobocul de floare:

«Vai mie, trece ziua, ziua cea fericită de primăvară

și eu sînt închis în petale!»

Nu-ți pierde nădejdea, gingașă făptură,

Legăturile se vor rupe, bobocul se va deschide în floare

și cînd vei muri în plinătatea vieții, tocmai atunci primăvara va
trăi mai departe

Parfumul.

LXVI

Ascultă, inimă, în flautul lui e muzica miresmel florilor
sălbatică, a frunzelor lucioase și a apei ce scînteie, a
umbrelor răsunînd de aripi de albine.

Flautul își fură surisul de pe buzele prietenului meu
și-l răspîndește asupra vieții mele.

LXXII

Bucuria a alergat din toată lumea să-mi alcătuiască
trupul.
Luminile cerurilor l-au sărutat și l-au sărutat pînă s-a trezit.
Florile verilor grăbite suspinau în răsuflarea lui și glasuri
de vinturi și ape cîntau în mișcările lui. Patima fluxului de
culori în nouri și păduri s-a scurs în viața lui și muzica
tuturor lucrurilor i-au mîngîiat mădularele, modelîndu-l.
Acest trup e nireasa mea — și-a aprins lampa în căminul meu.

LXXXIII

Sînt cum toate stelele strălucesc în mine.
Lumea năpădește în viața mea ca un torent.
Florile înfloresc în trupul meu.
Toată tineretea uscatului și apei fumegă în inima mea
ca tîmbla; și suflarea tuturor lucrurilor cîntă pe gîndurile
mele ca dintr-un flaut.

II

Cînd lumea doarme, eu vin la ușa ta.
Stelele tac și eu mă tem să cînt.
Aștept și veghez, pînă ce umbra ta trece pe lîngă balconul
noapții și mă întorc cu inima plîndă.
Apoi, dimineața cînt la marginea drumului;
florile din gardul viu îmi răspund și vădudul dimineții ascultă,
trecătorii se opresc deodată și mă privesc în față, crezînd
că i-am strigat pe nume.

III

Lasă-mă să stau la ușa ta, așteptîndu-ți într-una dorințele și
lasă-mă să-ți cutreier împărăția, primindu-ți chemarea.
Nu mă lăsa să mă cufund și să dispar în adîncurile tînjelii.
Nu lăsa viața să-mi se irosească prin sărăcia risipei.
Nu lăsa îndoilele să mă înconjure — pulberea nebuniilor.
Nu mă lăsa să urmez multe cărări pentru a strînge multe lucruri.
Nu mă lăsa să-mi plec inima în jugul mulțimii neînțelepte.
Fă-mă să știu capul meu în îndrăzneala și mîndria de a-ți fi
slujitor.

În românește de ZOE DUMITRESCU-BUȘULENGA

Tagore

Am văzut odată un film indian despre Tagore. Era un film lung și plin, în care
se amestecau cele mai eterogene elemente într-un fel caracteristic pentru arta indiană.
Fotografii, fîrnturi de imagini filmate din viața poetului, peisaje, fragmente jucate (mai
cu seamă din cele aparținînd copilăriei) întregeau o existență și o concepție, urmăreau
calea unui spirit în necătuță, neobosită lui devenire. Începutul și sfîrșitul filmului
erau aceleași; reprezentau ceremonia incinerării cu o stăruință îndelungă asupra rugului
aprins în noapte și stins în plenitudinea de aurură a răsăritului. Lumina mică s-a topit
în lumina mare, ceea ce era trecător și nelătmnat a constituit un mădunt compo-
nent al unei străluciri eterne, fără seamă, individualul s-a integrat în general.

Pentru Tagore și pentru India, imaginea exprima un simbol, o sinteză a unei filo-
zofii, o împlinire a unei aspirații pe care sfîrșitul n-o rețea, ci o desăvîrșește. Kali,
zeița înfricoșată a distrugerii, dansează în jurul rugurilor în semn de bucurie, făcînd
să vibreze ritmurile cosmice. Viața și moarte, ființă și neîfință se întîlnesc, se pîtrund
în procesul etern care e evoluția și în nesfîrșita, nedespărțită unitate a substanței din
cosmos.

Rabindranath Tagore a gîndit ca vechii Indiei, a răsît în copilărie zilnic din textele
sacrelor Upanișade care-l învățau că viața e fără sfîrșit, a ales din Rig-Veda ca rugă-
ciune zilnică «Gayatri», versul cu ajutorul căruia încerca să înțeleagă unitatea de
substanță a lumii cu sufletul omului deșteptat la conștiință¹. A învățat să iubească lumea,
natura, să prețuiască floarea, pasărea, cîntul, lumina, ca toți bărbații înțelepți ai vechii
săle familii brahmane, unde tradiția spirituală și cea artistică se perpetuau din gene-
rație în generație. Tatăl său îl trimisese, destul de tînr, ca o completare a studiilor,
să îngrăiească o moșie pîrintească de pe malul Gangelui. Aci, presupune Elena Văcă-
rescu într-o conferință ținută în 1926 la Paris, poetul a scris cea mai mare parte a
poemelor din volumul Culesul roadelor, al doilea mare fruct al experienței lui poetice,
după Ofrandă lirică (Gitanjali) și din care a alungat, pare-se, aproape cu totul pre-
ocuparea pentru modernismul dominant atunci în preocuparea poetilor europeni.

Contactul cu Europa, prin studiile întreprinse în Anglia, prin lectură trează așa
cum e tot sufletul lui, din poezii de seamă ai bătrînilui continent stăpînit de milenii
de cultură rațională, a dat lui Tagore prilejul înțelegerii altui mod de gîndire, a altui
mod de existență. Ființa eminamente activă a europeanului, gîndirea lui plînd de
vivacitate, rapidele lui posibilități de asociere necesare civilizației moderne atît de soli-
citate, accentuata preocupare socială generată de resursele unei evoluții mai grabnice
mult decît aceea a Indiei, n-au rămas fără să influențeze sensibilitatea rară, umanitatea
fără prejudecăți a lui Tagore. Și de unde tineretea poetului a însemnat contemplație,

¹ Sadhana — Legătura însului cu universul — pag. 19 — traducere de N. Crăinici.

dragoste, poezie, maturitatea lui a făcut loc, pe lângă acestea pentru totdeauna căştigate, unui nou sens activ al vieţii, unei adevărate misiuni sociale şi umanitare pentru care a reinterpretat înţelepciunea tradiţiilor vedice şi budiste.

În ochii cuprinzători şi limpezi ai poetului, spectacolul suferinţei, al pasiunilor dezlănţuite, al opresiunii, nedreptăţilor şi fanatismului erau jignitoare pentru principiul fundamental al unităţii şi perfecţiunii lumii în care credea neabătut. Paginile de proză ale lui Tagore din care s-au tălmăcit şi în româneşte Ghirlanda dragostei şi Pietrele flămânde consemnează suferinţă şi moarte în întineric, sacrificii inutile şi necruţătoare călcări peste inimi. Pentru repararea erorilor, pentru trezirea conştiinţelor, pentru remedierea stărilor negative, poetul a devenit reformator social, susţinând tendinţele politice ale Indiei moderne, exprimate de Gandhi, şi reprezentând vechea sa ţară în chipul cel mai nobil cu putinţă. Filozofic intensă, viziunea poetică şi cea socială a lui Tagore se susţin şi se înfrumuseţesc prin setea de unitate şi absolut, de perfecţiune. Necesitatea frumuseţii, ca şi a adevărului, e condiţia însăşi a vieţii cu corolare morale obligatorii. Lumea toată poartă în tainitele ei nu de toţi cercetate, vrtejul bucuriei de a fi. Prezent în ritmurile cosmice ca şi în sufletul omenesc, acesta e permanent şi trece prin toate: trebuie doar să-l simţi şi să doreşti să te prinzi în el. Doar limitarea noastră neînţelegătoare ridică graniţi ale arbitrarului şi întinericului, fiindcă altfel suflet şi lume sînt una. Iar bucuria creatoare din univers se răfrînge în om îndemnându-l irezistibil la acţiune. Descoperirea acestei bucurii este unul din motivele conducătoare ale liricii lui Tagore, ca şi ale celorlalte lui umanităţi. Bucuria e lumină şi e iubire, e conştiinţa unităţii cu oamenii, natura şi divinitatea:

«Zidul se crapă în două, lumina, ca risul divin, pătrunde cu putere.
Biruinţă o Lumină!
Înima nopţii e străpunsă!
Cu sabia-ţi scăpărtoare tăiatu-s-au în două mreaşa îndolelii şi bicisnica dorinţă!
Biruinţă!
Vino, Nelindurată!
Vino tu ceea ce eşti cumplită în strălucire,
O Lumină, toba ta bate în marşul de foc şi torţa roşie e ținută sus; moartea moare într-un tifnet de slavă».

Cînd această «Înviere a luminii» s-a produs în suflet, făcînd posibilă bucuria, atotînţelegătoare, cea care reuneşte pe individ cu întregul, abia atunci omul capătă sensul misiunii sale, simţindu-se una cu lumea:

«Acelaşi şuvoi al vieţii care aleargă prin vinele mele zi şi noapte, aleargă prin lume şi dansează în ritmice măsuri.

Este aceeaşi viaţă care zvîcneşte cu bucurie prin praful pămîntului spre nenumărate fire de iarbă şi se frînge în umtuitoase valuri de frunze şi flori.

Este aceeaşi viaţă legănată în leagănul-ocean al naşterii şi morţii, în flux şi reflux. Îmi simt proslăvite mădularele de atingerea acestei lumi a vieţii. Şi mîndria mea de străvechiul puls al vieţii dansează în clipa de fată în singele meu».

«Înfricoşata bucurie» reprezintă expresia afectivă a unei necontenite aspiraţii spre o formă superioară de viaţă, de conştiinţă la care intelectualul şi artistul sînt înăuntrul constrînşi. Lumea, adică natura, nu e străină şi cu atât mai puţin duşmană omului şi victoria asupra ei (aşa cum e văzută de Occident) trebuie să îmbrace pentru India şi Tagore aspectul unei unităţi pline de bucurie. Gîndul profund creator al evoluţiei este de găsit aici, în ideea legăturii armonice universale. Cît era de trează voinţa unităţii, conştiinţa necesităţii armoniei între om şi natură (şi cosmos) în concepţia lui Tagore, o arată cîteva rînduri din înţelegerea frumuseţii, capitol din Sadhana mai sus citată! Poetul a auzit în tăcerea nopţii vocea cîntăreţului de veşnice melodii. «Cînd m-am culcat, zice el, am închis ochii asupra unui ultim gînd şi anume că da nsul

vieţii va continua în arena'acum tăcută a trupului adormit chiar cînd voi fi cufundat în somnie, tînd pasul cu stelele. Inima va bate, singele va pulsa prin vine şi milioanele de atomi vii ai trupului meu vor vibra la unison cu nota scoasă de harpă la atingerea maestrului».

În ideea aceasta rămîne poetul şi gînditorul veşnic treaz, conştient în fiecare clipă de unitatea sa de structură cu întreaga lume, de misiunea, de datoria fiecărei căi individuale în complexul uriaş al creaţiei.

Sentimentul acesta de solidaritate grandioasă şi simplă în acelaşi timp cu lumea întreagă aparţine mai mult Indiei, dar nu lipseşte nici Europei. Mai abstract în filo-

GANDHI împreună cu TAGORE la SANTINIKETAN în 1925

zofia platonică, mai accesibil într-o gândire creștină trecută printr-o sensibilitate poetică așa cum a fost aceea a lui Francisc din Assisi, dramatic în vremea Renașterii, el a răscăntat în romantici și mai cu seamă în Shelley și Keats, cunoscuți adică și iubii de Tagore. Și două imagini naive, în sensul schillerian, ni se par a vorbi despre dezvoltarea paralelă a unei atitudini profund înrudite de spirit dintre Europa și India.

Giotta, într-o frescă din biserica purtând numele sfântului din Assisi, l-a înfățișat pe acesta, după legendă, predicând păsărilor pădurii, strînsse blînde și supuse în fața sa.

Iar poetul W.B. Yeats, într-o prefață la Gitanjali, Fruit Gathering, consemnează o tradiție indiană în legătură cu fratele lui Rabindranath, Dwijendranath, flăcău de seamă: « Veverițele coboară din crengi și i se suie pe genunchi, iar păsările se opresc din zbor pe mințile lui ».

Metaforic vorbind, se subliniază în cele două cazuri valori analoge în perfecționarea comportamentului și în lărgirea anghilului de deschidere spre tot ce e viață și frumusețe. E adevărat însă că înțelegerea e mai des și mai viabil integrată frumuseții în concepția asiatică decît în cea europeană, iar frumusețea devine parte alcătuitoare a comportamentului. Și totuși într-un fel foarte simplu, deși hieratic. Așa cum e și poezia lui Tagore, cu linii pure, stilizate, învăluite într-o atmosferă solemnă. În poezia secolului XX, indianul se numără printre cei mai mari creatori, venind din străfundurile istoriei, cu mișcări de dans și ofrândă sacerdotală, vorbind o limbă de metafore și simboluri familiare universului spiritual al Indiei, dar adresîndu-se oricărui destin uman spre a-i lumina calea, într-un necontenit dialog cu spiritul înfinit al vieții. Artă, poezia și muzica, mai ales, înseamnă pentru Tagore brahmanul, celebrare de rituri divine, sacre clipe de întrevvedere a absolutului, în care ființa omenescă tînjeste a se scîlda pentru întărirea spirituală. De aceea, poezia sa e mai mult a tăcerilor în care sufletul așteaptă și ascultă, a nopților de veghe în care nădejdea de a auzi pașii maestrului e vie. Zilele și nopțile trec ca florile, frumoase și efemere, se înșiră anotimpurile, fiecare cu simbolul său și poetul așteaptă. Ritmul versului lui Tagore e lăuntric și lent, iar sunetul murmurat pentru a sluji meditației asupra sensurilor ultime ale existenței. Sinestezia intră, ca o valoare cîștigată, din rafinamentul de simțire al poetului indian, în lumea expresiei sale. Vechiul sincretism al artelor și gândirii simbolice caracteristice vechii Indii se reconstituie în poezia lui Tagore tocmai în clipa în care Europa căduta în simbolism înnoirea arsenalului poetic de pînă atunci. Așa se explică și răspîndirea mondială a operei lui, destul de neobișnuită, și admirarea pe care i-o purtat-o mulți simbolisti printre care l-am numit mai sus pe Yeats. Dar ceea ce a făcut el nu se reduce numai la refacerea expresiei poetice printr-un sentiment adevărat, reîmpropiat, al naturii care izbuște să reînfișeze lumea ca în prima zi a creației, datorită pătrunderii prin meditație și contemplație în esența însăși a obiectelor. Corespondențele sînt pretutindeni, duhul frumuseții pune pecetea harului său pe tot ce ne înfișează Tagore, unificînd totalitatea vibrațiilor muzicale de pretutindeni într-o inefabilă muzică. Și, mai presus de orice, în această poezie de visare transparentă, de perfecțiune incredibilă a expresiei, nu încetează a fi prezent omul, acela pentru a cărui bucurie se realizează epifania adevărului și a frumuseții în natură și în spirit. Vorbind despre sine, poetul vorbește despre toți oamenii cu acea capacitate a transpoziției particulare celor mai mari creatori, cîștîva, ai lumii întregi făcînd să converge valorile etice universale valabile și expresia modernă cea mai autentică. Întors spre oameni cu înfinită dragoste și dorință de a-i scoate din nefericire și mizerie, spiritul lui Tagore se scaldă în umanitate ca într-una din înconjurările bucuriei universale. De aceea poezia lui atinge o bucurie aeriană, profund tonifiantă, descoperind în noi sensul acțiunii în slujba omului, făcîndu-ne părtași la ea. Cu acest poet al lucrurilor veșnice, India a dat secolului XX o infuzie de gândire și poezie, înnoitoare, regeneratoare.

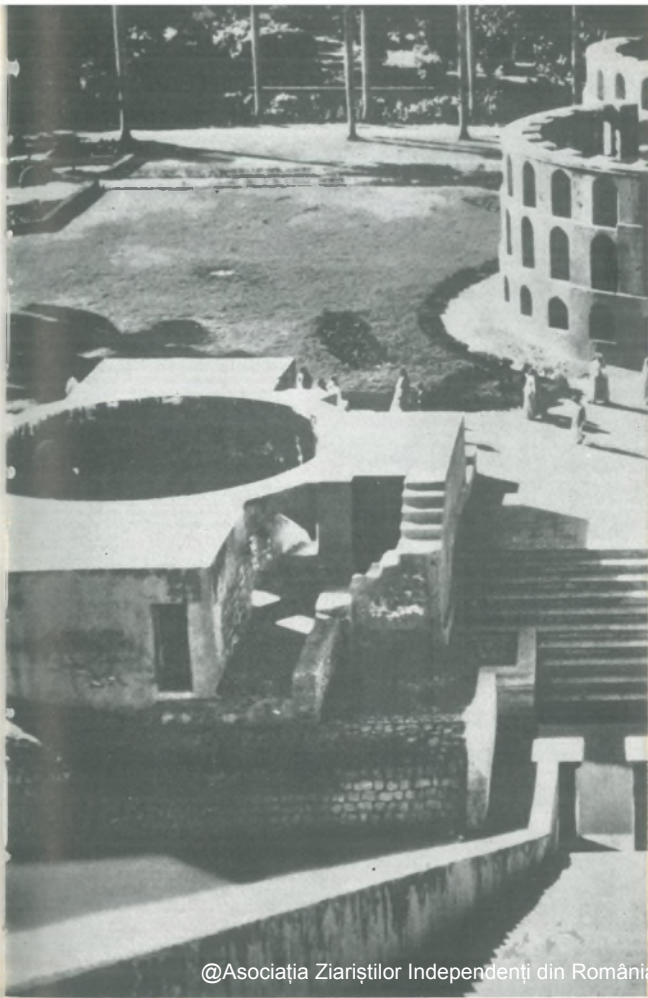
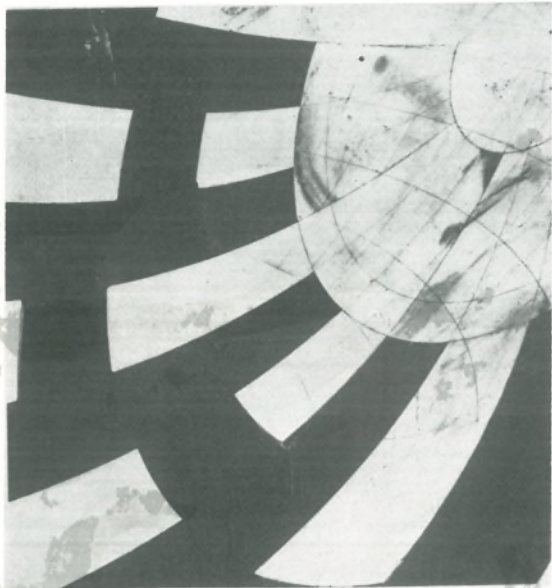

JANTAR MANTAR

Fotografii de ANDREAS VOLWAHSEN

(După revista elvețiană $\frac{DU}{a^*lantis}$)

3

JANTAR MANTAR SEMNE MAGICE

Indienii numesc Jantar Mantar un grup de construcții ciudate din Delhi, din marmură albă și gresie roșie, care privitorilor europeni li se înfățișează drept opere plastice abstracte de dimensiuni uriașe. Pe o întindere largă, înconjurată de palmieri, se ridică turnuri înalte, roșii, fără ferestre; spre cerul tropical, deosebit de albastru, dintr-un bazin se avîntă o scară îngustă, neutilizabilă. Lingă construcții de stuc și zidărie în formă de emisferă circulară, înelate, cu deschizături se află ziduri. Soarele sudic, pîrînzător, vrăjește întregul complex de construcții într-o scenerie sărbătorească, ce trăiește prin reflexele luminoase și umbrele adînci ale unor plăsmuri geometrice.

Jantar Mantar e primul din șirul unor observatoare pe care maharajahul Jai Singh al II-lea din Jaipur a dispus să fie construite la începutul secolului al XVIII-lea.

În această epocă puterea împăratului islamic Moghul s-a întins peste întreaga Indie hindusă de nord. În 1699, așadar la puțini ani de la moartea marelui împărac Aurangzeb, a început guvernarea lui Jai Singh, în vîrstă de-abia de 13 ani. Împlinind 22 de ani, tînărul maharajah a reușit, în sfîrșit, să intre în stăpînire la fermă a provinciilor sale din regatul Amber. El a părăsit cetatea Amber așezată în munți, construindu-și în șes o reședință măreață, care în felul construcției și a bogatei decorații a avut drept model palatele împăratului Moghul; în jurul reședinței a fost ridicat Jaipur, primul oraș în era nouă în India construit după un plan sistematic. Jaipur, numit după întemeietorii și Jainagar, «the pink city», orașul trandafiriu, de basm, va fi străbătut de străzi mărețe după un sistem drept-unghiular. Arta islamică, cu bogatele ei ornamente geometrice, a influențat, într-un mod propriu, stilul construcției. Împărații Moghul și-au construit palatele, moscheile și monumentele funerare din gresie indiană roș-deschis, la care ornamentele de marmură albă creează un contrast frumos. Jai Singh, care a putut să procure gresie roșie și marmură albă numai atîta cît era necesar pentru învesmîntarea străzilor principale din Jaipur, s-a mărginit să zugrăvească clădirile într-un trandafiriu pal (mai precis: un amestec de chinoar, terra di Siena și culoare cenușie) și să le prevadă cu o structură sever geometrică. Orașul are și astăzi încă această înfățișare unitară.

Sub domnia lui Jai Singh, Jaipur s-a dezvoltat curînd într-un centru al științelor spirituale și tehnice. Marea pasiune a maharajahului era astronomia. Conform mărturiilor unor documente, prin studierea timpurie la astronomii hindustane, musulme și occidentale, el și-a însușit o specialitate care mai tîrziu l-a permis să conceapă instrumente noi.

Încă în secolul al XV-lea astronomul tătar Uluk Beg din Samarkand, un fuu al marelui Tamerlan, cu ajutorul unor mici observatoare din alamă a alcătuit tablele pentru calcularea tralectorilor și o listă a stelelor. Jai Singh a găsit aceste tablele drept corecte, dar incomplete pentru vîltoarele utilizări. Astfel că și-a propus drept țel alcătuirea unor table noi, mai exacte. Fără să se alăture vreunei șoli anumite, a studiat, dincolo de idei preconceptuate, sistemele de măsurare a stelelor cunoscute pînă atunci. Paralel a înființat și o mare bibliotecă de literatură astronomică, dispunînd, în același timp, traducerea celor mai importante cărți de specialitate.

Pe unii colaboratori din marele său cerc de astronomi, arhitecți și tehnicieni i-a trimis în străinătate pentru lărgirea informațiilor, pe arabi și europeni, pe care îi interesa astronomia, i-a invitat deseori la Jaipur.

Instrumentele de alamă l s-au părut maharadjahului prea imprecise. Pentru măsurătorile fine, gradările erau prea grosolane; axele părților mobile se uzau și creau astfel un izvor de erori suplimentare.

A hotărât astfel construirea unor instrumente mari, imobile. Cu creșterea dimensiunilor unui aparat, credea el, sporește proporțional și exactitatea determinărilor. Prin astfel de montaje rigide, Jai Singh s-a legat de o anumită construcție și un anumit mod de funcționare, excluzând încă de la început schimbări și îmbunătățiri greu de efectuat cu instrumentele uriașe.

Pe teritoriul observatorului din Delhi au apărut reproduceri mărețe din zidărie ajungând pînă la o înălțime de 27 de metri, ale vechilor instrumente de alamă. Noile instrumente au fost completate de maharajah cu piese suplimentare inventate de el însuși. Cele mai importante dintre acestea sînt Samrath Yantra («Regele magiei» sau simplu «cel mai mare instrument»), Jai Parkash Yantra («Vraja reflexului luminii») și Rama Yantra (Rama este eroul luminii, a cărui victorie asupra beznii hindușii din Diwali o sărbătorește cu ocazia anului nou hindustan din octombrie).

Pentru verificarea măsurătorilor observatorului din Delhi, maharadjahul — numit între timp de Muhamed Șah guvernator al teritoriilor Agra, Malwa și Peshwa — a construit observatoare asemănătoare în Benares, Mathura și Ujjain. Într-o curte largă a reședinței sale din Jaipur a fost construit, la urmă, un grup de instrumente dintr-un material deosebit de valoros. Dacă la început diviziunile indicatoare au fost lucrate din stuc șlefuit și poleit, acum scale de marmură urmau să garanteze un maximum de exactitate la măsurătorilor. Spre deosebire de celelalte observatoare, în Jaipur unele instrumente au fost îmbrăcate pe din afară cu tradiționala gresie roșie și marmură albă. Cronicarul maharadjahului descrie aceste construcții enorme drept monumente care aruncă lumină asupra întunecatei istorii a Indiei.

Observatoarele din Mathura și Benares se află în ruină. Dar micul observator din Ujjain dă în continuare date astronomice și meteorologice. Localitatea Ujjain, în prezent un sat sărăcit de lângă linia ferată orientală Bombay-Delhi, nu mai lasă să se întrevadă nimic din strălucirea care odinioară îi înconjură aici pe stăpînitorii din epoca Moghul. Observatorul se află departe în afara localității; în luminisurile pădurilor de palmieri se mai păstrează resturi ale palatului. Observatorul e bine îngrijit, i-au fost adăugate unele aparate meteorologice moderne.

Construcțiile din Delhi tencuite c-un tranșafiriu șters, a căror parte instrumentală propriu-zisă constă parțial numai din scale de stuc, albe, poleite, au fost reconstituite de cîteva ori. Variațiile mari de temperatură cit și umiditatea, șterg însă repede scalele de citire. Unele părți importante ale instrumentarului, așezate sub nivelul solului se și află într-un lac — în formare — întrucît apa ploii nu are scurgere.

Ideea de bază a lui Jai Singh, că un instrument mare dă, indiscutabil, rezultate mai precise decît unul mic, s-a dovedit a fi eronată. În aceasta constă tragedia întregii cutezătoare întreprinderi.

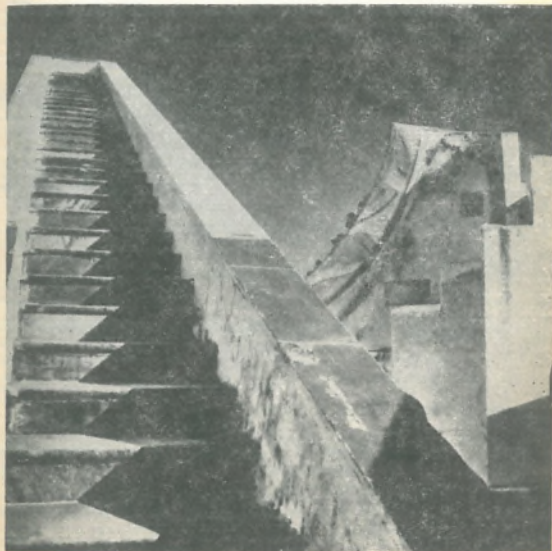
Dacă totuși Jai Singh a pus să se construiască unul după altul observatoare în marile orașe ale principatului său, e de bănuț că e vorba mai mult de o uriașă demonstrație a puterii și bogăției unui spirit cercetător și dornic să cunoască, decît de un interes pur științific. Tendința care revine mereu de-a lungul secolelor în arhitectura monumentală indiană, spre o supralicitare a ideilor fantastice,

lasă să se bănuiască faptul că și în Jaipur arhitectul curții cerea un plan din a cărui realizare nu prea putea trage vreun folos practic, dar a cărui idee măreață măturase spiritul întreprinzător și însuflețirea unui grup restrîns de învățați din subcontinentul India pentru gîndirea științifică exactă.

Cea mai importantă sarcină a astronomiei era, firește, aceea de a livra date pentru calculele astrologice. Garga, unul dintre întemeietorii astrologiei indiene în scrierile sale face o legătură directă între evenimente care se referă la suveranii de atunci și poziția stelelor. Ca o parte a manticii, astrologia sa menționează că ne putem împotrivi forței destinului, întrucît stelele arată doar tendințe în devenire nu și inevitabilul.

Numerotația imaginilor corespunde cifrelor care marchează explicațiile din text.

2

NOTE:

Imaginile 1 și 10: Privire de pe virful unui Samrath Yantra asupra instrumenta-
lului Jai Prakash în prim-plan și în plan secundar două Rama Yantra.

Rama Yantra constă dintr-un zid circular și o coloană de aceeași înălțime în mijloc. De la coloană pleacă sectoare înguste radiale de marmură, care împart arcul de bază în diviziuni azimutale de câte cinci grade. Pentru a avea scala de citire la înălțimea ochilor, sectoarele circulare sînt făcute din marmură, numai din două în două, între ele aflîndu-se cite un șanț adînc. Scalele ating zidul circular vertical și se continuă într-o scală de citire verticală de cite 5 grade. Printre scale, fișile de zid corespunzătoare șanțurilor sînt întrerupte prin trei ferestre în formă de arc de cerc așezate una peste cealaltă, care nu au însă nici un rol în funcționarea instrumentului. Prin construirea șanțurilor dintre scalele de citire, s-a născut necesitatea unei a II-a Rama Yantra suplimentară, în pozițiile șanțurilor să corespundă scalelor de citire ale celui alt instrument și invers. În felul acesta scalele verticale de marmură completează un cerc întreg. Raza cercului de bază este egală cu înălțimea scalei verticale de citire.

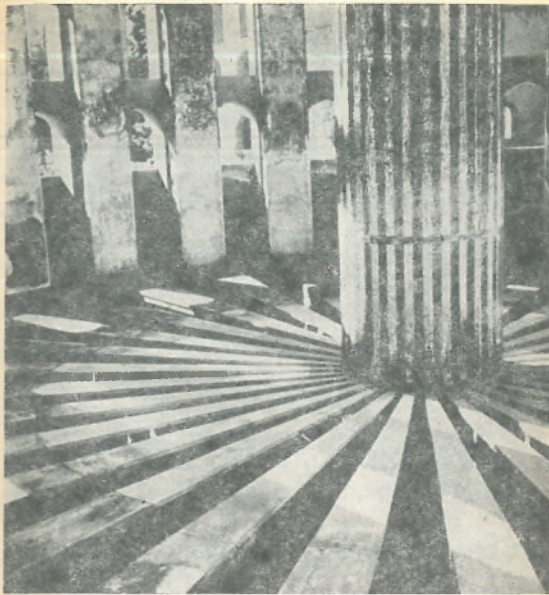
Cu ajutorul lui Rama Yantra poate fi determinată înălțimea (deasupra orizontu-
lui) precum și azimutul unei constelații.

Soarele, de exemplu, în momentul cînd răsare, proiectează umbra marginii
superioare a coloanei pe marginea superioară a construcției rotunde, care are aceeași
înălțime. Înălțimea ei este zero. Cînd soarele se ridică mai sus, umbra muchiei
superioare a coloanei pornește în jos pe scala verticală. Cînd umbra cade direct
pe cercul din planul de bază al construcției rotunde, înălțimea soarelui este egală
cu 45 de grade (conform lungimilor egale ale razei cercului de bază și a scalei verti-
cale.) Scalele verticale sînt împărțite în 45 de porțiuni, iar scalele radiale de citire
au diviziuni între 45—90 grade. Diviziunile radiale pe care cade umbra coloanei
dau azimutul respectiv. O stea anumită este vizată din dreptul scalei cu ajutorul
unei sfori fixate pe muchia superioară a coloanei.

Imaginile 3 și 8 prezintă în planul din față instrumentele Jai Prakash Yantra din
Delhi. Misiunea lor este aceeași ca și a instrumentului de la Jaipur prezentat în
imaginea 9. Emisfera de aici este însă atît de vastă încît, întocmai ca la Rama
Yantra descrise mai sus, s-a ivit necesitatea de a stabili căi de acces săpte în
scala divizată. Cînd soarele nu proiectează umbra crucii vizorului dintr-o emisferă
pe scala divizată, ci pe o cale de acces, citirea se face în cea de a II-a emisferă
care este complementară celei dinții.

Imaginea 3 arată aspectul porțiunii divizate a unui Prakash Yantra privită de
pe marginea superioară a acestuia. La dreapta sus se vede Polul Sud, din care
pornesc radiale meridianale. Un cerc meridian cu diviziuni foarte fine duce de la
Polul Sud la zenit. De aici pornesc cercurile azimutale; cercurile de înălțime
trece peste toate scalele divizate. Pe imaginea 8 se poate vedea intrarea subterană
spre instrument.

Imaginea 4: Cu Yantrele descrise pînă acum pot fi observate mișcările stelelor,
raportate la poziția observatorului și la planul orizontului acestuia. Latitudinile
și longitudinile și axa imaginărilor a pămîntului din Jai Prakash Yantra permit să se
raporteze măsurările direct la axa pămîntului și la ecuatorul terestru. Dar Jai
Singh știa că pentru calcularea traiectoriei stelelor este foarte favorabil să se cal-
culeze în sistemul ecliptic (planul eclipticii este planul în care se face mișcarea
de revoluție a pămîntului în jurul soarelui). În locul ecuatorului, ca cerc de bază
se consideră ecliptica; perpendicular pe aceasta este axa îndreptată spre polii

10

ecliptici. Deoarece însă polii ecliptici, ca de altfel ecliptica însăși își schimbă
poziția față de observatorul de pe pămînt, și anume datorită poziției înclinate
a ecuatorului terestru față de ecliptică, maharadžul a construit pentru fiecare
semn al zodiacului cite un instrument care într-o perioadă scurtă, permite să
se obțină valori de măsurare exacte în sistemul ecliptic. Dreptele care se ridică
oblic ale unei asemenea Yantra ecliptice vizează Polul Nord al eclipticei, iar sfer-
urile de cerc perpendiculare față de drepte, sînt paralele cu ecliptica. Rezistența
la uzură a materialelor diferitelor părți de construcție face însă ca doar muchiile

mai mult sau mai puțin exacte ale scalei de marmură să fie utilizate pentru măsurări. Muchiile exterioare ale fișilor de marmură care se ridică oblic indică axa eclipticei și pe ele sînt marcate centrele celor două sferturi de cerc de marmură corespunzătoare fiecărei muchii de marmură. Dacă se vizează o stea cu ajutorul unei sfori întinse peste marginea sfertului de cerc și peste marginea corespunzătoare a fișiei de marmură oblică (există în acest caz o singură posibilitate!), steaua este vizată dintr-un punct al eclipticei care poate fi determinat, direcția de vizare trecînd printr-un punct de pe axa eclipticei, a cărei înălțime poate fi citită. Scalele divizate de pe drepte și de pe cercuri permit deci să se obțină direct valori de măsurare în sistemul ecliptic, fără a mai fi nevoie de transformări ulterioare.

Imaginea 2: Dominînd de pe terenul tuturor observatoarelor construite de maharajahul Jai Singh se află un Samrath Yantra. Ca mod de lucru acesta se aseamănă cu o Yantra care măsoară în sistemul ecliptic. Spre deosebire de acelea, Samrath Yantra dă valori în sistemul echinocțial. Dreptele oblice se îndreaptă direct spre steaua polară și sînt deci paralele cu axa pămîntului. La Delhi ele formează cu planul orizontului un unghi de $28^{\circ}39'$, la Jaipur și Ujjain unghiul corespunzător micșorîndu-se datorită poziției mai sudice a acestor localități. Perpendicular pe dreptele paralele cu axa terestră, sînt dispuse sferturile de cerc paralele cu planul ecuatorial. Constelațiile sînt vizate tot cu sfoară întinsă peste ecuator și axa terestră. Pe ecuator se citesc ascensiunile drepte iar pe axa terestră, declinațiile.

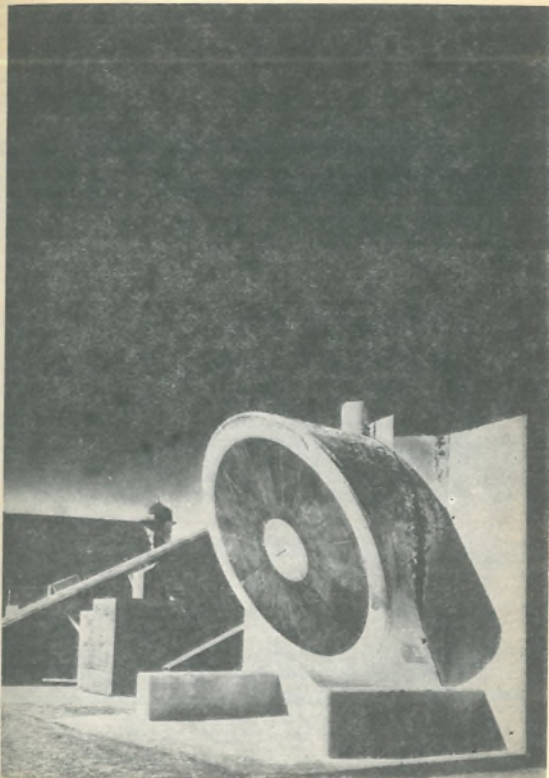
Declinația și ascensiunea dreaptă ale soarelui se obțin, de pildă, deplasînd virful unui baston de-a lungul muchiei unei oblice, pînă ce umbra acestuia cade pe marginea unui sfert de cerc.

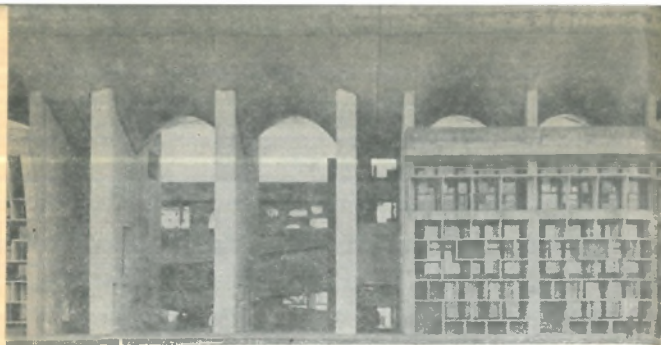
Samrath Yantra poate fi folosit în plus și ca ceasornic solar. Dimineata, umbra oblicei se deplasează înapoi pe sfertul de cerc vestic, iar după amiaza, ea se mișcă înainte pe sfertul de cerc estic. Deoarece în 24 de ore pămîntul se rotește cu 360° , pe scara ecuatorială 15° corespund cu o oră.

Imaginea 6: La Jaipur, Jai Singh a construit pe lângă Samrath Yantra un mare ceas solar suplimentar, care dădea ora locală. O bară de oțel paralelă cu axa terestră își aruncă umbra pe suprafața unui cerc, care este orientat perpendicular față de axa terestră, deci paralel cu planul ecuatorialului. În semestrul de iarnă umbra cade peste diviziunile echidistante în grade și ore, care se pot vedea în imagine, trasate pe partea îndreptată spre Polul Sud al planului ecuatorial. În timpul lunilor de vară soarele luminează partea planului ecuatorial îndreptată spre Polul Nord, suprafață care se află pe partea opusă a aceluiași instrument.

Imaginea 7: Aparatul Mistră Yantra din Delhi (în traducere: «aparat al coincidențelor») dobîndește o deosebită înfățișare prin Nijat Chakra Yantra. Acestea sînt patru semicercuri, din care două se sfîrșesc în dreptul unei drepte oblice centrale. Aceasta face din nou un unghi de $28^{\circ}39'$ cu planul orizontului și vizează Steaua Polară, fiind deci paralelă tot cu axa terestră. Dacă ținem dimineata virful unui baston în punctul central al celor două cercuri vestice, umbra virfului cade exact pe semicercul vestic exterior, cînd la observatorul din Notke în Japonia este amiază; ea cade pe cercul vestic interior cînd este amiază la observatorul Sarichen în Oceanul Pacific; ea cade pe semicercul estic interior, cînd e amiază la Zürich și în sfîrșit cade pe semicercul exterior estic, cînd e amiază la Greenwich. În felul acesta Nijat Chakra Yantra indică ora locală a altor observatoare. Măsurătorile acestora pot fi astfel comparate cu ușurință cu cele ale observatorului din Delhi.

ANDREAS VOLWAHEN

JOHN JACOBUS

Le Corbusier și India

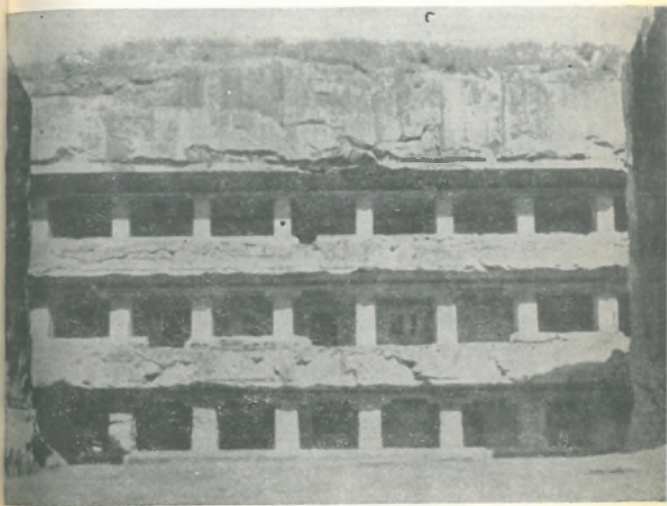
Evoluția stilului târziu al lui Le Corbusier este cel mai deplin ilustrată de cele trei clădiri principale guvernamentale de la Chandigarh, noua capitală a Punjabului, în India, începute în 1950, și a căror construire a durat mai mult de un deceniu. Durata aceasta se datorește parte vastității șantierului și mărimii clădirilor, care alcătuiesc un ansamblu odihnitor și de o amplă desfășurare. Pentru prima oară în cariera sa, Le Corbusier n-a simțit nevoia să înghesule o mulțime de idei în limitele unei structuri unice și de proporții modeste. În plus, i se oferea în sfârșit posibilitatea de a realiza un program oficial guvernamental cu gama nesfârșită de cerințe inerente și lucrul acesta după o viață plină de proiecte respinse sau ignorate. În ciuda unor trăsături unice, Chandigarh constituie realizarea acestor aspirații

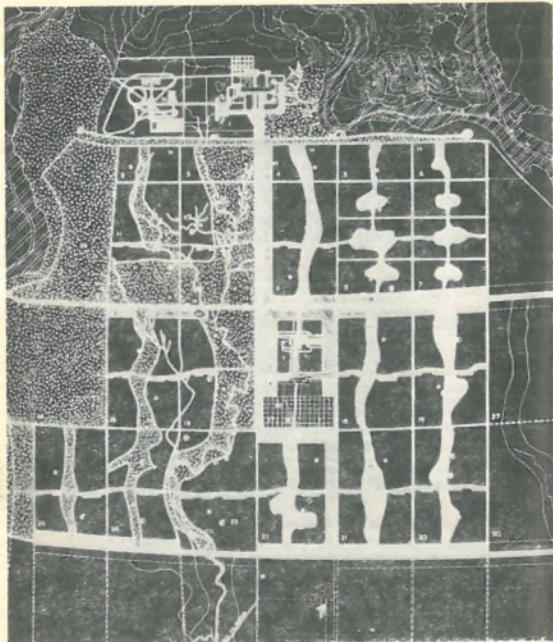
nematerializate. Într-o mare măsură, prin ridicarea acestor clădiri, Le Corbusier a făcut un pas uriaș în eliminarea șizurii care a existat de-a lungul întregului secol XX între avangardă și patronajul oficial.

Situat la o întretăiere între o cîmpie întinsă și monotonă și un lanț lung de dealuri, Chandigarh este o așezare ce oferă un prilej fericit de a exprima lupta formelor omului cu cele ale naturii. Ajungi la ansamblul clădirilor printr-un lung bulevard ce vine din orașul nou (ridicat în cîmpie). Orientat spre dealurile din depărtare, axul acestui bulevard este o bisectoare a întregului plan, localizînd Tribunalul Suprem în partea dreaptă, ca pe o culme vizuală, iar restul grupului, construit mai recent și care adăpostește Secretariatul și Adunarea națională, în

◀ LE CORBUSIER: Tribunalul Suprem de la CHANDIGARH

Galeriile grotii cu trei etaje TIN-THAL, secolul VII—VIII ▼

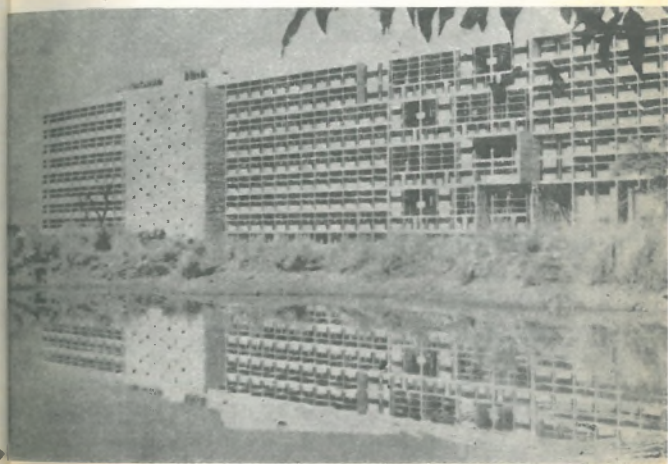

▲ LE CORBUSIER: Planul de situație al ansamblului arhitectonic de la CHANDIGARH

LE CORBUSIER: CHANDIGARH: Tribunalul Suprem ►

partea stângă. Deși căile de acces sînt relativ drepte, prima vedere a fiecăreia dintre clădiri impresionează și entuziasmează prin interpunerea unui peisaj artificial de coline și movile, elemente care, deși par fortuite, ascund dinadins în mod parțial clădirile pînă ce vizitatorul ajunge aproape de ele. Astfel, prezența unor asemenea forme monumentale cîștigă prin elementul de surpriză. Protuberanțele de pămînt artificiale de asemenea împrumută varietate teraselor întinse completate prin tradiționalele bazine care reflectă peisajul, terase pe care se situează clădirile. În plus, ele sînt astfel situate să realizeze un ecou al contururilor dealurilor îndepărtate făcînd astfel ca ansamblul de clădiri să pară comprimat între formele naturii adevărate, pe de o parte, și pe de alta, cele ale naturii contrafăcute. Distanțele vaste dintre clădirile ansamblului, converg astfel, împrumutînd întregului o mai mare coerență vizuală; firește, organizarea abstractă a acestui peisaj real își dăruiește un sentiment de disciplină și concentrare apropiat multora dintre peisajele lui Cézanne, reprezentînd Mont Sainte-Victoire.

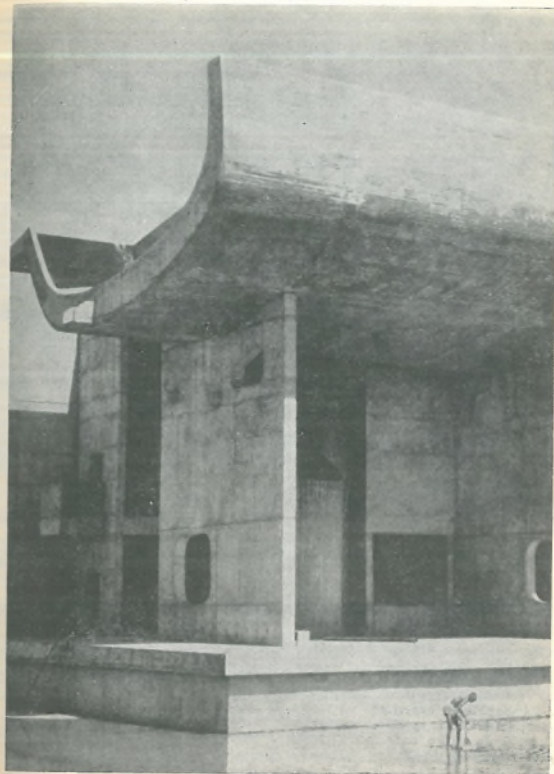
Totodată diferențele trăsături ale centrului de la Chandigarh, mai ales cele legate de integrarea clădirilor individuale în întregul ansamblu, se armonizează cu un exemplu specific al arhitecturii mongole, palatul-vilă Fatehpur Sikri, din secolul XVI, unde mai multe rînduri de terase și platforme oferă un context pentru reali-

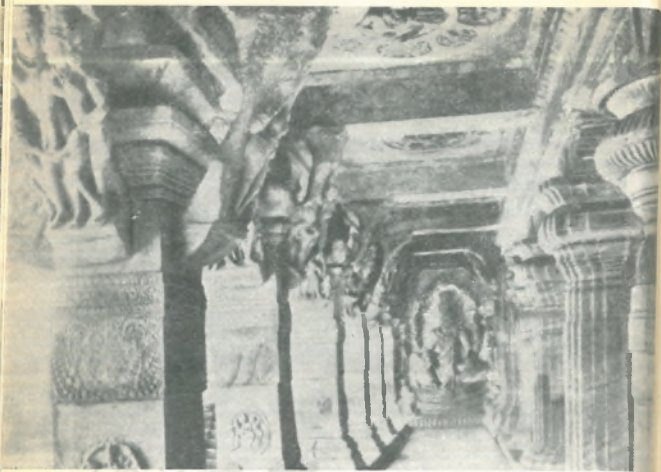

zarea tuturor structurilor mari și mici. Nu este vorba în cazul acesta de folosirea unor detalii individuale sau specifice, ci de o concepție mai subtilă și mai sugestivă proprie lui Le Corbusier. Într-un chip diferit dar tot atât de uimitor, acoperișul sculptural al Adunării Naționale evocă câteva dintre formele observatoarelor atât de puțin înțelese, ca Jantar Mantar de la New Delhi, clădit de un maharajah din secolul XVIII pentru a-și satisface curiozitatea științifică. Formele noi și misterul care înconjoară aceste clădiri constituie o anticipație uluitoare a vocabularului personal formal al lui Le Corbusier. Oricum, deoarece Le Corbusier a folosit acoperi-

LE CORBUSIER: CHANDIGARH: detaliu de exterior ►

LE CORBUSIER: CHANDIGARH: Porticul din fața terasei Tribunalului Suprem ▼

▲ Vestibulul sălii groti de la BADAMA, secolul VI.

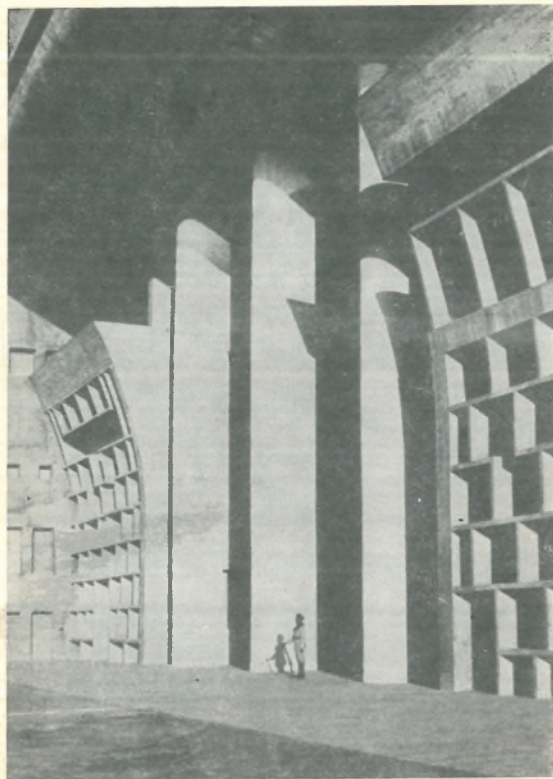
LE CORBUSIER: Ansamblul architectural CHANDIGARH: Foaierul ►

șurile cu terase, populate de forme neobișnuite, aproape suprarealiste încă de la proiectele sale europene timpurii, această asemănare specifică nu este crucială în privința invențiilor sale unice. Desigur, toate referirile istorice din activitatea sa tirzie tind să se generalizeze în mai mare măsură decât înainte, iar memoria sa s-a îmbogățit cu experiențe ulterioare. Drept consecință este mult mai greu să identifice izvoarele specifice; desigur, asemănările cu trecutul în opera sa sînt mai degrabă de natura unor referiri poetice, deoarece influența pe care o reflectă este directă și simplă.

(Din volumul *Arhitectura Secolului XX* — "The 20th Century Architecture"

LE CORBUSIER: CHANDIGARH: Clădirea « Secretariatului », fațadă cu brise-soleil; curtea interioară este acoperită de un umbrar de beton. ►

GEORGE G. POTRA

Gandhi

și mesajul speranței

Gandhi nu este un mit, el este un adevăr.

Gandhi nu este un profet, el este un om.

Dar înainte de toate, Gandhi este o conștiință.

Sinteză fericită de daruri, purtător al unui mesaj generos și plin de umanitate, adresat în aceeași măsură poporului său, ca și întregii comunități internaționale, Gandhi a fost, fără îndoială, alături de Tagore, una din cele mai reprezentative și influente personalități ale Indiei din prima jumătate a secolului XX. Diferenți ca origine, structură, concepție și caracter, ei și-au pus însă puternic amprenta, deși pe planuri diferite, asupra întregii evoluții sociale a Indiei moderne.

Relevind ceea ce îi deosebea, dar și ceea ce le era comun din punctul de vedere al idealurilor general umane, al dragostei și interesului lor pentru destinul poporului indian, gânditorul și omul politic, Jawaharlal Nehru scria: «Tagore, aristocrat-artist, devenit democrat, simpatizant al proletariatului, întruparea de fapt tradiția culturală a Indiei, tradiția acceptării vieții în toată plenitudinea ei și a străbaterii ei în cîntece și jocuri. Gandhi, mai degrabă un om din popor, un om care era aproape o întrupare a țăranului indian, personifica o altă veche tradiție a Indiei, — aceea a autorenunțării și ascetismului. Și, cu toate acestea, Tagore a fost în primul rînd un gânditor, pe cînd Gandhi un om de acțiune încordată și neîntreruptă. Amîndoi, fiecare în felul său, gîndeau în cadrul întregii lumi, în ansamblul ei și fiecare dintre ei era în același timp pe de-a-ntregul indian. Ei reprezentau parcă aspecte diferite ale Indiei, care se armonizau însă între ele și se completau reciproc».

Mohandas Karamchand Gandhi s-a născut la 2 octombrie 1869 la Porbandar (Kathiawar), într-o familie bogată și cultivată. Bunicul și tatăl său, aparținînd castei *vaishya* (negustori), ocupaseră demnitatea de prim miniștri ai statului Kathiawar. Tânărul Mohandas avea să se dezvolte într-un cadru familial de mare

10.000 de oameni, îl impresionează profund, dar nu-l dezarmează, dându-i noi temeiuri de acțiune.

Legea marșală proclamată în Punjab, ca și numeroasele arestări pe care le suferă succesiv nu îl împiedică să-și transmită cu aceeași vigorență, consecvență și căruire de sine mesajul. Gandhi devine simbolul luptei pentru independența Indiei, exercitând nu numai un rol de conducător spiritual, ci și de conducere efectivă.

«Nu vă temeți!» Glasul său mobilizează, trezește conștiințe dintr-o letargie de veacuri, însușindu-le neînfricarea și încrederea. Sacrificiul personal, liber conștient, în care greva foametei, în închisoare sau în libertate, până la ultima limită a forțelor, este folosită ca metodă predilectă, are un răsunet uriaș în conștiința poporului indian, ca și în opinia publică mondială.

Folosind cuvântul scris sau posibilitatea pe care l-o ofereau marile întruniri, Gandhi desfășură o amplă acțiune de propagandă în favoarea dobândirii independenței naționale, denunțând «sistemul satanic» al imperialismului britanic, cu întreg cortegiul său de suferințe și umiliri.

În iulie 1920, el cheamă întregul popor la o campanie generală de noncooperare cu administrația engleză. Neparticiparea la împrumuturi, boicotul tribunalelor și al școlilor guvernamentale, refuzarea oricăror posturi civile și militare, renunțarea la titlurile și distincțiile guvernamentale — au fost principalele modalități de acțiune ale acestei mișcări protestatare nonviolente.

Guvernul englez nu a înțeles însă să renunțe de bunăvoie la cea mai frumoasă perla a coroanei imperiului colonial britanic. Ignorând faptul că obținerea independenței era un deziderat al întregului popor, cercurile guvernante engleze considerau drept unică soluție a situației neutralizarea Congresului Național Indian și lichidarea lui Gandhi. Noile măsuri inițiate de autoritățile engleze ca și represaliile drastice care însoțeau orice manifestare de independență, îl determină pe Gandhi, la 12 martie 1930, să își inițieze una din campanii generale de nesupunere civilă. Cauzelor principale care explică, în esență, cele două acțiuni nonviolente veneau să li se adauge acum motive particulare de acțiune: lupta pentru desființarea taxei pe sare, care afecta în mod grav păturile cele mai de jos ale populației. Marșul de la Ahmedabad la Dandi, făcut de Gandhi împreună cu 78 de discipoli, a căpătat în aceste condiții valoare de simbol, constituind semnalul unei sfidări colective. Amplitudinea frământărilor în jurul taxei pe sare a silit în cele din urmă autoritățile engleze ca, la începutul anului 1931, să anuleze această lege.

Acordul intervenit între lordul Irwin, viceregele Indiei, și Gandhi, la 5 martie 1931, cunoscut sub numele de *Delhi Pact*, a marcat o întrerupere în desfășurarea campaniei de nesupunere civilă. Participând la cea de-a doua Conferință a mesei rotunde, la sfârșitul anului 1931, la Londra, Gandhi s-a convins însă că, folosind metoda unor tergiversări diplomatice și incluzând pe ordinea de zi a lucrărilor reuniunii chestiuni de importanță secundară, guvernul britanic își păstra intactă poziția sa în problema Indiei. Șederea în capitala Marii Britanii a prilejuit lui Gandhi contacte personale rodnice cu numeroase cercuri intelectuale londoneze. Înțelegând năzuințele firești de independență națională exprimate de poporul indian, nu puține personalități se vor pronunța de acum înainte, fără echivoc, pentru satisfacerea lor imediată.

La scurt timp după reînnoirea sa în țară, în cea de-a doua jumătate a anului 1932, Gandhi dă semnalul pentru reluarea acțiunii nonviolente. Continuă în anul 1940, prin declanșarea celei de a treia campanii de nesupunere civilă, desfășurată de astă dată într-o formă individuală, datorită condițiilor specifice impuse de război, grandioasa mișcare de eliberare națională a poporului indian, condusă de Gandhi, va duce, la 15 august 1947, la proclamarea independenței naționale a Indiei.

Fiu devotat al poporului său, înțelegând să dedice acestuia toate gândurile și forțele sale, Gandhi a știut să imprime mișcării naționaliste din India — și fenomenul merită deosebit de relevant — o nouă orientare, în așa fel încât aceasta să nu vină în contradicție cu aspirațiile firești de dreptate socială și independență națională ale altor popoare. «În concepția mea — spunea el — naționalismul înseamnă că țara mea trebuie să dobândească libertatea, că — dacă e nevoie — întreaga mea țară trebuie să piară pentru ca omenirea să poată trăi. Aici nu e loc pentru ura de rasă. Acesta să fie naționalismul nostru». «Eu vreau să cuget avînd în vedere întreaga lume, patriotismul meu include binele întregii omeniri. De aceea, pentru mine, slujirea Indiei include slujirea omenirii...»

«Lumea, este familia mea!» Mesajul pe care Gandhi l-a lăsat posterității arată că el concepea și năzuia spre o lume a viitorului, care să constituie o unitate de națiuni liberă, cooperînd pentru pace, o lume fără război și ură; o societate în care întreaga umanitate să fie preocupată de lupta împotriva sărăciei, nepăsării, ignoranței, bolii, durerii și suferinței, precum și împotriva tuturor nedreptăților făcute de om omului; o lume în care cele mai noi cuceriri științifice să fie folosite împotriva dușmanilor comuni ai omului, pentru reconstruirea unei noi umanități mai pașnice, mai fericite, mai armonioase.

Programul politic urmărit de către Gandhi era departe de a fi unilateral; el însuma obiective nu numai de ordin național, ci și de ordin social. «Scopul lui — preciza el — îl constituie, fără îndoială, independența politică, socială și economică. Este o revoluție morală — fără violență — care cuprinde toate domeniile de activitate ale unei mari națiuni».

Deși a considerat obținerea independenței naționale ca o sarcină primordială, el nu a neglijat nici un moment acțiunea pentru rezolvarea problemelor acute pe care configurația socială a Indiei acelor vremuri le puneau cu acuitate. Emanciparea socială constituia, în concepția sa, corolarul firesc al independenței naționale.

Dorința de a cunoaște nemijlocit realitățile Indiei, în special cele ale satelor, a determinat pe Gandhi să călătorească intens, ani de zile. Era în aceasta și împlinirea unei promisiuni solemne, făcută patriotului indian J. H. Gokhale, care — înainte de a muri — îl ceruse să nu se angreneze în viața politică internă, înaltele de a cunoaște în profunzime realitățile sociale ale Indiei. Străbătînd cu pasul mil și mil de sate indiene, Gandhi descoperă condiția tristă a unor comunități care mureau literalmente de foamă. Călătoriile de acest fel — din care amintim doar pe cele întreprinse în 1917, împreună cu Rajendra Prasad, unul din apropiații săi, în ținutul Champaran — i-au permis realizarea unei largi și directe investigații sociologice, pe de o parte, și desfășurarea unei ample acțiuni în favoarea ideilor ce le profesa, pe de altă parte. Acțiunea inițiată în provincia Champaran a fost încununată de succes; autoritățile au fost obligate, sub presiunea ampleror

mișcări de masă, să inițieze o anchetă, ale cărei recomandări favorabile ryotilor (țăranii indieni) au fost consemnate în « Champarman Agrarians Act ». Mișcarea în sine se cere remarcată, căci ea a fost primul caz de aplicare a satyagrahei în India.

Deși nu vedea cu ochi buni creșterea nivelului de trai pe seama valorilor spirituale și morale, deși nu era un adept al vieții ușoare, considerând că drumul drept trece prin greutăți, Gandhi s-a pronunțat însă pentru o acțiune imediată în favoarea ameliorării stării populației.

Cauzele acestei stări de lucruri, Gandhi le vedea în existența dominației economice străine, în civilizația industrială capitalistă occidentală, personificată de marea industrie mecanizată, în organizarea pe caste și capacitatea claselor exploatare din interior, precum și în dănuirea unui întreg complex de prejudecăți și anacronisme.

Preocupat de ameliorarea stării țăranilor indieni, Gandhi consideră că, în condițiile dominației politice și economice britanice, ea se putea realiza numai prin organizarea unei producții de țesături la nivel meșteșugăresc, în lumea satelor. Deși aprecia *charka* (virtutea) ca un mijloc neeconomic, el aprecia că în condițiile unei imense mase de oameni, care nu aveau de loc sau aveau prea puțin de lucru, și în condițiile lipsei aproape totale a capitalului autohton, ea le putea îmbunătăți viața, eliberând în același timp India de teroarea Lancashire-ului.

Privită în conjunctura dată de existența dominației politice și economice britanice, opțiunea lui Gandhi în favoarea dezvoltării producției industriale manuale apărea ca un element pozitiv. Dincolo de rolul de paliativ minor în viața satelor, « mișcarea virtutei », acțiunea pentru folosirea exclusivă a *khadi* (țesături indiene de casă), au avut o semnificație mai profundă. Încadrându-se în *svadeshi* (mișcarea de boicotare a mărfurilor engleze, în scopul sprijinirii producției autohtone), ea a exprimat necesitatea acută de realizare a unor măsuri imediate pe plan social-economic și, în același timp, dorința și hotărârea de eliberare de sub împovătoarea dominației britanice.

Fără îndoială că problema era mult mai complexă și că un succes în acest cadru limitat nu era de natură să schimbe datele fundamentale ale acestei situații. Ignorând faptul că efectele sociale negative ale dezvoltării marii industrii erau determinate de caracterul orînduirii social-economice capitaliste, Gandhi a luat o atitudine categorică împotriva mașinilor în general, împotriva a tot ceea ce reprezenta civilizația industrială. Ideile exprimate în acest sens în *Hind Swaraj* sînt edificatoare.

Poziția lui Gandhi, refractară progresului tehnic, dovedind ceea ce Romain Rolland considera a fi un « medievalism » al gândirii sale, a fost respinsă categoric de membrii Congresului Național Indian. Numeroase alte personalități — printre care Tagore trebuie amintit îndeosebi — au arătat inconsistența teoriei economice

a lui Gandhi, relevind consecințele negative ale unui atare mod de a aborda problema dezvoltării viitoare a Indiei.

Într-o confruntare permanentă cu realitățile social-economice ale țării sale, ca și cu cele mai noi teorii economice ale vremii — studierea *Capitalului* lui Marx constituind din acest punct de vedere un moment plin de semnificații — ideile lui Gandhi despre marea industrie, evident un punct slab al doctrinei sale, fără a se modifica radical, înregistrează însă schimbări sensibile, dovedind o înțelegere mai profundă, deși nu în întregime clară, a fenomenelor social-economice. În cele din urmă, Gandhi a admis necesitatea folosirii mașinilor în epoca modernă, intuind totodată raportul dintre caracterul orînduirii social-economice și efectele sociale ale dezvoltării marii industrii. « Eu sînt — declara el — împotriva pasiunii excesive pentru mașini, dar nu sînt împotriva mașinilor ca atare ». « Consider un păcat și o nedreptate folosirea mașinilor pentru concentrarea forței și bogăției în mîinile celor puțini. Astăzi mașina este folosită tocmai în acest scop ».

Deși nu a contestat teoria funcționalității de bază pe care se sprijineau cele patru caste principale, concepția lui Gandhi despre această instituție a evoluat continuu. Pronunțându-se la începuturile activității sale împotriva felului în care ele funcționau, Gandhi a ajuns în anii maturității politice să dea o expresie radicală gîndurilor sale despre acestea: « sistemul castelor, în forma cunoscută nouă — aprecia el — este un anacronism. Ele trebuie să dispară pentru că hinduismul și India sînt prea trăi, să progreseze din zi în zi ».

Regenerarea socială și națională era concepută de omul politic indian ca un proces care trebuia și putea să se realizeze numai printr-o participare generală, într-o structură în care libertățile fundamentale se vor fi asigurat pentru toate categoriile sociale, ca și pentru fiecare individ în parte.

Adînci considerente de ordin social și moral au determinat pe Gandhi să se pronunțe pentru desființarea inegalității femeii, pentru abolirea izolării el (*parda*), practică conservată de secole în India. Aprecînd izolarea ca a obicei « josnic și crud », eternizînd starea de înăpoiere a femeilor, Gandhi scria: « M-am gîndit la răul pe care îl pricinulesc femeilor Indiei bărbații, care le agită de acest obicei barbar, care a devenit acum, indiferent de mînera lui inițială, absolut inutil și care aduce țării un prejudiciu incalculabil ».

Gandhi a conceput India modernă ca o mare națiune, ca o societate profund democratică, în care numeroasele religii, rase și limbi să coexiste în mod armonios. El a militat pentru o societate din care să dispară inegalitățile provenite din organizarea pe clase și caste, pentru o societate care să aibă ca rațiune finală a existenței sale prosperitatea tuturor membrilor ei, pentru o societate în care talentele și aspirațiile individuale să se împlinească în deplină libertate, contribuind la progresul general. « Voi lupta — scria el — pentru o Indie în care oamenii cel mai săraci să simtă că este într-adevăr țara lor, în construirea căreia ei să aibă cuvîntul hotărîtor, pentru o Indie în care să nu existe o clasă de oameni de sus și o clasă

de oameni de jos, pentru o Indie în care toate comunitățile să trăiască într-o înțelegere deplină... Într-o asemenea Indie nu poate fi loc pentru un blestem, cum este intangibilitatea sau pentru un astfel de flagel cum sînt alcoolul și stupefiantele... Femeile se vor bucura de aceleași drepturi ca și bărbații... Aceasta este India visurilor mele ».

În ansamblul transformărilor pe care le preconiza, Gandhi conferea artei și literaturii, culturii în general, rosturi deosebit de importante, atît ca mijloc de expresie a profundelor frămîntări și năzuințe ale poporului indian, cît și ca modalitate de edificare a unei noi vieți spirituale, conformă idealurilor sale morale. Considerînd orice fenomen din perspectiva interesului și utilității pe care le prezenta pentru cel asuprașii, Gandhi scria: « Trebuie să fim întotdeauna ferm hotărîți și plini de entuziasm de a sluji masele de milioane », « Ceea ce poate fi folositor milioanei de înfometaji mi se pare un lucru minunat. Să dăm astăzi în primul rînd ceea ce este absolut necesar pentru viață, iar tot ceea ce o înfrumusețează va veni după aceea... Eu doresc o artă și o literatură care să poată vorbi milioanei de oameni ». Conceptul său despre cultura indiană dovedea un spirit receptiv față de marile valori spirituale, atît ale Orientului cît și ale Occidentului, considerate patrimoniu inalienabil al întregii umanități. « Cultura indiană — scria el cu altă ocazie — nu este pe de-a-ntregul hindusă, musulmană sau vreo alta. Ea este o contopire a tuturor acestora ». « Eu vreau ca vîntul culturii tuturor țărilor să bată cît mai în voie pe la casa mea. Nu vreau însă ca el să mă răstoarne. Nu vreau să trăiesc în casele altora ca un musafir nepoftit, ca un cerșetor sau ca un sclav ».

La 30 ianuarie 1948, gestul fanatic al unui brahman, aparținînd partidului reacționar *Hindu Mahasabha*, pune capăt vieții lui Gandhi spre marea durere a întregii Indii. Se încheia astfel, într-un mod eroic, una din cele mai fascinante existențe ale vremurilor noastre, o viață închinată idealurilor nobile de dreptate socială și libertate națională ale poporului său, binelui întregii umanități.

« Viața mea este mesajul meu ! » — așa a spus Gandhi. Sensurile majore pe care Gandhi le-a dat întregii sale vieți conferă operei sale pe plan social-politic dincolo de unele limite — un caracter durabil și o permanentă actualitate.

Dînd o înaltă prețuire semnificației umanitare și profund morale a concepției și acțiunii politice întreprinsă de Gandhi, cea de-a XIV-a sesiune a Conferinței Generale a Organizației Națiunilor Unite pentru Educație, Știință și Cultură a hotărît celebrarea eminentei personalități indiene pe plan mondial. Anul centenarului Gandhi urmează să se desfășoare în 1968—1969.

Punte între trecut, prezent și viitor, între Est și Vest, Gandhi a lăsat o amplă moștenire spirituală generațiilor actuale, meritînd cu prisosință a fi considerat unul din cei mai mari indieni ai tuturor timpurilor, și un ilustru contemporan.

PRIX GONCOURT

Interviu la Paris

ANDRÉ PIEYRE de
MANDIARGUES

ROLAND DORGELES

și

PHILIPPE HÉRIAT

despre al **65**-lea

G o n c o u r t

PRIX GONCOURT

«... Am intuit încă de la început că suprarealismul înseamnă altceva, mult mai mult decât o simplă mișcare literară sau artistică.

Din punctul meu de vedere suprarealismul înseamnă totul.

Căutam în anii aceia eliberarea spirituală necesară apropierii de mine însumi într-o măsură care să-mi justifice «coboririle» viitoare spre substanța lucrurilor.

O coborîre care să însemne de fapt un suîș, pînă la contopirea fără prejudecăți cu origina primară a poeziei.

Și din dragostea aceasta pentru poezie, dragoste pe care mi-o amintesc din primele clase și care a crescut cu fiecare nouă lectură din paginile admirabililor scriitori francezi din cel de-al 19-lea veac, prin intermediul cărora am cunoscut romantismul — culminant cu cel german de care continuu să mă apropii mereu încîntat — din această dragoste mi se pare că derivă întreaga mea supunere la canoanele suprarealismului, care stă, în concepția mea, la origina dragostei pentru poezie.

Eram la vîrsta esențialelor revolte împotriva mediului care mă sugruma cu morala sa ipocrită, de o ipocizie specific burgheză, derivînd dintr-o educație mimată, falsă, cu farduri groase, preotești.

Eram la vîrsta cînd ocaastă revoltă esențială putea rămîne un simplu strigăt adolescentin, puțin nervos, puțin teatral, oarecum trecător.

Am cunoscut suprarealismul în această perioadă și profunzimea revoltei mele a dobîndit permanență.

Dacă niciodată nu am încetat să fiu indignat împotriva nedreptății și a idioșeniei disprețuitoare pe care majoritatea societăților o opun de obicei în mod brutal cercetării adevărului și dragostei, dacă n-am acceptat niciodată regimul de celuilalt decît în numele patriei, al familiei, al muncii și al legilor colectivității, dacă n-am avut niciodată nici cel mai mic respect pentru titlurile de glorie, pentru onorurile publice de operetă, pentru pozițiile sociale prestabile, pentru gradele, uniforme și decorațiile atît de des împărțite din păcate, dacă nu m-am îndepărtat nici o clipă de cea mai liberală atitudine

în problemele vieții individuale și a celei în comun, toate acestea le datorez în primul rând lecției de morală revoluționară a suprarrealismului, primită atunci când aveam nevoie de ea.

Atunci când această filozofie a consimțit să mă admită printre ofițerii săi, chiar dacă m-am îndepărtat uneori de mine și de alții, neștiind să mă supun întotdeauna disciplinei proprii sau mai ales de grup, pe care o reclama, sint bucuros să o spun că niciodată nu mi-am trădat părințele spiritual.

Opera mea poartă, de aceea, pecetea suprarrealismului ca un îndemn al crezului definitiv căruia îi aparțin. . . »

Prezentându-se astfel, ANDRÉ PIEYRE DE MANDIARGUES — premiul GONCOURT pe anul 1967, explică într-o bună măsură întreaga surpriză pe care decizia Academiei « celor zece » a declanșat-o, acoperind cu titluri groase și multe adjective, paginile cu care Franța știe să-și oficieze complicata ceremonie a premiilor literare de iarnă, încă de pe vremea când nu dispunea de actualele 16.000 titluri de publicații, într-un tiraj de peste 6 miliarde exemplare, care pun la dispoziția cititorului informații imprimate pe 526.000 de tone de hirtie tipografică anual.

Surpriză în primul rând pentru că Mandiargues este definitiv așa cum o afirmă singur, definitiv cu cei aproape șazece de ani ai săi și cu o operă (optsprezece cărți) care nu este obișnuită pentru palmaresul și misiunea de descoperitor proprie Goncourt-ului.

Surpriză apoi pentru că *La Marge* nu este nici măcar cea mai bună carte a autorului *Motocicletei*.

Surpriză pentru că Mandiargues nici n-a figurat la început în șirul celor douăzeci de candidați oficiali și iarăși surpriză pentru că el a apărut în discuție cu cinci minute înainte de sfârșitul celui de-al 10-lea tur de scrutin, adică atunci când redactorii literari de la televiziune începuseră deja reportajul din tradiționala cafea Drouant, anunșind victoria lui Michel Bataille, principalul favorit cu al său *Arbre de Noël*, pentru cel puțin patru dintre academicienii prezenți.

Venind de la începutul veacului cu anii, și cu opera sa deja ajunsă la împliniri, P. Mandiargues n-a putut concura în concepția inițială a juriului și a criticii, în afară de Michel Bataille, pe Catherine Guérard, de pildă, cu admirabila sa *Renata n'importe quoi*, al doilea roman (de fapt aproape primul), deoarece cartea de debut a cunoscut un tiraj limitat).

Catherine Guérard merita într-adevăr să fie descoperită și lansată.

O dovedesc cele patru voturi din șase tururi de scrutin, acordate în același timp însă cu celelalte patru pentru M. Bataille din păcate și pentru unul și pentru celălalt.

... Spre sfârșit, când fiecare dintre noi a obosit susținându-și favoriții, îmi mărturisese președintele Academiei Goncourt, Roland Dorgelès, atunci când era nevoie mai mult ca oricând de un răgaz la care nu mai aveam însă dreptul, atunci s-a rostit numele lui Mandiargues.

Nimeni n-a mai avut timp să voteze împotriva.

— Ați votat totuși pentru ...

— Nu ... Eu m-am abținut.

— Rezerve față de opera autorului *Motocicletei*?

— Nu ! Dar noi nu încoronăm opera de-o viață a unui scriitor. Noi atragem atenția asupra unei promisiuni literare. Cea mai promițătoare dintre promisiunile anului literar. Or, Mandiargues nu mai este o promisiune de mult. El este o certitudine.

... Cum au devenit foarte mulți din laureații celorlalte 64 de Goncourt-uri.

— Da, dar după cele 120.000 de exemplare pe care premiul le adaugă tirajului obișnuit. Nu înainte de acestea. Pentru că fără acest tiraj cu benderile, greu de presupus, de pildă că un Claude Farrère (premiul din 1905) ar fi putut marca atât de simțitor « la belle époque », satisfăcând gustul pentru exotism al năvalor burgheze de atunci. Frații Tharaud (premiul din 1906) ar fi ajuns mai greu la onoarea supremă a Academiei franceze, iar George Duhamel (1918) ar fi putut împămîntenii mai tirziu, probabil, noul suflu atât de necesar după primul război mondial.

... În ce privește pe Proust, laureat în 1919 cu toată opoziția lui Gide, cu sau fără Goncourt ...

— Nu trebuia să începi cu Proust. În 1919, am întrebat public, referindu-mă la « cei zece » de atunci: « La ce vîrstă trebuie omorîți acești moșnegi ? » Și aceasta numai pentru că, pus în cumpănă cu el, n-am izbutit să iau eu premiul ...

— Atunci Henri Fauconnier (1930) ...

— Da ... Pentru generația lui, *Malaisie* rămîne cartea aventurii exterioare, sprijinită pe substanța interioară a unui experiment generos.

Un document cu multă poezie și atmosferă de cea mai bună calitate, deși, din altă lume.

Fauconnier a murit prea tîrziu.

— André Malraux (Premiul Goncourt 1933) trăiește însă și nu s-a oprit numai la *Condiția umană* ...

— Nu ... Nu s-a oprit ... *Calea Regală* (« La Voie Royale »), *Vocile tăcerii* (« Les voix du silence »), *Cuceritorii* (« Les Conquérants »), *Timpul disprețului* (« Le temps du mépris »), *Speranța* (« L'Espoir »), *Antimemoriile* ...

— Sînt destule nume însă cu care am impresia că ne întîlnim acum mai rar ...

— Poate Joseph Peyre (« *Sînge și lumini* », în 1935), sau Van der Meersch (« *Pecetea lui Dumnezeu* » în 1936) — Plisnier: *Pașaporturi false* în 1937 sau Henri Troyat în 1938 cu *Păianjenul*?

— Nu știu ... Și ei dar și Mazeline (premiul Goncourt în 1932 pentru « *Lupii* ») — care a dat după război întreaga serie « *Jan Bourc* », apoi Jean Jacques Gautier: *Istoria unui fapt divers*, în 1940), Henri Pourrat: *Vint de mortie*, în 1941), Marc Bernard cu *Asemenea copiilor ei* (1942) ...

— Da... Lumea mai așteaptă și alte confirmări... Sînt însă predominante exemplele cu cei care după « Goncourt » au devenit ceea ce astăzi este un Robert Merle (premiul în 1949 pentru « Week-end à Zuydcoote ») și revenit apoi în actualitate cu *Moartea e meseria mea*, o Simone de Beauvoir (1954 cu *Mandarini*) sau o Elsa Triolet (1945, culegerea de nuvele « *Le Premier accroc coûte 200 francs* »)...

— ... André Pleyre de Mandiargues completează astfel o suită de certitudini, avînd singura vină aceea că nu s-a bucurat pînă în acest an de atenția Academiei?

— Să nu exagerăm.

El este o certitudine, este adevărat.

Dar cartea cea mai bună a anului 1967 în Franța rămîne, după părerea mea, « *L'Arbre de Noël* » a lui Michel Bataille. O carte gravă. O carte care ar fi cuprins mesajul neliștilor noastre și din care s-ar fi desprins pentru toată lumea un gînd ca o invitație la veghea continuă a rațiunii... Un gînd necesar.

Mandiargues sondează într-un univers fără prioritate imediată, ca problematică.

O filosofie a lui, o filosofie a personajului său, o noapte fără liniști, mai multe fete triste... Vezi... Fetele acestea triste, și noaptea Barcelonei sau nopțile noastre interioare, nopțile acestea pe care nu le țipăm alunga, neliștile noastre nu pot rămîne în afara unei spaime adevărate care ne duce cu gîndul la intimitatea sfidătoare a atomului pe care-l acuză Michel Bataille.

Aici m-am oprit atunci cînd am preferat paginilor lui Mandiargues pe cele din « *L'Arbre de Noël* ».

Apar atît de puține cărți cu adevărat bune, din păcate, într-un an, în ce este nedrept să nu le acordăm celor care apar totuși întreaga noastră reverență.

— O reverență pe care « *La Motocyclette* » n-a meritat-o, de exemplu, la timpul ei?

— O... Dar au rămas « în afara » Goncourt-ului, atîtea alte nume prestigioase: Alain Fournier, André Gide, Roger Martin du Gard, Jean Giraudoux, Colette, Jules Romains, Henry de Montherlant, François Mauriac, Georges Simenon, Jean Giono, Joseph Kessel, Jean Paul Sartre, Albert Camus...

Și apoi, în 1914, 1940 și 1944 nici nu s-a oferit premiul...

Paul Musset (președintele Societății Oamenilor de Litere din Franța): « André Pleyre de Mandiargues este un nume cu care cititorii se vor obișnui curînd. O operă completă, o vîrstă a echilibrului, o prezență activă printre noi, toate acestea sînt, în ultimă instanță, promisiuni.

Cei care-l cunosc mai demult nu sînt deloc surprinși.

Cei care-l vor cunoaște acum, vor fi încîntați ».

Philippe Hériat (din Academia « Goncourt »): « (...) Unii critici sînt supărați astăzi pentru că trebuie să citească într-o singură noapte cartea unui mare scriitor. Nu-i nimic, vor fi mîline fericiți pentru ocazia ce li s-a oferit de a descoperi un tezaur de care n-au avut timp sau n-au știut să se apropie... »

« Dans chaque instant de la vie il faut choisir quelque chose et, par conséquent, exclure... »

Citindu-l pe Bergson mă gîndesc nu numai la cărțile care au candidat pentru Goncourt în 1967. Mandiargues există oricum prin imaginația și sensibilitatea sa, prin poezia și lumea lui interioară, există prin convingeri pe care le servește cu religiozitatea unei permanențe de o emoționantă consecvență, așa încît cartea din 1967, cea de la debut sau cea pe care o așteaptă « Gallimard » încă în primele luni ale acestui an, sînt aproape egale în transparența profesiunii de credință a autorului.

Mă mai gîndesc și la celelalte premii de iarnă și la preferințele juriului în trecut sezon literar.

După toate premiile franceze — de importanță diferită dar așteptate cu același interes — confruntînd rezultatele, trebuie aplaudată pe ansamblu, largă generozitate în deschiderea cit mai largă a evantaiului tendințelor.

Cu André Pleyre de Mandiargues este distinsă o oarecare revitalizare a supra-realismului, în timp ce « *Noul Roman* » (predilect la Editions de Minuit) dobîndește carate noi prin Claude Simon și romanul său *Histoire* — într-alcit considerat ca cea mai bună carte a sa încît juriul premiului Medicis i-a rezervat unanimitatea încă de la primul tur de scrutin.

Pentru premiul Renoudot, Salvat Etchart aduce la încoronare exotismul liric al unei lumi martinicheze, cu stridențe de lumină și umbră, în timp ce premiul Femina, revenind muncitorei Claire Etcherelli, certifică împlinirile realismului, ale literaturii angajate.

Avînd un singur vot la « Goncourt » pentru cartea sa « *Elise ou la vraie vie* », Claire Etcherelli a dobîndit unanimitatea « *Feminei* » la cel de-al zecelea tur de scrutin, printr-o simplă majoritate relativă de cinci voturi, contra cîrei rezervez lui George Walter « *Les Enfants D'Attila* » și două lui Cristine Arnothy « *Jeux*; « *l'été* »).

Deși este puțin altceva decît Zola, pentru că biografia autoarei furnizează întreaga suită de argumente pentru această carte, despre lumea arsă de aburul industriei și măcinată de ritmul închis și obsedat al uzinei, simbolul domină brutal o istorie adevărată, de duritatea *Germinalului*.

Autoarea speră ca valoarea materială a premiului decernat să-i dea posibilitatea să-și aducă lingă ea, cele două fete aflate pentru moment într-o casă de binefacere, așa cum mama lor s-a aflat, la rîndul ei, acolo de unde « *Elise ou la vraie vie* » începe...

— Alte dorințe?

— Critica să-și spună cuvîntul cinstit despre stilul cărții mele. Aprecierea conținutului îmi face plăcere, dar acțiunea nu-mi aparține. Am descris viața adevărată și ceea ce este al meu în aburul acestei lumi contemporane care este o uzină nesfîrșită, este veșmîntul de cuvinte.

M-am ajutat mult pentru poemele la care lucrez, un sfat cinstit acum.

Aléguind-și ca maestru în osteneala scriitoricească pe Balzac, Claire Etcherelli lucrează ziua la o întreprindere de construcții de unde se grăbește seara către camera ei cu multe cărți ale confracților contemporani, pe care n-a avut încă timp să le citească.

... «Histoire» a lui Claude Simon, căreia i s-a decernat premiul *Medicis* este a noua carte a autorului și datele lui biografice se confundă și în acest caz cu peregrinările personajului central prin Spania incendiată de revolte, prin tranșeele unui război care se prevestește groaznic încă înainte de a începe, prin lumea incertitudinilor, definite macabru în echilibristici primejdioase pe umerii popoarelor.

Convins de adâncimea semnificațiilor acestui univers, în care pătrunde cu largi suporturi enciclopedice, Claude Simon evită să-și facă publice alte ambiții decât aceea de a filtra istoria trăită prin luciditatea convingerilor sau subrezența incertitudinilor celor 54 de ani care-l definesc ca unul dintre vechii maeștrii ai noului roman.

S-a afirmat în legătură cu ultima sa carte că este necesar să le cunoști pe celelalte opt pentru a o putea înțelege.

Poate să fie adevărat deși «Histoire» se bazează în complicata sa narațiune pe date biografice și spirituale care nu sînt numai ale autorului.

De aici lumina și puritatea de poem și cea nouă dimensiune interioară a timpului, pentru care unanimitatea juriului încă din primul tur de scrutin este justificată în întregime.

... *André Pieyre de Mandiargues* rămîne însă marele laureat al anului literar francez 1967.

Și aceasta pentru că din ziua în care după moartea fratelui său Jules, Edmond de Goncourt a redactat un testament prin care, numind executor pe prietenul său Alphonse Daudet își lăsa averea pentru constituirea pe veci a unei societăți literare ... a cărei întemeiere a fost în tot timpul vieții noastre de oameni de literă, gîndul fratelui meu și al meu, din acea zi de 21 decembrie 1903 cînd Academia Goncourt, în sfîrșit constituită (Alphonse Daudet, Gustave Geoffroy Paul Margueritte, Boris-Karl Huysmans, Léon Henniques, Rosny-Ainé, Rosny-Jeune și Octave Mirbeau) decernă primul său premiu lui John-Antoine Nau pentru romanul «*Force ennemie*», din acea zi, premiul Goncourt rămîne cea mai mare recompensă a fiecărui an literar francez.

O recompensă care înscrie printre performanțele sale de tiraj din ultimii ani cîteva care ni se par edificatoare: «*Le Dernier des Justes*» de André Schwartz-Bart — 450.000 exemplare (1959), «*La Loi*» de Roger Vailland — 380.000 exemplare (1957), «*Oublier Palerme*» de Edmonde Charles-Roux — 350.000 exemplare (1966), «*Week-end à Zuydcoote*» de Robert Merle — 320.000 exemplare (1949), etc.

Și aceasta în condițiile unui tiraj mediu în Franța de 2000—2500 de exemplare. — Încă o dată, toate felicitările, domnule *André Pieyre de Mandiargues*... Un zîmbet jenat, o strîngere de mînă prelungită și vocea aceea gravă, aproape monotună:

— Repet: n-am avut niciodată nici cel mai mic respect pentru titlurile de glorie, pentru onorurile publice de operetă, pentru pozițiile sociale prestabile, pentru gradele, uniformele și decorațiile atît de des împărțite, din păcate...

— Mulțumesc.

TEOFIL BĂLAJ

ANDRÉ PIEYRE DE MANDIARGUES

LA MARGE

Ora cîinci. O clopotniță, din fericele îndepărtată, a anunțat-o adineori. Sigismond a dormit oare în timpul sîestei? N-ar putea-o spune cu certitudine, și, ca de obicei, dacă are impresia că a rămas conștient în trupul nemîșcat și că și-a lăsat spiritul să divageze într-o plimbare supraveghiată, își amintește totuși cum și-a bătut joc de el nevasta lui într-o zi cînd se lăudase ori se plînsese că nu doarme niciodată în timpul odihnei de după-amiază. Cu gura căscată, da, iată cum l-a văzut Sergine dormind pe divanul din camera de sus a fermei, atunci cînd se dusesse în virful picioarelor să-l surprindă, și a mai spus că doar violența sfîrșitului oprea muștele de septembrie să-i intre în gît și să-l viziteze pînă în stomac, ba poate chiar mai departe. A spus că era larg deschis ca un sanctuar unde se cîștigă indulgențe coborînd în criptă. A spus că devenise ca un monument care ar fi fost plin de mașinării, și că ea una ar fi putut, fără să-l trezească, să-i vopsească buzele în albastru, dacă ar fi avut culori, așa cum se vopsește jur împrejur uși și ferestre în țările infestate de insectele zburătoare. Sergine a rămas la fel de înclinată spre batjocură ca atunci cînd era studentă la Montpellier. Ironia ei, susținută de analogii și cunoștințe, nu e lipsită de pedanterie nici de ascuțit. Trebuie adăugat că Sergine se supără dacă aprinde lumina în timpul nopții, prin inerția în care lasă corpul. Trăsătura esențială a Serginei este violența; frumusețea, spiritul ei sînt aproape agresiv de vii; mobilitatea îi e atît de mare încît nu-i poți evoca imaginea decît într-o suită de instantanee, cea ce-i obositor. În consecință, sîestă, își spune Sigismond, i s-a părut întotdeauna o obicei de om anemic, sau greci; apoi se gîndește că îl despart de soția lui o frontieră, două puncte vamaș și peste trei sute de kilometri, și că nu riscă, de data asta, să fie luat în rîs; se răsuște pe partea cealaltă, ca să nu stea pe inimă, și în felul conștiința se atenuază.

Ar fi putut, își spune pe jumătate adormit, să mai vadă clienți de-ai vărului său la Perpignan astăzi, sîmbătă, și să aștepte după masă pentru a porni spre Barcelona, așa încît ar mai fi pe drum la ora asta, nu departe de locul unde s-a oprit să guste din provizii la malul mării, pe o mică plajă dincolo de calea ferată. Ar fi

* Fragmente din romanul «LA MARGE» (Margine)

putut pleca după ce și-ar fi făcut siesta la Perpignan, ar fi ajuns abia seara la Barcelona, cu mult înainte de cina care se servește tirziu, ca pretutindeni în Spania. Așadar, în patul din camera de hotel, la orele cinci trecute, e în avans față de orarul probabil al călătoriei, și pe drept leveste. Chiar dacă Sergine, folosindu-se de mijloace fantastice, ar fi fost adusă la usa lui, care de altfel e în culșă, și, printr-o minune, ar fi intrat la el, tot n-ar fi avut nevoie să recurgă la cine știe ce artificii ca să se apere, o dată ce, într-adevăr, nimic nu-l împiedică să stea culcat pînă în clipa cînd va merge la restaurant. De ce se încălțînează oare să se gîndească la nevasta lui ca la un fel de judecător, sau cel puțin ca la un fel de critic ori de cenzor? Ironiile Serginei n-au fost niciodată răutăcioase, și nu sînt prea severe. Pornite de la o femeie care era în ea multă viață, îndreptate către un bărbat care are mai puțin, trebuie socotite ca o revărsare firească, și conformă ordinii din natură. Iar vocea prin care ele se exprimă, chiar cînd trece dincolo de limitele a ceea ce curtoază permite umorului, păstrează tonul blînd al unei mingii.

Pe plaja singuratică unde a mîncat, la scurt timp după ora prînzului, gîndește el, s-a așezat pe o tufă de mărunte flori de nisip în jurul cărora roiau albinele, și în minte îi stăruie mireasma de miere pe care o răspîndeau, pe cînd își mîncă șunca și plînea cu unt, cumpărate azi dimineață la Perpignan. Sînt cinci zile de cînd a plecat, și își spune că dacă ar găsi un pretext bun și-ar opri aici călătoria și s-ar întoarce acasă chiar de la începutul săptămînii viitoare, în loc să se mai ducă la Tarragona, după cum i-a promis vărului său Antonin. Antonin e din Nîmes. El poartă numele aceluia împărat din Nîmes, pe care istoricii îl laudă ca a știut să ascundă lumii purtarea nerușinată a soției lui Faustina (pe cînd istoriei nu știuse să-i ascundă nimic). Felul din Nîmes ar trebui să li se dea numele de Faustina, își spune Sigismond, care în originea Împărației, și nu din spirit cavaleresc, ci pentru că în domeniul masculin se plicitește, la partea femeilor. Să petreacă trei zile la Barcelona (ziua de luni fiind rezervată afacerilor), apoi să se întoarcă marți la ferma unde-l așteaptă Sergine, acum o dorește prea mult pentru a nu fi convins că va proceda așa cum va trece prin cap. Cîci despre motivul, sau scuză, care îl lipsește încă, se va ivi sau o va născoci el, altă ere timp, iar imaginația lui se bucură de resurse pe care i-a plăcut uneori să și le considere aproape feminine. Desigur, cel mai bine ar fi ca Sergine să-i fi scris chemîndu-l înapoi de urgență. De ce n-ar fi făcut-o, dacă stăi să te gîndești?

Un strigăt, care e un fel de gemăt, de cîta timp se aude, la intervalele destul de depărtate. Vine din stradă pe fereastra deschisă (fînd lăsat doar storul, obstacol pentru soare, dar nu și pentru zgomot), și ghicești că iese dintr-un gîtlej de femeie, în vîrstă fără îndoială. Semnificația e mai greu să o recunoști și Sigismond, care stă cu urechea la pîndă încă de la primele dăți cînd a răsunat, sau cînd în conștiința lui a pătruns, se miră și se irită că nu reține decît cuvîntul «parabolă», care în mod evident nu e cel bun. «Parabolă»: auzul lui așteaptă silabele (tărăgănată, ultima) și orice ar face nu le poate da alt sens. Efortul însă și agasarea au avut darul să-l scoată din toropeală în care cel puțin trupul lui se găsea; la de pe tăbăla de lemn a nopțierii ceasul de mîină pe care înainte de-a se întinde îl pusese acolo. Aproape cinci și jumătate, vede el pe cadran, la lumina slabă, în vreme ce urechilor lui, încă o dată, îi se impune sunetul de «parabolă», abuziv. Totul ar fi cum nu se poate mai bine (n-ar fi nevoie de nici o minciună). Și spune din nou, dacă Sergine i-ar pretinde întoarcerea imediată. Și își aduce aminte că se înțeleșeseră ca ea să scrie la Barcelona la post-restant. Trezit de-a binelea, se gîndește că birourile se închid poate mai devreme simbată, la șase cel tirziu după toate probabilitățile, are deci puțini sorți să ajungă

înainte de închiderea ghișeului, chiar grăbindu-se; riscă să nu aibă vești înainte de luni dimineață.

Ar fi același lucru dacă ar rămîne pe loc, dar una din minunile sîstei e deruta bruscă prin care se sfîrșește, ca și cum un curent cald s-ar revărsa în corpul amorf. Sigismond mai știe și că strigătul care urcă regulat din uliță îi va deveni insuportabil, și că pentru a se libera nu e alt mijloc decît să-i înțeleagă sensul (ceea ce nu-i stă în putere) sau să se îndepărteze de sursa vociferării. Atunci își aruncă la o parte cerceful sub care era gol, sare din patul scund. O dată în picioare, ceea ce la în primul rînd și pune pe el e și sîlpul, aflat pe brațul unui fotoliu alăturat, unde îl aruncase la întimplare, după ce se dezbrăcase. Celelalte veșminte sînt pe spetează, așezate în ordine, dar, cum se găsește între camera de baie și chiuveta lavaboului și se vede zburit în oglinda de deasupra acesteia, își dă cu puțină apă rece pe față și pe păr și apoi se pipăie, fericit să găsească pe placa de sticlă obiectele de toaletă pe care a avut buna idee să le scoată din sacul de încălțăminte la sosire, pe cînd valiza cealaltă n-a fost desfăcută. Netezit, părul lui nu e prea bogat; formează ca o barieră ușor ondulată între un început de cheie frontală și golul din vîrfurile capului. «Deși par șaten, în realitate sînt roșcat așa cum era și tata. Am ochii gri-roz de om roșcat. Pielea obrazului meu, care se înroșește ori se pătează fără a se înneghi, pielea corpului meu alb de tot, sînt atribute de roșcovan». Și îi vine în minte că nu fără dreptate l-a comparat Sergine, cîteodată, cu o vulpe, deși în trăsăturile feței sale e mai degrabă naivitate decît viclenie, deși nu are nimic ascuțit în înfățișare, nimic rapace în gesturi. Barba, pe care și-a ras-o devreme azi dimineață la Perpignan, începe să-i crească iar, vădit armie pe obraji scobiti. Dinții au o strălucire pe care Sergine, fumătoare îndărătnică spre deosebire de el, a fost întotdeauna geloasă.

«În mai puțin de două luni, cînd soarele va intra în zodia racului, mai mi spune el, împlinesc patruzeci și doi de ani». Sergine are douăzeci și opt. Fără să vrea, a mînat o mică scenă pe care are obiceiul s-o joace soția lui, cu pieptul gol, în fața oglinzii de la masa de toaletă roccoco unde zilnic se inspectează, cu o solicitare și o severitate ce o împing destul de des să-i menționeze vîrsta. Cînd își dă seama, lui Sigismond îi e oarecum rușine dar e și bucuros de a fi fost în camera din hotelul Tibidabo ca un reflex al celei care e la ferma (sau în grădina fermei) din împrejurimile Montpellier-ului. Masa de toaletă, fără îndoială, îi va fi servit de sprijin cînd a scris scrisoarea (sau scrisorile) pe care le va găsi astăzi seară ori luni dimineață la post-restant. Ah, dacă ar putea, astăzi chiar, ajunge la timp!

Plecînd de lîngă lavabou se regăsește în fotoliul unde-ai sînt hainele (atît de îngustă e camera individuală la hotelul Tibidabo, în comparație cu frumoasele încăperi ale fermei), și își încălță șosetele negre care se țirau pe marile dale galbene ale podelei, își pune în picioare mocasinii de antilopă care țineau de urît șosetelor. Pe urmă se scoală și își trage peste cap puloverul de bambac bej pe care era așezat. Pantaloni de tergal gri ca blana de cîrțită, îl fac să-și piardă oarecare timp, căci cracii sînt strîmți, după moda așa-zisă italienească, și desigur Sigismond ar fi făcut mai bine să-i îmbrace înainte de-a se încălța (așa cum a remarcat de mai multe ori). Haina de piele vine pe deasupra într-o clipă. Fără cravată; nu e nevoie să-și încheie gulerul; buzunarele hainei și ale pantalonilor n-au fost golite; ceasul, pe cadranul cărăia e acum șase fără un sfert, și-a reluat locul pe mina călătorului, a cărui încălțăminte și al cărui echipament sînt exact acelea pe care le purta cînd a coborît din mașină.

Deschizînd ușa, își amintește ciudatul fel de a se juca al Serginei pe oglinda mesei ei de toaletă, cînd o face să pivoteze încet pe axa orizontală pentru a se vedea reflectată într-un racurs din ce în ce mai îngust, pînă ce imaginea îi

este cu totul anulat. Parcă revele chipul nevastei lui subțiat ca o lamă puțin înaintea de a pieri; parcă aude un ris care n-a putut fi nicodată altfel calificat decât drept cristalin. «Adio Sergine Montefiores», spunea ea de obicei în momentele acelea, preferându-și numele de fată numelui ei de femeie măritată. A mai auzit-o spunând și că ar fi scăpat în asemenea fel anamorfic de sub nasul călugărilor dominicani și al călătorilor din dubla lor, dacă ar fi trăit pe vremea Inchiiziției. De când se știe, i-a încercat întotdeauna un simțămînt de jenă, ba chiar de adevărată suferință, privind-o cum se joacă astfel, dar nicodată n-a rugat-o să înceteze. Din stradă se ridică iar strigătul plîngător; atunci, închizînd ușa îndrătul lui, îl rețea înaintea de a se fi terminat, și totodată se desparte de amintirea nepăcată, Cheia e pe dinafară. O scoate din broască și constată că locuiește la numărul 17, lucru pe care-l uitase, și pe care-l va uita probabil îndată ce nu va mai avea între degete plăcuța de alamă gravată.

O cameristă, care ar putea fi o supraveghetoare, a apărut fără zgomot, și privindu-l oarecum insistent cu ochii ei negri și frumosi îi arată ascensorul, apăsînd butonul de apel. Dar el va coborî mai degrabă pe scări în urma ei, căci punctul cel mai sigur al situației este că oada lui se află la etajul întîi și că va ajunge ușor imediat. Ea se lipește de perete, dedesubtul unei aplici cu două lămpi, în culoarul îngust, și el trece fără s-o atingă dar privind-o așa cum îl privește ea, trăgînd adînc aerul pe nări ca să-i dea a înțelege că a prins din ea ceva mai întîm decît un fald al ușoarei îmbrăcăminți negre. Paznic, spioană sau slujnică supusă, un effluviu de ambră o învaluipe. Fără a se întoarce, pe cînd coboară primele trepte, știe că îl va urmări cu ochii, înaintea de a pleca altundeva în papucii de pîslă cenușie care alunecă în tăcere.

La capătul scării, anticamera se lărgeste, pentru a face loc unor canapele scurte, așezate spate în spate, ca banchetele de vagon restaurant. Coloane albastrii, înscrute cu mici plăci sculptoare, lasă impresia că susțin tavanul, găurit de lucarne cu sticlă mată luminată de sus. Pe cîteva mese, sau pe paravan, vase de aramă ori de sticlă conțin flori evident artificiale. Mai curînd decît la un tren, acest lux sărăcăcios te duce cu gîndul la etajul inferior al unui mic pachetot, curier în Sardinia sau Baleare. «Clasă turistă», spune cu voce tare Sigismond. Apoi e rușinat de a fi vorbit fără interlocutor, ca un debil mental, și se îndreaptă către ușa cu pași mari.

Ajunzînd la ea din cîteva pași, de cum o împinge, ușa se deschide; atunci trece pragul. «Escudillers», își spune (în minte de data asta), amintindu-și că a fost de fermecat cînd vîrul lui i-a vorbit de această stradă îngustă unde e hotelul Tibidabo, pe care i-l recomandase. Dar în față, pe celălalt trotuar, un gîtîl azvîrle strigătul care ceva mai devreme îl persecutase, din pricina insistenței lui răgușite și pentru că în cameră rămînea ininteligibil. Acum cînd vede femeia înfrîmă (sau cel puțin pîrlînd astfel, căci se sprijină pe cîrje), care oferind bilete de loterie scoate strigătul, îl înțelege pe cel semnificația, și își spune că a fost un idiot neînțelegîndu-l înaintea și înfuriindu-se «Para hoy», «pentru astăzi», strigă cerșetoreea cu o sonoritate sfîșietoare, care pare a veni mai de jos decît de la sol, ca și cum trupul ei prăbușit n-ar fi decît un megafon acoperit cu zdrente. Și ea precizează, proclamînd *dinero para hoy*, «banii pentru astăzi», cînd își dă seama că Sigismond o privește.

Atta energie în strigăt, dacă nu în gest, ar merita să fie plătită, dar Sigismond e dornic de cîștig tot atît de puțin pe cît este de caritabil (a cîștiga și a pierde îl plătisește în aceeași măsură; să dea fie și greu) și se uită la biletele care i se întind de pe celălalt trotuar cu curiozitatea pe care ar avea-o față de niște fru-

moși pești roz adunați dinainte-i, îndrăgînd unui geam de acvariu. Pe neașteptate tericirea de-a se simți strîm a coborît în el. E multumit, da, că la 6 după masă (sau aproape) e la Barcelona pe calle Escudillers, în centrul unei Veneții de mici strădele, unde mai că nu merge decît pe jos, și privea la dincolo de cerșetoreea căută tavernele, barurile pentru marinari și saloanele cu cocote pe care nu le-a observat sosind cu bagajul, care însă ar trebui să fie foarte numeroase prin prejur, după cum i-a istorisit vîrul. E multumit că e aici, printre magazinele de plăcere pe care la dreptă și la stînga într-adevăr ochii lui încep să le distingă puțin, ca și cum ar fi nu în fața unor geamuri de acvariu, ci (ceea ce-i totuși) într-un costum de scafandru cu cască transparentă, scufundat în adîncuri monstruoase. Solitar oricum în sînul unui mediu pe care-l poate lăsa exterior persoanei sale ca pe un spectacol. Martor anonim între o multitudine de lucruri de ființe ale căror raporturi cu el nu vor avea nici o greutate dacă nu va voi el să le-o acorde, nici mai mult nici mai puțin decît într-un vis rememorat.

Căci în plăcuta alienare pe care o gustă, odihnit de sîiestă, cu toate simțurile treze, chestiunea raporturilor și a contactelor îl preocupă destul de intens; și nu cea mai neînsemnată parte din fericirea lui e de-a se ști stăpîn să deschidă cînd va voi, fără inconvenient, geamul, și să iasă din costumul de scafandru (sau să introducă în el vreun obiect pe placul lui).

Cînd a trecut granița, îndată ce vameșul spaniol i-a dat drumul, și-a venit în fire. A pornit fluierînd *Internacionala*; a mers repede și a condus mașina fără a fi distrat pînă la al doilea punct vamal, la cîteva kilometri de primul. Acolo, în timp ce i se controla (superficial) identitatea, a văzut un portret fotografic al stăpînului Spaniei, bătut în cuie deasupra ghișeului cu un animal împîntec pe ușa unei case blestemate, și privea i-a oprit pe buhălia ofiterului general cu atîta insistență încît pașaportul i-a fost restituit cu o anume jenă. «În Spania, și mai ales în Catalonia, și-a zis, va fi mai bine să nu mă uit prea mult la umflat...»

Ar fi în stare să mai stea multă vreme pironit acolo, dar ceea ce-l face să treasă și din gîndurile lui îl smulge e strigătul de «para hoy», proferat cu atîta furie încît îl simte ca pe o rană în auz, căci cerșetoreea, vîzînd că nu se hotărășe să ia un bilet, a vrut să-l atragă din nou atenția asupra ei, și s-a aplecat către el sprijinindu-se într-o cîrjă proptită în afara trotuarului pentru a da mai mult elan cererii ei. N-o să mai tacă, e sigur. Ba ar putea să și traverseze dintr-un salt strîmta cale și să vină lîngă el, să-i vociferare direct în ureche, să arunce venioase scuipături. Atunci se decide să traverseze el, ca să sfîrșască o dată, și se reintre în izolarea în care găsește un fel de fericire. Fără a se opri în fața schiloadei, care tocmai își trage răsufierea, o ia repede la stînga și se azvîrle, după colțul restaurantului Los Caracoles, în calle Nueva de San Francisco.

Printre cei ce fac coadă pentru a ajunge la fereastră (de minăstire), unde se împarte corespondența, femeile sînt în majoritate. Ținînd în mînă pașaportul blazonat cu crucea Genevei, o tînră elvețiană îl precede pe Sigismond, care-i privește bretelele și panglica elastică a sîneniului, vizibile sub naylonul străvezu al bluzei, deasupra unei fuste de pînă portocalie ca talia foarte strînsă într-un cordon de piele neagră. Blonde și drepte, șuvițele pîrlului ei mătură o ceață ademenitoare, de cîte ori își mișcă șapele. Cînd fata bagă în gîntă cele trei scrisori care i-au fost date, Sigismond, la început, e dezorientat: se caută peste tot să-și găsească pașaportul, pe care-l puse în buzunarul interior al hainei; se agită, se apleacă să-l vadă mai bine pe funcționar, își formulează cu efort cererea

în spaniolă (ceea ce nu era de loc necesar). Omul se întoarce cu o scrisoare; pariu câştigat deci, dacă ar fi pus pariu.

Ei bine nu, pariu ar fi fost pierdut, căci nu e scrisul rotund şi rapid (mînz de soi la trap) al Serginei pe care-l vede Sigismond pe plic, ci ascuţit (ca de pe vremuri), regulat, rigid, acela al Felinei, care e totuşi una din persoanele cel mai puţin înclinate spre corespondenţă. «Domnul Sigismond Pons», stă scris cu cerneală neagră în mijlocul albului dreptunghi, cu o caligrafie pe care ai crede-o de cleric sau de militar, pe cînd în adresele Serginei, care urcă în general ca un fum în bătaia vîntului, «Domnul», cînd e vorba de bărbatul ei sau de un intim, e omis întotdeauna. De ca e scris Felinei, în loc să se consacre cu totul micului Elie, unicul lor copil, a cărui bonă este, după ce a fost a lui Sigismond în vremuri depărtate, a căror amintire străluceşte în el ca o lampă veşnică? Draga Felinei (Félicie-Aline)... Şi de ce n-a scris Serginei? Vreun nou acces de nervi, ori i-a fost ciudă, cu toate protestele ei înăpăcinate, că a rămas la fermă?

«Lista de Correos — la Barcelona (Spania)», iată ceea ce, de către bătrîna Felinei, a fost aşternut pe plic, exact cum scrisese Sigismond pe o foaie de hîrtie roz, pe care a strecurat-o, înainte de plecare, sub cadrul de la oglinda Serginei. Ar fi putut, dacă se gîndea, să lase adresa hotelului, unde după recomandarea piosului ipocrit se hotărîse să tragă. Nici o prefăcătorie, în adevăratul înţeles al cuvîntului, totuşi, în faţa lui. Alături de Sergine adormită, nu se ducea el oare în locuri cu totul insolite pe calea visului sau a strălucirii; nu se ducea oare, fără ca ea să fi ştiut ceva vreo dată, în oraşe cu străzi ca nişte culoare şi cu pieţe ca nişte camere de amani sau ca nişte celule de condamnaţi? Prea puţin diferită, ar fi vrut ca această călătorie să fie ca o pierdere a conştiinţei alături de soţia lui aţipită, şi ca ea să nu afle nimic despre locurile unde i-ar putea duce curentul. Dar a pus foaia roz gîndindu-se la culoarea ei care s-ar potrivi lingă imaginea răsfîrîtă a Serginei, cînd şi-ar contempla ovalul pur al feţei brune scuturînd scurte bucle castanii deasupra ochilor cu irisul de un verde tulbur şi a nasului mic şi acvilin, cînd ar surîde cu gura ei frumoasă cu buzele palide, cu dinţii nu foarte albi, din pricina tutunului de care abuzează, şi cînd şi-ar deforma imaginea prin lenta mişcare de basculă a oglinzii.

Sigismond s-a răzimat de coloana marchizului de Comillas, fără respect (obicei de meridional, pentru care monumentele sînt comodităţi), şi desigur că nu s-a procedat rău, punîndu-l sus pe marchiz. Vremea e frumoasă; soarele e încă destul de cald pentru a-i trezi călătorului pofta să-şi scoată haina de antilopă; un vînt uşor, venit din cartierul Barcelona unde sînt numeroase restaurante cu specialităţi de peste şi fructe de mare, aduce adieri cu miros de friptură, de loc dezagreabile; o fată atrăgătoare în care o recunoaşte pe elveţianca de la poştă îi trece pe dinainte; doi cîini se tăvălesc printre plantele grase, aproape la picioarele lui. Atunci Sigismond, fără să rupă nimic, deschide plicul care-i prost lipit («cum sînt deseori plicurile trimise de femei», îşi spune, mirat că Felinei, atît de îngrijită, a putut cădea pradă unui defect obişnuit la Sergine). Scoţînd scrisoarea, dă peste foaia îndoită şi, oarecum maşinal, în loc s-o desfacă pentru a-i găsi începutul, citeşte: «A alergat la turnul vînturilor. A urcat spirala. S-a aruncat de sus. A murit imediat».

Foaia, între degetele care nu-i tremură, e în faţa ochilor, dar nu va citi mai mult. Împrejur, totul e la fel. Cerul nu s-a întunecat, aerul nu s-a răcorit, cîinii nu şi-au întrerupt joacă prin frunzele de culoare zincului. Tînăra elveţiancă s-a oprit la vitrina unui magazin de încălţăminte, la colţul străzii Layetana, şi ai putea, numai să vrei, să te duci după ea. Sigismond pune la loc scrisoarea în plic, pe

care-l strecoară apoi în buzunarul cu paşaportul. Pe urmă se desface de coloană dîndu-i o palmă uşoară, ca unui cal bun care te-a adus la destinaţie, şi trece din nou, fără grabă, pe dinaintea poştii; trece prin faţa unui restaurant chinez, primul pe care-l vede în Barcelona, şi o apucă pe Paseo de Colón, către Plaza de la Paz.

Mergînd pe trotuarul din dreapta, singurul mărginit cu case, vede în întîmpinarea lui venind bărbaţi, femei, copii, care se dau la o parte pentru a nu-l lovi, apoi îndărătul lui dispar ca lemnele plutind în urma unei bărci care înaintează împotriva curentului. Două feţite, vorbindu-şi prin gesturi şi rîzînd, îi privesc, iar el le priveşte genunchii şi pulpele goale între o fustă scurtă şi pantofi de femei. Se uită la un bătrîn care se rezază pe două bastoane albe şi care nu e totuşi orb, căci privirile li s-au încrucişat, cu aceeaşi lipsă de interes dintr-o parte ca şi din alta. Doi marinari americani, supli şi lungi, ţînd între ei ca pe o captivă o fată cu pulpele goale şi braţele goale ieşind din rochia de mătase artificială roz, vin fără să-l privească, şi el e cel care, de data asta, s-a dat la o parte ca să nu fie izbit. Pe epoletul unui bluzon a citit numele vaporului lor: *Altair*. Acest nume, fără ca de altfel să-l preocupe, va rămîne dureros în el, ghiară înfîptă în centrul unui vîrtej care e mai puţin gîndire decît absenţă de gîndire, sonoritate pe care i-o scandează paşii cu cît se depărtează de Antonio Lopez.

Sigismond a trecut iar, cît mai exterior, prin faţa scuarului unde Marquet e răcorit de ramurile palmierilor, deasupra băncilor care sînt goale şi care ar fi primitoare. Ideea de a se aşeza, totuşi, nu-i vine. *Altair*, numele stăruie, provenit din spaţii înfinite de depărtate. Fiinţelor omeneşti pe care le întîlneşte în drum, Sigismond nu le mai distinge limpede siluetele, dar are impresia că ele i se arată mereu perechi, şi cifra doi se formează la fiecare întîlnire, ca pe un ecran unde iar fi înfăţişat reflexul cuplului abolit.

Restaurantul Tibidabo, unde va merge să ia o masă după cheful lui o dată ce nu s-a înţeles asupra vreunui preţ de pensie, se găseşte la colţul pietei şi al străzii Escudillers, la etajul întâi. Parterul e ocupat de barul cu acelaşi nume, tot depănată a hotelului, iar dincolo de geam se văd femei care prin pieptănătură şi ţînută se înscru în rîndurile aceleiaşi armate de adineori, poate cu un grad mai înalt. Sigismond abia le observă, pentru că se duce pe trotuarul opus, unde şi-a amintit că dă uşa hotelului. Se opreşte înaintea vitrinei unui magazin de alimente unde ceva, pe care încă nu-l deosebeşte, deodată i-a făcut atent şi, după un moment de căutare, descoperă printre cutiile de conserve, borcanele cu dulceaţă, borcanele, flacoane şi carafe, un obiect straniu, o sticlă mulată în forma coloanei memoriale pe care a străbătut-o adineori de jos în sus. Un mic Colón pe un glob o astupă şi conţinutul ei este de anason, după o etichetă pe care trebuie să fie uşor s-o dezlipi pentru a-i creşte valoarea artistică. Turn de sticlă, talisman sau mafeic sigiliu, obiectul îi devine atît de necesar înţel bărbatului, după ce l-a examinat în amănunţime, rămîne cu membrele şi spiritul paralizate, şi simte că nu va putea pleca înainte de a-i fi devenit posesor. Singurul leac este să intre în prăvălie şi să-l întrebe de preţ pe patron, un bătrîn sfîrjit cu pielea mai mult verde decît galbenă, cu ochii negri înfipţi în capul chei. Costă cincizeci de pesetas, ceea ce, pentru sticlă numai, nu e scump după tariful negustorilor de vechituri din Montpeller, iar anasonul nu poate fi la fel cu acela de la Las Cadenas, dar ţînd în mîna ciudată sticlă, Sigismond se simte copleşit de o săietate care la drept vorbind lasă prea puţin loc speranţei. Turnul vînturilor?

La o bancnotă de o sută pe care a pus-o pe teighe, bătrînul vrăjitor îi dă rest o monedă grea bătută cu efigia umflatului. Ea li deformează, cînd o intro-

duce, portmoneul, încă de mai înainte anevoie de închis din cauza unui carton subțire pe care aproape cu părere de rău îl vede deformându-se.

« *Buenas tardes* », portarul îi dă cheia fără să-l întrebe dacă a găsit ceea ce dorea la post-restorant, se descheie uşa de ascensor, se inchide, clientul e expediat înainte de a fi apăsut pe butonul etajului. În cameră, scoate scrisoarea din buzunar şi o aşează pe măsuţa de lângă camera de baie, la picioarele patului, pe urmă desface pachetul cenuşiu şi pune sticle pe plic, drept în mijloc. Eticheta, ar fi putut pune rămăşna, nu rezistă, e lăpădă doar cu clei şi se duce fără a fi nevoie să o ude; iaată gog turnul de sticlă, el scapără sub lumina aplicei cu un licăr magistral, iată-a găsit locul! se domină.

Cuvîntul «labirint», gândit puţin înainte de a se pierde cu o pierdere austeră în reţeaua de poteci încrucişate printre tarabele cu alimente, îl duce din nou în spaţiul vechilor lui vise pe care a căutat întotdeauna să le regăsească, parţial măcar, în starea de veghe. Între-adevăr, recunoaşte că niciodată n-a fost atât de aproape de ele ca în această piaţă acoperită din Barcelona şi ca în strădănele cu cerul (nocturn) descoperit al cartierului de tîrfe din acelaşi oraş. Astfel călătoria lui a fost cumva o reuşită (îşi spune), şi s-ar abate de la hotărîrea pectului prin turnul de sticlă dacă n-ar gusta fără rezerve din ceea ce în realitate îi hărăzeşte

Își spune că dacă fața roșcovană a lui Gédéon Pons e ca un asfințit de soare peste lumea antică, chipul Serginei, dimpotrivă, are culoarea și desenul revoluției născînde.

boabă de tămăie, va putea pune la picioarele tîrfelor ofrandele regilor magi.

Adio, frumoasă negustoreasă de ierburi (în ce grădini parfumate, în ce momente ale lunii, în ce fel îmbrăcate, își culeg ierburile aceste fete!); adio...

Hotelului Tibidabo i-a trecut pragul (piatră neagră în care numele promițător e săpat cu litere albe), a împins pe niște elvețieni în buchețele de flori italiene, nu s-a liniștit în fața obrazului trist al portarului, care începe să surdă și el din coturaze.

— Ce vesel sînteți astă seară, domnule! rostește omul întinzîndu-i cheia. — I-am văzut pe nebulun de taică-meu, spune Sigismond.

O ia pe trepte, ca să nu aștepte, căci ascensorul e ocupat. Pe scară risul eritar îi este luat tot alt de brusc și pe de față de motiv pe cît îi fusese dat. La etaj, inima îi bate (nu numai fiindcă a urcat iute), și în culoar dacă ar vedea o femeie ar fi în stare să-i cadă în genunchi și s-o roage; dar nu vede pe nimeni. Deschide ușa, camera șaptesprezece și în întuneric.

O închide; rămîne în picioare mult timp poate, cu spatele răzimat de ușă, pînă ce ochii i s-au obișnuit cu umbra și i-a apărut limpede turnul de sticlă; atunci apasă pe butonul electric, și subita năvală a luminii îl orbește. Pe scaun, împins în fața mesei pe care stă scrisoarea și turnul, se așează. Cristalinul falus scilipește, micul Călon de pe dop e ca o limbă de foc pogorîtă din cer sau scuiptă către cer. La îndemnă, marelui joc al vieții lui e pregătit. «Joacă», aude cum îi ordonă un stăpîn sau un partener care a pătruns în spațiul închis, unde mai mult de patruzece și opt de ore și-a găsit un refugiu. «Joacă».

Să mai amîne ar fi în zadar; nimic nu mai poate fi eludat. Sigismond, cu o mișcare fermă a minii drepte, dă la o parte turnul care-i apără regina sau pe regele alb care nu-i altul decît el însuși. Scrisoarea e în mîna stîngă, adresată de Félîne exact așa cum își aducea aminte, și se gîndește la cuvintele pe care e aproape sigur că le-a citit sub coloana marchizului de Comillas. Ceea ce însă într-un fel mai tăios (jignitor) gîndește, este că bătrîna Félîne, dintr-o anume aversiune față de Sergine pe care o suportă cu greu, spunea întotdeauna «ea», pentru a nu spune «Doamna» cînd vorbea despre stăpîna casei. Cercetează dacă picul e lipit cu grijă, așa cum ține mîntă că l-a lipit el umezindu-i cu limba, pe puntea monumentului consacrat lui Călon. Pînă acum, vală totul e la fel ca în memoria lui.

De la un capăt la altul, rupe partea de sus a picului și scoate o foale de hîrtie cu pătrățele ca pentru o problemă de școlar, foalea e îndoită o dată (așa cum era în amintirea lui). Iată-o desfășurată pe masă, sub lumina puternică. Félîne n-a pus data. Scriusul e puțin gotic e citeț.

Pentru bătrîna guvernantă, soțul Serginei și tatăl micului Élie n-a încetat niciodată să fie copii; iată ce i-a scris:

«Micul meu Sigismond,

«Îți anunț nenorocirea și sînt nenorocită. Dar trebuie să afli. Era după masa de prînz, astăzi. Lucram în casă. Ea și-a luat o carte și s-a dus în grădina cu Élie. Era soare și frumos. Élie s-a dus lîngă bazin. Ea era cufundată în carte și nu se uita. Élie a vrut poate să prindă un șarpe de apă. A căzut în apa adîncă și rece. N-a tipat sau ea nu l-a auzit. A tipat ea cînd l-a văzut în bazin. M-a chemat prea tîrziu. Am luat prîjini. Era fără viață cînd l-am scos din apă.

«Ea n-a spus nimic și nu plîngea. A alergat la turnul vînturilor. A urcat spirala. S-a aruncat de sus. A murit pe loc.

«Medicul și jandarmii au venit. Au spus că nu e nimic de spus.

«Sînt nenorocită că sînt solul nenorocirii. Dar numai eu pot să fiu. Întoarce-te la fermă. Te îmbrățișez ca în vremea de demult:

«Félîne».

Plesnă și sfera străvezie; explozată. Din învelișul care a fost solid, elastic și blind nici o fișie n-a rămas, și camera de hotel e deschisă către toate vijeliile de particele și către toate furtunile magnetice năpustite în spațiul glacial unde domnesc nelindurătoare aștele. Altair! Hotelul Tibidabo a ajuns acum în punctul de pornire a neliniștilor mesageri multiplicați prin tot orașul. Sigismond planează împreună cu el într-un dezastru cosmic. Nu simte nici o mirare, dacă se gîndește bine, căci știe că fără să cunoască exact faptele, preimșirile nenorocirea în totalitatea ei iremediabilă, și găsește că el însuși a fost mare, pînd să o suspende două zile înainte de a irumpe în conștiința lui la ceasul ales de el. Turnul de sticlă nu folosește la nimic. Ar putea, fără măcar să se scoale, să-și spargă dintr-o lovitură scurtă de porțelanul lavaboului vecin și să aducă mîrsoșul anasonului. Va lăsa însă mai curînd cameristei această coadă umplută cu o licoare, suavă, pe masa pe care destinul a fost așinat.

..... În prag, mai aude cum i se urază «Bună seară». A ieșit; strada freamătă ca un bal de mahala.

Rîsete și ciornovălii, strigăte de furie și de bucurie, provocări, comentarii, rîsete, rîsete, vin toate dinspre un orb beat și o ceață de glumeți, care îl mină și îl împing pe omul cu baston alături de focurile aprinse ale restaurantului los Caracoles, unde se învîrt în plină stradă păsări la frigare. Orbul simte flacăra aproape, blestemă și imploră, se clatină și lovește. În timp ce e împins. Apoi patronul intervine și-l îndepărtează pe orb pentru a-și feri frîgările, iar cearta se mută între cheflii și el, pe cînd infirmul izbește cu toaiașul său caldarîmul unei străduțe laterale. Pretutindeni electrofoanele împrăștie zgometos melodii de dans americane și cîntece andaluze ori mexicane. Nenorocirea lui Sigismond, dacă s-ar apuca s-o recite sau să o declame în mijlocul gloarei, s-ar accorda atît de bine cu jocurile crude, cu beția și scandalul, înfîșîșul povestitorilor ar avea fără îndoială un succes deosebit. Cînd și-a fost dată o nenorocire care ar părea că întrece orice măsură, nu trebuie s-o recîți? Sergine ar fi răspuns că da; Gédéon Pons ar fi luat argumente din antichitatea greco-latină.

Cearta mai potolindu-se, se stropesc păsările și flacăra luminează fețele. Sigismond, care în înghesuială a fost atent la portivizul unde se găsește scrisoarea implacabilă, iese din mulțime, o ia pe prima străduță la dreapta. Dacă s-ar uita la interiorul barului Don Juan, își spune, ar vedea-o pe blonda animatoare așpită sau aproape așpită, pe cînd din scumieră plină s-ar ridica un fir de fum în singurătate. Gédéon și Sergine sînt lîngă el, de-o parte și de alta; l-ar susține, la nevoie, dar pasul lui e sigur, Sergine altă dată i-a vorbit de unii sectanți care au drept sfinți patroni doar osîndîți la moarte și care cred că Ludovic al XVI-lea și Maria Antoaneta îi stau alături oricîrui condamnat dus spre eșafod. Ajungem la plaza Mayor (unde cele trei Grații ale ființei îi amintesc de cele din Montpelier). Boturi de leu sculpiți mici jeturi de apă într-un bazin rotund cîștușit cu mușchi verde, deasupra florilor albe de rodul pămîntului, sub palmierii care la orice paf de vînt se înfioară și pe care-i luminează felinare înalte. Birjile așteaptă în fața restaurantelor și a cafenelilor împodobite cu ghirlandele de lămpi. Totuși, către mașina lui se îndreaptă Sigismond.

În buzunarul hainei, de îndată ce o caută, simte cheia de contact, care ar fi putut cădea atunci cînd și-a azvîrlit vestimintele peste păpușa de cîrpă din camera cu ora de la numărul 20. Dacă s-ar fi pierdut cheia, ce-ar fi făcut? Ar fi fost

oare în stare să se ducă s-o caute împreună cu fetița aceea, de serviciu despre care nu e inadmisibil că crezi că ar fi fost o întrușipare cu adevărat copilărească a ducesei de Alba când s-ar fi lăsat dezbrăcată? Și dacă ar fi dispărut cheia de tot, ce s-ar fi întâmplat cu el, la această oră tîrzie? Nu s-ar fi abătut de la destinul lui, cu riscul de a țîrî încă pe ciudate drumuri umbrele tatălui și soției lui pe care de-a dreapta și de-a stînga și le închipuie! Întrebări de prisos, o dată ce bucată plată de metal cromat care îi încuie mașina se află în mîna lui atunci cînd se oprește la spatele Renault-ului.

În Plaza de Cataluña, lucrări în curs (metrou?) îl obligă să conducă mai încet, dar semafoarele nu mai comandă oprirea și face înconjurul esplanadei monumentale, pînă la Paseo de Gracia, pe care se angajează. Spațiul larg, clădirile înalte, luminile multicolore și puternice îl expun în sîfrit total nenorocirii lui.

Fără să fi observat altceva decît răsplatii și furarii, a ajuns pe bulevardul mare-lui furcul, Avenida del Generalísimo Franco, căreia după eliminarea puștii i se va da numele de bulevardul Președintelui Companys, și în lunga cale «diagonală» a mers la stînga. Însoțitorii lui imaginari i-au ținut mîna la viraj, ar putea s-o jure. Acum că e minat după voința lor, își pierd din consistență, se atenuază, se topește. Din nou vede doar furari și răsplatii. Sinistru trecere rectilinie printr-un cartier unde e de negndit că pe trotuare au putut pași vreedată papucii elastici ai mișcării tîrfe care e și dușea de Alba.

O placă, apoi altele, îi trec pe dinaintea ochilor, pîrind săgeți și nume de orașe: LERIDA, ZARAGOZA, MADRID. . . «Nu va fi nevoie să mergi pînă acolo», i-au șoptit cei străvezi.

După planul primit de la portarul hotelului Tibidabo (i-a fost dat, i-a fost dat din plin, a fost copleșit, poate să-i mulțumească puterii donatoare, da!), va ieși din Barcelona puțin după Plaza Calvo Sotelo, de care tocmai a trecut. Într-adevăr, bulevardul furculului își întinde acum asfaltul pe un teren cu alt aspect, și fără să fie mai puțin înalte blocurile de pe margini devin mai populare și mai zăre se măsura ce se depărtează de centru. Luminile sînt slabe. Cu o apăsare de deget, Sigismond stinge lanternele și aprinde furările mari pentru a inspecta șoseaua pe care merge. Apoi, cînd casele s-au răsfirat iar luminile s-au făcut și mai rare, vede că noaptea e altă de altă înaltă ar putea, dacă ar vrea, să se lipească de furari. Pe cerul pur, luna, care descrește abia de cîteva zile, luminează periferiile orașului pînă la muntii care taie orizontul, și în depărtări se decupează siluetele unor donjoane scunde care de fapt sînt gazometre. În consecință Sigismond își dă lui însuși sfatul de a conduce cu mai multă înțelepciune, știindu-se pîndit de halucinațiile lunare.

Fieea lui, în speță, n-a fost nicodată distinctă de a Serginei, doar că femeia era încă și mai sensibilă la scînteierea astrului nocturn, că asculta și mai pasiv de fazele lui și că mîna în săptămînile cu lună plină avea dorința spontană de a se îmbrățișa de bărbat. Gédéon se temea de nopțile cu lună, cînd nu suporta decît veghea în locuri închise, cu lumină artificială; dimpotrivă, ceasul amiezii în cîmpia întinsă îi exalta puterea și extravaganța. În plimbarea de victimă la care are impresia că este supus, Sigismond și-ar zice că starea cerului și circumstanțele de loc, de timp și de fapt i-au dat pas Serginei asupra lui Gédéon Pons. Stranie pereche alcătuită cei doi, pereche contrastantă și totuși acordată ca Phoebe și Phoebe, pereche a cărei prezentă reunire îl condamna inexorabil pe Sigismond. «Și totuși nicodată n-am ucis și n-am rănit, nicodată n-am furat, rareori am mințit și nu-mi aduc aminte să fi făcut într-adevăr rău cuiva». Își spune el semna-

lîndu-și, cu o fulgerare a farurilor rutiere, sosirea la o răscruce care ar putea fi premediosă.

Depășind-o, piciorul lui dă mai mult gaz motorului, cu asentimentul perechei de umbre, despre care el vine să creadă că se sfătește asupra locului unde îi vor impune stopul. Copaci mărginesc bulevardul, care nu mai e o cale urbană dar nici nu e cu totul un drum, copaci dintr-un parc probabil frecventat ziua. Un restaurant în aer liber, în fața căruia staționează numeroase mașini, mai ține încă de oraș. Mici cadavre (arici, nevastăici), strivite pe șosea, vestest apropierea terenurilor sălbatice.

După o altă răsplatie, mașina străbate o aglomerație nu prea mare de tineri băieți și fete, separați, mergînd pe laturile luminate ale drumului. Apoi lămpile și casele dispar și prezența omenescă nu se mai manifestă decît prin vehicule. Sigismond trece o cale ferată, barierele fiind deschise; trece un rîu, pe o punte scurtă, care modifică zgomotul mașinii; luncă printră tufșuri și coaste pietroase.

Pe lîngă el aerul foșnește ca și cum niște pasageri imaginari ar jubila. ZARAGOZA, MADRID, citește el încă o dată pe o placă indicatoare, după ce a revăzut imitația de colac de salvare care înconjură PEPSI-COLA. E pe drumul cel bun. . . Ar putea să ducă la Zaragoza umbrele însoțitorilor lui și să-i arunce în Ebru, unde pe drept au fost înecați odinioară atîția francezi. . .

Parcă i s-ar fi citit gîndul. Într-adevăr, el a citit el însuși numele orașului, căci i se pare că în spate se ride de îndrăzneala lui, și că e tatăl său acela care ride, în vreme ce Sergine cu ironie îl privește. Curba fluviului, la picioralea unui sanctuar unde e adorată o formă conică și miraculoasă, e prea îndepărtată pentru a avea cea mai mică șansă să scape de umbrele imperative. Încetește mult viteza Renault-ului, care și așa nu mergea prea repede; unele poticneli se produc în transimisie, pe care le-ar evita trecînd în viteza a doua; atîta pagubă! Apoi pe stînga vede deschizîndu-se un fel de căldare foarte albă, în care nu poate decît să intre și să-și imobilizeze mașina alături de o camionetă goală pîrînd abandonată.

Strîngînd bine frîna de mînă, întoarce cheia pentru a întrerupe contactul și motorul cu un mic sușgît tace. În cupeul închis, dispoziția ospitelor familiare a trecut de la jubilară la extrema exultare, după cît înțelege. N-a fost el oare un bun fiu și un bun soț venind în acest loc și oprindu-se aici supus, așa cum voiau ei s-o facă? Se scurg cîteva minute, în timp ce caută să audă ceea ce se spune poate.

Învîrtind manivelele portierelor, lasă în jos geamul din stînga, apoi pe cel din dreapta, și răcoarea nopții se face simțită, intră în mașină ca o apă curgătoare și risipește prezențele bănuite. Așadar nu are nevoie de vîltoirile Ebrului. . . Sigismond a fost oare atîns în treacă de umbrele fugind una spre cerul lunar, cealaltă spre tufele de mărarîci care par să murmure uneori fraze latinești, sau doar o iluzie a pus stăpînire pe spiritul lui? Nu știe. Dar în singurătatea unde și-a regăsit nenorocirea, nu are nici cea mai slabă îndoielă cu privire la cei rămîne de făcut pentru a se pune de acord cu lumea fantastică și cu aceea a realității.

În mijlocul gropii, în fața lui, e o grămadă de materie prăfăosă între două site mari de care se rezază lăpoeți, iar taluzul circular e de pămînt fărîmitat tot. Să numere lăpoeții e greu; Sigismond între șapte și opt ezită, dar nu va ieși din mașină să verifice. Ultimul loc al vieții lui va fi deci o carieră, sau, mai precis, o carieră de nisip, și își repetă numele ei ciudat cu o voluptăți insistență, fermecat că este, la feminin, cuvîntul care desemnează unul din cele mai vechi instrumente de măsurat timpul¹. Sub raza lunii, nisipul e de un alb miraculos. Din

¹ Joc de cuvinte intraductibil între *soblier*=carieră de nisip, și *soblier*=ceas de nisip, clepsidra.

împrejurimi nu se vede nimic, ca și cum totul, dincolo de marea căldare, ar fi fost abolit.

Nimeni n-a știut niciodată că în mașina lui, în spatele cartonului de la despărțitura burdufului numită cutie de mânuși, Sigismond, printr-un fel de copilărească manie, ascunsese un mic revolver bull-dog și o cutie cu cartușe. Buzunar secret ușor accesibil (vameșii, dacă și-ar fi dat osteneala să-l caute. I-ar fi descoperit cu siguranță), pe care îl golește de conținut. Tirania nălucilor familiare, dacă vreodată a existat, e uitată. Sigismond are pretenția de a-și fi hotărât singur ultimul loc și ultima lui clipă. Stăpîn al timpului și spațiului, umple cele cinci alveole ale încărcătorului, ca cinci colțuri ale unui pentagram, care ar putea fi purtător de noroc dacă ar avea un vîrf în sus, malefic însă dacă ar avea două cum sînt coarbele diavolului. Să încarce numai o alveolă, ca la ruleta rusească, sau să încarce numai patru, ca să-și lase o șansă la cinci, ar fi ispititor, dar nu, le încarcă pe toate. « Nu sînt jucător », își spune cu mîndrie, în timp ce se închide cu un clănțănit chiulasa.

Deodată se gîndește la poporul catalan, de care se simte legat atît prin prietenie cît și prin solidaritate. Va avea oare puterea să nu accepte a fi mereu un învins? Va fi în stare să vrea din libertate și altceva decît întreceri sportive, coride, cîteva dansuri vechi (sardane) și cîteva plăceri sexuale în zilele și orele de permisiune? Va trăi cu mîndrie? Răspunsul pe care Sigismond și-l dă (sau care îi e dat) este afirmativ.

« Am trăit pe margine » își spune (gîndind că astfel ar fi putut spune tatăl lui sau ducesa).

Ca pentru un blestem victorios, atunci, cu voce tare în surghiun, pronunță: « Fie că marele popor catalan să fie izbăvit de furuncul și de furunculism, fie ca toate popoarele din Spania să fie izbăvite, să intervină nobilul oțel iar puroiul morșav să fie expulzat, și fie ca viața cea verde să respingă șuvoiul împutit al morții ! » Ride în hohote de el însuși și de nenorocirea lui, pune pe piept, la locul cuvenit, scurta țevă a armei, apasă pe trăgaci, și iată cum s-a împuscat în inimă.

În românește de LILIANA ȚOPA

GRENOBLE

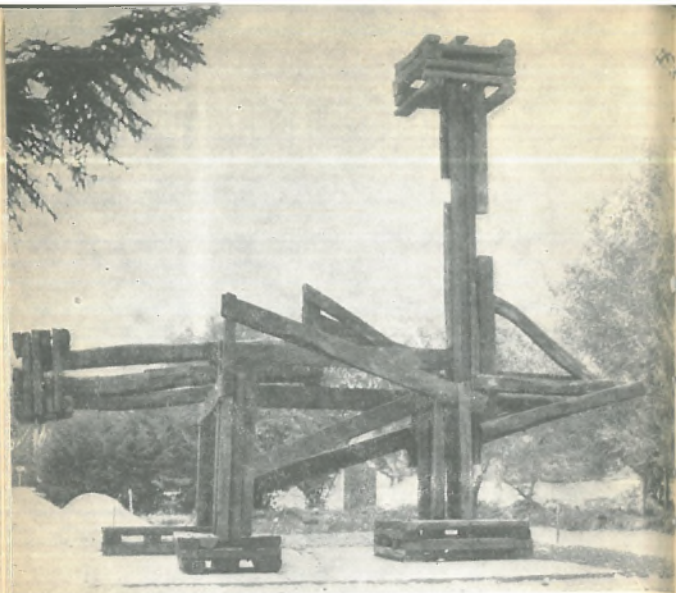
DENYS CHEVALIER

PRIMUL SIMPOZION FRANCEZ DE SCULPTURĂ

Primul Simpozion Francez de Sculptură, care a avut loc la Grenoble în 1967, se desosește de alte manifestări similare care s-au desfășurat anterior în diferite țări, nu numai prin numărul participanților săi (foarte ridicat, deoarece pentru Italia oard cinci-sprezece sculptori și-au reunit operele, pe cînd cifra obișnuită variază între șapte și opt), ci și, mai ales, prin spiritul în care a fost conceput și realizat.

În adevăr, de la bun început, alegerea orașului Grenoble ca loc de primire, implica respectarea unor imperative de ordin arhitectural, urbanistic și chiar natural. Totuși, restricțiile pe care contextul impus de oraș îl aducea libertății totale de creație a artiștilor, nu trebuiau să constituie numai restrîngeri. În aceeași măsură, restricțiile erau indicate pentru o adîncire, o îmbogățire, o reînnoire a ideii simpozionului. Astfel, în capitala Dauphiné-ului, în orașul industrial, comercial, universitar și sportiv (Grenoble se pregătea să primească Jocurile Olimpice de Iarnă), simpozionul clasic, așa cum îl cunoșcusem în străindate, aveam să-l văd dezvoltîndu-se, pe planul amenajării de spații verzi, pe planul arhitecturii și socio-urban. Înceta să fie o manifestare de gratuitate estetică pentru a deveni un fel de demonstrație funcțională.

Chiar la primele luări de contact între organizatori, arhitecți și sculptori, a fost ales locul operelor ce urmau să fie create; în funcție de expresia lor plastică, de însemnătatea, de caracterul lor sau de materialele folosite. În ansamblu, excluzînd cîteva amenajări și modificări ulterioare, amplasările inițiale au fost respectate. Așadar, chiar în stadiul de proiect sau de machetă, fiecare viitoare sculptură s-a aflat confruntată cu numeroase probleme de adaptare la mediu.

ROUSSIL ROBERT (Canada) Lemn

În linii mari, această adaptare a vădit două aspecte principale: unul de integrare la o arhitectură preexistentă, Orașul Olimpic; altul, de armonizare cu o natură « amenajată », parcul Paul Mistral — deși apropiată lui vecinătate cu noua clădire a Primăriei, în fața căreia se înalță sculpturile lui Apustu, a pus pentru unele opere probleme mai speciale. Asemenea situații, complicate și mai mult datorită expresiei plastice proprii fiecărui sculptor, au făcut în prealabil obiectul unor studii, discuții și confruntări. În cursul cărora diverse soluții posibile au fost luate în considerare. Cu toate acestea — cum se întâmplă în asemenea situații — cu toată grija pusă în estimările prealabile, realizarea definitivă n-a corespuns în toate punctele schemei directoriale cu care se pornise la drum. Dacă au intervenit, însă, derogări, ele n-au afectat cu nimic cre-

terile fundamentale, de calitate; vizau dimpotrivă ameliorări la care nu ne gândisem până atunci.

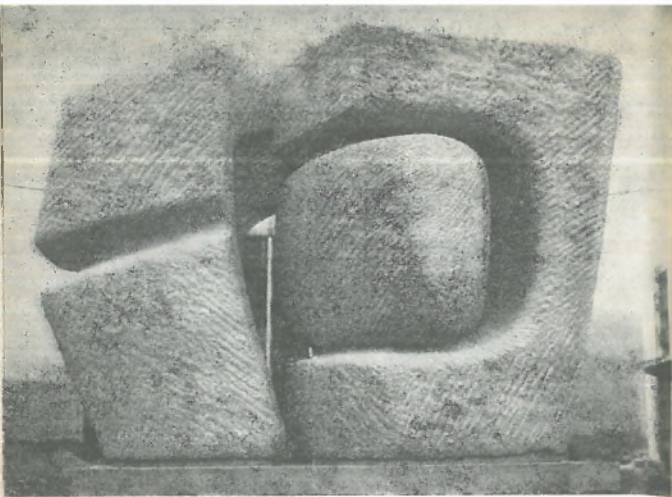
Astfel — cu toate schimbările ivite pe parcurs, determinate de mulțimea imponderabililor care în mod constant făc să nu se realizeze aioda planurile cele mai bine studiate — marile linii originare ale acestei întreprinderi au fost respectate. Pe scurt, după imaginea vieții însăși care transformă orice lucru, Simpozionul de la Grenoble s-a menținut totdeauna într-o tensiune de ordin perfecționist — dacă pot spune așa. Căci principiile nefiind puse în cauză, această evoluție s-a limitat în esență la modalitățile de realizare, la adecvarea materialelor, la alegerea celor mai bune destinații posibile etc.

La început, bunăoară, numai piatra și betonul fuseseră reținute. Ulterior, ținând seama și de noile disponibilități care le-au fost oferite organizatorilor, s-au adăugat lemnul și metalul, ceea ce a adus, după părerea generală, o incontestabilă îmbogățire. La fel, în ce privește spațiile de asamblare, Satul Olimpic și parcul Paul Mistral au fost completate prin punctele de intrare pe unele autostrăzi. Astfel că până la urmă, în comparație cu alte simpozionuri, cel de la Grenoble s-a dovedit la analiză a fi rodul unei întreprinderi comunitare și rezultatul unei colaborări generale între personalități cu totul diferite (sau care uneori nu se cunoșteau). Mai mult decât unele afinități personale ce aveau să se reveleze în timpul lucrului, le unea, le asocia, le « coagula » — așa putea spune — o unanimă credință și voință de a izbîndi.

Bineînțeles, în afară de acești factori morali, Simpozionul n-ar fi devenit realizabil fără o muncă înverșunată, un incredibil devotament, și fără comprehensiunea unei municipalități hotărît moderne, fără a mai pomeni, firește, despre generozitatea sculpto-

▼ DESCOMBIN MAXIME (Franța) Beton

▲ AVOSCAN YVAN (Franța) piatră

rilor (cădora trebuie să le acordăm cu prioritate grațitudinea noastră), care au acceptat să ducă, în tot timpul experienței, o viață de muncă intensă în condiții colective sănătoase, dar destul de austere. Am folosit cuvântul experiență. În adevăr, e de nețăgădui, pentru cei mai mulți dintre artiști (în afară de francezul Lipsi, cehoslovacul Čihlapac, japonezul Mizui, canadianul Roussil și ungurul Szekely care au participat anterior la manifestări similare) că Simpozionul a fost sub un anumit aspect un lucru cu totul nou, o aventură niciodată trăită până atunci, atât în ce privește condițiile de lucru cât și importanța creației. Căci rareori — din cauza prețului de cost al materialelor, al atelierelor strălucite și al obligațiilor vieții cotidiene — au prilejul, cu excepția unor comenzi, să-și dea astfel frâu liber imaginației, fără să fie preocupați de nevoile materiale, să se confrunte cu o ambianță de caracter social și să lase, într-un fel, o măturie definitivă și monumentală despre arta lor.

Toate acestea, în limitele posibilului le-au fost acordate de Simpozionul de la Grenoble, care va rămâne deci, pentru viitor, nu numai o sursă de emoție artistică mereu reînnoită pentru locuitorii orașului, dar și o aventură de neuitat pentru creatorii reuniți

Grenoble nu evocă numai curse vijelioase de sky sau de bob. Intreceri fulgerate pe albul zăpezii, dar și înclînări întru spirit, confruntind măiestria și prestigioase aptitudini, regia lui Béjart, pe texte de Baudelaire, și arhitectura îndrăznească a lui Wogenscky — atîtea ample eforturi, fericit complinindu-se.

În lanțul acestor acțiuni ne place să semnalăm, cu o legitimă mîndrie, prezența lui George Apostu, cîntărețul sculptor român, chemat să ridice în piatră un grup de 10 metri înălțime, pentru care i s-a hărăsit un spațiu foarte important, în fața Primăriei orașului. Astfel, înainte de medalii pe care aveau să și le dispute sportivii, țara noastră își asigurase, la Grenoble, dreptul unei prezențe mai durabile și mai ferme. Într-o emulație pasionată, într-o muncă aprigă — dispunea de numai două luni — înconjurat de o uimire la început nelăcrătoare, apoi tot mai admirativă, Apostu a pus în picioare lespezile acestor impresionante. Așăpt pe schele, mărunt lîngă masa imensă a pietrei — care se înălța lîngă el ca un obraz de sfînx ogilăz — sculptorul vădea colegilor săi și cu curiozilor o perseverență temerară și înverșunată. « Diavolul Apostu la lucru » — suna titlul unei emisiuni care i s-a consacrat la Televiziunea Franceză, în acele zile de muncă admirabilă.

Sculpturile care s-au zămislit în această încordare sînt liniștite și grave, pure de balast anecdotic. Pe tipia de beton unde sînt împlînitate, ni se înfățișează misterioase și totodată clare, așa cum sînt și raporturile de viață pe care le semnifică lespezile acestora: *Totul și fiu*, un raport esențial, care-ți dăruiește înțelesul într-o severă frontalitate. Dale căsate net, tăcute — cum observă un critic — dacă le privești dinpre flancuri, cu o curiozitate obișnuită să guste complicitățile multiplicității; dar elocvente dacă le înbrățești din față, cu o franchețe simplă, nuda. Sînt arhitecturi în unghiuri drepte, borne hieratice la o rîscruce de tăceri, praguri (au fost comparate cu seria, astfel intitulată, de Jean Arp) praguri spre absolut; dar se întrezăresc, totuși, în severitatea lor, căldura vitală a unui gest, sint personală, nu numai prezențe abstracte. Și se impun ochului, fără efort. Așa cum am voi ca arta noastră să se impună, tot mai des, în privirile și memoria lumii.

DAN HĂULICĂ

În acest cadru, O reușită în ce privește organizarea, primul Simpozion Francez de Sculptură a constituit și un succes pe planul strict uman, ceea ce nu-l de loc neglijabil, pe planul unor cordiale și fraterne relații între artiștii veniți din cele patru colțuri ale lumii.

Cît despre obiectivul cel mai important, de a îmbogăți unele spații urbane prin implantarea unor opere de artă realizate în comuniune cu mediul ambiant și frecventarea lui — după părerea tuturor, specialiști în problemele estetice și a marelui public, el a fost realizat. Pentru a te convinge era de ajuns să fi văzut, mai ales, primele reacții ale celor care se plimbau prin Parcul Mistral, unde surpriza se îmbina cu respectul într-un soi de admirație, exprimată uneori fășș. Confuz poate, dar profund, fiecare simțea că aceste sculpturi, perfect integrate mediului în care trăiesc, prezentau indiscutabile calități plastice în formularea lor originală și îndeplineau funcția socială pe care le-o împunea naturii lor virtutea de a fi privite de oricine cînd voia.

Nu-mi revine aici, evident, să înregistrez un « palmares », să fac judecăți de valoare, să decern certificate, nici să apreciez în ce măsură cutare artist, mai bine sau mai puțin bine decît alții, a executat dificilul program pe care îl acceptase. Desigur, unii s-au acomodat efectiv mai bine decît ceilalți unui întreg complex de constrîngerii, extrîndu-și de aici chiar un surplus de expresie. Poate, unul sau altul, să fi rezolvat mai just problemele de adecvare a stabilității plastice la « viața naturii ».

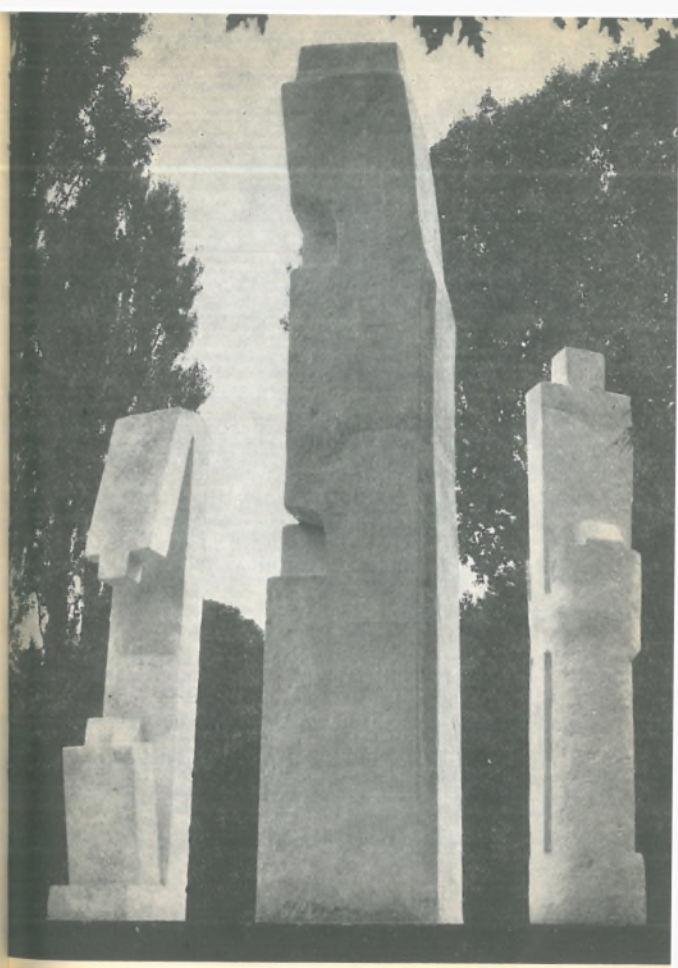
Totuși, asemenea probleme au puțin importanță, dacă vrei să admiti că și mine că orice apreciere privind un astfel de eveniment nu poate fi decît globală. Căci cu simpozioanele se întîmplă la fel ca și cu orice manifestare colectivă. Nu putem și nu trebuie să le judecăm sau să facem rezerve decît ținînd seama de criteriile și finalitățile care le sînt proprii, adică de totalitatea lor, indisolubilă în elementele distincte care le compun. Dar, din această perspectivă, înalta nu este permisă. Indiscutabil, este vorba de o aventură dusă la bun sfîrșit, de o reușită, de un succes deplin. Pe de altă parte, — deși în grade diferite — majoritatea sculpturilor înălțate acum în diverse locuri din Grenoble nu demonstrează mai puțin ingeniozitate și varietate ale soluțiilor plastice — indiscutabilă originalitate și autenticitate a temperamentelor care le-au zămislit. Aceasta nu este o părere, ci înregistrarea unui fapt obiectiv. De asemenea prin intermediul lor, cei cincisprezece artiști ostăzi întorși la ei acasă, își veșnesc prezența în metropola vechilor Allobrogi, unde rodul muncii lor constituie de pe acum o îmbogățire și o actualizare a patrimoniului artistic și cultural.

Pentru a încheia aceste scurte considerații, voi menționa în sfîrșit că sculpturile înălțate în fața munților Chamrousse și Belledonne, nu vorbesc numai cu cerul, cu arborii și cu turnurile din Grenoble; dar, făcînd parte din cadrul vieții cotidiene a fiecăruia, ele răspund, printr-un dialog neîntrerupt, curiozității artistice — adesea mai binevoitoare decît am bănui — a maselor anonime ale orașului.

Stele sau coloane, forme masive sau avîntate, aluzive sau abstracte, dar toate deosebit semnificative pentru o epocă și pentru sensibilitatea ei — sculpturile acestea sînt deopotrivă, printr-o superbă ambiguitate, mărturie contemporană și prezență a viitorului.

În românește de ALEXANDRU BACIU

G. APOSTU: Variații pe tema « Tatăl și fiul » ►

VALERIU RÂPEANU

O privire asupra teatrului francez contemporan

A trecut și trece teatrul francez contemporan, cum s-a spus adesea, printr-o criză? Se mulțumește oare epoca de după primul război mondial să jaloneze declinul unei arte sub loviturile succesive provocate de inimaginabila răspîndire și forță de atracție a cinematografului și televiziunii? Au atacat aceste două realități incontestabile ale vremii noastre însăși substanța teatrului, l-au făcut desuet, l-au aruncat la arhivă și l-au erodat farmecul, lăsându-i doar o valoare istorică, înapă să mai cucerască sufletul modern? Au pulverizat oare vedetele ecranului — al căror chip multiplicat în milioane de imagini sînt răspîndite într-un ritm obsedant, nu numai pentru indivizii refulați ca eroul din *Boccaccio 70* — acel fior propriu comunului omului cu misterul scenei?

Acum, cînd gloria actorului de cinematograf nu cunoaște hotare nici în spațiu, nici în timp, înfrîngînd cele două obstacole care au făcut ca gloria unor Frédéric Lemaître, Marie Dorval, Sarah Bernhardt, Réjane, Le Bargy să fie totuși efemeră și relativă, cînd eroul de pe peliculă este un autocrat al spiritului ce dictează gusturile și impune moda, se mai poate vorbi de o concurență loială între teatru și cinema? Nu l-a transformat oare ecranul pe artist din idol în mit? Aceasta este părerea lui Gaëtan Picon: « Dimensiunea mitică, cinematograful n-a acordat-o nici subiectului, nici personajului, ci actorului. Miturile moderne nu se mai numesc Oedip, Hamlet sau Fedra, ci Greta Garbo, Marlène Dietrich, Michèle Morgan, Garry Cooper, Jean Gabin, Erich von Stroheim ».¹ Să mai adăugăm faptul că, trăind în epoca unei sociologizări excesive, epocă în care chiar *poezia și misterul*, cele două elemente inseparabile teatrului sînt echivalate și talmăcite în cifre, în procente și grafice, cinematograful și televiziunea l-au atins pe toate în coeficiente

astronomice. Totuși, teatrul, și în speșă teatrul francez, nici n-a trecut printr-o criză și nici n-a lăsat zdorbit din loviturile pe care periodic încearcă să i le dea cinematograful și televiziunea. Și aceasta pentru că teatrul reprezintă una din realitățile și necesitățile vieții noastre spirituale. Dacă cinematograful a dat satisfacție deplină setei permanente de epic, de aventură, n-a răpit teatrului acea « magie a Prezenței, puterea magnetică a contactului uman, virtutea misterioasă de a emoționa în Prezent »².

Mal presus de cifre și procente se impune însă un mare și incontestabil adevăr: apariția și concurența cinematografului n-a dus la o criză a teatrului și nu l-a creat un complex de inferioritate. Dimpotrivă, oamenii de teatru au căutat să definească mai riguros ceea ce are specific arta scenei, ceea ce îi aparține ei și numai ei. Nu printr-un sclerosat refuz a ceea ce era nou, deoarece adevărateori teatrul a asimilat mijloacele tehnicii moderne, ci printr-o neîncetată aprofundare a resurselor lui interioare.

Epoca dintre cele două războaie mondiale a rămas în istoria teatrului ca una în care regizorul are o prezență și o pondere într-adevăr nemaicunoscută: fără îndoială, teatrul francez cunoscut și înainte de primul război mondial directori de scenă dintre care unii precum Antoine, Lugné-Poe, Firmin Gémier, se remarcaseră drept înnoitori sau în orice caz personalități de prim rang ale artei teatrale. Dar numai în perioada dintre cele două războaie mondiale, sau mai precis din octombrie 1913, cînd teatrul Vieux-Colombier își deschide porțile sub direcția lui Copeau, se poate vorbi în istoria teatrului francez de o școală care a determinat nu numai drumuri noi în arta scenică, dar a și fertilizat dezvoltarea dramaturgiei. Că fenomenul nu este izolat și nu se reduce doar la anii dintre cele două războaie, că peceea acestor talente s-a impregnat în însăși substanța vieții teatrului francez ne-o dovedește continuarea fenomenului prin Jean Vilar și Jean-Louis Barrault. Mai ales prin ideea teatrului popular și a festivalului de teatru, Jean Vilar a revoluționat mișcarea dramatică, așezînd la baza apropierii marelui public de farmecul scenei frumusețea și valoarea operei de artă.

Se reduce uneori rolul animatorului teatrului la descoperirea de noi talente. Fapt de altfel riguros exact și ar fi de-a dreptul oșos să înșirăm aici piesele care au apărut în urma impulsului imprimat de mișcarea de la Vieux-Colombier. Fără îndoială, exegeții teatrului contemporan se pot întreba, precum Geneviève Serreau³ în *Histoire du « nouveau théâtre »*: « Ce rămîne astăzi din operele dramatice ale lui Jules Romains, Roger-Martin du Gard, Ghéon, Mapoud, Schlumberger, Obey, autori francezi contemporani cu Copeau (și legați de nașterea *Noli reviste* franceze), piese montate cu dragoste la Vieux-Colombier ? ». Deși exemplele s-ar putea înmulți și nu numai în cazul companiei Vieux-Colombier, impulsul dat de acești dezinteresăți « animatori » ai teatrului francez a permis apariția și a unor condeie de primă însemnătate pentru teatrul mondial contemporan cum sînt Giraudoux, Anouilh, Salacrou, Cotteau sau Jean-Paul Sartre. Cum e și firesc, orice curent literar, orice mișcare artistică urmărește pe lîngă autorități marcante, nume și opere care, după o vreme, se sting, modeste, reînviată doar de vreun cercetător scrupulos. Căci inventarierea cu tot dinadinsul a producției desuete poate compromite orice curent literar. Să mai adăugăm faptul că o doză de subiectivitate poate însoți orice asemenea catalogare. Reluarea recentă a unor opere uitate în arhive n-a fost întîmplată cu sentimentul inutilității. Surprizele nu-s niciodată excluse, redescoperirile spectaculoase fiind una din constanțele vieții artistice contemporane și

¹ Gaëtan Picon: *Panorama de la Nouvelle Littérature Française*, Nouvelle Edition Refondue N. R. F. p. 299.

² Jean-Louis Barrault, prefață la *Encyclopédie du Théâtre contemporain*, Olivier Perrin Editur, 1959, vol. II, p. 4.

³ Geneviève Serreau: *Histoire du « nouveau théâtre »*, Ed. Gallimard, col. Idées N.R.F.

nu numai în arta teatrală. De aceea judecățile și clasificările categorice, definitive, se pot dovedi uneori relative. Reprezentarea piesei lui Marcel Achard, *Jean de la Lune* pe una din scenele pariziene, a confirmat în mod elocvent valoarea acestei « mici capodopere », cum o numea Gabriel Marcel. Și exemplul nu este unicul.

Dacă am reduce însă discuția numai la perenitatea unor nume sau opere ce s-au afirmat în perioada denumită de Pierre Brisson *« les Années folles »*, ar însemna să nu ținem seama de gustul publicului, de dispozițiile momentelor, de calitatea spectacolelor. Or, semnificația mișcării generate de animatorii amintii trebuie căutată nu atât în numărul pieselor viabile și astăzi, ci mai întâi de toate în climatul spiritual creat atunci, grație cărui unii dintre cei mai prestigioși scriitori ai timpului s-au apropiat de teatru. În felul acesta, s-a operat cea mai eficientă și mai netă bresă într-un peisaj teatral dominat până la primul război mondial de dramaturgi aparținând industriei de bulevard față de care istoricii teatrului francez se arată în unanimitate, astăzi, de o vehemență nu o dată exprimată în termenii pamfletării. Scriitorii, poeții și romancierii au reabilitat acea demnitate a teatrului francez, amenințată de dominația unor constructori abili, productivi cu mare succes de public dar în mare majoritate lipsiți de substanță, ca Bataille, Bernstein, Robert de Flers, Caillavet etc. Nu vom susține că piesele lui Duhamel, Gide, Roger-Martin du Gard, Jean Schlumberger, au trecut examenul timpului. Unele din ele vor rămâne, probabil doar momente înscrise în arhiva istoriei teatrului. Dar începând cu Rostand și trecând la Claudel, Giraudoux, Cocteau, Mauriac, Montherlant, ca să încheiem cu Camus și Sartre, opere fundamentale ale teatrului contemporan, nu numai francez, au fost zămislite de scriitori, adică de poeți și prozatori. Această « inno-bilare » a dramaturgiei franceze nu a dus numai la destrămarea autocrației fabricantului de teatru, nu a ridicat numai calitatea textului, care prin Giraudoux, Montherlant sau Anouilh, revine la sursele înseși ale poeziei dramatice dar, mai mult decât atât, se integrează în fluxul filozofic și artistic al mișcării literare.

Teatrul ajunge deci să aparțină din ce în ce mai mult literaturii nu numai prin valorile stilistice ale pieselor dar, în egală măsură, prin mișcarea de idei, prin acel flux al marilor întrebări care trec de la un gen la altul, unindu-le într-o sinteză unică. Am avea o imagine parțială asupra teatrului francez contemporan dacă nu am releva însă și un alt fapt: chiar autorii ce s-au dedicat exclusiv teatrului, și mă gândesc aici în primul rând la Anouilh și Salacrou, fără a-l uita nici pe Marcel Pagnol și Marcel Achard, nu mai au situația celor dinaintea primului război mondial. Și pentru unii și pentru alții, teatrul era o vocație. Pentru că nici lui Bataille, nici lui Bernstein, nici lui Robert de Flers nu le putem contesta simțul scenic care a făcut ca piesele lor să marcheze un moment de progres față de dramaturgia naturalistă greoaie, cenușie, ateaturală, ce-a dominat sfârșitul secolului trecut. Verva spumasă a situațiilor, nostalgia adesea sciințelor (« l'otom » în puncte chiar ingeniozitatea construcției, sintă lărași calități care ne fac să nu fim intru totul de acord cu cei ce rostesc o condamnare apriorică și fără drept de apel a teatrului de bulevard. Dar un Salacrou sau Anouilh se ridică dincolo de limitele obșnuite ale autorilor de teatru așa cum înaintașii lor din *la belle Époque* păreau că le statuasera, chiar dacă și ei dol printr-o extremă disponibilitate au acoperit teritorii imense de la vodeli până la dramă și tragedie. Dar și la unul și la altul cuvântul de spirit nu se mai consumă în van, ingeniozitatea nu se mărginește numai la variațiuni pe aceeași temă. Și în piesele lor cele mai roz, cele mai apropiate de formula teatrului ușor, există observații psihologice de o mare penetrare, adevăruri umane, adeseori esențiale. Să nu mai vorbim nici de faptul că și unul și altul (dar mai ales Anouilh prin *Antigona*, Ciocirlia și Thomas Becket) se ridică până la o viziune tragică a destinului dându-ne,

cred, o imagine completă și complexă asupra lumii. După cum a-i disprețui pe Achard și Pagnol, creatorii a cel puțin două tipuri memorabile: *Jean de la Lune* și *Tou-paze*, înseamnă a ne pripi. Chiar dacă și la unul și la altul curba creației a mers descrescând, amîndoi au creșt eroi cu o valoare general-umană.

Dar dacă toți istoricii teatrului francez sînt de acord să stabilească primul război mondial drept piatră de hotar în evoluția nu numai a artei scenice, ci și a dramaturgiei, nu înseamnă că teatrul dominant înaintea marilor conflagrații și-a încetat existența. Prin Sacha Guicry, până în preajma celui de-al doilea război mondial, prin André Roussin astăzi încă, acel teatru ușor, de mare și imediat succes își prelungește viața continuînd să ocupe scenele, să realizeze cifre fantastice, în ceea ce privește seriile de spectacole și numărul spectatorilor. Numele amintite mai sus sînt cele mai reprezentative, dar o cohortă destul de numeroasă de autori, un Alfred Savoir, un Paul Géraudy altădată, acum un Marcel Mithois, îi secodează, ceea ce denotă că în fond teatrul așa-zis de bulevard nu constituie numai reflexul unei epoci, ci reprezintă o stare de spirit; iar existența și înflorirea lui nu trebuie legată numai de prosperitatea unor clase de noi îmbogățiți. Să recunoaștem că el nu corespunde numai unei nevoi de destindere sufletească, nu este numai o supă, ci marchează o înclinare a sufletului omesc spre o viziune roză și lipsită de asperități a lumii. De aceea Sacha Guicry a avut succes, un succes urlă care, așa cum spunea Pierre Brisson, a întunecat chiar promisiunile talentului său real, pentru că ofereea spectatorului o imagine atît de senină asupra destinului înclt în contrariu nici o stare de spirit și nici o dispoziție sufletească. De aceea așa spune că teatrul « ușor » cu toate etapele și nuanțele sale nu-l o moștenire anacronică de dinaintea primului război mondial, ci o permanență manifestată în dramaturgia franceză mai pregnant decît în alte literaturi, deoarece spiritul francez își află aici posibilități polivalente și așa spune nicodată istorice.

Desigur din perspectiva unei literaturi dramatice moderne de o extremă complexitate filozofică ce a ajuns prin Sartre și Camus — dar nu numai prin el — să instituie chiar idei fundamentale, curente ideologice — dantăria de situații spumose, variațiunile pe tema triumfului conjugal par minore și capăt un aer desuet. Dar există o dialectică a acestui proces de înnoire și de perimare pe care Eugen Ionescu o explică în « Discours sur l'avant-garde¹ ». Chiar fenomenele care ni se par astăzi cele mai conservatoare au putut să aibă la vremea lor un rol novator sau cel puțin să marcheze o reacție împotriva unor idei amintite de scleroză. Ponderea reală a termenilor acestui raport nu poate fi înțelesă decît din perspectivă istorică. Dacă demonetizarea teatrului de bulevard s-a datorat de bună seamă și unui proces intern de erodare, prin repetarea aceluiași scheme, ticuri, jocuri de cuvinte, nu-l mai puțin adevărat că sentimentul deficitului său anacronism va fi izbitor abia după un cataclism social: primul război mondial. Ca toate țările care au trăit în chip intim tragedia celei dintîi conflagrații, necesitatea unui teatru nou a fost evidentă și în Franța. Nu prin acele reviste de divertisment încheiate în acorduri patetice și flămuri tricolore despre care istoricii teatrului vorbesc cu ironie și reprezentate încă din timpul ostilităților, și nici prin piese minore inspirate de război și jucate în alți imedii următoare. Acela dorință de înnoire, de reclassare a vechilor valori, evidentă pe toate tărîmurile artei, a fost prezentă și în teatru. « Coșmarul războiului pulverizându-se a lăsat loc unei ere noi. Totul se transforma », spunea Darius Milhaud². E vorba de operele lui Lenor-

¹ Eugen Ionescu: *Notes et contre-notes*, Idées N. R. F. 1966, p. 78-79.

² Darius Milhaud: *Notes sans musique*, Julliard, pag. 1006.

mand, Crommelynck în primul rând, apoi ale lui Charles Vildrac, în special *Paquet Tenacity*, Jules Romains, Jean Sarment. O renaștere a teatrului francez se face simțită în climatul de emulație al animatorilor amintii și o producție teatrală abundentă, cu inegalități flagrante, ce-l drept, dar marcând o pronunțată voință de evadare din măști tradiționale. Uneori publicul se va arăta indignat. *Parade*, baletul semnat de Cocteau — Satie — Picasso, va provoca un imens scandal. Dar din toate această frământare ce a urmat războiului un alt teatru se va lăsa, îmbogățit cu dimensiuni noi, vizind mai ales ale perspective sociale și psihologice. Încetarea unor ostilități în care au fost angajate mari mase omenești și în care nimeni și nimic nu s-a mai aflat în siguranță aduce o eflorescență a speciilor ucirilor, a ceea ce ține de divertismentul pur. Și nu numai prin Sacha Guitry dar și printr-o întreagă producție revuistă unora de o calitate excepțională ajungând prin câteva vedete ale timpului: Josephine Baker, Maurice Chevalier, Barbette, Dama, prin clownii Fratellini, nu numai la momente de virtuozitate ale genului, ci și la expresii de artă elevată. De ce le amintim aici? Deoarece istoria teatrului francez dintre cele două războaie nu mai poate fi privită izolat de celelalte arte: baletul (prin cel rus al lui Diaghilev și prin cel suedez) opera, oratoriul, *music-hall*-ul, toate au influențat hotărât dezvoltarea artelor scenice dar în ultimă instanță și a dramaturgiei propriu-zise. Mă gîndesc aici nu numai la Jean Cocteau, personalitate ce a izbitut să realizeze fuziunea tuturor artelor, dar și la ceilalți autori ai vremii, de la Jean Anouilh la Jean Sarment.

Dar oricît de strălucitoare ar fi fost luminile *music-hall*-ului și oricît de fastuoase montările operei vieneză care cunosc în anii marii crize o revenire spectaculoasă cum este celebra montare de la Mogador, cu *Hanul la Calul Bălan* din 1932, oricît de mare ar fi fost atracția revistei, nici animatorii, nici dramaturgii, nici publicul nu credeau că gloria teatrului a apus.

Această avalanșă de frivolitate n-a minat căutările culminind cu marile momente ale dramaturgiei franceze dintre cele două războaie. De aceea chiar atunci cînd ruinele războiului mai fumegau încă, dramaturgii francezi întreprindeau căile care s'au rîpă definitiv cu frivolitatea teatrului dinaintea furtunii. Dacă astăzi puțin își mai amintesc de Lenormand și Crommelynck, dacă *Le Cocu magnifique*, *Le Simon*, *Les Ratés* înscenăm pentru mulți numai nume sau simple exemplificări ale unor montări celebre, toate au reprezentat la vremea lor momente salutare ale unei dramaturgii cu implicații în adîncurile ființei omenești, ce nu se limitau la « suferințele » soților și amantilor părăsiți. E drept, strigătul unui critic precum René Doumic în 1915 la cea dintîi reprezentație a piesei lui Sacha Guitry *La Jalousie* (« Franța nu dorește să știe dacă domnul Blondel este sau nu încornorat ») rămăsese — așa cum ne atestă marii critici al timpului — fără ecou. Dar cînd *Le Cocu magnifique* al lui Crommelynck vede lumina rampei în 1921 datorită lui Lugné-Poe, un critic putea să exclame triumfător: « Cu *Le Cocu magnifique*, Crommelynck antută o generație care scotocește în propria sa inimă în loc să scotocească prin lenjeria murdăra a « lumii mari »¹. Dar poate mai mult decît Crommelynck, Lenormand avea să marcheze un moment hotărît în evoluția dramaturgiei franceze de după război. Thibaudet (vezi *Histoire de la littérature française*, Editions Stock p. 563) conferă lui Lenormand un loc de primă importanță în istoria teatrului francez scotocindu-l drept cel care « a transpus ideile pe scenă cu o inteligență onestă și pasionată... » Decupajul său pe tablouri seamănă mai mult cu cel al romanului decît al teatrului și nu înles-

nește succesul pieselor sale. El joacă cu îndrăzneală pe scenă un rol de romancier psiholog și psihanalist, pe care istoricul de teatru îl va reține poate mai mult decît publicul obișnuit ». Dacă Thibaudet dădea cea mai succintă și mai elocventă definiție a mărilor și decăderii lui Lenormand și a locului său în perspectiva timpului, nu-l mai puțin adevărat că atât cel ce a scris *Le Cocu magnifique* cît și autorul piesei *Le Simon* dacă n-au deschis drumuri noi în teatru prin propriul lor talent, au indicat noi posibilități, colportind două direcții fundamentale, una provenind din domeniul teatrului însuși, și anume opera lui Pirandello, cealaltă din al medicinei: teoriile lui Freud. Critica și istoriografia franceză au stabilit un deplin acord în ce privește influența hotărătoare a lui Pirandello asupra dramaturgiei dintre cele două războaie mondiale. Reprezentat pentru prima oară pe o scenă pariziană în anul 1922 de Dullin (*Volupté* ancorei la Théâtre de l'Atelier) Pirandello își va începe cu adevărat marea sa carieră franceză un an mai tîrziu cu șase personaje în *Căutarea unui autor*, montată de compania soților Pitccăci de scena teatrului « Champs-Élysées », cu Michel Simon. Atît de profundă a fost revelația dramei pirandellienne încît cei mai avizati istorici al teatrului dintre cele două războaie, Pierre Brisson, care a emis judecăți definitive asupra acestei perioade, a putut spune: « Cele șase personaje marchează o dată, fiindcă s'îmbătrănescă brusc repertoriul prin care se trăia încă ». Fără îndoială, dacă influența lui Pirandello s-ar fi restrîns numai la opera celor doi autori amintiți mai sus sau la cea a lui Jean Sarment și Marcel Achard ar fi încă prea puțin. Pentru că, după noi, influența lui Pirandello capătă adevărate sale dimensiuni dacă ne gîndim la revelațiile pe care le-a prilejuit, punînd în lumină ciudatele și fascinatele adîncimi ale sufletului omesc. Pierre-Henri Simon spune în acest sens despre teatrul anilor douăzeci: « Marea cotitură a teatrului către un nou domeniu care nu trebuia să fie acela al conștiinței clare și al nuanțelor psihologice, ci al zonelor misterioase ale sufletului, sugerate analogic, această cotitură se face la început mai puțin prin dramaturgia franceză decît prin cel strălîni, și în special prin Pirandello ».² Că șocul a fost neobișnuit ne dovedește reacția oamenilor de teatru ce nu a fost pretutindeni atît de entuziasmată. E cazul lui Camil Petrescu care îl apropia pe Pirandello de... Sardou (« de la Sardou credem că n-a existat unul mai abil, mai mare trăgător de sfori teatrale ») și își încheia o cronică publicată în 1926: « Oricum ideea piesei rămîne mediocră, iar interesul spectacolului cade în sarcina regizurii și a trupei ».

Și cu toate acestea putem vorbi de o adevărată revoluție pe care apariția teatrului său a produs-o în lume, determinînd o excepțională ecloziune a straturilor ascunse ale sufletului omesc. Dar Freud? Istoria științei este de acord în ceea ce privește o precară cunoaștere a freudismului în Franța pînă în preajma primului război mondial. Dar de atunci, odată cu răspîndirea operei sale în lumea întreagă și nu numai în țările de limbă germană, teoriile sale încep să preocupe din ce în ce mai mult scriitorii. Bineînțeles, în istoria teatrului francez contemporan nu se pot semna convertiri spectaculoase la teoriile lui Freud iar Paul Surer citează cuvintele lui Lenormand care a cunoscut școala freudiană abia spre 1918, cînd dramaturgii francezi « explorează deja misterele subconștientului »: « Ceea ce poate să-mi rămîna de la Freud, sînt aceste două puncte: credința în semnificația reală a lumii viselor... credința în importanța manifestărilor afective ale primei copilării ». Dar, ca și în cazul lui Pirandello, și influența lui Freud cred că nu poate fi urmărită în primul rînd și numai în detaliile cuturii operei, deoarece ecorul direct al freudismului vom întîlni nu numai la Lenormand sau la Doucet,

¹ O ediție din Crommelynck în mai multe volume începe să fie tipărită la Gallimard.

² Encyclopédie du Théâtre contemporain, vol. II, p. 12.

³ Pierre-Henri Simon: Théâtre et Desin, cap. Plaisir et valeur du théâtre p. 24.

de pildă în *La Prisonnière* sau chiar la Jean Anouilh, și gândul mă duce către *Le Sauvage*, ci mai degrabă într-un climat, într-o întreagă stare de spirit pe care școala vinează a propulsa-o. Se restrânge perimetrul acestor influențe numai la avangarda literară?

Aici răspunsul nu poate fi dat prin afirmații și negații categorice, deoarece cu acest prilej ne apropiem de una din categoriile cele mai disputate cu privire la teatrul francez contemporan. Și anume existența sau inexistența tragediei. Una din cărțile care au stîrnit un mare interes în ultimii ani a fost *Moartea Tragediei* de George Steiner.¹ Autorul pornește de la premisa că tragedia antică sau cea a epocii elisabeteane au fost nu numai reflexul unei realități istorice obiective, ci izvorul mai mult dintr-o mitologie a vremii. « Poetul dramatic — spune Steiner — se bizuie pe bizuie pe o societate a vremii, un fel de pact de bună înțelegere se încheie înainte între el și societatea timpului său. Teatrul shakespearean se bizuie pe o prezivire comună, așa cum mușcata clasică se bizuie pe adiezuina publicului la convenția intervalului în gama temperată ». Dar, își urmărește mai departe autorul ideile: « cînd artistul trebuie să fie arhitectul propriei sale mitologii, timpul este împotriva lui ». De aceea reparația miturilor antice într-o perspectivă modernă (și aici autorul răsănuitorului eseu include piesele lui Cotteau, Anouilh, Giraudoux, Sartre, Gide etc.) nu mai are nici grandoea, nici adevărul tragediei autentice. Și aceasta deoarece: « Una din descoperirile importante ale spiritului modern a fost de a vedea că fabulele antice puteau fi interpretate în lumina psihanalizei și antropologiei... » Mai mult, « încercînd să dea o turnură nouă fabulei antice, piesa modernă tinde să-i distrugă semnificația ». Fără îndoială că George Steiner are dreptate cînd spune că « mitologia teatrului grec era expresia unei imagini totale și tradiționale asupra vieții ». E drept, spiritul înclinat mai ales spre parodie al lui Cotteau nu va păstra rigorile adevăratei tragedii. O tendință de persiflare, de tratare în deriziv, de accentuare a elementelor senzuale este vădită nu numai la Cotteau, dar și la Giraudoux. La nici unul din autorii enunțați multul actual nu este rețut ad litteram. Dar nici nu este interpretat sau parodiat în maniera lui Offenbach. Mai precis: nu trebuie să facem confuzia între spiritul persiflant de la sfîrșitul secolului, și încercarea de a afla explicații și corelații moderne unor mituri. Alfelul Camus în cunoscuta sa conferință *Sur l'avenir de la tragédie*² crede împotriva că omeniirea trăiește acum o adevărată vîrstă tragică: « cu aceleași arme cu care a respins fatalitatea, și-a croit un destin ostil. După ce și-a făcut un idol din domina omului, omul se reintoarce împotriva acestui idol. El protestează mereu, războinic și derutat, în același timp hîrțuit poate, între speranța absolută și îndoiala definitivă. El trăiește deci într-un climat tragic. Aceste stați și explicația pentru care tragedia vrea să renască ».

În timp ce George Steiner consideră că singura excepție o reprezintă doar *Antigona* de Anouilh, Camus crede că: « ceea ce putem constata în renașterea dramatică franceză, de exemplu, sînt unele tatonări în această direcție. Autorii noștri dramatici se află în căutarea unui limbaj tragic ». Acest limbaj tragic Camus îl exemplifică prin opera unor autori ca Montherlant, Claudel, Giraudoux, la care trebuie însă adăugat teatrul lui Anouilh nu numai prin *Antigona* ci și prin *Ciocirlia* iar după cel al doilea război mondial teatrul lui Camus și Sartre.

Dar în fond, tragicul în teatrul contemporan nu mai poate fi privit numai din perspectiva vechii definiții privitoare la legitimitatea ambelor forțe aflate în

conflict. Și aici Albert Camus are dreptate. Tragedia omului de astăzi nu mai este de aceeași esență cu tragedia antică. De aceea să spunem că în afara unor mari excepții (*Din jale se intrupează Electra*, în primul rînd) adevărata tragedie modernă nu este cea care pornește de la temele antice, inoculîndu-le perspectiva freudiană. Este cea în care prinde viață ciocinirea între om și tot ceea ce îi este ostil. Dar o asemenea schemă nu ne duce cu gîndul spre melodramă? Nu, deoarece după cum prea bine se știe, categoriile morale ale melodramei sînt net delimitate în bine și rău. Tragedia modernă prin Sartre, Camus, Eugen Ionescu și Beckett, deci chiar prin « ultima avangardă », refuză încă aceste categorisiri simpliste, și are în vedere dialectica etapelor de înălțare și prăbușire, de credință și tăgădă, de elevație și apozitie. Și aici se află una din sursele tragicului modern; nu numai în confruntarea exterioară între om și destin, între om și cei potriviți, dar în însăși mărirea și decăderea lui, generată de aceste confruntări cu omul istoria nu a mai cunoscut altceea. Pentru că ceea ce accentuează tragicul este faptul că aceste circumstanțe exterioare pun în lumină umbrele și zgura sufletului omnesc: frica (la Sartre), lașitatea (la Eugen Ionescu), nimicnicia (la Camus) și cite altele tare suferite care irump atunci cînd omul nu mai poate riposta presiunii forțelor exterioare. O dată alături aici, nu putem omite aspectele esențiale ale tragediei moderne, monstruoșitățile pe care le declanșează tot ce are mai așteptat sufletul omnesc. Prin dramaturgia lui François Mauriac, dramaturgia « îngerilor negri », această sete de devorare pînă la ultimele consecințe, această dorință de dominare pînă la anihilarea celuilalt, la formele cele mai atroce, întrecînd prin rafinament și tenacitate lumea personajelor lui Strindberg. Aici ne apropiem în fond de schema tipică a tragediei, deci autorii amintii (în afară de Sartre) nu reiau vechile conflicte sau personaje. Deși moartea tragediei nu poate fi luată în considerație ca o realitate estetică.

Jean-Marie Domenach autorul recentului eseu *Le retour du Tragique*³ numește teatrul tragic al epocii noastre « infra-tragedie » considerînd că multe din evenimentele lumii actuale printr-o care « frica omului în fața potențialului de ucidere generat de genul lui tehnic creează în Occident, pentru prima dată după trei secole, o stare de spirit propice tragediei, dar nu tragedia însăși ». Situat între părerile lui Camus și Steiner, Jean-Marie Domenach așteaptă adevărata tragedie în piesele lui Ionescu și Beckett: « Plîsîndu-se în afara dezbaterii clasice asupra omului, în afara psihologiei, renunțînd la orice semnificație preconcepțată, atacînd coerența eroului și a limbajului, restituie o imagine hidoasă și grotescă pe care o calcăază după realitatea noastră cotidiană producînd această revelație arzătoare, instabilă, care face parte din categoria tragediei. Deoarece, dacă privim mai îndeaproape, aflăm în teatrul nihilismului cea mai mare parte din elementele constitutive ale tragediei, dar răsturnate ». Desigur, autorul are dreptate susținînd că întrebările pe care le superează noul teatru nu sînt acelea ale tragediei antice: « ce sens, ce gresală, ce rațiune » ci « cum pot avea un sens » etc. Mai mult decît cei doi autori citați mai înainte, Jean-Marie Domenach stabilește un raport între evoluția vieții moderne sub toate aspectele ei și ideea de tragedie: « Astfel ca și în epoca greacă, omul este o pradă. Nu pentru zeii, ci pentru o fatalitate ce se creează pornind de la obiectele ce ne aservesc pe măsură ce sporește nevoia pe care o avem de ele. Fiindcă acesta este paradoxul: cu cît produsele tehnicii acoperă pămîntul, cu atît mai puțin omul își recunoaște imaginea, mărturia prezenței lui în lume ».

¹ La mort de la Tragédie. Ediția engleză în 1961 la New York. Traducerea franceză în Editions du Seuil 1965; citatele noastre se dau după ediția franceză.

² Albert Camus, *Théâtre, Œuvres, N.R.F. Bibliothèque de la Pléiade*, p. 1699—1709

³ « Editions du Seuil », 1967, colecția « Esprits ».

Așadar ideea de «climat tragic» enunțată de Camus trebuie lărgită și inclusă în ea depersonalizarea individului, noțiune relevantă drept una din sursele actuale ale tragicului. Teatrul absurdului prin conștiința pe care a dat-o omenirii occidentale cu privire la această nouă situație a sa, poate constitui una din expresiile *tragicului contemporan*. Nu singura și poate nu cea mai tipică deoarece adeseori eroul acestui teatru este un erou grotesc. Dar cred că poate fi pusă în discuție această perspectivă asupra literaturii absurdului. Cred că în formulele teatrului clasic, Paul Claudel și Montherlant au acordat o nouă demnitate artistică tragediei, nobletea unei frământări pe planul superior al ideilor. Acesta este și sensul dramaturgiei lui Paul Claudel. Impregnată de o concepție catolică asupra lumii, pornind de la ea și justificând-o, opera lui Paul Claudel o depășește însă într-o viziune umană superioară, bazată pe cultul valorilor morale, al luptei împotriva a tot ceea ce măturisește preocuparea exclusivă pentru viața materială. Cele câteva coordonate pe care am încercat să le extragem aici, nu reprezintă etape istorice încheiate, ci fenomene care pe un plan superior și în formule artistice insolite uneori, alte ori numai derutante, sînt și astăzi viabile. Viabile mai ales pentru că toate laolaltă, în interdependența și lupta lor dialectică, alcătuiesc, nu numai problematica dramaturgiei franceze, ci a omului însuși, acel om privit ca o ființă totală, ce reface de-a lungul existenței sale toate întrebările și toate frământările universului. De fapt, acesta este sensul cel mai înalt al dramaturgiei franceze contemporane care, chiar dacă ne-a dat manifestele și întrupările artistice plănare ale absurdului, nu a leșit din matca ce i-a conferit-o nobletea și generozitatea. Iar ceea ce mi se pare semnificativ e faptul că un «fenomen de ruptură», cum a și fost inițial teatrul absurdului intră acum prin opera recentă a unora din apostolii săi pe făgășul dramaturgiei franceze, pe care nu a minat-o și nu a dezagregat-o. I-a conferit doar o nouă dimensiune, fără de care înțelegerea acestui fenomen care este teatrul francez contemporan nu ar fi cu putință. Teatrul francez contemporan, înțelegînd prin el altă dramaturgia cînt și arta scenică, a cunoscut o vitalitate niciodată diminuată și patru decenii constituie, prin operele de permanent răsunet uman și artistic, prin neîncetata prefacere și devenire, prin influența exercitată asupra lumii întregi, o garanție.

FRANZ
KAFKA

Romanul secolului 20
Romanul secolului 20

Teritorii redescoperite

AMERICA

roman (III)

Karl simți că cineva îl bate pe umăr.

Gîndi că e vreun client; se grăbi să-și vîre mărul în buzunar și, aproape fără a mai privi omul, alergă spre ascensor.

— Bună seara, domnule Rossmann, spuse atunci noul venit; sînt eu, Robinson.

— Ce mult te-ai schimbat, vorbi Karl, clătînd din cap.

— Da, n-aș spune că-mi merge prea rău, admise Robinson, privindu-și costumul care, deși alcătuit din piese de oarecare calitate, era atît de pîstriș că părea jerpelit. Îți lua ochii, mai ales vesta albă cu patru buzunare mici, tivite cu negru; mai mult ca sigur că Robinson o îmbrăcase pentru prima oară și spre a atrage atenția asupra ei își bomba pieptul.

— Ai haine scumpe, spuse Karl și se gîndi în treacăt la haina sa simplă, dar atît de frumoasă încît i-ar fi putut concura chiar și pe Renell, însă cei doi prieteni răuvoitori i-o vîduseră.

— Da, spuse Robinson, nu trece zi să nu-mi cumpăr vreun flecuşeț, Ce spui de vesta mea?

— Frumoașă, confirmă Karl.

— De fapt buzunarele nici nu sînt adevărate, sînt așa, numai de frumusețe, explică Robinson și-l apucă pe Karl de mîină pentru ca acesta să le pipăie, să se convingă sigur.

Karl se trase îndărăt, fiindcă gura lui Robinson exala un miros nesuferit de rachiou.

— Bei cam mult, vorbi Karl, ajuns din nou lîngă grilajul ascensorului.

— Nu, replică Robinson, nu beau mult, și de fapt — adăugă el, uitînd de plăcerea cu care vorbise puțin mai înainte despre situația sa — ce altceva îi mai rămîne omului pe lume?

Convorbirea fu întreruptă de un client care dorea să urce; cînd Karl reveni jos, sună telefonul și el trebui să meargă după medicul hotelului, fiindcă o doamnă de la etajul al șaptelea leșinase. Alergînd de colo-colo, Karl spera că în timpul acesta Robinson va pleca; nu voia să fie văzut în compania acestuia și, ținînd seama de recomandările Terezei, nu voia să mai audă nimic despre Delamarche. Din păcate însă Robinson îl aștepta; stătea bășos cum stau oamenii beți turtă și, culmea, tocmai trecu pe lîngă el un funcționar superior al hotelului, în redingotă neagră și joben, numai că, se întîmplă să nu-i dea nici o atenție lui Robinson.

— Rossmann, n-ai vrea să ne vizitezi o dată? Să știi că acum ne-am aranjat de minune, spuse Robinson, și-l privi astfel pe Karl, ca să-l ispitească.

— Cine mă invită, dumneata sau Delamarche? întrebă Karl.

— Și eu și Delamarche; în privința asta ne-am pus de acord, răspunse Robinson.

— Atunci uite, o să-ți spun dumitale și te rog să i-o transmiți și lui Delamarche. Despărțirea noastră a fost definitivă, o spun și o repet, dacă cumva pînă acum nu vă era destul de clar. Mi-ai făcut atîta rău cît nimeni altul. Nu cumva aveți de gînd să mă așîțați în continuare?

— Sîntem doar amicii dumitale, protestă Robinson și lacrimi dezgustătoare de bețiv îi umplură ochii. Delamarche își transmite prin mine că te va despăgubi pentru toate necazurile trecutului. Locuim acum cu Brunelada, o cîntăreață grozavă. Și, ca să fie mai convingător, încercă să cînte ceva cu voce pițigăiată; dar Karl i-o reteză energic: «taci; nu-ți dai seama unde te afli?»

— Rossmann, spuse Robinson, temperîndu-și întrucîtva cîntatul; poți să spui ce vrei, eu rămîn amicul dumitale. Așa că, întrucît văd că te afli aici într-un post bun, n-ai putea să-mi împrumuți ceva bani?

— Ca să-i bei, nu-i așa? Crezi că n-am observat în buzunarul dumitale sticla cu alcool din care ai băut și în absența mea? Sînt sigur că nu mă înșel, pentru că la sosire erai ceva mai treaz.

— Nici pomeneală, asta o fac numai ca să prind oalecă de forță cînd plec la drum, se scuza Robinson.

— Eu unul n-am de gînd să te reeduc, preciză Karl.

— Dar banii... își holbă ochii Robinson.

— Va să zică Delamarche ți-a dat ordin să-i aduci bani. Bine, o să-ți dau bani, dar numai cu condiția să pleci imediat și să nu te mai vad pe aici niciodată. Dacă ai ceva să-mi comunici, n-ai decît să-mi scrii pe adresa: Karl Rossmann, liftier, Hotel Occidental. Dar, ți-o mai repet o dată, nu cumva să mă mai cauți aici. Sînt în serviciu și n-am timp să primesc vizite. Dacă vrei bani, bănuiesc că vei înțelege că trebuie să accepți condiția!

Și, hotărît să sacrifice bacșiful căpătat în noaptea aceea, Karl vîrî mîna în buzunarul vestei. Robinson se mulțumi să dea din cap, pe urmă oftă din greu. Karl vru un răspuns mai lămurit și mai întrebă o dată:

— Da sau ba?

Robinson îi făcu semn să se apropie și-i șopti, cu un sughiț destul de grăitor prin el însuși:

— Rossmann, mi-e foarte rău.

— La dracu! exclamă Karl scribînd și-l tirî pînă lîngă grilajul ascensorului, în puțul căruia Robinson se ușură de îndată.

Între două vomite, Robinson ridica mîinile către Karl, exclamînd: «ești într-adevăr un băiat bun» sau «acuș se termină», — ceea ce era departe de adevăr; sau: «Mizerabilii, ce porcărie or fi turnat

în mine ! » De silă și enervare, Karl nu mai putea să stea locului, se plimba de colo până colo. În acest colț, de lângă ascensor, Robinson era oarecum camuflat, dar ce s-ar fi întâmplat — se întreba Karl — dacă l-ar fi descoperit vreunul din clienții bogați, veșnic nemulțumiți, care de-abia așteaptă vreun motiv să se plîngă înalților funcționari ai hotelului. Aceștia, bineînțeles, le dau întotdeauna dreptate și se răzbună cu furie pe tot personalul. Sau, dacă tocmai ar trece vreunul din detectivii hotelului, care se tot schimbă mereu și pe care nimeni nu-i cunoaște, afară de direcțiune — lucru care te face să bănuiești sub înfățișarea oricui te-a privit un pic mai atent, poate numai pentru că sînt miopi. Și pe urmă, era suficient ca cineva să iasă din restaurant — acesta nu se închidea nici noaptea — ori să trebuiască să la ceva de jos, din cămarile de alimente, pentru ca, surprins și îngreșat, să dea peste mizeria din puțul liftului. Imediat Karl ar fi fost întrebat telefonic: « Ce s-a întâmplat acolo, pentru numele lui Dumnezeu? » Ar mai putea el să tăinuiească prezența lui Robinson? Și chiar dacă ar reuși s-o facă, oare nu l-ar da de gol înșuși Robinson care, în prostia sau panica de care era cuprins, s-ar referi de îndată, scuizîndu-se, la relațiile dintre ei? Concedierea lui Karl era mai mult decît firească dacă s-ar fi constatat că salariatul cel mai neînsemnat și mai dispensabil din formidabila ierarhie a personalului de serviciu permisesese unui prieten al său să spurce hotelul, înspăimîntîndu-i sau chiar îndepărtîndu-i pe unii clienți. Mai era de tolerat un liftier care avea asemenea prieteni și care le mai și permitea să-l viziteze în orele de serviciu? Era de la sine înțeles că un asemenea liftier este și el un bețivan, dacă nu chiar ceva mai rău; apoi nu era de mirare să se presupună că își îndopa în așa măsură prietenii cu alimentele hotelului încît cădeau în neobrăzarea de a murdări hotelul acesta curat, așa cum făcuse Robinson; și, în definitiv, nu exista nici o garanție că un asemenea bălat se mulțumește să fure numai alimente. Aici erau atîtea alte posibilități de furt, dacă ținem cont de neglijența clienților. Dulapuri deschise erau peste tot, bijuterii erau răspîndite pe toate mesele, și ca casete care nu se închideau niciodată, iar chei aruncate la întîmplare găseai la tot pasul.

Karl zări, încă de departe, cîțiva clienți care urcau scările venind din cabaretul de la subsol, unde tocmai se terminase spectacolul. Se grăbi să se așeze în fața ascensorului și de frică să nu mai vadă cine știe ce altă surpriză, nici nu mai îndrăzni să se întoarcă spre Robinson. Că Robinson tăcea, că nu i se auzea vreun suspin, asta încă nu era în măsură să-l liniștească pe Karl. Își purta clienții ca de obicei, îi urca, îi cobora, însă nu izbutea de loc să-și ascundă frămîntarea; la fiecare coborîre se aștepta să găsească jos vreo surpriză penibilă.

În sfîrșit, prinse un moment de răgaz și se duse să vadă ce-i cu Robinson; ședea ciucit, într-un colț, cu capul lăsat pe genunchi, în timp ce pălăria lui mare și rotundă era dată pe ceață.

— Acuma gata, du-te, spuse Karl în șoaptă, dar cu un ton categoric. Poftim banii și, dacă te grăbești, am timp să-ți arăt drumul cel mai scurt.

— Nu sînt în stare să plec, se plînsese Robinson, stergîndu-și fruntea cu o batistă mică; o să mor aici. Nici nu-ți poți închipui ce rău îmi este. Delamarche mă cără după el în toate locurile mondene, însă eu nu pot să le sufăr și i-o spun în fiecare zi.

— Aici nu poți rămîne în nici un caz; gîndește-te unde te afli. Dacă te descoperă careva aici, dumneata ai să fii amendat, iar eu îmi pierd slujba. Vrei una ca asta?

— Nu pot să plec, repetă Robinson; prefer să mă arunc acolo și arătă prin grilaj înspire puțul ascensorului. Dacă stau așa, așezat, mai merge, dar să mă ridic, imposibil. Am făcut eu o încercare în timp ce erai plecat.

— Atunci aduc o mașină și pleci la spital, zise Karl și scutură picioarele lui Robinson care se muiașeră de tot.

De îndată ce auzi cuvîntul « spital » — care trezea pesemne în el imagini înfricoșătoare — Robinson se puse pe bocit; întinse mîinile spre Karl și imploră milă.

— Taci, spuse Karl, lovindu-l ușor peste mîini.

Alergă după liftierul pe care îl înlocuise în timpul nopții și-l rugă să-i facă, pentru un timp, același serviciu; se întoarse apoi grabnic și făcu efortul să-l ridice pe Robinson, care plîngea în continuare. Îi șopti la ureche:

— Robinson, dacă vrei să te ajut, încearcă acum să te concentrezi, adună-ți toate forțele și mergi pe picioarele tale, măcar cîteva secunde. Am să te culc pe patul meu și ai să stai acolo pînă ce te liniștești. Își revii repede, ai să vezi. Dar deocamdată, fii cumințe căci pe toate culoarele e lume, iar patul meu e și el într-un dormitor comun. Dacă te observă cineva, chiar și în treacă, nu mai pot face nimic pentru dumneata. Și trebuie să ții ochii deschiși; nu te pot căra în vîzul lumii ca și cînd ai fi pe moarte.

— Vreau să fac tot ce-mi spui, promise Robinson, dar mă tem că singur n-ai să mă poți scoate de aici. Poate îl chemi și pe Renell?

— Renell e plecat.

— A, da, e adevărat, își aminti Robinson. Renell este cu Delamarche. Doar ei doi m-au trimis după dumneata. Le cam încurc pe toate.

Robinson își depănă vorbăria greu inteligibilă, timp în care Karl îl împinse ușurel înainte. Ajunse astfel cu bine pînă la o cotitură; un coridor cu lumină difuză ducea spre dormitorul liftierilor. Un liftier

le ieși înainte, dar trecu pe lângă ei în fugă, fără să-i bage în seamă. De altfel pînă aici nu avuseseră nici o întîlnire mai periculoasă; ca întotdeauna, între orele patru și cinci dimineată, în hotel se instalase un fel de acalmie, răstimp în care Karl știa că trebuie să-l scoată afară neapărat pe Robinson; i-l ar fi fost imposibil să o facă înspre dimineată, cînd începuse forfota obișnuită a zilei.

Într-un capăt al dormitorului tocmai se pornise o trîntă sau ceva asemănător; se aplauda și se tropăia ritmic, se auzeau tot felul de exclamații sportive. În paturile de lângă intrare, cîțiva inși dormeau adînc, netulburați de vacarm; cei mai mulți însă stăteau lungiți pe spate, privind în tavan și numai din cînd în cînd sărea cîte unul din pat — mai mult sau mai puțin îmbrăcat — spre a se convinge cum mai stau lucrurile în rîndurile bătușilor din fundul sălii. Karl reuși așadar, să scape neobservat și să-l conducă pe Robinson — care se mai dedase cu mersul — pînă la patul lui Renell; acest pat era lîngă ușă și, din fericire, nu fusese ocupat. În patul care-i aparținea, Karl zărise, încă din prima clipă, un băiat necunoscut, care dormea dus. Cînd Robinson simți sub el o saltea, adormi pe loc, fără ca măcar să adune piciorul atîrnat peste marginea patului. Karl îi acoperi fața cu pătura și respiră ușurat că scăpase de belea, că puțin pentru o vreme; nu era de așteptat ca Robinson să se mai trezească pînă pe la șase. Iar dimineată cînd va putea să se reîntoarcă în dormitor, Karl spera să găsească, eventual, împreună cu Renell, calea de a-l expedia pe Robinson. O inspecție a dormitorului nu era de așteptat — nu se producea decît în cazuri cu totul speciale — căci liftierii reușiseră încă în urmă cu cîțiva ani să obțină desființarea vechiului obicei al inspecțiilor inopinate; deci în privința asta putea să fie liniștit.

Cînd Karl ajunse în fața ascensorului său, văzu că acesta se ridică o dată cu cel al vecinului. Așteptă cu nelinește ca ascensorul să revină și să întîlnească ce s-a întîmplat. Ascensorul său coborî primul și în ușă apărură liftierul pe care-l văzuse mai adineori fugind pe coridor.

— Pe unde ai umblat, Rossmann? îl întrebă acesta. De ce ai plecat și fără să anunți măcar?

— Dar a promis că mă înlocuiește o clipă, spuse Karl arătînd spre băiatul din ascensorul vecin, care tocmai coborîse; de altfel și eu l-am înlocuit timp de două ore și încă în ore de vîrf.

— Foarte frumos, spuse liftierul nou-venit, dar mai trebuia ceva. E știut că cea mai mică absență din serviciu se anunță *oberkellner*-ului. De ce ți-au pus aici telefon?

— Eu ți-am promis și te-aș fi înlocuit cu plăcere, dar știi și tu că uneori nu-i atît de simplu, interveni liftierul la care se referise Karl.

Au sosit o mulțime de clienți noi cu expresul de patru și jumătate și se instalaseră în fața ambelor ascensoare. Doar nu era să-i servesc înții pe clienții tăi, iar pe ai mei să-i las să aștepte; am urcat înții cu ascensorul meu.

— Și pe urmă ce-a fost? întrebă Karl, nerăbdător deoarece amîndoi băieții tăcuseră.

— Ce să fie? răspunde colegul din celălalt ascensor. S-a întîmplat să treacă pe aici *oberkellner*ul și, bineînțeles că văzînd cîți clienți așteaptă fără a fi serviți, s-a înfuriat și m-a întrebat pe mine unde ești; n-am știut ce să-i răspund, fiindcă tu nu mi-ai spus unde pleci. Atunci el a telefonat imediat în dormitor și a chemat un înlocuitor.

— Ne-am și întîlnit pe culuar, zise acesta și Karl confirmă înclinînd capul.

— Eu, bineînțeles, l-am anunțat imediat că m-ai rugat să te înlocuiesc — se grăbi să-l asigure pe Karl colegul său — dar crezi că a ascultat ce-i spun? Încă n-ai avut ocazia să-l cunoști. Ne-a spus să te trimitem imediat la el, la birou. Așa că hai, du-te degrabă. Poate că te iartă, că doar n-ai lipsit decît două minute. Cu mine să nu-ți faci nici o grijă, amintește-le că m-ai rugat să te înlocuiesc. Numai ferește-te să pomenesci că și tu m-ai înlocuit; nu, nu mă tem că mi s-a putea întîmpla ceva, deoarece am fost învoit. Dar, ascultă-mă pe mine, nu prea le place să se vorbească despre chestiile astea și să le mai și amesteci într-o problemă cu care nu au nici o legătură.

— E pentru prima oară că mi-am părăsit serviciul.

— Așa se întîmplă de obicei, dar cine să te creadă, zise băiatul și, observînd că se apropiau cîțiva clienți, fugi spre ascensorul său.

Înlocuitorul lui Karl, un tînăr de vreo patruzecizece ani, căruia se vedea că-i pare rău pentru cele întîmplate, spuse:

— Mai cunosc destule cazuri cînd au fost iertate asemenea mărunțisuri. De obicei te mută la alt serviciu. Pentru asemenea vină, după cîte știu n-a fost concediat decît unul singur. Trebuie doar să te pregătești cu o scuza cit mai serioasă. Și mai ales nu cumva să spui că, ți-a venit rău, așa, deodată, fiindcă vor rîde de tine. Cel mai bine ar fi să spui că un client te-a trimis cu un comision la un alt client, că nu mai știi cine era primul și că pe-al doilea nu l-ai putut găsi.

— Ei, spuse Karl, cred că nu va fi chiar atît de cumplit.

După tot ceea ce auzise, nu prea mai spera că lucrurile să se aranjeze. Și chiar dacă ar fi fost iertat, socotind că totul n-a fost decît o neglijență oarecare, rămînea Robinson, dovada vie, concretă, a vino-văției sale. Iar cînd aveai de-a face cu un temperament nestăpînit ca al *oberkellner*-ului, puteai să te aștepți că nu se va mulțumi cu o

anchetă formală, încât — pînă la urmă — descoperirea lui Robinson era inevitabilă. De fapt, nu exista o dispoziție specială care să interzică accesul străinilor în dormitor; de altfel, lucruri de neconceput nici nu se interzic.

Cînd intră în biroul oberkellner-ului, Karl îl găsi în fața cafelei sale de dimineață; între două sorbituri, verifica un borderou pe care, pesemne, i-l adusese portarul-șef al hotelului, care se afla alături. Acesta era — un om înalt, dar uniforma sa înzorzonată cu tot felul de nimicuri — de pe umăr îi șerpuiau în jos pînă peste braț lanțuri, fireturi și panglici aurii — îl făcea să pară încă și mai lat în umeri decît era în realitate. Muta sa neagră și lucioasă, cu sfîrcurile ridicate semeț, așa cum se obișnuiește prin Ungaria, rămînea țepăună chiar și la cea mai rapidă smucitură a capului. De altfel, omul nici nu prea putea să se miște în îmbrăcăminte sa greoaie; cel mai adesea rămînea în picioare, ținîndu-și labele depărtate ca să-și echilibreze greutatea corpului.

Karl intră în birou degajat și grăbit, așa cum se deprinsese aici la hotel, căci încetineala și prudența care, la alții pot fi luate catribute ale politeții, i se reproșau liftierilor ca lenevie. Și apoi, era mai bine să nu se poată observa chiar de la început că e conștient de vinovăția sa. De altfel, oberkellner-ul aproape că nici nu-l privise, doar o dată, în treacăt, cînd intrase pe ușă, după care se aplecase din nou asupra cafelei și a hîrtilor sale și parcă uitase de Karl. Pe portar însă, prezența lui Karl îl făcea să dea semne de nerăbdare; poate că avea de discutat cu șeful ceva confidențial sau voia să-l roage ceva, în orice caz tot timpul îl privea pe Karl cu vădită iritare. Se întorcea spre el cu gîtul țepăn și abia după ce privirile i se încrucișară cu ale lui Karl, și le îndreptă din nou spre oberkellner. Desigur, Karl nu se prea simțea la largul său. Socoti totuși că, dacă a apucat să intre, ar fi fost și mai nepotrivit să plece fără permisiunea oberkellner-ului. Acesta continua să examineze borderoul, mușcînd din cînd în cînd, mașinal, dintr-o prăjitură, după ce scuturase nițel pudra de zahăr de deasupra. La un moment dat, o pagină a borderoului căzu pe jos, dar portarul nici nu se clintî, mai înțîl fiindcă, în hainele sale greoaie i-ar fi fost imposibil să se aplece și apoi pentru că, imediat, Karl se și repezise să o ridice. Karl întinse foaia oberkellner-ului, a cărui mîna o prinse ca din zbor, de parcă singură s-ar fi înălțat de la podea și i s-ar fi lipit de mîna. Acest mic serviciu nu schimbă însă cu nimic atmosfera, portarul îl săgeta cu aceeași privire dușmănoasă.

Totuși, faptul că — după cît își putea da seama — șeful părea să acorde puțină importanță celor petrecute, era încurajator pentru Karl,

care se mai liniști. În fond, era ceva logic; un liftier nu însemna nimic, nu i se permitea nimic, deci nu-l putea să facă nimic grav. Și pe urmă, oberkellner-ul fusese și el liftier în tinerețe, lucru cu care se mîndreau toți liftierii, chiar și din noua generație; el fusese acela care-i inițiasse pe liftieri pentru prima oară — dar se întîmplase, desigur, ca și el să-și părăsească vreedată serviciul, chiar dacă acum nimeni nu-l mai putea obliga să și-o amintească; pe de altă parte, nici nu i-o puteai lua în nume de rău dacă, tocmai pentru că a fost liftier, se purta cu liftierii mai sever decît cu ceilalți, pretinzîndu-le ordine exemplară. Karl își mai pusese speranțe și în scurgerea timpului. Pendula de la birou arăta că se făcuse cinci și un sfert, deci Renell putea să revină din clipă în clipă; poate că și sosise, fiindcă nu se poate să nu-l fi intrigat îndelungata absență a lui Robinson. De altfel era aproape sigur că Delamarche și Renell rămăseseră să aștepte pe undeva prin apropierea hotelului — se ilumina Karl; altminteri Robinson, beat cum era, n-ar fi nimerit drumul. Dacă Renell îl descoperă acum pe Robinson în patul său, ceea ce în mod normal trebuia să se întîmple, atunci toate erau în ordine. Cu simțul său practic, mai ales cînd era vorba de interesele sale, Renell va găsi mijlocul să-l scoată degrabă pe Robinson din hotel, lucru care acum nici nu mai era atît de greu; fapt e că Robinson se mai dezmeticise între timp, iar Delamarche probabil că aștepta în fața hotelului să-l ia în primire. O dată scăpat de Robinson, Karl putea să stea în fața oberkellner-ului mult mai liniștit și avea chiar șanse să scape numai cu o muștruluială. După aceea, s-ar sîfîtui cu Tereza dacă e cazul să mărturisească adevărul bucatăresei-șefe — lui i se părea că ar fi cazul — și dacă Tereza era de aceeași părere, totul s-ar rezolva fără consecințe prea grave. Încurajat de aceste raționamente, Karl își virî mîna în buzunar ca să-și numere discret bacșul căpătat în noaptea aceea — avea impresia că se ridică la o sumă frumușică — dar tocmai atunci oberkellner-ul se ridică-arc în picioare, dădu la o parte borderoul și, după ce se scuza față de portar: « numai o clipă, Feodor », începu să strige la Karl atît de tare, încît acesta, înmărmurit, nu reuși să vadă un timp nimic altceva decît deschizătura mare și neagră a gurilor acestuia.

— Cum ți-ai permis să părăsești serviciul fără învoire? Știi ce înseamnă asta? Înseamnă concediere. Nu vreau să aud nici un fel de scuza; cunosc eu scuzele voastre mincinoase; n-ai decît să le păstrezi; mie mi-e suficient să știu că n-ai fost la postul tău. Dacă aș tolera și așa ierta un asemenea caz, mîine toți cei patruzeci de liftieri ar șterge-o din serviciu și m-aș pomeni că trebuie să-i car pe scări, în brațe, pe cei cinci mii de clienți ai mei.

Karl tăcea. Portarul se apropiase și se apucase să-i tragă în jos poalele tunicii, chipurile să-i îndrepte câteva cute, dar de fapt ca să atragă atenția șefului asupra acestei mici neglijențe în ținuta lui Karl.

— Nu cumva ți s-a făcut deodată rău? întrebă *oberkellner*-ul cu subînțelese.

Karl îl privi în față și răspuse:

— Nu, domnule.

— Va să zică, nici măcar nu ți-a fost rău? strigă șeful întărit de-a binelea. Atunci sînt sigur că ai inventat o minciună și mai gogonată. Ce scuză ai? Hai, vorbește o dată!

— Nu am știut că trebuie să vă cer permisiunea prin telefon, spuse Karl.

— Știi că ai haz!

Îl apucă pe Karl de guler și-l duse, aproape pe sus, pînă la peretele unde se afla atîrnat regulamentul ascensoarelor. Portarul îl urmă.

— Poftim, citește! spuse *oberkellner*-ul arătînd un paragraf.

Karl crezu că trebuie să citească în gînd.

— Citește cu voce tare! ordonă șeful.

În loc să citească, Karl se întoarse și spuse:

— Cunosc acest paragraf, doar am primit și eu regulamentul de serviciu și l-am citit cu atenție. Dar totmai o asemenea dispoziție se uită mai ușor, pentru că aproape nici n-ai nevoie de ea, fiind de la sine înțeleasă. Sînt în acest serviciu de două luni și niciodată nu mi-am mai părăsit postul.

— Ei bine, ai să-l părăsești acum, declară *oberkellner*-ul.

Se întoarse la biroul său, apucă borderoul că și cum s-ar fi hotărît să continue a-l verifica, dar nu făcu altceva decît să-l auzirile mai încolo ca pe o zdreanță nefolositoare; începu să se agite și o vreme măsură camera în lung și-n lat, cu ochii și brașii roșii de minie.

— Să-mi fac eu atîta sînge rău și încă în serviciu de noapte, pentru un derbedeu! izbucnea din cînd în cînd. Știi cîna aștepta în fața ascensorului — se adresă el portarului — atunci cînd pușlamaua asta își părăsise serviciul?

Numele pe care-l rosti *oberkellner*-ul îl sperie grozav pe portar. Îl cunoștea pe toții clienții și era în măsură să le aprecieze valoarea, îl măsură pe Karl cu o privire nedumerită, ca și cum ar fi vrut să se convingă că există într-adevăr acest liftier, din cauza căruia o personalitate atît de marcantă fusese nevoită să aștepte în zadar, în fața unui ascensor.

— Dar e îngrozitor! vorbi portarul clătînînd din cap, ceea ce la el însemna maximă enervare; Karl îl privea descurajat, se gîndea că de acum va trebui să tragă toate ponoasele prostiei acestui om.

— Ce să ne mai mirăm, parcă eu nu știu ce-i poate pielea? zise portarul arătînd spre Karl cu un deget mare și gros, întins ca o săgeată. Tu ești singurul liftier care în mod sistematic nu mă salută. Dar ce-ți închipui, în definitiv? Oricine trece pe lîngă loja portarului trebuie să salute. Cu ceilalți portari n-ai decît să te porți cum vrei, dar eu unul pretind să fiu salutat. Cîteodată mă prefac eu că nu sînt atent, dar poți să fiu sigur că știu foarte bine cine mă salută și cine nu, obraz gros ce ești!

Și-l întoarse lui Karl spatele, pășind bășos spre *oberkellner*; acesta în loc să-și dea și el o părere în legătură cu cele spuse de portar, se grăbea să-și termine micul dejun și să parcurgă știrile din ziarul pe care totmai i-l adusese un servitor.

— Domnule portar-șef, i se adresă Karl, încercînd să profite de clipa de neatenție a șefului său și să mai împace cît de cît neînțelegerile cu portarul — știa că ostilitatea portarului însemna gaz peste foc — domnule portar-șef, vă asigur că vă salut; sînt venit numai de cîtva timp în America, sînt originar din Europa, unde, după cum se știe, oamenii se salută chiar mai mult decît e necesar. Sînt însă abia două luni de cînd am fost sfătuit insistent — era la New York, unde, întîmplător, frecventam cercuții mai alese — să pun o dată capăt poliției mele exagerate. Adevărul e că nu am prea reușit și continui să salut pe toată lumea. Cum vă puteți închipui că nu v-am salutat totmai pe dumneavoastră? ! V-am salutat în fiecare zi, și încă de cîteva ori. Dar poate nu chiar de fiecare dată cînd v-am văzut, fiindcă trec pe lîngă dumneavoastră de o sută de ori pe zi.

— Trebuie să mă saluți de fiecare dată, fără nici o excepție, trebuie să-ți ții șapca în mîna de cîte ori vorbești cu mine și trebuie să mi te adresezi numai cu «domnule portar-șef», nu pur și simplu cu «dumneavoastră». Și toate astea trebuie să le faci de fiecare dată!

— De fiecare dată? repetă Karl încet și nedumerit.

Își aduse aminte că de cînd era la hotel portarul îl privise întotdeauna înfruntat și ofensat, începînd chiar din prima dimineață; Karl, încă neînvățat cu rolul său de subordonat, i se adresase acestui portar cu un ton cam liber și insistent, întrebîndu-l dacă nu-l căutasera doi oameni care trebuiau să-i lase o fotografie.

— Acuma vezi bine la ce te ducе o comportare ca a ta, spuse portarul, care se apropiase din nou de Karl și, luîndu-și sarcina de principal executor al răzbunării celui alt, arătă spre *oberkellner* care tot își mai citea ziarul. De-acum înainte, oriunde vei fi în serviciu ai să știi că portarul trebuie salutat de fiecare dată, chiar dacă acest serviciu ar fi într-o tavernă mizerabilă.

Karl înțelegese că serviciul său era ca și pierdut; *oberkellner*-ul vorbise că și când ar fi fost un fapt împlinit; pentru un biet liftier nici nu era, desigur, nevoie de vreo aprobare din partea direcției hotelului. Totul se petrecuse, de fapt, mai repede decât își putuse el închipui; erau totuși două luni de când lucra pentru acest hotel și muncise conștiincios, mai bine decât mulți alții, era convins de asta. Dar asemenea lucruri nu cîntăreau în momente decisive ca cel în care se afla Karl, nici în America, nici în Europa, nici în vreun alt colț al lumii; sentința rămânea aceea pe care furia o dictase încă din primul moment. Poate că ar fi mai bine să le spună « la revedere » și să plece chiar acum ! Bucătăreasa-șefă și Tereza poate că mai dormeau încă. Poate că, amărăciunea, regretul lor pentru purtarea sa ar fi cumva atenuate dacă n-ar mai trebui să dea ochii cu el; le-ar spune bun-rămas printr-o scrisoare, și-ar strînge lucrurile în valiză și ar pleca discret. Știa ce-l așteaptă dacă ar mai rămîne, fie numai o singură zi — doamne, și cît ar fi vrut să doarmă puțin —; îl așteptau exagerările de rigoare ale vinei sale pînă la proporțiile unui scandal, reproșuri din toate direcțiile, nesfîrșite lacrimi ale Terezei, poate și ale bucătăresei-șefe ca, în cele din urmă să nu scape nici de pedeapsă. Deocamdată îl încurca faptul că trebuia să facă față la doi inamici deodată și că nu putea să spună vreun cuvînt fără ca acesta să nu fie răstălmăcit fie de către unul, fie de către altul, în sens rău și prin a i se aduce reproșuri. De aceea prefera să tacă, profitînd deocamdată de liniștea care domnea în cameră; șeful tot mai citea ziarul, iar portarul aranja pe pagini borderoul risipit pe masă — ceea ce-i dădea destulă bătaie de cap, fiindcă portarul era cam miop.

În sfîrșit, *oberkellner*-ul puse cîscînd ziarul deoparte, se asigură cu o privire de prezența lui Karl și învîrti manivela telefonului de pe masă. Strigă « alo ! » de cîteva ori, dar nimeni nu-i răspunde. « Nu răspunde nimeni », i se adresă el portarului-șef. Acesta, care, după cum observă Karl, urmărea cu deosebit interes acest apel telefonic, zise: « Este de-acum șase fără un sfert. Nu se poate să nu se fi trezit. Mai sunați o dată ». În aceeași clipă însă, fără vreo altă intervenție, telefonul răspunde apelului.

— Aici *oberkellner*-ul Isbary, spuse acesta ridicînd receptorul. Bună dimineața, doamnă bucătăreasă-șefă. Nu cumva v-am trezit? O, îmi pare foarte rău. Da, da, este de-acum șase fără un sfert. Dar vă spun sincer că îmi pare foarte rău că v-am deranjat. Ar trebui să scoateți telefonul din priză cînd dormiți. Nu, nu am nici o scuză, mai ales că ceea ce am vrut să vă spun e o chestiune de importanță minoră. Da, desigur, bineînțeles, nu mă grăbesc, vă aștept, rămîn la telefon.

— Trebuie să fi venit la telefon în cămașa de noapte, spuse *ober*-ul zîmbind portarului-șef, care tot timpul urmărise convorbirea stînd aplecat deasupra telefonului cu o expresie de maximă curiozitate. Am trezit-o, cu siguranță; de obicei o trezește fetișcana care-i scrie la mașină; se pare că astăzi, cine știe de ce, a neglijat să o facă. Drept să-ți spun, îmi pare rău că am speriat-o căci și așa e destul de nervoasă.

— De ce nu mai revine?

— S-o fi dus să vadă ce s-a întîmplat cu fata, răspunde *oberkellner*-ul punînd din nou receptorul la ureche, căci se auzise un nou semnal. O veți găsi, desigur, vorbi el în receptor. N-ar trebui să vă speriați așa, pentru orice, cred că ați avea nevoie de puțină odihnă, da, da, de un concediu. Întocmai, să revin acum la mica mea chestiune, pentru care v-am deranjat. Există aici un liftier cu numele — se întoarce cu o privire întrebătoare spre Karl, care fiind foarte atent la convorbire răspunde prompt — cu numele de Karl Rossmann. Dacă îmi amintesc bine, v-ați interesat chiar dumneavoastră, într-o oarecare măsură, de el; din păcate, el nu s-a arătat la înălțimea amabilității dumneavoastră, și-a părăsit serviciul fără permisiune, pricinuindu-mi prii aceste mari neplăceri, ale căror consecințe încă nici nu le pot prevedea; ca atare, l-am concediat chiar în clipa aceasta. Sper că n-o să vă necăjiți pentru asta. Ce spuneți? L-am concediat, da, l-am concediat. V-am spus doar că și-a părăsit serviciul. Nu, regret, dar în privința asta nu pot să fac concesii. Este în joc autoritatea mea, țin la ea dragă doamnă, și un asemenea element e în stare să-mi strice toată banda liftierilor. Și tocmai liftierii trebuie să stea în centrul atenției noastre. Nu, nu, în cazul de față nu pot să vă fac pe plac, cu toate că știți bine cît de mult țin să vă fiu agreabil. Și chiar în cazul că aș vrea să-l mențin în post, bineînțeles numai cu scopul de a-mi mai primumi vezica biliară, tot nu m-ar lăsa inima s-o fac de dragul dumneavoastră, da, de dragul dumneavoastră, doamnă bucătăreasă-șefă. Dumneavoastră îi țineți partea și el nu merită din nici un punct de vedere această amabilă atenție și nu-l cunosc numai pe el, ci și pe dumneavoastră, știu cît veți avea de pătîmit din pricina lui și sînt hotărît să vă scutesc de așa ceva. Vorbesc deschis cu dumneavoastră, cu toate că băietandru' ăsta păcătos stă aici, lîngă mine, la o distanță de cîțiva pași. Va fi concediat în mod irevocabil, nu, nu; nu va fi mutat la alt serviciu, este un element de care nu te poți folosi nicăieri. De altfel, mai sînt și alte reclamații în contra lui. Portarul-șef, de exemplu, da, desigur, Feodor, ei da, Feodor mi-s-a plîns de lipsa de politete și de impertinența acestui băiat. Cum, toate acestea nu vă sînt suficiente? Vai, doamnă bucătăreasă-șefă, din cauza acestui băiat pur și simplu vă deziceți pe dumneavoastră înșivă. Nu, nu mai insistați.

În această clipă, portarul se aplecă spre urechea oberkellner-ului șoptindu-i ceva. Acesta îl privi mai întâi mirat, apoi se porni să turlească de repede în telefon, încât mai întâi Karl nici nu reuși să înțeleagă ce spune și, umblind în vârful picioarelor, se apropie cu vreo doi pași.

— Dragă doamnă, spunea oberkellner-ul, ca să fiu sincer, n-aș fi putut crede niciodată că vă pricepeți atât de puțin la oameni. Chiar în clipa aceasta, aflu din nou ceva despre îngerașul dumneavoastră, ceva care, sînt sigur, va schimba, în sfîrșit, părerea dumneavoastră despre el și aproape regret că trebuie să fiu totmai eu acela care să vă dau această veste. Așadar, acest băiat «fin» pe care dumneavoastră îl considerați un exemplu de bună cuviință, de câte ori are o noapte liberă fuge în oraș și nu se mai întoarce decît în zori. Da, da, doamnă bucătăreasă-șefă, acest lucru este dovedit prin martorii, prin martori cinstiți, da. Ați putea să-mi spuneți cumva de unde ia banii pentru aceste distracții? Cum să-mi aibă capul la treabă? Poate că doriți să vă descriu și modul în care-și petrece timpul în oraș? E clar, va trebui să-l scot de aici cît mai degrabă, iar dumneavoastră promiteți-mi, vă rog, ca pe viitor să fiți mai prudentă cu vagabonzii de pe stradă.

— Dar domnule oberkellner, strigă Karl — care parcă își simțea inima mai ușoară văzînd că pe firul chestiunii intervenise o eroare grosolană și că, elucidînd-o, și-ar putea, eventual, ușura întreaga situație — aici, desigur, trebuie să fie vreo confuzie; cred că cel care v-a spus că ies în fiecare noapte în oraș este domnul portar-șef. Acest lucru este însă cu totul neadevărat; din contra, sînt în fiecare noapte în dormitor, și asta pot s-o confirme toți băieții. Atunci cînd nu dorm, învîș, corespondența comercială, dar de plecat n-am plecat niciodată noaptea din dormitor. E foarte ușor să v-o dovedesc. Fără îndoială că domnul portar-șef mă confundă cu altul, acum înțeleg și de ce i se pare că nu-l salut...

— Nu vrei să taci odată? țipă portarul-șef ridicîndu-și pumnii; de obicei amenința cel mult cu un deget. Eu să te fi confundat cu altul? Dar în acest caz n-aș mai merita să fiu portar. Da, domnule lsbyr, în cazul acesta eu nu mai sînt bun de portar; păi sigur, dacă confund oamenii, în cei treizeci de ani de serviciu pe care îl am, încă nu mi s-a întîmplat să confund două persoane, lucru pe care-l pot dovedi sutele de portari ai hotelului care s-au perindat de atunci; și totmai cu tine, golan mizerabil ce ești, uite că am început să-mi am confund. Cu tine, cu mutra asta voit nevinovată care se recunoaște dintr-o mie! Ce aveam de confundat aici? Chiar dacă te-ai fi furișat în oraș prin spatele meu, tot aș putea să susțin numai privindu-ți mutra că nu ești decît un ticălos.

— Nu vă enervați, Feodor, interveni oberkellner-ul, a cărui conversație telefonică părea să se fi întrerupt brusc. Situația este foarte clară. Distracțiile nocturne sînt de fapt acuzații secundare. Deși, sînt convins că înainte de a pleca i-ar conveni să dezlănțuie o anchetă mare cu privire la chestiile astea. I-ar face chiar plăcere. Ar trebui să-i interogăm pe toți cei patruzece de lifțieri; aceștia bineînțeles, vor confunda și ei totul, așa că va fi nevoie să fie chemat pe rînd tot personalul de serviciu; ar stagna întreaga activitate a hotelului și, pentru că toate acestea nu i-ar servi la nimic, fiind dat afară, ar avea cel puțin satisfacția că s-a distrat pe scoteala noastră. Noi însă vom renunța la acest balamuc. Pe bucătăreasa-șefă, pe această excelentă femeie, a indus-o în eroare atîta vreme; acum, gata, ajunge. Nu mai vreau să ascult nimic, ești concediat chiar acum, ca fiind incorect în serviciu. Poftim și dispoziția de plată către casierie, să ți se dea salariul pînă la zi. Ținînd seama de purtarea ta, gestul meu, între noi fie zis, e un adevărat cadou; și-l fac numai de dragul doamnei bucătărease-șefe.

Un telefon neașteptat, îl întîrzie pe șef de la semnarea dispoziției de plată. «Pe ziua de azi mă înnebunesc lifțierii ăștia!» exclamă el, de îndată ce auzi primele cuvinte. «De neînchipuit!» mai strigă el după o clipă. Și întorcîndu-și o clipă capul către portarul-șef, i se adresă: «Vă rog, Feodor, mai rețineți-l puțin pe acest băiat. Mai avem o vorbă cu el», după care strigă în telefon: «urcă imediat!»

Acum, în sfîrșit, portarul-șef i se oferea prilejul să-și descarce întreaga minie, lucru care nu-i reușise numai cu vorba. Îl apucă pe Karl de braț, aproape de umăr, dar atît de zdravăn, că băiatul abia mai putea să suporte durerea; îl mai slăbea din cînd în cînd, îl strîngea iar și mai tare, pîrînd că strînsorea aceea va crește la infinit — portarul se dovedea grozav de puternic — iar Karl începu să vadă negru în fața ochilor. Dar nu numai că îl ținea pe Karl cît putea de strîns ci, ca și cum ar fi primit ordin să-l și lungească cu cîțiva centimetri, îl mai trăgea din cînd în cînd în sus, îl scutura și repeta într-unu, parcă întrebîndu-l pe oberkellner: «oare nu-l confund și acum, oare nu-l confund?»

Fu o adevărată minuire pentru Karl, atunci cînd în birou intră șeful lifțierilor, un oarecare Bess, băiat gras care pufăia într-unu, ceea ce însă îi purtase noroc, întrucît atrăsese asupra lui atenția oberkellner-ului. Karl era atît de muiat, încît abia avu puterea s-o salute pe Tereza care, în spatele lui Bess, intră cumplit de palidă, cu hainele în dezordine și cu părul abia prins într-un pieptene. Într-o clipă, Tereza ajunse lîngă el și-l întrebă în șoaptă:

— Bucătăreasa-șefă știe?

— Oberkellner-ul i-a comunicat telefonic, răspunse Karl.
— Atunci totul se va aranja, se va aranja, spuse ea repede, privindu-l cu ochii uarecum mai viol.

— Nu, o contrazise Karl, tu nici nu știi câte mi se reproșează. Trebuie să plec, chiar și bucătăreasa-șefă a fost de-acum convinsă. Te rog, nu sta aici, du-te sus, am să vin mai târziu să-mi iau rămas bun de la tine.

— Dar ce-ți trece prin minte, Rossmann? Ai să rămii cu noi, oricât vei voi. Isbary nu iese din cuvîntul bucătăresei-șefă, o iubește, am aflat asta nu de mult, așa că poți să îi liniști.

— Te rog, Tereza, du-te. Nu știu, simt că nu mă pot apăra atît de bine cînd ești de față. Și eu trebuie să mă apar, fiindcă se pun pe seama mea tot felul de calomnii. Cu cît sînt mai atent, cu atît mă pot apăra mai bine, și deci cresc șansele de a rămîne aici. Așa că, Tereza...

Simți dintr-o dată o asemenea durere că, din păcate, nu se putu abține să nu îngaima: «Dacă m-ar mai slăbi portarul ăsta. Cîtă dușmănie e în el; și eu nici nu știam. Ba mă strînge, ba mă trage!» De îndată însă Karl își reproșă: «Dar de ce i-am spus toate astea! Nici o femeie nu ar fi în stare să asculte nepăsătoare așa ceva». Într-adevăr, Tereza se și repezi la portar, fără ca Rossmann să mai fi avut timp s-o reție cu mîna rămasă liberă.

— Domnule portar-șef, vă rog să luați imediat mîna de pe Rossmann; dumneavoastră pur și simplu îl maltratați. Îndată doamna bucătăreasă-șefă va veni aici personal și atunci se va vedea că nu înșelați asupra lui. Dați-i drumul; nu înțeleg ce plăcere puteți avea chinuînd astfel un om.

Și Tereza vru chiar să apuce mîna portarului-șef.

— Am ordin, mică domnișoară, am ordin, spuse portarul-șef, atrîgînd-o pe Tereza cu mîna liberă spre el, în timp ce, cu cealaltă mîna, îl strîngea și mai tare pe Karl; demonstrînd că socotelile pe care le avea cu acest braț al lui Karl, aflat acum în stăpînirea sa, nu se încheiau cu una cu două.

Îi trebuî Terezei ceva timp ca să scape din îmbrățișarea portarului; se pregătea tocmai să pledeze pentru Karl în fața oberkellner-ului — care tot mai asculta ceea ce Bess îi relata cu lux de amănunte — cînd bucătăreasa-șefă intră cu pași grăbiți.

— Slavă Domnului! strigă Tereza și întrucl în birou se făcuse liniște, exclamația căzu cu efect. Oberkellner-ul sări imediat în picioare, dîndu-l pe Bess la o parte.

— Ați venit, așadar, personal, doamnă bucătăreasă-șefă? Pentru ceva atît de neînsemnat? De fapt puteam să mi-o închipui, după convorbirea noastră telefonică, dar e greu să crezi una ca asta. Din păcate însă, situația protejatului dumneavoastră se înrăutățește mereu. Îmi

vine chiar să cred că nici nu va mai fi nevoie să-l concediez, fiindcă va trebui să-l dau pe mîna poliției. Ascultați, vă rog, ca să vă convingeti personal.

Și-i făcu semn lui Bess să se apropie.

— Aș vrea mai întîi să schimb cîteva cuvinte cu Rossmann, spuse bucătăreasa-șefă, așezîndu-se pe scaun, la insistențele oberkellner-ului.

— Karl, vino te rog mai aproape, spuse ea apoi.

Karl se apropie sau mai bine zis fu trîrit pînă lîngă ea, de către portarul-șef.

— Dați-i drumul odată, spuse bucătăreasa enervată, doar n-avem de-a face cu un asasin.

Portarul se conformă, dar numai după ce-l mai strînse o dată atît de tare, încît lui Karl, cu tot efortul de a se stăpîni, i se umplură ochii de lacrimi.

— Karl, i se adresă bucătăreasa-șefă, și după ce-și adunase mîinile în poală, îl privi pe Karl cu capul ușor înclinat. (Nimic din ce făcea nu-ți dădea impresia unui interogatoriu). Vreau să-ți spun, înainte de toate, că am deplină încredere în tine. Domnul oberkellner este și el un om drept, am toate motivele să afirm acest lucru, și, de fapt, amîndoi avem toată bunăvoința să te păstrăm aici. (Și imediat aruncă o privire către ober..., rugîndu-l să n-o întrerupă). Uită, deci tot ce ți s-a spus pînă acum aici, și mai ales, nu pune la inimă cele ce, probabil, ți le-o fi spus domnul portar-șef. E un om puțin cam nervos, dar cu serviciul său nici nu-i de mirare; după cîte știu, însă, are nevastă și copii, așa încît înțelege că nu trebuie să asuprească degeaba un băiat singur pe lume, pe care înseși condițiile vieții sale îl asupresc destul.

În cameră era acum o tăcere absolută. Portarul se uita la Isbary cu o privire întrebătoare, iar acesta, clătînd din cap a dezaprobare, o privea pe bucătăreasa-șefă. În spatele oberkellner-ului, liftierul Bess rînșea proteste, iar ceva mai încolo Tereza plîngea în taină, de bucurie și durere, străduindu-se să nu fie auzită de nimeni.

Din păcate, Karl nu o privea în ochi pe bucătăreasa-șefă, deși nu o dată ea îi căutase privirea, ci privea fix, în podea, lucru care nu putea fi interpretat decît în rău. Brațul său zvîcnea cuprins de o durere generală; de atîtea vîntăi — cămașa începuse parcă să-l strîngă și normal ar fi fost să-și scoată haina ca să se poată constata ce i se întîmplase.

Tot ceea ce spusese bucătăreasa-șefă era desigur foarte bine intenționat, dar avea impresia că, din păcate, atitudinea ei nu făcea decît să sublinieze mai clar faptul că el nu merita atîta bunăvoință, că timp

de două luni, profitase în mod nerușinat de bunătatea acestei femei; și acum singurul lucru care i se cuvenea era tratamentul pe care se pricepea să i-l aplice portarul-șef.

— Am spus cele de mai înainte, continuă bucătăreasa-șefă, pentru ca tu să poți mărturisii întregul adevăr, fără să te mai tulburi; de fapt cred că oricum ai fi făcut-o, după cum te cunosc.

— Vă rog permiteți-mi să merg după medic, mi-e teamă că dacă mai întîrzi, omul acela ar putea să-și piardă tot sîngele, interveni deodată Bess, cu o frază foarte politicoasă, dar care pica exact cînd n-ar fi trebuit.

— Bine, du-te, spuse *oberkellner*-ul lui Bess, care dispăru imediat. Se întoarse către bucătăreasa-șefă și spuse: iată cum stau lucrurile, doamnă. Nu degeaba portarul-șef l-a reținut aici pe acest băiat. Jos, în dormitorul liftierilor, a fost găsit un om străin, beat turtă. Firește, l-au trezit și au vrut să-l expedieze. Dar omul a început să facă scandal, susținînd sus și tare că dormitorul e al lui Karl Rossman, al cărui musafir este, că doar Rossmann îl poartase acolo în dormitor, că Rossmann va pedepsi pe oricine ar îndrăzni să pună mîna pe el, că el nu făcea decît să-l aștepte pe Rossmann care i-a promis niște bani și care s-a dus să-l aducă. Rețineți, vă rog, doamnă bucătăreasă-șefă: «Rossmann i-a promis niște bani». E bine să reții și tu, îi spuse lui Karl *oberkellner*-ul. (Karl tocmai se întoarse către Tereza care-l privea pe *oberkellner* consternată, răsucindu-și într-una șuvițele de păr de pe frunte, cu o nervozitate evidentă). E bine, totuși, băiete, că ai acum ocazia să-ți amintești de unele obligații. Omul din dormitor spunea că la noapte trebuie să faciți împreună o vizită nu știu cărei cîntărețe, nimeni n-a putut să înțeleagă cum o cheamă, fiindcă omul tău, beat-turtă, nu-i pronunța numele decît fredonînd.

Aici *oberkellner*-ul se opri observînd că bucătăreasa-șefă devenise deodată palidă; ea se ridică și dădu scaunul la o parte.

— Nu mai continui să vorbesc, căci vreau să vă cruț, spuse *oberkellner*-ul.

— Nu, vă rog, continuați, spuse bucătăreasa, apucîndu-l de mîna. Vă rog, vreau să aud totuși, pentru asta am și venit aici.

Portarul-șef, care înainta spre bucătăreasa bătîndu-se în piept, în semn că el prevăzuse totul încă de la început, fu potolit de *oberkellner* care-i spuse: «Dar, bineînțeles, Feodor, ai avut perfectă dreptate».

— De fapt, nu prea mai am multe de spus, continuă *oberkellner*-ul. Așa cum îi știți pe băieții de la lifuri, au început prin a face haz de acest bețivan, pe urmă au început să se certe cu el și atunci, cum întotdeauna se găsesc printre ei și cîțiva boxeri, a fost făcut knock-out; nici n-am în-

drăznit să întreb în cîte locuri sîngerează, știu numai că băieții ăștia sînt niște boxeri teribili, și cum omul era beat...

— Așa, spuse bucătăreasa-șefă, apucînd spătarul scaunului și prîvind locul de pe care tocmai se ridicase: așa, va să zică. Ei, atunci vorbește măcar un cuvînt, Rossmann!

Tereza fugise între timp de pe locul ei pînă lîngă bucătăreasa-șefă și i se agățase de braț, gest pe care Karl nu-și amintea să-l mai fi văzut vreodată. *Oberkellner*-ul stătea chiar în spatele bucătăresei și-i netezea ușor, modestul guler de dantelă, care se ridicase pușin.

Portarul-șef, care stătea lîngă Karl, spuse: «Ei, acum ce facem?» dar asta numai ca să mascheze lovitura de pumn pe care tocmai i-o administrase lui Karl în spinare.

— Este adevărat, vorbi Karl — cu un glas cam șovăitor, după ce suportase pumnul portarului — că am condus pe acest om în dormitor. — Altfceva nici nu ne mai interesează, spuse portarul în numele tuturor.

Bucătăreasa-șefă însă privi întrebător înțîi spre *oberkellner* apoi spre Tereza.

— N-am avut încotro, adăugă Karl. Acest om a fost cîndva camaradul meu; nemaivăzîndu-mă de două luni, a venit aici să-mi facă o vizită, însă era atît de beat, încît n-a mai putut să plece singur de aici.

Oberkellner-ul care stătea lîngă bucătăreasa-șefă, îi repetă confidențial: «A venit cîcă, să-i facă o vizită și pe urmă a fost atît de beat că nu a mai putut să plece». Bucătăreasa-șefă îi răspunse ceva peste umăr, tot în șoaptă și aceasta părea că obiectează, dar numai printr-un zîmbet, care părea cel pușin ciudat într-o asemenea împrejurare.

Pe Tereza, Karl o văzu lipindu-și obrazul de pieptul bucătăresei, gest prin care voia să se aperse de tot și de toate, să nu mai vadă nimic. Singurul pe care declarațiile lui Karl îl mulțumeau pe deplin, era portarul-șef, care repetă de cîteva ori: «Da, e frumos să-ți ajuți tovarășul de beție» și se foi în fel și chip, căuțînd cu tot dinadinsul ca fraza să li se întîpărească în minte tuturor celor prezenți».

— Da, sînt vinovat, spuse Karl, făcînd o pauză ca și cum ar fi așteptat măcar un singur cuvînt prietenos din partea judecătorilor săi, — cuvînt care i-ar fi dat curajul să se aperse în continuare; cuvîntul însă nu se auzi — sînt vinovat, dar singura mea vină este că l-am dus pe acest om în dormitor (îl chemă Robinson și este irlandez). Nimic din ceea ce a spus, în beția lui, nu este adevărat.

— Va să zică nu i-ai promis bani? întrebă *oberkellner*-ul.

— Asta da, spuse Karl, regretînd că se pripise și uitînd să pomenescă ceva despre bani, afirmase mult prea categoric că nimic din ce spusese

Robinson nu era adevărat. I-am promis, ce-i drept, bani, fiindcă m-a rugat insistent să-i dau bani. Dar n-am avut intenția să mă duc și să-i aduc acești bani, aveam de gând să-i dau bacșișul pe care l-am cîștigat peste noapte.

Și ca o dovadă, scoase din buzunar cele câteva monede mici, pe care le arătă tuturor pe palma întinsă.

— Te înfunzi din ce în ce mai rău, spuse *oberkellner*-ul. Ca să putem crede ce ne spui, ar trebui să uităm mereu ce n-ai spus numai cu o clipă înaintea. Ai recunoscut, la început, că l-ai adus în dormitor pe acest om — eu nu cred nici măcar că-l cheamă Robinson, fiindcă de cînd există Irlanda nu s-a pomenit vreun irlandez pe care să-l cheme așa — va să zică, la început ai spus că n-ai făcut altceva decît să-l duci în dormitor, ceea ce, la urma urmelor, ar fi de ajuns ca să te zbor din serviciu; ai tănuțit însă că i-ai promis bani, și numai cînd te-ai luat de scurt, ai mărturisit. Dar ce-ți închipui, că ne-am strîns aici ca să ne jucăm de-a întrebările și răspunsurile? Am fi vrut să auzim cum te dezvinovățești. Ai mai spus că n-ai intenționat să te duci să-i aduci bani, ci să-i dai doar bacșișul cîștigat astăzi, dar se dovedește că mai ai încă acești bani asupra ta, așa încît e limpede că te-ai dus să mai cauți și alți bani, ceea ce de altfel explică și absența ta îndelungată. N-ar fi fost nimic suspect dacă ai fi declarat, de exemplu, că te-ai dus la patul tău să iei bani din propria valiză, dar faptul că susții cu atîta înverșunare că nu te-ai dus să-i aduci bani, asta e deja ceva suspect; la fel modul cum încerci să tănuțiești că l-ai îmbătut pe acest om aici, la hotel, fapt care mie mi se pare aproape neîndoielnic. După ce ai spus că a venit la hotel de unul singur, ai afirmat mai tîrziu că n-a mai fost în stare să plece pe picioarele sale; și-apoi, chiar el țipa prin dormitor că este musafirul tău. Problematică rămîn mai ales două lucruri la care te-ai sfătuit să răspunzi singur, dacă vrei să simplific lucrurile: în definitiv, să pot dovedi și fără ajutorul tău. În primul rînd, cum ai reușit să pătrunzi în camerele cu alimente, și în al doilea rînd, de unde provin banii pe care tu intenționeai să-i pui grămadă și să-i faci cadou?

«Este imposibil să te aperi cînd nu ești înconjurat decît de rea voință» își spuse Karl și nu mai răspunde *oberkellner*-ului, cu toate că-i părea rău pentru Tereza, care se vedea că se frămînta cumplit. Își dădea seama că tot ce ar fi spus ar fi fost interpretat exact pe dos, fiindcă depinde, întotdeauna de modul în care ești judecat dacă albul este negru și negrul este alb.

— Nu răspunde, constată bucătăreasa cu regret.

— Este lucrul cel mai cuminte pe care-l poate face, spuse *oberkellner*-ul.

— Fiți fără grijă, pînă la urmă tot va inventa ceva, zise portarul, mîngîindu-și delicat barba, cu aceeași mină care-l torturase pe Karl.

— Liniștește-te, spuse bucătăreasa-șefă Terezei care, pe umărul ei, începuse să plîngă în hohote. Vezi doar că nu răspunde nimic, cum pot atunci să-l mai apăr? Pînă la urmă, văd că eu rămîn în fața domnului *oberkellner* ceea ce n-am avut dreptate. Dar, spune-mi sincer, Tereza, după părerea ta, ar mai fi fost ceva de făcut pentru el și n-am făcut-o?

Cum să-i fi răspuns Tereza? Ce știa ea despre toate astea și ce rost avea ca bucătăreasa-șefă să se scuture de răspundere, în felul acesta, public, punînd-o totodată în încurcatură pe biata fată, cu întrebarea ei?

— Doamnă bucătăreasă-șefă, i se adresă Karl, care se mai îmbărbătase numai ca să o scutească pe Tereza de răspuns; nu consider că v-am compromis cu ceva și la o cercetare mai serioasă, oricine ar putea să o constate.

— «Oricine», repetă portarul și arătă cu degetul spre *oberkellner*. Asta este o răutate la adresa dumneavoastră, domnule lsbary.

— Acum, doamnă bucătăreasă-șefă, spuse acesta, întrucît este ora șase și jumătate, deci timpul începe să se anime, cred că o să-mi dați voie să mă pronunț definitiv în această chestiune pe care și așa am tratat-o cu prea multă răbdare.

Micul Giacomo intră și vru să se apropie de Karl, dar speriat de tăcere generală, se opri și se așteptă.

Din clipa cînd Karl rostise ultimele sale cuvinte, bucătăreasa-șefă nu-l mai pierduse din ochi și părea că nici n-a auzit observația *oberkellner*-ului. Îl privea pe Karl drept în față cu ochii ei mari și albaștri, puțin tulburi din cauza vîrstei și a muncii grele. Văzînd-o cum stă așa, gînditoare, balansînd ușor spețea scaunului, te-ai fi putut aștepta ca în clipa următoare să spună: «Ei, Karl, după cum vîd eu, problema ta încă nu este chiar atît de lămurită și într-adevăr n-ar strica, așa cum ai spus și tu, o cercetare mai amănunțită. Părerea mea e s-o întreprindem, chiar acum, în ciuda unor păreri contrarii, căci înaintea de orice ne interesează ca dreptatea să iasă la iveală».

În loc să spună toate astea, urmă o mică pauză, pe care nimeni nu îndrăzni s-o tulbure (doar pendula, care bătu orele șase și jumătate, confirmînd parcă spusele *oberkellner*-ului și care fu urmată de imediat de celelalte orne din hotel — totul te făcea să simți un zvicnet de neliniște în urechi și în creier) apoi bucătăreasa-șefă spuse:

— Nu, Karl, nu! Să nu încerci să ne îndupleci. Lucrurile cîstigate au o cu totul altă înfățișare și trebuie s-o recunoști, o asemenea înfă-

țișare n-o au și faptele pe care le-am discutat aici. Eu, mai mult decât oricine, am datoria să o spun, fiindcă am venit aici să intervin în favoarea ta. Îmi pare rău, dar uite, chiar și Tereza tace.

Dar Tereza nu tăcea, plîngea.

Deodată, bucătăreasa-șefă se opri ca sub impulsul unei hotărâri de moment, și spuse:

— Karl, vino încoace.

Cînd Karl se apropiase (între timp *ober-ul* și *portarul* se angajaseră într-o discuție aprinsă), bucătăreasa îi cuprinsese umerii cu mîna stîngă și pași împreună cu el și cu Tereza, care-i urma masinal, pînă în fundul camerei; plimbîndu-i pe amîndoi de colo pînă colo, spuse:

— Se prea poate, Karl, ca o cercetare să adevărească că ai dreptate în unele amănunte, și se pare că tu contezi pe asta, fiindcă altfel chiar nu te-aș mai putea înțelege. Foarte bine. Poate într-adevăr l-ai salutat pe *portar*, sînt chiar convinsă că ai făcut-o; am părerea mea proprie despre *portarul-șef*, și, după cum vezi, îți vorbesc acum deschis. Dar la ce ajută asemenea mici justificări? *Oberkellner-ul*, care se pricepe bine la oameni — am ajuns să-l apreciez de-a lungul anilor de cînd lucrăm împreună — și care este omul cel mai cinstit pe care-l cunosc, a declarat ferm că ești vinovat; a și explicat în așa fel încît faptul îmi apare și mie destul de clar. Se prea poate să fi făcut tot ce-ai făcut fără să te gîndești, dar mai este posibil să fii altfel decât am crezut eu. Și totuși, uite — aici se opri, aruncînd o privire în urmă, spre cei doi domni — nu cred că am să mă pot obișnuir să nu te consider, ca și pînă acum, un băiat cinstit.

— Doamnă bucătăreasa-șefă!

Făcînd-o o clipă să se uite la el, *oberkellner-ul* o privi muștrător.

— Termin imediat, spuse bucătăreasa-șefă, și tot ce mai avu de spus, spuse în mare grabă. Ascultă Karl, așa cum mi se pare că se prezintă situația, sînt chiar mulțumită că șeful tău nu are de gînd să întreprindă cercetări, și dacă ar vrea să le întreprindă ar trebui să-l opresc, în interesul tău. Nimeni nu trebuie să aflu cum ai făcut tu rost de băutură pentru omul acela, care nici măcar nu poate fi unul din vechii tăi prieteni, așa cum susții. De aceea te-ai despărțit certat; or, n-are o logică să-ți mai fi făcut acum cînte, vreunui din ei. Nu poate fi decât o cunoștință întîmplătoare, pe care probabil ai făcut-o într-o noapte, în vreo circumdată din oraș, fără să te gîndești la urmări. Cum de mi-ai ascuns, Karl, toate aceste lucruri? Poate că n-ai mai putut să suporti atmosfera din dormitor și de aceea ți-ai început escapadele nocturne; dar dacă numai asta era motivul, de ce nu mi-ai spus nimic? Știi doar că eu am vrut să-ți fac rost de o cameră separată și am renunțat numai fiindcă m-ai

rugat tu: Încep să cred că ai vrut să rămîi în dormitorul comun tocmai fiindcă te simțeai acolo mai liber. M-ai rugat, de asemenea, să-ți păstrezi banii în seiful meu, salariul și băgășurile pe care le căpătai și îmi aduceai în fiecare săptămînă; nu înțeleg atunci, băiete, pentru numele lui Dumnezeu, de unde ai luat tu bani pentru distracții și unde voiai tu să te duci acum ca să-i aduci banii prietenului tău? Sînt lucruri pe care, bineînțeles, nu le pot comunica *oberkellner-ului*, pentru că atunci o anchetă chiar ar deveni inevitabilă. Este, așadar, neapărat necesar să pleci cît mai repede din acest hotel. Du-te direct la pensiunea Brenner; ai fost doar de mai multe ori acolo cu Tereza. Te vor primi fără să plătești, datorită acestei recomandări. Și bucătăreasa-șefă scoase din buzunar un creion auriu și se grăbi să scrie cîteva rînduri pe o carte de vizită, fără însă a înceta să vorbească: O să am grijă să-ți trimit și valiza, ai s-o primești acolo, imediat. Tereza, ai să tragi tu o fugă pînă în vestiarul liftierilor și ai să-i strîngi lucrurile în valiză.

Dar Tereza nu se mișcă; după tot ce suportase, voia acum să guste acest moment care putea să însemne o cotitură pozitivă în situația lui Karl, datorată bunăvoinței bucătăresei-șefe.

Cineva întredeschise ușa, dar nu intră și o închise imediat. Fusese, desigur, un semn pentru Giacomo, fiindcă băiatul înainta și zise:

— Rossmann, trebuie să-ți transmit ceva.

— O clipă, spuse bucătăreasa-șefă și vîrî cartea de vizită în buzunarul lui Karl, care o asculta cu capul plecat. Banii ți-i păstrezi deocamdată, știi doar că sînt în mîni bune. Astăzi, stai acasă și gîndește-te la situația ta, mîne o să vin și eu la Brenner — astăzi n-am timp, și așa am zăbovit prea mult aici — și să vedem ce am mai putea face pentru tine. Poți să știi de pe acum că n-am de gînd să te las în părăsire. Și dacă-ți faci cumva griji în ce privește viitorul tău, eu te-aș sfătui să și te faci în ce privește trecutul, și încă cel apropiat. Spunînd acestea, îl lovi ușor peste umăr și se duse spre *oberkellner*. Karl înălță capul și privi în urma acesteia femei înalte și impozante care se depărta de el dreptă și cu pasul calm.

— Karl, nu ești mulțumit că totul s-a terminat cu bine? Îl întreabă Tereza care rămăsese lîngă el.

— O, da, spuse Karl și zîmbi, neînțelegînd pentru ce ar trebui să fie mulțumit, din moment ce are îndepărtat ca un hoț.

În ochii Terezei strălucea o bucurie sinceră, ca și cum i-ar fi fost totuna dacă în adevăr Karl făcuse ceva rău sau nu, dacă fusese judecat drept sau nu, dacă trebuia să plece rușinat sau dacă pleca în mod onorabil. Parcă n-ar fi fost tot ea aceea Tereza plină de scrupule care despica firul în patru, care întorcea pe față și pe dos timp de săptămîni cîte un cuvînt al bucătăresei-șefe. Karl o întreabă dinadins:

— Vrei să-mi faci valiza și să mi-o expediezi îndată?

Era surprinzător — și Karl clătina din cap a mirare — ce repede descifra Tereza, în felul ei această întrebare. Era atât de convinsă că în valiză Karl avea și unele lucruri despre care nu voia să se știe, încât fără ca măcar să-l mai privească ori să-l dea mîna, îi șopti conspirativ: «Desigur, Karl, imediat îți fac bagajul», și o zbughi pe ușă.

Giacomo nu mai putea să stea locului: obosit și enervat de atîta așteptare, tipă deodată în gura mare:

— Rossmann, omul acela se tăvălește jos pe coridor și nu vrea să plece cu nici un chip. Au vrut să-l trimită la spital, dar se apără cu îndârjire și strigă că dumneata n-ai permite niciodată așa ceva. Cere să i se aducă o mașină și să fie trimis acasă, spune că dumneata i-ai plăti drumul. I-l plătești?

— Văd că omul ăsta are toată încrederea în tine, spuse *oberkellner*-ul.

Karl dădu din umeri și-i numără lui Giacomo, în mîna, banii pe care-i mai avea asupra sa.

— Asta-i tot ce am, zise el.

— Mai vrea să știe dacă ai de gînd să pleci cu el, întrebă Giacomo, jucîndu-se cu monezile din palmă.

— N-o să plece, hotărî bucatăreasa-șefă.

— În concluzie, Rossmann, spuse *oberkellner*-ul, fără să mai aștepte plecarea lui Giacomo, ești concediat.

Portarul aprobă dînd din cap de vreo cîteva ori la rînd, ca și cum chelnerul n-ar fi făcut altceva decît să repete în cuvinte propriile lui gînduri.

— Motivele concedierii tale nu pot să le pronunț, fiindcă ar însemna să te trimit la închisoare.

Portarul aruncă bucatăresei o privire severă, fiindcă știa că numai ea era pricina acestei indulgențe.

— Acum caută-l pe Bess, predă-i uniforma, schimbă-te și părăsește imediat, dar imediat această casă!

Dar Karl observă că bucatăreasa-șefă îi face semn cu ochiul să nu se neliniștească. Pe urmă, în timp ce se înclina în fața ei în chip de rămas bun, observă că mîna *oberkellner*-ului se apropiase pe furiș de cea a bucatăresei și încerca s-o mîngie. Portarul-șef îl însoți pe Karl, cu pasul lui greu, pînă la ușă, pe care nu-i dădu voie s-o închidă, ca să-l mai poată urmări o vreme cu privirea și să-i poată striga din urmă:

— În cinci secunde vreau să te văd trecînd prin fața mea, la poarta principală. Bagă de seamă!

Karl se grăbi cît putu, nu numai pentru a evita alte conflicte cu portarul, ci fiindcă voia să termine odată cu toată povestea. Din păcate

însă, îl găsi destul de greu pe Bess acum, la ora micului dejun, era o forfotă mare pe toate coridoarele. Descoperi apoi că, fără să-i fi cerut voie, un băiat îi luase cu împrumut pantalonii, și Karl fu nevoit să-i caute în toate cuierile pînă cînd îi găsi; așa că trecură vreo cinci minute pînă reuși să ajungă la poarta principală. Prin fața lui trecea tocmai o doamnă, înconjurată de patru bărbați. Se îndreptau cu toții spre o mare limuzină în fața căreia un lacheu aștepta, ținînd portiera gata deschisă, celălalt braț al său, liber, rămînînd înșepenit lateral, ceea ce îi dădea un aer solemn. Karl sperase în zadar să poată ieși neobservat odată cu aceste persoane simandicoase. Portarul-șef îl apucă de mîna și-l trase afară din grup, cerînd scuze celor doi domni pe care-i făcuse să se dea la o parte.

— Asta înseamnă la tine un sfert de minut! se oțărî el privindu-l pe Karl dintr-o parte, ca și cum ar fi privit un ceas care mergea anapoda. la vîno încoace, spuse el, și-l conduse spre loja cea mare a portarului, pe care Karl dorise de mult s-o vadă și către care se îndrepta acum prevăzător, împins de portar. Era de acum în prag cînd se întoarse, încercînd să-l dea pe portar la o parte și să fugă.

— Nu, nu, să intrăm aici, zise portarul-șef și-l răsuci pe Karl cu fața spre ușă.

— Eu sînt de-acum concediat, spuse Karl, pentru a-l face să înțeleagă că în hotelul acela nu mai avea nimeni dreptul să-i dea ordine.

— Cît timp te am în mîna nu ești concediat încă, se lăudă portarul, ceea ce, de fapt, era foarte adevărat.

Karl înțelese că n-are nici un rost să se mai împotrivească. Dar, în definitiv, ce mai putea să i se mai întîmple? În plus, pereții lojei portarului erau numai din plăci mari de sticlă, așa că prin ei se vedea atît de bine mulțimea care se perinda prin hol de parcă te aflai chiar în mijlocul ei. Aveai într-adevăr impresia că în loja portarului n-ar exista nici un colț în care să te poți ascunde de privirile oamenilor. Și oricît de grăbiți ar fi fost cei ce treceau prin hol — unii întinzînd mîinile ca să apuce valiza, alții foarte preocupați, cu capul plecat și privirile în gol — nici unul nu trecea fără să se uite o clipă în loja portarului; în dosul geamului de sticlă se afișau mereu anunțuri și informații, atît pentru clienți cît și pentru personalul de serviciu. Se mai afla între loja portarului și hol o cabină intermediară cu două ferestre glisante, în fața cărora stăteau doi portari, în permanență ocupați să dea informații în cele mai diferite probleme.

Erau oameni de-a dreptul surmenați și Karl gîndi că portarul-șef după cît îl cunoștea el, se aranjase pesemne în așa fel ca, în decursul îndelungatei sale cariere, să nu treacă printr-un asemenea serviciu.

Portarii de la informații aveau întotdeauna în fața ghișeului lor cel puțin zece capete, ca zece semne de întrebare. Cei zece oameni, mereu alții, cu nenumeratele lor întrebări, iscau uneori — dinăuntrul cabinei — nu-ți prea dădeai seama de asta — un asemenea babilon de vorbire, de parcă dintr-odată toate țările și-ar fi trimis aici delegații. Cei mai mulți, pînă cînd ajungeau să-i întrebe pe portari, se tot întrebau între ei. Alții voiau să depună sau să ridice cîte ceva din loja portarului, așa că din mulțime se ridicau mereu mîini care se agitău cu nărdăre. Se întîmpla că cineva care ceruse un ziar să se pomenească deodată că i se dă de undeva de sus ziarul cerut, acoperind o clipă toate capetele. Nu le era ușor celor doi portari să facă față atîtor situații diverse. E puțin spus că dădeau informații, pur și simplu turuiau într-una; mai ales unul din ei, cam încruntat și cu o barbă care-i acoperea toată fața, nu se întrerupea nici o secundă. Nu privea nici masa dinaintea lui, unde avea tot timpul de triat hîrtii, nici figurile interlocutorilor săi, privea drept înainte, cu o privire fixă, de sigur ca să-și mai economisească forțele și să se concentreze. De altfel nu vorbea prea deslușit, îl încurca barba, și Karl, care trecuse pe lîngă el și chiar se oprise o clipă, nu reușise să înțeleagă mai nimic din ce spunea; poate și fiindcă portarul trebuia să folosească diverse limbi străine, pe care îi plăcea să le coloreze cu un pronunțat accent englezesc. Totul părea confuz și din pricină că informațiile se succedau atît de repede una după alta, se întîmpla să se suprapună; cel care întrebasese mai asculta încă atent, crezînd că tot despre problema lui e vorba și abia după un timp observa că se vorbește despre cu totul altceva. Trebuia să te obișnuiești și cu faptul că portarul nu cerea niciodată să i se repete întrebarea; de fapt, toate întrebările erau inteligibile în mare, chiar dacă unele detalii erau expuse cu o oarecare neclaritate. În cazuri de acestea, celălalt portar, clătina ușor din cap, dînd a înțelege celui care întrebă că nu-l poate lămuri dacă nu-și revizuieste felul în care a formulat întrebarea. Mai ales în fața lui oamenii își pierdeau mult timp la ghișeu. Fiecare portar era ajutat de cîte un curier, care trebuia să aducă în fugă, de prin camere, de prin dulapuri, tot ce avea nevoie portarul. Acestea erau serviciile cele mai bine plătite — desigur erau și cele mai obositoare — și se încredințau celor mai tineri băieți. Dintr-un anumit punct de vedere ei erau într-o situație și mai rău decît portarii, care trebuiau doar să se gîndească repede și să răspundă prompt; băieții trebuiau să mai și alerge în timp ce gîndeau. Dacă se întîmpla să aducă vreo dată altceva decît i se ceruse, portarul, care nu-și putea pierde vremea cu muștruieli, arunca, pur și simplu, cît colo obiectul inutil.

Cel mai interesant însă era momentul cînd cei doi portari se schimbau, lucru care tocmai se petrecuse puțin timp după ce Karl intrase în cabină. Schimbul avea loc de mai multe ori în decursul unei zile, căci cu greu s-ar găsi un om care să poată rezista în dosul ghișeului mai mult de o oră. Pentru a semnaliza schimbul, suna un clopot, timp în care apăreau printr-o ușă laterală portarii care urmau să preia serviciul, urmați fiecare de curierul respectiv. Ei se opreau deodată lîngă ghișeu, îl cercetau din ochi pe cei care așteptau afară și se lămureau în ce punct se oprișeră în acel moment răspunsurile la întrebările acestora. Dacă găsiau că e momentul să-și ia postul în primire, atingeau ușor pe umăr portarul care trebuia schimbat; acesta, deși pînă atunci părea cu totul absent la tot ce se petrece în spatele său, se ridica de îndată, eliberînd locul. Totul se desfășura într-un ritm atît de rapid că îi uluia, pur și simplu, pe oamenii care stăteau afară și care uneori făceau instinctiv un pas înapoi, parcă speriați de această nouă apariție atît de neașteptată. Cei doi portari care ieșiseră din schimb se relaxau întinzîndu-se și deasupra unor lighene care stăteau gata pregătite, își turnau apă peste capetele înfierbîntate. Curierii lor nu puteau încă se se relaxeze, mai aveau ceva de lucru, trebuiau să ridice pe pe podele obiectele zvîrlite pe jos, în timpul serviciului lor și să le adune la un loc.

Karl înregistră toate acestea cu maximă atenție și îl urmă apoi, ușor amețit, pe portarul-șef, acolo unde îl conducea. Nu încapă îndoială că portarul-șef remarcase deosebita impresie pe care o făcuse asupra lui Karl acest sistem de informații, fiindcă deodată îl trase de mîină și-i spuse:

— Vezi, așa se lucrează aici.

Deși nici Karl nu trîndăvisese în acest hotel, totuși el nu bănuise că poate exista o muncă atît de istovitoare și, uitînd aproape că portarul-șef era principalul său dușman, ridică asupra lui o privire admirativă, și, dînd din cap, aprobă cele spuse de el. Gestul nu-i prea conveni portarului-șef întrucît vădea o supraapreciere a muncii portarilor de rînd, deci, indirect, o impolitețe față de persoana sa. Trăgîndu-l pe Karl după el cum tragi căteful de lanț, strigă fără să-i pese că va fi auzit de toți:

— Haida-de, asta-i munca cea mai stupidă din tot hotelul; dacă stai și ascuți ce întrebări se pun în decurs de o oră, ajungi aproape să le cunoști pe toate; ce vine pe deasupra nici nu merită un răspuns. Dacă n-ai fi fost obraznic și prost-crescut, dacă n-ai fi mințit, n-ai fi vagabondat, n-ai fi băut și n-ai fi furat, poate că peste o vreme te-aș fi angajat pe tine pentru un asemenea ghișeu, fiindcă într-un serviciu ca ăsta nu-mi folosesc decît proștii.

Karl aproape că nici nu mai auzi aceste insulte, atât era de indignat de munca grea și demnă de toată cinstea a portarilor; în loc să fie lăudată era batjocorită și încă de unul care, dacă prin absurd ar fi îndrăznit vreodată să se așeze la un asemenea ghișeu, ar fi trebuit negreșit să-l părăsească după câteva clipe, în risetele tuturor solicitanților.

— Dați-mi drumul, ceru Karl — a cărui curiozitate cu privire la loja portarului era de-acum deplin satisfăcută. Nu mai vreau să am nimic de-a face cu dumneavoastră.

— Asta nu ajunge ca să-ți și dau drumul, zise portarul-șef, strângându-i lui Karl brațele atât de tare încât îl paraliză; aproape că-l duse în brațe pînă în celălalt capăt al lojei. Să nu fi observat oamenii de afară gestul violent al portarului? Sau, dacă îl observaseră, cum l-or fi interpretat, că nici unul din ei nu părea impresionat și nici unul nu se apropie să bată în geam ca să-i atragă portarului atenția că e văzut și că nu se poate purta după bunul său plac?

Dar curînd Karl pierdu și ultima speranță de a mai primi vreun ajutor din partea celor din hol, fiindcă portarul-șef trase de o sforă și jumătate din geamfîlcul lojei se acoperi de sus pînă jos cu o draperie neagră. Erau și în această jumătate a lojei oameni care lucrau, dar toți erau preocupați de munca lor, nimeni n-avea ochi și urechi pentru altceva. Și pe urmă, toți aceștia depindeau direct și în toate privințele de portarul șef, așa că nici vorbă să-i vină în ajutor lui Karl; dimpotrivă ar fi fost oricînd dispuși să ascundă totul, oricum i-ar fi trăznit prin minte portarului să se comporte față de el. Se aflau chiar în imediata lor apropiere șase portari, instalați fiecare lîngă un telefon. Dispoziția era, așa cum se putea observa îndată, că niciodată să nu vorbească la telefon mai mult de unul singur; vecinul distribuia comenzile telefonice, conform notelor primite de la primul portar, în mica lor cabină telefonică, erau instalate telefoane de ultimul tip, a căror sonerie nu se auzea mai tare decît un zumzăt; se putea vorbi în receptor pe șoptite și totuși, datorită unor amplificări electrice speciale, la celălalt capăt al firului, vocea se auzea foarte puternic. Așa încît, cei trei portari care aveau obligația să vorbească la telefon, aproape că nici nu se auzeau; s-ar fi putut crede că nu făceau altceva decît să spună lor înșile, în șoaptă, nu știu ce despre un amănunt oarecare observat în plinia microfonului, pe cînd ceilalți trei telefoniști, aproape asurziți de zgomotul infernal — pe care cei din jur nu-l auzeau, dar pe care căștile lor îl capta neîncetat — își plecau capul osteniți deasupra hîrtiilor pe care trebuiau să le completeze. Stătea lîngă fiecare dintre cei trei vorbitori cîte un băiat care îi ajuta; toți trei întindeau gîtul către șeful lor, căutînd să prindă cu

urechea ceea ce li se comunică, după care, ca și cum ar fi fost înțeptați, se apucau să caute în imensele cărți de telefoane, de culoare galbenă, numărul de telefon cerut, producînd prin întoarcerea masivă a paginilor, un zgomot care le acoperea pe toate celelalte din încăpere.

Karl nu se putea aștepta să nu urmărească totul, amănunțit, deși portarul-șef, care se așezase pe scaun îl ținuta în fața lui, strîngîndu-l brațul cu o mîna de fier.

— Este de datoria mea, spuse portarul-șef (zgîlțîndu-l pe Karl, ca să-l oblighe să i se uite în față) să recupereze într-o oarecare măsură, în numele direcțiunii, ceea ce e al hotelului, lucru pe care *oberkellner*-ul, dintr-un motiv sau altul, a neglijat să-l facă. Noi însă ne-am ajutat întotdeauna unul pe celălalt. Fără acest ajutor reciproc, nici n-ar putea să existe o întreprindere atât de mare. Poate vrei să spui că nu sînt șeful tău direct; cu atât mai frumos din partea mea că mă ocup de acest lucru care revenea altcuiva. În definitiv, în calitate de portar-șef, sînt într-o oarecare măsură șeful tuturor, fiindcă sub ordinele mele se află această poartă principală și cele zece porți secundare, ca să nu mai pomenesc și nenumăratele porți și ieșiri fără poartă. Ca atare, toți oamenii de serviciu sînt obligați să asculte de ordinele mele. Firește, aceste onoruri deosebite mă și obligă; printre altele, am datoria față de direcțiunea hotelului de a nu lăsa să părăsească hotelul nici o persoană care mi s-ar părea cît de cît suspectă. Or, tu îmi pari chiar foarte suspect, așa-mi place mie să cred, (Și, radiind de satisfacție, își ridică mîinile, lăsîndu-le apoi să recadă atât de violent, încît se auzi o plesnitură, și Karl se încovoie de durere). Ai fi putut, adăugă el, amuzîndu-se grozav, să ieși neobservat prin altă ieșire, fiindcă nu m-am oboșit să dau ordine speciale cu privire la ilustra ta persoană. Dar fiindcă tot te afli acum aici, de ce să nu trag toate foloasele de pe urma acestei situații. De altfel, nici nu m-am îndoit că ai să vii, așa cum ți-am dat ordin, la poarta principală; e o regulă generală: omul, oricît de neobrăzat și recalcitrant, pune capăt proastelor sale deprinderi cînd simte că i se apropie funia de par. Sînt sigur că ai avut și tu destule ocazii să o constăți.

— Să nu credeți, spuse Karl, trăgînd în nări mirosul ciudat de mușgai pe care îl răspîndea portarul-șef — sînt atîta timp în imediata apropiere a portarului nu se putea să nu observe acest miros. Să nu credeți că sînt cu totul în puterea dumneavoastră, doar pot să strig după ajutor.

— Și eu pot să-ți astup gura, răspuse portarul-șef, prompt și calm, tot așa cum probabil se și gîndea să acționeze la nevoie. Dar, îți

închipui cumva, chiar dacă, să spunem, s-ar găsi cineva care să intre aici de mila ta, îți închipui că îți-ar da cineva dreptate, de față cu mine, portarul-șef? E mai bine să te lași păgubaș. Mai ales că acum, după ce nu mai porți uniformă, în care, oricum, păreai mai arătos, ești ca un pui de bogdaproste în haina asta care, probabil, nu se mai poartă decât în Europa.

Și apucându-l pe Karl de haină, trase de ea zdravăn, în toate direcțiile. Haina, deși fusese aproape nouă cu cinci luni în urmă, era acum uzată, mototolită și mai ales pătășă și asta se datora lipsei de bun simț al lifterilor care, ca să nu curețe zilnic dușumeaua dormitorului lor, conform dispozițiilor, îi mențineau un luciul de suprafață, stropind-o cu un ulei obișnuit, de fiecare dată însă, împroșcând și hainele din cuiere. De altfel, oriunde ți-ai fi ascuns hainele, se găsea întotdeauna câte unul care, negăsindu-și-le pe ale lui, găsea în schimb cu ușurință hainele bine ascunse ale altuia și le împrumuta fără complicații; dacă se nimerea ca tocmai acela să fie de corvoadă în ziua aceea la curățit sala, nu numai că-ți împoșca hainele, ci aproape că ți le muia în ulei de sus până jos. Numai Renell se pricepea să-și țină costumele bine ascunse într-un loc ferit, pe care nimeni nu se obosise să-l descopere; de fapt, nimeni nu lua haina altuia din răutate sau zgârcenie, ci din grabă și din neglijență. Dar pînă și haina lui Renell avea în mijlocul spatelui o pată rotundă roșietică de ulei, care trăda în fața unui cunoscător meseria de lifter a acestui tânăr elegant.

Amintindu-și toate acestea, Karl își spuse că — la urma urmei — meseria de lifter nu-l ferise cu nimic; seperase ca acest serviciu să fie pentru el un punct de plecare pentru a se ridica apoi la un post mai bun, dar, dimpotrivă, nu făcuse decât să coboare, pînă aproape de pragul închisorii. Și acum, iată, se găsea în mîinile portarului-șef, care probabil că tocmai se gîndea cum ar putea să-l umilească și mai mult. Uitînd cu totul că portarul-șef era un om care nu se lăsa convins de nimeni și de nimic, Karl strigă, lovindu-și de cîteva ori fruntea, cu mîna rămasă liberă:

— Și chiar dacă într-adevăr nu v-aș fi salutat, cum este oare posibil ca un om matur să fie atît de răzbuător pentru o vină atît de neînmănată?

— Eu, răzbuător? se miră portarul. Nu vreau altceva decît să te caut prin buzunare. Deși nu cred că voi găsi mare lucru, fiindcă, fără îndoială, ai fost destul de prevăzător ca să predai treptat totul prietenului tău — dar de percheziționat tot o să te percheziționez. (Și spunînd aceasta, își și vîrî mîna într-unul din buzunarele lui Karl, și, cu atîta forță, încît cusăturile din părți plesniră). Aici n-a mai rămas

nimic, spuse el, și adună în pumn tot ce conținea buzunarul: un calendar-reclamă al hotelului, o pagină pe care era scrisă o temă de corespondență comercială, cîteva nasturi de haină și de pantalon, cartea de vizită a bucătăreșei-sefe, o pilă de unghii pe care i-o dăduse, cîndva, un client, în timp ce-și făcea valiza, o oglindă veche, de buzunar, pe care i-o dăruise Renell drept mulțumire pentru că-l înlocuise de vreo zece ori în serviciu. — Așa aici, n-a mai rămas nimic, repetă el, și aruncă totul sub bancă, ca și cum ar fi fost foarte natural ca toate lucrurile acelea care-i aparțineau lui Karl, fără să le fi furat, să-i fie sechestrate.

«Acuma gata, ajunge», își spuse Karl și fața i se înroși puternic. Cum portarul devenise cam neatent scotocindu-l cu lăcomie în al doilea buzunar, Karl îi scăpă din mîini, ieșind din ambele mîinci ale hainei cu o singură smucitură și, cu un salt, (izbindu-l destul de tare pe unul din portari de telefonul său), o rupse la fugă prin atmosfera înăbușitoare spre ușă, de fapt mai încet decît ar fi voit. Reuși, din fericire, să iasă din încăpere încă înainte ca portarul-șef să se fi putut ridica, incomodat fiind de mantaua sa grea. Organizarea pazei se dovedea a nu fi atît de perfectă; adevărat că se auzeau țiuind cîteva sonerii, dar Dumnezeu mai știe în ce scopuri! De asemenea, salariați ai hotelului nu încetau o clipă să intre și să iasă pe ușă, într-un număr atît de mare încît aproape puteai să-ți închipui că se dăduse un ordin secret să i se bazeze drumul; altă rațiune chiar că era greu de găsit acestui «du-te, vino». Și totuși Karl se văzu curînd în aer liber; trebuia să mai meargă o vreme pe trotuarul de lingă hotel, fiindcă pe stradă era imposibil să ajungi din pricina fluviului de mașini care înaintau ori se opreau în fața porții principale a hotelului. Încercînd să ajungă cît mai degrabă la loc larg, mașinile abia că intraseră unele în altele și acum fiecare o împingea cu botul pe cea dinaintea ei. Pietonii, cei mai grăbiți, ca să poată ajunge pe stradă, nu ezitau să deschidă ușa cîte unei mașini și să treacă prin ea ca și cum ar fi trecut printr-un pasaj public și nici că le păsa dacă în mașină se afla nu numai un șofer sau un servitor, ci vreo persoană distinsă. Lui Karl asemenea atitudine i se părea totuși cam deplasată, se gîndea că probabil numai cei foarte versați în asemenea situații pot îndrăzni să facă așa ceva. Era convins că el ar nimeri neapărat într-o mașină ai cărei pasageri s-ar enerva grozav la un gest ca ăsta, l-ar arunca afară și ar face scandal; era ceva de care el, slujbaș dat afară din serviciu, și încă așa cum se afla doar în cămașă, trebuia să se ferească. În definitiv, fluviul acela de mașini nu putea să dureze o veșnicie și, dacă mergea așa, calm, de-a lungul hotelului, erau puține riscuri

să fie luat drept un individ suspect. Într-adevăr, nu după mult timp, Karl ajunsese într-un loc, unde şirul maşinilor, deşi nu se întrerupea, era totuşi mai degajat, cotind brusc în dreptul unei străzi. Tocmai când Karl încerca să se strecoare în mulţime — se aflau desigur în această mulţime oameni care circulau liberi cu mult mai suspecti decât el — când se auzi strigat pe nume din imediată apropiere. Se întoarse şi văzu doi lifterii pe care-i cunoştea bine, scoţind cu greu printr-o poartă cu aspect de cavou o targă pe care era întins cineva cu faţa şi braţele bandajate şi care nu era altul decât Robinson. Ţi-era greaţă să vezi cum îşi ducea minile la ochi ca să şi-i şteargă cu faşa, deoarece plîngea de-a binelea, de durere, ori de necaz, ori poate chiar de bucurie că-l vedea pe Karl.

— Rossmann, strigă el cu reproş, de ce m-ai lăsat să aştept aşa de mult! A trecut mai mult de o oră de când mă bat cu toţi fiindcă n-am vrut să mă las transportat pînă nu vii tu. Aceşti derbedei — şi-i trase un pumn unuia din lifterii, ca şi când el, aşa, înfăşurat în bandaje, s-ar fi simţit în deplină siguranţă, — sînt nişte demoni! Ah, Rossmann, am plătit scump vizita pe care ţi-am făcut-o!

— Dar ce-ai păţit? întrebă Karl şi se apropie de targă; lifterii, care lăseseră o clipă targă la pămînt pentru a se odihni, rîdeau bine dispuşi.

— Vezi cum arăt şi mă mai întrebi? ofta Robinson. Am fost coto-nogit în aşa hal că mai mult ca sigur rămîn înfirm pe viaţă. Am dureri îngrozitoare de aici pînă aici. (Şi arătă mai întîi capul, apoi degetele de la picioare). Păcat că n-ai văzut cum mi-a sîngerat nasul, şiroaie de sînge nu alta. Vesta mea e distrusă, de altfel am şi lăsat-o acolo, pantalonii mei sînt ferfeniţi, poftim, am rămas numai în izmene. (Şi-şi ridică puţin pătura ca să o dovedească). Ce mă fac eu acum! O să trebuiască să stau în pat cel puţin cîteva luni şi să ştii că nu am pe nimeni afară de tine, care să mă poată îngrijii. Delamarche n-are răbdare pentru aşa ceva. Rossmann, micul meu Rossmann — şi Robinson întinse mîna spre Karl, care se retrăsese puţin, ca să-l readucă lîngă el. Cine m-a pus să te vizitez! O mai repetă o dată, şi încă o dată, ca să i se întipărească bine în minte lui Karl, că şi el are o parte din vină în toată nenorocirea lui.

Karl îşi dădu seama că plîngerile lui Robinson nu se datorau rănilor, ci năucelii sale, mahmurelii sale teribile; beat turtă cum era, fusese trezit tocmai când adormise mai bine şi, luat prin surprindere, fusese bătut pînă la sînge, aşa că acum nu se acomoda uşor cu starea de trezie.

Cît despre răni, nu era nimic serios, chiar şi bandajele lui o spuneau, fiindcă nici nu erau de fapt nişte bandaje, ci nişte zdrenţe cu

care lifterii îl legaseră din toate părţile ca să se amuze. De altfel la ambele capete ale targii, cei doi lifterii pufneau din cînd în cînd în ris.

Aici, lîngă poartă, nu era locul unde Robinson ar fi putut fi adus în simţiri; pietonii năvălau din toate părţile şi treceau fără să se sinchisească de cei aflaţi în jurul targii. Unii chiar săreau ca nişte gimnaşti pe deasupra lui Robinson, iar şoferul, plătit din banii lui Karl, le strigă: «avansaţi, avansaţi». Cu o ultimă efortare, lifterii ridicară targă, în timp ce Robinson îl luă de mînă pe Karl milo-gindu-se:

— Karl, nu mă lăsa, te rog, Karl, vino cu mine.

«Oare nu era mai bine, — se gîndi Karl — dat fiind că era doar în cămaşă, să se ascundă în fundul maşinii?»

Se așeză deci lîngă Robinson, care-şi culcă îndată capul pe umărul lui. Lifterii strînseră sincer, prin fereastra maşinii, minile colegului lor care pleca, apoi rămăseră în urmă, iar maşina coti brusc — puteai crede că se va întîmpla o nenorocire, — pe urmă porni drept înainte şi fu înghiţită de intensă circulaţie a străzii.

În româneşte de POP SIMION şi ERIKA VOICULESCU

(Continuare în numărul viitor)

Romanul
secolului 20

Teritorii redescoperite

JAKOB HARINGER, UN VAGABOND SUBLIM

Poposind la Marbach pentru câteva zile de studii, mi-am permis extravaganța unor lecturi din poeți odinioară celebri, azi amenințați cu nemiloasă uitare. Capriciul alegerii mele s-a îndreptat spre cărțile lui Jakob Haringer, unul dintre cei mai înverșunați boemi din cîți înregistrează literatura apuseană. Într-un fel, sinonimul lui Peter Hille, globe-trotter-ul romantic de la sfîrșitul secolului, pornit prin Europa cu șatrele de țigani. Dar boema lui Haringer a fost însoțită de serioase ambiții intelectuale, debilate de o mare putere de muncă. Pe lângă numeroase poeme, a tradus cu pasiune și pricepere din lirica orientului și cea latină, a editat reviste și s-a dedicat eselui. Din spirid de fronda, sau poate din convingerea că face un serviciu culturii, a scris un studiu (« Casa mortuară a literaturii ») în care opera și viața lui Goethe sînt decimate cu cruzime, fapt care a fost penalizat fără întârziere și ca atare, plătit cu moneda de aur a prestigiului. . .

Parcurgîndu-i paginile constăți cu surprindere, cit de nemijlocit autobiografică îi este întreaga creație. Într-o bună măsură, poemele lui Haringer, pline de toponimii austriece, măturisesc, pe lângă itinerariile unui pelerinaj ciudat și neliniștit, adeziunea la cea mai umilă pătură socială, de unde, de altfel, și-a recrutat prietenii trainici: vagabonzi, cerșetori, prosituate. Cercetătorul interesat poate ușor descifra date legate de viața poetului, mai cu seamă că biografia acestuia e dominată de incertitudini și inexactități. Ambiguitățile le-a provocat Haringer însuși, care și-a falsificat savant biografia. Astfel, nu i se cunoaște cu exactitate locul nașterii (să fie Dresda ori Salzburg?); în același timp, nimeni nu poate preciza anul plecării sale din închisoarea în care fusese interzisă ca participant la revoluția sovietică bavareză! Cu

certitudine se știe doar că nu a fost nici « Doctor în filologie » (cum îl prezintă în continuare majoritatea lexicoanelor) și nici deținător îndreptățit al particulei nobiliare « von », el fiind doar fiul unui hangiu salzburghez. . . Se mai poate afirma fără greș, că n-a avut niciodată un cămin. Patria sa putea fi rînd pe rînd Austria, Elveția sau Germania; dispărea fără urmă, ca să reapară în mijlocul prietenilor cînd nimeni nu se aștepta. Pînă la descălecatul nazismului care, îndrăgind disciplina soldățească pînă și în viața privată, a lichidat un vagabond al inofensiv și sublim. Dușman al constrîngerilor de orice natură, Haringer s-a retras în patria lui Wilhelm Tell, unde moartea — în urmă cu două decenii — a curmat firul unei vieți singulare.

Haringer s-a bucurat de prețuirea contemporanilor (în anul 1925 i se acordase premiul Fundației Gerhart Hauptmann!) și-și publica poemele expresioniste, de puternică influență trakliană, la case de editură dintre cele mai prestigioase. Dar forța sa creatoare a secătuit cu repeziune, steaua începîndu-i să apună în timpul vieții încă. De la poemele străbătute de focul sincerității, dominate de expresivitate, a lunecat spre facil, transcriindu-și sentimentele în manieră « chici ». Portativele versurilor sale sînt pline acum de note false. Bombasticismul e curent; te afli într-o grădina abandonată buviciilor. Dar poemele sale bune, cînd inevitabilă oboseala încă nu-l făcea să aștească, ne cuceresc prin tonul lor de confesiune directă, cu glas tragic, prin caligrafiera lor parcă voit strîmbă. Sînt versurile unui poet cînd pur și duos, cînd cinic și anarhic.

Aura lui Haringer a pierit, dar șoapta sa caldă, tremurată, te urmărește mereu prin spațiu. . .

PETRE STOICA

Corectura: LIDĂ IGROȘIANU

Tiparul executat la Întreprinderea Poligrafică « Arta Grafică »

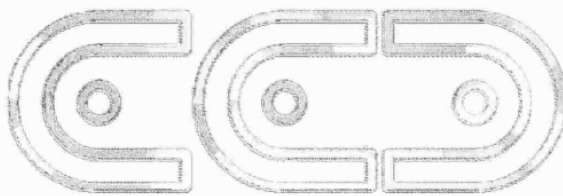
PREZENTAREA TEHNICĂ
S. CIUBOTARU

Secolul 20

REDACȚIA: CALEA VICTORIEI, 115. TEL. 16.79.22
ADMINISTRAȚIA: ȘOSEAUA KISELEFF, 10—TEL. 18.33.99
BUCUREȘTI

Lei 10

43 B04

Scanare și prelucrare digitală

de

Anonim

și

CAT Graur

Antwerpen

2026

